

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

αντι

Περίοδος Β', τεύχος 185,

Παρασκευή 28 Αυγούστου 1981

Δρχ. 30

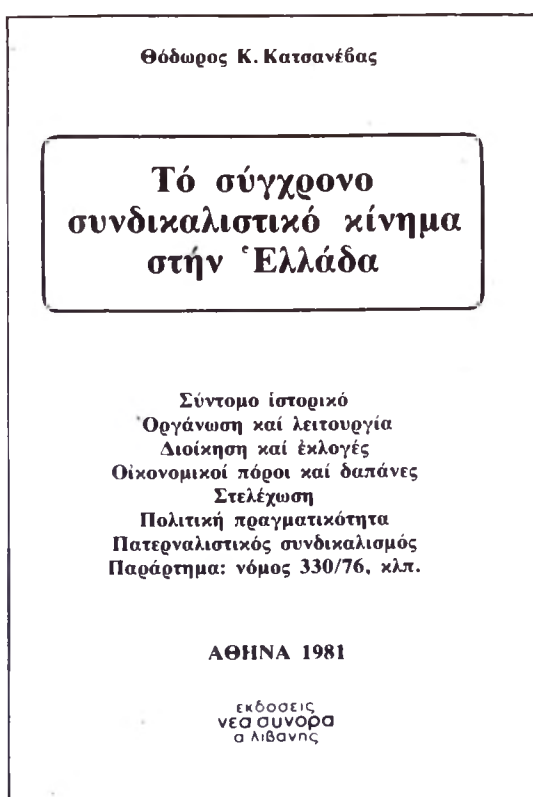
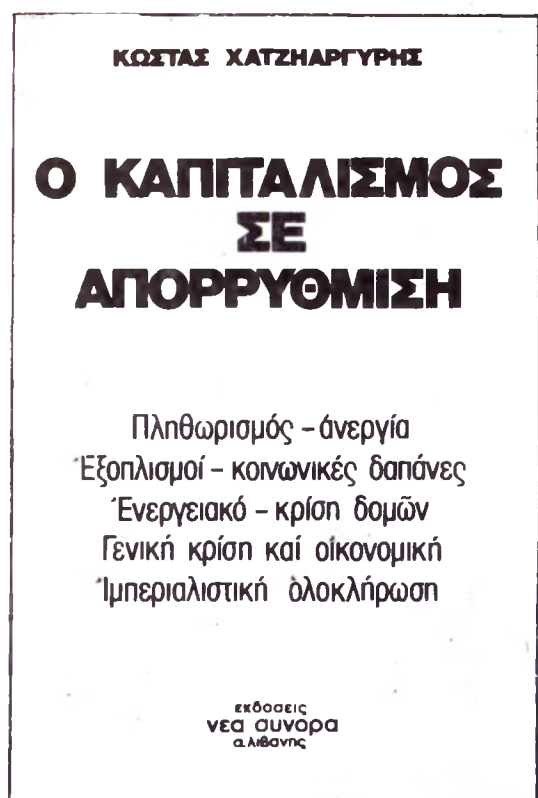
**ΝΙΚΟΣ
ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ**

ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΙΒΑΝΗΣ «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ»

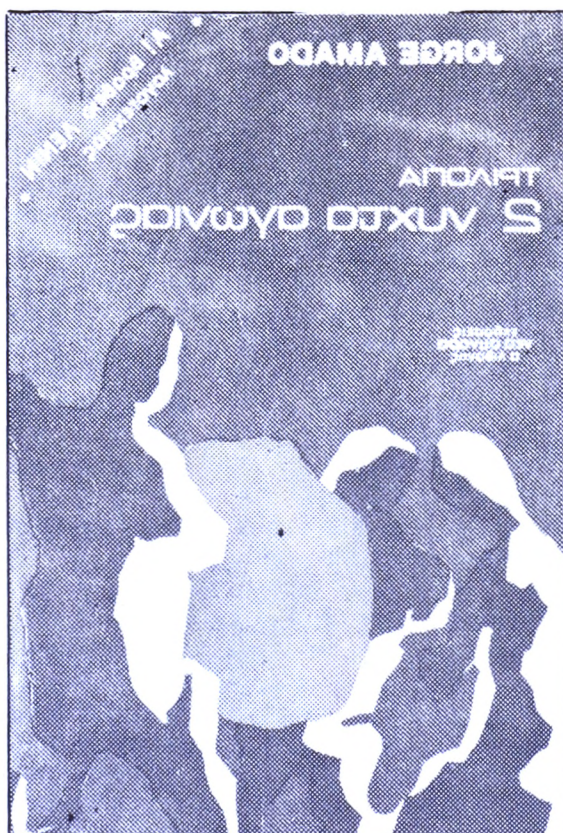
Σόλωνος 94, τηλ. 36.10.589 — 36.00.398

Ο Εκδοτικός-μας Οίκος κυκλοφόρησε:

Τρία νέα βιβλία, για την Οικονομική Κρίση και τα αίτιά-της, για την διείσδυση μέσω ΕΟΚ και ΝΑΤΟ της Δυτικής Γερμανίας και για τα συνδικαλιστικά προβλήματα.

Η τριλογία του Χ. Αμάντο **Σκληροί Καιροί — Νύχτα Αγωνίας — Φως στο Σκοτάδι** δεν είναι μόνο ένα συναρπαστικό λογοτεχνικό βιβλίο, αλλά και ένα βιβλίο πληροφόρησης των ταξικών συγκρούσεων στη Λατινική Αμερική.

Περίοδος Β'
Χρόνος 8ος
Τεύχος 185

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
Δημοχάρους 60
Αθήνα 601
Τηλ. 732.713 - 732.819

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ ΑΝΤΗΝΩΡ:

Οι εκλογές, οι θεσμοί και κάποιες ε-
π'άλληλες «επεξεργασίες»

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ:

ΑΝΤΙ - ΘΕΣΕΙΣ:

Γ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ: *Slow - Motion*

ΒΟΥΛΗ

Π. ΣΤΑΓΚΟΥ: *Πτώμα οδωδός*

Κ. ΚΑΡΙΩΤΗ:

Η ασάλευτη εικόνα του Τύπου και τα

νέα εκδοτικά εγχειρήματα

ΑΛ. ΞΥΔΗ: *Η αποτυχία μιας εξωτε-*

ρικής πολιτικής

4
5
6
8
9
10
12

Ν. ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ — Αφιέρωμα

Πρόλογος

Στοιχεία βιογραφίας

Ιστορικό έκδοσης ενός επιστημονι-

κού περιοδικού

Στοιχεία εργογραφίας

Ν. ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ: Εισήγηση για την

συμμετοχή του διδακτικού προσω-

πικού και των φοιτητών στα διοικη-

τικά όργανα των ΑΕΙ

Ν. ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ: Ηθική και ιστορία.

BOB JESSOP: Η ελληνική εμπειρία

στο έργο του Ν. Πουλαντζά

Γ. ΒΕΛΤΣΟΥ: Θεωρητικές αντιστοι-

χίες στη σκέψη του Μισέλ Φουκώ

και του Ν. Πουλαντζά

Φ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ:

Οι Κινέζοι Μαρξιστές και οι θέσεις

του Ν. Πουλαντζά για τις τάξεις ...

Θ. ΚΟΝΙΑΒΙΤΗ: Ο Νίκος Πουλαν-

τζάς και ο Σουηδικός Μαρξισμός ...

ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ

Γ. ΛΕΩΤΣΑΚΟΥ:

Σύγχρονα ελληνικά έργα

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

15-46
15
16
18
20
22
23
29
32
38
41
47
48
49
50

ΕΚΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΣΕ ΛΙΓΟΤΕΡΟ από δυο μήνες, ο λαός θα κληθεί σε μια επιλογή που δεν θα κρίνει μόνο την ανάδειξη της νέας κυβέρνησης της χώρας. Ουσιαστικά θα κληθεί να υιοθετήσει ή να απορρίψει δυο ριζικά αντιτιθέμενες επιλογές όχι μόνο σε τρέχοντα — έστω και πειστικά — προβλήματα στην οικονομία ή τη Διοίκηση, αλλά για προβλήματα στρατηγικά, για τις μακροπρόθεσμες, δηλαδή, προοπτικές της χώρας.

ΕΔΩ και 45 χρόνια, εκτός από σύντομα φωτεινά διαλείμματα, υπό συνθήκες μάλιστα «εκτάκτων περιστάσεων», την πολιτική εξουσία νέμεται και διαχειρίζεται η Δεξιά, που διαμόρφωσε τη χώρα «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσιν»-της. Πράγματι, παρ' όλες τις διαφορετικές μορφές που η παράταξη αυτή προσέλαβε κατά την προσαρμογή-της στις περιστάσεις, ως κύριο στοιχείο της πολιτικής-της παρέμεινε και παραμένει το γεγονός, ότι βασικό μέλημά-της αποτελεί η διασφάλιση των συμφερόντων της μεγαλοαστικής τάξης, η οικοδόμηση μιας ολιγαρχικής πολιτείας και μάλιστα υπό την υψηλή προστασία των ξένων «συμμάχων» κατ' όνομα, επικυριάρχων κατ' ουσία.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ της ίδιας αυτής Δεξιάς, παρόλη την προσπάθεια «εκσυγχρονισμού»-της που καταβλήθηκε, έμεινε αναλλοίωτη και στην εφταετία που διανύθηκε ήδη απ' τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα. Γι' αυτό άλλωστε και κοινή διαπίστωση αποτελεί πως η χώρα έχει οδηγηθεί σταθερά σε αδιέξοδο.

Η εξωτερική πολιτική δεν κατάφερε να αποεμπλέξει τη χώρα από τα επικίνδυνα δεδομένα της τουρκικής επιθετικότητας· δεν προώθησε την υπόθεση της Κύπρου· δεν διαμόρφωσε το ποικίλο εκείνο πλέγμα σχέσεων που θα θωρακίσει και θα αναπτύξει τα εθνικά συμφέροντα.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ βρίσκεται σε μια επικίνδυνη στασιμότητα, με μόνη σταθερή ανάπτυξη εκείνη των δεικτών του πληθωρισμού. Η δημόσια διοίκηση αποσαρθρώνεται καθημερινά, με το μετασχηματισμό-της σε κομματικό όργανο περιστασιακών ρουσφετολογικών ρυθμίσεων. Πολυποίκιλες προκλήσεις από τους εμπρησμούς ως την ανοιχτή χουντική δραστηριότητα βυθίζονται στο τέλμα της αδράνειας των διωκτικών υπηρεσιών που εμπνέεται από κομματικές σκοπιμότητες προς τους «απολωλότες» της ενιαίας — εν τέλει — παράταξης.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ της Δεξιάς απέτυχε στους κρίσιμους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και διεθνούς πορείας της χώρας. Απέτυχε και λόγω της εξ υπαρχής περιορισμένης, ρουτινιέρικης και αντιλαϊκής νοοτροπίας που διακατέχει τους επιτελείς-της. Απέτυχε και λόγω της ανικανότητάς-της να υπηρετήσει με κάποια συνέπεια, τις όποιες θετικές πλευρές περιείχαν οι κατά καιρούς πρωτοβουλίες-της.

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ-της αυτή θα εκφραστεί και εκλογικά. Και είναι περίπου βέβαιο, ότι, η πλειοψηφία της λαϊκής εντολής θα περιέλθει στα κόμματα εκείνα που εξαγγέλουν μια διαφορετική πορεία της χώρας, όπως αυτή συμπυκνώθηκε στο αίτημα της «Αλλαγής».

ΔΕΝ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ επομένως να προϋποθέσουμε ιδιαίτερη επιχειρηματολογία για τη σοβαρότητα της επερχομένης εκλογικής αναμέτρησης. Σκόπιμο είναι όμως να υπενθυμίσουμε ότι αυτή ακριβώς η σοβαρότητα πρέπει να διαμορφώσει το κλίμα, να καθορίσει τους όρους και να επιβάλλει τις προϋποθέσεις για μια εκλογική διαδικασία που θα επιτρέψει την ψύχραιμη και ανόθευτη έκφραση της λαϊκής βούλησης.

ΑΥΤΟ ισχύει βέβαια για όλο το φάσμα των πολιτικών δυνάμεων· βαρύνει όμως κυρίως την κυβέρνηση. Ήδη η «Ν.Δ» έχει δώσει δείγματα ότι η ανασφάλειά-της ως προς το εκλογικό αποτέλεσμα την οδηγεί σε μια καταστροφολογική θεώρηση του όλου πολιτικού παιγνιδιού. Η κινδυνολογία, η διαβολή απόψεων, η οξύτητα, τείνουν να γίνουν μόνιμο χαρακτηριστικό της κυβερνητικής πρακτικής.

ΦΡΟΝΟΥΜΕ πώς είναι προς το συμφέρον της Δημοκρατίας, αλλά και της ίδιας της «Νέας Δημοκρατίας», η διασφάλιση της αντικειμενικότητας της εκλογικής μάχης. Γιατί επαναλαμβάνουμε, κανείς δεν ωφελείται πριονίζοντας το κλαδί που κάθεται ο ίδιος πάνω-του.

ΑΝ ΠΑΝΤΩΣ η «Ν.Δ.», δεν προσαρμοστεί στους κανόνες του δημοκρατικού παιχνιδιού, να μην αμφιβάλλει ότι απλά θα επιταχύνει το χάσιμο του δικού-της παιχνιδιού.

anti

Οι εκλογές, οι θιςμοί και κάποιες επάλληλες «επεξεργασίες»...

ΤΕΛΙΚΑ, οι εκλογές σήκωσαν για τις 18 Οκτωβρίου, αφού, στο μεταξύ, εγκαταλείφθηκαν οι λογής συνταγματολογικές ακροβασίες... Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας — μας βεβαιώνει ο καθηγητής κ. Α. Μανέσης — δε θέλησε ν' αποδεχθεί «περιστασιακές λύσεις», που θα υποθήκευαν το θεσμικό και προσωπικό κύρος-του, έστω και αν τις «λύσεις» αυτές θα κάλυπταν τα δυο μεγάλα πολιτικά κόμματα της χώρας. Έτσι, προκρίθηκε η ευθεία του άρθρου 38 του Συντάγματος, που προβλέπει παραίτηση της κυβέρνησης και ανάθεση της εντολής — «προς άμεσον διάλυσιν της Βουλής και ενέργειαν εκλογών» — σε «μέλος της Βουλής», στην προκειμένη περίπτωση στον αρχηγό του πλειοψηφούντος κόμματος.

ΩΣΤΟΣΟ, και η διάλυση της Βουλής, βάσει του άρθρου 38, δεν παύει ν' αποτελεί π ρ ό ω ρ η διάλυση του σώματος, πράγμα που θα πει ότι ο ρυθμιστής του Πολιτεύματος δε θα μπορεί να διαλύσει τη νέα (μετεκλογική) Βουλή προτού περάσει ένας χρόνος από την έναρξη των εργασιών-της, εκτός αν, στο μεταξύ, καταψηφισθούν δυο κυβερνήσεις. Η επισήμανση αυτή όμως, δε φαίνεται ν' ανησυχεί τον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης, που πιστεύει ακράδαντα ότι το ΠΑΣΟΚ «θα σαρώσει», πιο συγκεκριμένα, ότι θα είναι σε θέση να σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση.

ΑΛΛΑ ΤΙ πρόκειται να γίνει στην περίπτωση που το ρεύμα της Αλλαγής δεν μπορέσει να δώσει αυτοδύναμη κυβέρνηση; Στην περίπτωση αυτή — δηλώνει ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, Α. Παπανδρέου — «στην περίπτωση που το ΠΑΣΟΚ δε θα μπορούσε να σχηματίσει μια ισχυρή κυβέρνηση, θα πρέπει να υπάρξει και πάλι προσφυγή στις εκλογές».

Οι στόχοι μιας «ενορχήστρωσης»

ΟΜΩΣ η νέα αυτή προσφυγή στις κάλπες, προϋποθέτει την εξάντληση μιας ορισμένης διαδικασίας: Προϋποθέτει ότι η κυβέρνηση του «σχετικώς πλειοψηφούντος κόμματος» — ας πούμε του ΠΑΣΟΚ — θα εμφανιστεί στη Βουλή και θα καταψηφισθεί... Ότι, μετά την καταψήφιση αυτή, θα εμφανισθεί η κυβέρνηση του «δευτέρου εις κοινοβουλευτικήν δύναμιν κόμματος» — ας πούμε της Νέας Δημοκρατίας — και θα καταψηφισθεί επίσης... Σύμφωνα, μάλιστα, με το άρθρο 37 του Συντάγματος, ο πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να διορίσει και εξωκοινοβουλευτικό πρωθυπουργό, αν κρίνει ότι μπορεί ο εξωκοινοβουλευτικός αυτός, να επιτύχει ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής.

ΑΥΤΑ ΟΛΑ σημαίνουν ότι μηχανιστική μεταφορά του «προηγούμενου Γεωργίου Παπανδρέου» (1963-64) στα σημερινά δεδομένα, δεν είναι υπόθεση τόσο εύκολη, όπως φαίνεται να πιστεύουν μερικοί. Τουλάχιστο, με βάση τα ισχύοντα συνταγματικά και άλλα θέσμια.

ΠΟΛΥ ΠΕΡΑΝ, ωστόσο, από τα ισχύοντα θέσμια, είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική η ενορχηστρωμένη προσπάθεια σειράς δυτικών ειδησεογραφικών και δημοσιογραφικών συγκροτημάτων («Ασοσιαίητετ Πρες», Νιού Γιόρκ Τάιμς», «Εκόνομιστ», κ.ά.), που προεξοφλούν, από τώρα, ότι «οι προσεχείς εκλογές στην Ελλάδα, μπορεί να σημάνουν το τέρμα της μονοκομματικής διακυβέρνησης της χώρας, αφού κανένα από τα μεγάλα κόμματα δε φαίνεται ικανό να κερδίσει την απόλυτη πλειοψηφία» (Ασοσιαίητετ Πρες).

ΑΠΟ ΜΙΑ πρώτη άποψη, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι τα συγκροτήματα αυτά διατυπώνουν απλώς μια πρόβλεψη,

με βάση τις δικές-τους πληροφορίες και εκτιμήσεις. Στο τέλος-τέλος, οι περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές κυβερνήσεις είναι, σήμερα, κυβερνήσεις συμμαχικές και όχι μονοκομματικές. Και ό,τι συμβαίνει τώρα στην Ευρώπη, μπορεί να συμβεί αύριο στην Ελλάδα... Όμως, μια ολόκληρη προϊστορία λέει ότι οι «ενορχηστρώσεις» αυτές, δεν είναι ποτέ τυχαίες. Όσοι έλαχε λ.χ., να παρακολουθήσουν από κοντά την επίσκεψη Κ. Μητσοτάκη, τον περασμένο Σεπτέμβριο στη Νέα Υόρκη, θυμούνται με πόση μαεστρία — και προπαντός συντονισμό — ο «καλά πληροφορημένος αμερικανικός Τύπος» πρόβαλλε την «επισφαλή θέση» του κ. Π. Ράλλη στην ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας, με σημεία αναφοράς όχι μόνο τον κ. Αβέρωφ, αλλά και τον έκπτωτο Κωνσταντίνο, που — παρά το δημοψήφισμα — εξακολουθεί να παραμένει «αρκετά δημοφιλής»! Ο στόχος — τότε — ήταν η άσκηση συγκεκριμένης πίεσης στον Γ. Ράλλη, για να επανέλθει το ταχύτερο — και χωρίς όρους — στη στρατιωτική δομή του ΝΑΤΟ, πράγμα, άλλωστε, που επιτεύχθηκε προτού ο αλέκτωρ λαλήσει τρις.

ΑΥΤΗ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ, βέβαια, οι στόχοι της «ενορχήστρωσης» είναι άλλοι: Πώς να πεισθεί η ελληνική κοινή γνώμη ότι η νίκη των δυνάμεων της Αλλαγής δεν είναι βεβαία, πώς να «εθισθεί» στην ιδέα — εφόσον αυτό θα κρινόταν αναγκαίο — μιας δικομματικής κυβέρνησης (ΠΑΣΟΚ-Δεξιάς), πώς να τρομοκρατηθεί ο πολιτικά ανώριμος Έλληνας ψηφοφόρος ότι νίκη του ΠΑΣΟΚ σημαίνει όχι αλλαγή, αλλά καταστροφή για τον τόπο! Από την πλευρά αυτή, η «γραμμή» του αμερικανικού Τύπου, εναρμονίζεται πλήρως με τη «γραμμή Ράλλη» (διάβαζε γραμμή Αβέρωφ), που όταν δεν προειδοποιεί ότι οι «κοινωνικοποιήσεις» του Α. Παπανδρέου θα καταργήσουν την ατομική ιδιοκτησία, ανακαλύπτει, ξαφνικά, ότι στόχος του ΠΑΣΟΚ είναι η ένταξη της χώρας στο... Σύμφωνο της Βαρσοβίας!

Από τον Μακλόσκυ και τον Στέρνς έως τους «κυνικούς»...

ΠΑΡ' ΟΛΑ αυτά, θα ήταν, οπωσδήποτε, λάθος, αν πιστεύαμε πως η αμερικανική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα, εκφράζεται, μονοσήμαντα, μέσω ορισμένων αμερικανικών εφημερίδων... Στο Λευκό Οίκο, στο Πεντάγωνο, στο Στάνιτ Ντηπάρτμεντ, δε λείπουν οι επάλληλες «επεξεργασίες», για την περίπτωση νίκης του «αντιδυτικού μαρξιστή Α. Παπανδρέου». Έτσι, ορισμένοι επιτελείς του Στάνιτ Ντηπάρτμεντ εισηγούνται μια «συμπαθή προσέγγιση προς το χαρισματικό ηγέτη του ΠΑΣΟΚ», με την έννοια ότι «είναι ρεαλιστικότερο να βλέπεις, από τώρα, τον Α. Παπανδρέου σαν τον αυριανό πρωθυπουργό της Ελλάδας, παρά να τοποθετείσαι α πριόρι εχθρικά απέναντί-του... Έκφραση της σχολής αυτής, υπήρξε — ανάμεσα σε άλλα — η εισήγηση του πρώην πρεσβευτή Μακλόσκυ στους προϊσταμένους-του για την αναβολή υπογραφής της νέας συμφωνίας για τις βάσεις («είναι προτιμότερο η συμφωνία να υπογραφεί με μια ενδεχόμενη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, παρά με τη σημερινή — καταρρέουσα — κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας»), καθώς και η απόφαση του Στάνιτ Ντηπάρτμεντ να τοποθετήσει, στη θέση του Ρόμπερτ Μακλόσκυ, τον πρεσβευτή Μόντηγκλ Στέρνς, «γνωστό για τους φιλικούς δεσμούς-του με την οικογένεια Α. Παπανδρέου». Ωστόσο, για να εξουδετερωθούν και οι αντίρροπες τάσεις, ιδιαίτερα στους κύκλους του Πενταγώνου, αποφασίστηκε ο Μόντηγκλ Στέρνς «να μην έχει λόγο στα στρατιωτικά ζητήματα», όπως θα ήταν λ.χ. οι δια-

πραγματεύσεις για τις βάσεις! (Ο ίδιος ο Στέρνς, μιλώντας σε στενό κύκλο φίλων-του, αποκάλυψε ότι οι φάκελοι που τέθηκαν, κυρίως, υπόψη του, ήσαν φάκελοι για την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας...).

ΑΠΕΝΑΝΤΙ στις «επεξεργασίες» αυτές, υπάρχει μια άλλη σχολή Αμερικανών επιτελών που, όταν δεν αναπολεί τη συμμορία των Παπαδόπουλου-Ιωαννίδη, εξακολουθεί να βλέπει στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου Γλύξμπουργκ μια «έσχατη εφεδρεία ανάγκης»... Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να τοποθετηθεί και η πρόκληση της «βασιλικής συναυλίας», στη Νέα Υόρκη, υπό την αιγίδα του «τέως» και με τη σιωπηρή συγκατάθεση της αμερικανικής κυβέρνησης, η οποία, φυσικά, δεν αισθάνεται την ανάγκη ν' απολογηθεί στον ελληνικό λαό, αφού η ίδια η ελληνική κυβέρνηση σιωπά, για να μην «θιγούν» οι μοναρχικοί και χάσει έτσι τις ψήφους-τους! Όπως είναι γνωστό, η «συναυλία» θα γίνει στις 7 Οκτωβρίου, δέκα μέρες, δηλαδή, πριν από τις εκλογές.

ΑΛΛΑ ΥΠΑΡΧΕΙ και η σχολή των «κυνικών» (cynics). Δεν υπάρχει λόγος - υποστηρίζουν - ούτε ν' αναπολούμε τη χούντα, ούτε να ποντάρουμε στο καμένο άλογο του Κωνσταντίνου... «*Το παιγνίδι-μας θα το παίζουμε με τη δημοκρατία και, εν ανάγκη με τον Ανδρέα*»! Οι cynics επισημαίνουν το αναμφισβήτητο γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ θα κληρονομήσει από τη Νέα Δημοκρατία άδεια ταμεία. Συνεπώς — προσθέτουν — θα κληρονομήσει το χάος. Έτσι, εκ των πραγμάτων, ο Ανδρέας Παπανδρέου θα υποχρεωθεί, για να σώσει την ελληνική οικονομία, να λάβει μέτρα αντιδημοφιλή. «*Τα όποια αντιδημοφιλή μέτρα, όμως, προκαλούν αντιδράσεις, τις οποίες θα θελήσουν να εκμεταλλευθούν τόσο οι συντηρητικοί, όσο και οι κομμουνιστές οι καθοδηγούμενοι από τη Μόσχα*»... Το επιμύθιο των κυνικών, συνάγεται μόνο-του: «*Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί παρά να χρεωκοπήσει σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, οπότε θα έλθει και πάλι μια κυβέρνηση συντηρητικών, με την οποία μπορούμε ευκολότερα να βρούμε κοινή γλώσσα. Και τότε, το καθεστώς της Δεξιάς θα εμπεδωθεί για άλλα δέκα ή είκοσι χρόνια...*». Αν πάλι, σε πείσμα των δυσχερειών, το ΠΑ-

ΣΟΚ καταφέρει να επιτύχει, τότε «*δεν μας απομένει παρά ν' αναγνωρίσουμε την πραγματικότητα και να προσπαθήσουμε να σώσουμε ότι είναι δυνατόν να σωθεί, από το πλέγμα των συμφερόντων-μας στην Ελλάδα*».

Η προάσπιση των θεσμών

ΜΕΣΑ σ' αυτό το κλίμα, ορίσθηκαν οι εκλογές για τις 18 Οκτωβρίου, με τους Αμερικανούς να «μελετούν» όλα τα πιθανά ενδεχόμενα, την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας να κλιμακώνει την κινδυνολογία και με τον πρόεδρο της Δημοκρατίας ν' απευθύνει συστάσεις, ώστε οι εκλογές να διεξαχθούν κατά τρόπο που να επιβεβαιώνει «*την ομαλή λειτουργία των δημοκρατικών-μας θεσμών*». Αλλά αυτήν, ακριβώς, την ομαλή λειτουργία — και αποτελεσματικότητα — των δημοκρατικών μας θεσμών, φοβάται η κυβέρνηση της Δεξιάς, αφού για πρώτη φορά, μετά την κατάρρευση της δικτατορίας, διαγράφεται η ρεαλιστική προοπτική ήττας-της, στις επί θύραις εκλογές. Γι' αυτό, παρά τις διαβεβαιώσεις του κ. Ράλλη, ότι επικροτεί και αυτός τις συστάσεις του ρυθμιστή του Πολιτεύματος και ότι ο ίδιος «*ετήρησε με συνέπεια το ήπιο πολιτικό κλίμα*», η ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας επιμένει στην οξύτητα και τον πολιτικό εκβιασμό, με κεντρικό σύνθημα «*μετά από μας ο κατακλυσμός*»!

ΑΛΛΑ ΑΥΤΟ και μόνο το σύνθημα, που ταυτίζει την εξουσία της Δεξιάς με τη δημοκρατία και την ομαλότητα, υπόνομευει τους δημοκρατικούς θεσμούς, αφού ένα βασικό στοιχείο-τους είναι ο πολιτικός πλουραλισμός, ακριβέστερα η εναλλαγή των κομμάτων στην εξουσία, με γνώμονα τη θέληση του κυρίαρχου λαού. Αλλά οι εκλογές και, προπαντός, η εξασφάλιση των ουσιαστικών δημοκρατικών εγγυήσεων, θα είναι, έως τις 18 Οκτωβρίου, «το» θέμα όλων των δημοκρατικών πολιτικών κομμάτων, που θα πρέπει, από τώρα, να συντονίσουν τα βήματά-τους, για την απρόσκοπτη και με ισούς όρους επικοινωνία-τους με το λαό.

ΑΝΤΗΝΩΡ

ημερομηνίες

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Τετάρτη 12

- Ανακοινώθηκε, από Έλληνες επιστήμονες, σύστημα πρόβλεψης σεισμών, προκαλώντας αμφισβητήσεις από άλλους επιστήμονες.

- Η «Αλληλεγγύη» ζήτησε να σταματήσουν οι απεργίες, δίνοντας λύση στην κρίσιμη κατάσταση η οποία είχε δημιουργηθεί στην Πολωνία.

Πέμπτη 13

- Επιστολή Ρήγκαν προς τον Μπρέζνιεφ περιέχει πρόταση συνάντησης των δύο ηγετών για να βρουν τρόπο διασφάλισης της ειρήνης.

Παρασκευή 14

- Εδόθη υπόσχεση για «συνέχιση σε βάθος των ανακρίσεων» για τους εμπρησμούς

- Οι ηγέτες της Πολωνίας Κάνια και Γιαρουζέλσκι συναντήθηκαν στην Κριμαία με τον πρόεδρο Μπρέζνιεφ, τον Γκρομύκο και τον Ρουσόκωφ.

Σάββατο 15

- Συνεχίζονται οι αντιδράσεις στην Ευρώπη για την απόφαση του προέδρου Ρήγκαν να τροχωρήσει στην κατασκευή της βόμβας νετρονίου.

Κυριακή 16

- Ανακοινώθηκε ο σχηματισμός Επαναστατικής Κυβέρνησης στο Σαλβαντόρ.

- Ένας ακόμα αγωνιστής του Ι.Ρ.Α. άρχισε απεργία πείνας μετά τον θάνατο του Τ. Μακίλουϊ.

Δευτέρα 17

- Επεισόδια μεταξύ διαδηλωτών και της αστυνομίας έγιναν στο Λίβερπουλ, στο Σέφλντ της νότιας Αγγλίας και στο Λάνταντο της Ουαλίας.

- Το Εθνικό Συμβούλιο της Κύπρου τάχθηκε εναντίον των τουρκικών προτάσεων για το Κυπριακό γιατί δεν συνιστούν βάση για ουσιαστικές διαπραγματεύσεις.

Τρίτη 18

- Άρχισε στην Πολωνία η απεργία των εργατών Τύπου, ενώ το πολωνικό Κ.Κ. καταδίκασε την Αλληλεγγύη ότι «θέλει να αποφασίζει για τη λειτουργία των μέσων ενημέρωσης».

Τετάρτη 19

- Σκιά πολέμου επέκράτησε στη Μεσόγειο μετά την κατάρριψη δυο Λιβυκών αεροπλάνων από αεροσκάφη του πολεμικού ναυτικού των Η.Π.Α. στο κόλπο της Σύρτης.

- Η Αλβανική εφημερίδα «Ζέρι Ι Ρίνιζε» ισχυρίζεται ότι εκατοντάδες νέοι έχουν καταδικασθεί σε βαριές ποινές φυλάκισης για τα γεγονότα στο Κόσοβο.

- Πολιτικοποίηση του αγώνα των Πολωνών εργατών ζήτησε ο Λεχ Βαλέσα, στην επιτροπή του συνδικάτου «Αλληλεγγύη».

Παρασκευή 21

- Έφθασε στην Αθήνα ο υπουργός Εξωτερικών της Δ. Γερμανίας Χ. Γκένσερ κομίζοντας προτάσεις για το Κυπριακό.

- Ο Καγκελάριος Σμιτ δήλωσε ότι η Δ. Γερμανία δέχεται να εγκατασταθεί στην Ευρώπη η βόμβα νετρονίου, με την προϋπόθεση ότι θα ικανοποιηθούν ορισμένες προϋποθέσεις οι οποίες υποβλήθηκαν πριν τρία χρόνια στις Η.Π.Α.

Σάββατο 22

- Δεν κατέληξαν σε οριστική συμφωνία οι πετρελαιοπαραγωγικές χώρες στη διάσκεψη του ΟΠΕΚ.

- Ο Καντάφι κατήγγειλε τις Η.Π.Α. ότι σχεδιάζουν να εισβάλλουν στη Λιβύη.

Κυριακή 23

- Ο Δυτικογερμανός υπουργός Εξωτερικών Γκένσερ ανέλαβε μεσολαβητική προσπάθεια για γενικά αποδεκτή λύση του Κυπριακού.

Δευτέρα 24

- Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας αποδέχθηκε την εισήγηση του πρωθυπουργού κ. Γ. Ράλλη για διεξαγωγή των εκλογών έως 18 Οκτωβρίου και έκανε έκκληση για να αποφευχθούν οι «οξύτητες και οι γνωστές υπερβολές».

- Στην Τουρκία ο επίτροπος στρατιωτικού δικαστηρίου ζήτησε την επιβολή θανατικών ποινών σε 141 αριστερούς

Τρίτη 25

- Αποφασίσθηκε συνάντηση των κ.κ. Γ. Ράλλη και Α. Παπανδρέου για την χρήση της τηλεόρασης κατά την προεκλογική εκστρατεία.

- Η τουρκική χούντα άσκησε ποινική δίωξη κατά του ανταποκριτή του BBC στην Άγκυρα Μετίν Μουνίρ ενώ, όπως μετέδωσε ο ραδιοσταθμός της Άγκυρας, ο στρατιωτικός επίτροπος ζήτησε να επιβληθεί η ποινή του θανάτου στον ηγέτη του κόμματος «Εθνικής Δράσεως»

Ιούλιος - Αύγουστος '81

6

Διπλό τεύχος: δρχ. 135

αντιθεσεις

Η ΑΝΤΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ...

Η «Καθημερινή» είναι μια εφημερίδα που με τις πολιτικές-της επιλογές δεν συμφωνούμε. Είναι όμως μια εφημερίδα που συνήθως σε ελκύει με τον τρόπο που διαφωνείς μαζί της. Με λίγα λόγια η πολιτική-της είναι συνήθως πολιτισμένη, με την πιο πλατιά έννοια του όρου. Προσπαθεί, γενικά, να είναι αντικειμενική και σίγουρα αποφεύγει τον εκχυδαϊσμό, όταν θίγει τα κεντρικά προβλήματα της δημόσιας ζωής. Όταν, λοιπόν, η «Καθημερινή» ολισθαίνει, μπορεί κανείς να διαγνώσει με ακρίβεια πως υπάρχει κάτι σοβαρότερο από μια πεπονόφλουδα πίσω απ' τα γλυστρήματά-της.

Αναφερόμαστε συγκεκριμένα στην «Καθημερινή» της 23 Αυγούστου, όπου το κύριο άρθρο-της επιγράφεται: «Η κριτική της Κριτικής». Εκεί, λοιπόν, με γλώσσα αντάξια των καλύτερων αγγλοσαξωνικών κοινοβουλευτικών παραδόσεων, ο συντάκτης-της καταγράφει τα «ών ουκ άνευ» του παιγνιδιού της δημοκρατίας: την ανάγκη του σεβασμού της εναλλαγής στη διακυβέρνηση, την ανάγκη μιας κριτικής απαλλαγμένης από πάθος και φαγιατισμό, την ανάγκη να σταματήσει η μεμψιμοιρία και η εναγωνία καλλιέργεια κλίματος «κρίσεως» ώστε να αφεθεί ο ώριμος λαός «να μιλήσει στο τέλος. Την ημέρα των εκλογών».

Όσο όμως πλησιάζει αυτή «η ημέρα των εκλογών», τόσο πιο δύσκολη γίνεται η τήρηση των αρχών, που με τόση ενάργεια καταγράφει ο αρθρογράφος της «Καθημερινής». Και μάλιστα, η διάψευση των ελπίδων-του γίνεται στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας και από την ίδια την κ. Βλάχου, στο δικό-της άρθρο, με τίτλο: «Περί αντοχής...».

Η κ. Βλάχου, λοιπόν, σε ένα μακρό διστηλο ασχολείται με το ίδιο θέμα - ουσιαστικά - με τον πρώτο αρθρογράφο-μας. Αλλά ενώ ο πρώτος είχε το πλεονέκτημα να κινείται στον άσπιλο χώρο των ιδεών, η κ. Βλάχου μας έδειξε την τύχη των ιδεών, όταν αναγκαστούν να προσγειωθούν στο βάνουσο χώρο της ύλης. Γιατί η κ. Βλάχου δεν μας λέει μόνο με ποιές διαδικασίες θα φτάσουμε στην ψήφο. Μας λέει και τί πρέπει να ψηφίσουμε και τί να αποφύγουμε. Φρονεί, λοιπόν, η κ. Βλάχου ότι πρέπει να ψηφίσουμε τη «Ν.Δ.». Δικαίωμα-της και καμιά διαφωνία μεταξύ αυτής και του αρθρογράφου-της μέχρις εδώ.

Δεν πρέπει όμως να ανησυχεί ο πρώτος αρθρογράφος, όταν η κ. Βλάχου κορυφώνει τα επιχειρήματά-της γράφοντας: «Η Ελλάς δεν θέλει, η Ελλάς δεν χρειάζεται άλλες περιπέτειες, μάλιστα. Η Ελλάς δεν χρειάζεται την περιπέτεια του κ. Παπανδρέου και του ΠΑΣΟΚ ασφαλώς». Τόση ήταν η αντοχή των ιδεών απ' τη μια στην άλλη σελίδα λοιπόν;

Ή μήπως αυτές είναι οι περιπέτειες των ιδεών της Δεξιάς, όταν απομακρύνεται η προοπτική της εξουσίας. Αυτή είναι, λοιπόν, η ηρεμία της κριτικής, ο σεβασμός της εναλλαγής, η έλλειψη φανατισμού που μας κηρύσσει ο αρθρογράφος της δεξιάς εφημερίδας; Ή μήπως τόση μόνο είναι η αντοχή των αρχών της παράταξής-του; Μέχρι δηλαδή τη στιγμή της δοκιμασίας-τους;

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΟΧΗΣ

Τη δόξα και τη δράση των ελληνικών διπλωματικών αρχών στην διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας, εζήλωσαν, όπως φαίνεται, οι Τουρκικές προξενικές αρχές της Θεσσαλονίκης.

Έτσι, σύμφωνα με δημοσίευμα απογευματινής εφημερίδας της συμπρωτεύουσας, ο Τούρκος πρόξενος με επιστολές προς τους συμπατριώτες-του, που διαμένουν στη Θεσσαλονίκη και

διέπονται από δημοκρατικά φρονήματα, τους υπενθυμίζει «να κάτσουν καλά, γιατί αλλιώς...».

Αυτό είναι μία μόνο πτυχή από την δράση του Τουρκικού προξενείου. Όμως έχουμε κι άλλες, που δεν είναι αποκλειστικά θέμα μεταξύ των διπλωματικών υπηρεσιών της εξ ανατολών «συμμάχου» μα όχι και φίλης χώρας.

Πρόκειται για την παρακολούθηση από πράκτορες των μυστικών υπηρεσιών, που είναι ενεπιστευμένοι στο προσωπικό του προξενείου, των εκδηλώσεων που διοργανώνονται ενάντια στη χούντα του Εβρέν. Ρόλος-τους, προφανώς, το «σταμπάρισμα» των συμπατριωτών-τους που παρακολουθούν τις εκδηλώσεις και, πολύ περισσότερο, μετέχουν σ' αυτές.

Τουλάχιστο αυτό το γεγονός, αν θεωρήσουμε το θέμα των επιστολών... «αυτονόητο» (!), οπωσδήποτε δεν τιμά και πολύ τη χώρα-μας, αφού αποδεικνύεται ότι πράκτορες ξένης χώρας δρουν στο έδαφός-της. Τουλάχιστον απ' αυτή την πλευρά θα έπρεπε να υπάρξει μια υπόμνηση προς την Τουρκική πρεσβεία, η οποία με τα προξενία-της αναπτύσσει ιδιαίτερες «δραστηριότητες».

Και αναφερόμαστε λιγότερο σε δραστηριότητες τύπου Τουρκικού προξενείου της Κομοτινής και περισσότερο σε δραστηριότητες τύπου προξενικών αρχών Ρόδου - υπόθεση απέλασης των Τούρκων φυγάδων - και Θεσσαλονίκης...

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΕΜΠΡΗΣΜΟΙ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ «ΣΑΙΖΟΝ»;

Ένα από τα πιο ανησυχητικά συμπτώματα της σύγχρονης πολιτικής-μας ιστορίας, είναι ένα φαινόμενο που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «πολιτική αμνησία». Πράγματι, ενώ γνώρισμα της πολιτικής συμπεριφοράς που κυριάρχησε στη νεώτερη ιστορία-μας υπήρξε η έμμονη και εμπαθής - πολλές φορές - επιμονή στις απόψεις και αντιθέσεις των μεγάλων παρατάξεων, αλλά και των απλών πολιτών, τώρα έχουμε φτάσει στο άλλο άκρο: ένα θέμα υπάρχει μόνο στο «παρόν»-του. Όσο εκτυλίσσεται συγκινεί, συγκλονίζει, εξεγείρει. Μόλις χαθεί απ' το προσκήνιο εξαφανίζεται και από τη μνήμη και την καθημερινή πρακτική.

Έτσι, όποιος έζησε το συγκλονισμό που προκάλεσαν οι πρόσφατοι εμπρησμοί, δεν θα πίστευε πως η διάρκεια των επιπτώσεών-τους θα ήταν ανάλογη με τη λάμψη των φλογών. Στάχτη και γενική πτώση της θερμοκρασίας ακολούθησαν τις πρώτες μερες της έξαψης.

Και αν βέβαια οι φωτιές ήταν αποτέλεσμα βραχυκυκλωμάτων ή αποτοίγαρων ή έστω και κερδοσκοπών, αυτή η καθίζηση θα ήταν εν μέρει κατανοητή και κατά κάποιο τρόπο δικαιολογημένη. Αν όμως ισχύει η βάσιμα τεκμηριωμένη άποψη για σχεδιασμένους εμπρησμούς με πολιτικό στόχο, τότε, η αδράνεια και η εφησυχασή είναι και ακατανόητες και αδικαιολόγητες και περισσότερο επικίνδυνες από τους ίδιους τους εμπρησμούς.

Και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι την κύρια ευθύνη την φέρει η κυβέρνηση και το πνεύμα που ενέπνευσε στις δικαστικές αρχές. Η επιμονή προσπάθεια να αποκοπεί η ανάκριση από το πολιτικό-της πλαίσιο, είχε σαν αποτέλεσμα τη μετατροπή της δίωξης σε ψυχόδραμα, όπου άνθησαν ομοφυλοφιλικό καταναγκασμοί, ηροστράτεια πλέγματα, διαταραγμένες προσωπικότητες. Αν πιστέψουμε την αστυνομική εκδοχή, μόνη αιτία των εμπρησμών είναι ότι τον Αύγουστο «οφίξαν οι ζέστες» με παθολογικές επιπτώσεις σε ψυχοτραυματικά άτομα.

Έτσι, με τις πρώτες δροσιές του Σεπτεμβρη, θα αποτραπεί και το βασικό αίτιο της εμπρηστικής δραστηριότητας, θα τελειώσει η φετινή «σαιζόν» των εμπρησμών. Άς ελπίσουμε ότι κάτι θα μεσολαθήσει το χειμώνα, ώστε να μην έχουμε του χρόνου τον Ιούλη την επανάληψη του ίδιου έργου...

ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ:

«ΠΕΡΙΜΕΝΕΤΕ ΣΤΟ ΑΚΟΥΣΤΙΚΟ-ΣΑΣ...»

Σπάνια αιτήματα εργαζομένων έχουν τέτοια σαφήνεια όσο αυτά του Συλλόγου τηλεφωνητριών ΟΤΕ για κατοχύρωση της βαθμολογικής εξέλιξης και εφαρμογή του πενθήμερου. Μια απλή μελέτη της σημερινής εργασιακής θέσης του κλάδου και των αιτημάτων-τους, πείθει, πως και συνταγματικά και βάσει των ισχυόντων κανόνων και λογικά, εν τέλει, θα 'πρεπε να έχουν αμέσως ικανοποιηθεί.

Αντί για λύση, όμως, του θέματος, έχουμε μια πρωτοφανή κατάσταση, που στην πραγματικότητα αποκαλύπτει όλο το μέγεθος της διάλυσης της δημόσιας διοίκησης υπό την κυβέρνηση της «Νέας Δημοκρατίας». Εδώ και ένα χρόνο, λοιπόν, εκκρεμεί η εντολή του κ. Ράλλη στον κ. Παναγιωτόπουλο για άμεση επίλυση του θέματος, που και ο τελευταίος αναγνωρίζει ως ορθή στάση. Παρ' όλ' αυτά, και ενώ από όλες τις κυβερνητικές πλευρές το θέμα έχει αναγνωρισθεί ως επείγον, λύση καμιά δεν φαίνεται από πουθενά, καθώς φαίνεται ότι υπάρχουν παρασκηνιακές αντιδράσεις παραγόντων του ΟΤΕ, «πολιτικών φίλων» (γράφει κομματάρχων) της «Ν.Δ».

Μήπως, λοιπόν, θα έχουμε λύση αν διακηρύξει η κυβέρνηση ότι δεν θα λύσει το θέμα, μια και τώρα που θέλει να το λύσει δεν μπορεί;

ΑΚΟΜΑ ΠΙΟ ΑΣΠΙΛΟ ΤΟ ΚΟΜΜΑ

Ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» στις 18/8 με αφορμή την επέτειο της δολοφονίας του Νίκου Πλουμπίδη, δημοσίευσε ένα άρθρο του Τάκη Αδάμου, με τίτλο: «Ν. Πλουμπίδης: Άνθρωπος, Αγωνιστής με κεφαλαίο «ΑΛΦΑ». Σχετικά με το θέμα της καταγγελίας του Ν. Πλουμπίδη ως «προδότη» από την τότε ηγεσία του ενιαίου Κ.Κ.Ε., ο αρθρογράφος προβάλλει επί λέξει την παρακάτω άποψη:

«Φυσικά, σε τελευταία ανάλυση, και η καταγγελία αυτή ήταν επίσης έργο του ταξικού εχθρού, που είχε καταφέρει, μέσα από το διαβρωμένο κανάλι του παράνομου κομματικού μηχανισμού, να διοχετεύει χαλκευμένες πληροφορίες. Και να συντρίψει, έτσι, όχι μόνον ηθικά τον άσπιλο κομμουνιστή ηγέτη Ν. Πλουμπίδη, αλλά και να κάνει γενικότερη ζημιά στο κόμμα».

Όλα αυτά είναι σήμερα πολύ γνωστά και εξακριβωμένα στοιχεία. Κι ο Ν. Πλουμπίδης έχει αποκατασταθεί ηθικά και κομματικά, πολύ σύντομα, ύστερα από την εγκληματική δολοφονία του. Για να δικαιωθεί, ακόμα μια φορά η πίστη του «... ότι το κόμμα αναγνωρίζει τα λάθη του και θα αποκατασταθεί η αλήθεια ...».

Έτσι, σύμφωνα με την άποψη του αρθρογράφου του «Ρ», η πράγματι φοβερή καταγγελία και κατηγορία της τότε ηγεσίας του ΚΚΕ και ο χαρακτηρισμός του Ν. Πλουμπίδη ως «προδότη» ήταν σε τελευταία ανάλυση (!) έργο του ταξικού εχθρού. Ο οποίος, ευτυχώς δεν κατάφερε να διαβρώσει το σύνολο του κόμματος, αλλά ειδικά τον παράνομο μηχανισμό, και να σύμπτωση, αυτόν ακριβώς που ήταν επιφορτισμένος με τη συλλογή πληροφοριών και έτσι οι χαλκευμένες πληροφορίες πέτυχαν τον στόχο τους. Οδήγησαν το κόμμα στη φοβερή καταγγελία. Ο Πλουμπίδης προδότης.

Είκοσι επτά, λοιπόν, χρόνια μετά μαθαίνουμε ότι το Κόμμα δεν έχει καμμία απολύτως ευθύνη στην «υπόθεση Πλουμπίδη», και ότι η ηγεσία του είχε πέσει θύμα καλώς χαλκευμένων πληροφοριών των σκοτεινών μηχανισμών και των αόρατων δυνάμεων του ταξικού εχθρού. Το Κόμμα είναι άσπιλο, δεν υπάρχει καμία πολιτική και ηθική ευθύνη για το σύνολο της υπόθεσης σύμφωνα με τη θέση του αρθρογράφου. Υπεύθυνος είναι ο ταξικός εχθρός. Για όλα, για τα πάντα και εδώ το «σε τελευταία

ΕΜΠΡΟΣ ΓΙΑ... ΟΤΙΔΗΠΟΤΕ

Διαβάζουμε στην «ΑΥΓΗ» της 23 Αυγούστου τον μέγα τίτλο «Γιατί χαλάνε κόσμο οι συγκεντρώσεις: το μυστικό της επιτυχίας του ΚΚΕ εσ.». Συνεχίζουμε με κάποια αγωνία για να ανακαλύψουμε το «μυστικό». Αμέσως όμως μετά μια διθυραμβική περιγραφή «παλλαϊκών» συγκεντρώσεων, ακολουθεί διαπίστωση «πολιτικού συντάκτη» που δίκην Πυθίας προβλέπει:

«Θα πάρετε 4% στις εκλογές».

Κι' αμέσως μετά μας σταματά η φράση: «'Μυστικό' δεν υπάρχει».

Και πράγματι δεν υπάρχει «μυστικό». Γιατί ότι ακολουθεί είναι φοβερά κοινότυπο. Στις υποτιθέμενες παλλαϊκές συγκεντρώσεις ο κόσμος προσέρχεται γιατί:

- είναι μεγάλη η ακτινοβολία της ιδεολογίας του ΚΚΕ εσ. και η κρυστάλλινη θέση-του σ' όλα τα θέματα. Αναμφισβήτητη μαρτυρία οι πολίτες όλων των ιδεολογικών τάσεων στις προεκλογικές συγκεντρώσεις-του. Κομμουνιστές, σοσιαλιστές, κεντρώοι, δεξιοί, ανένταχτοι, αναποφάσιστοι και από λογίων-λογίων κοινωνικές τάξεις.

- είναι ακατανίκητη η δουλειά μελών και στελεχών-του, η οποία οδηγεί στο να ψηφίσουν ΚΚΕ εσ. πολίτες ακόμα και δεξιών ιδεολογικών τάσεων. Το παράδειγμα του δεξιού

εργάτη που έσφιξε το χέρι του Λ. Κύρκου και... υποσχέθηκε την ψήφο-του αποτελεί την αδιάψευστη μαρτυρία.

- ακόμα βοηθάει ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται ο διάλογος με το «δογματικό ΚΚΕ» και η συνέχειά-του μετά τις συγκεντρώσεις παρά και ενάντια στη λάσπη και την αποστροφή του νέου ο οποίος πουλάει «Οδηγητή». («Σιγά τώρα μην καταδεχθώ να κουβεντιάσω με τον Κύρκο»). Η πρόσκληση-πρόκληση του ομιλητή Λ. Κύρκου προς τους «δογματικούς», να τα πουν από το μπαλκόνι, μπροστά στον κόσμο, δημιουργεί το χαλασμό.

- και όλα αυτά συμπληρώνονται με ένα υψηλό επίπεδο διάλογου με το ΠΑΣΟΚ και η διάθεση για ενότητα και συνεργασία. Η κριτική εδώ προς το ΠΑΣΟΚ για μεσίες, η οποία κάνει τα μέλη-του να κατσουφιάζουν, αποτελεί το παράδειγμα της αποτελεσματικής κριτικής.

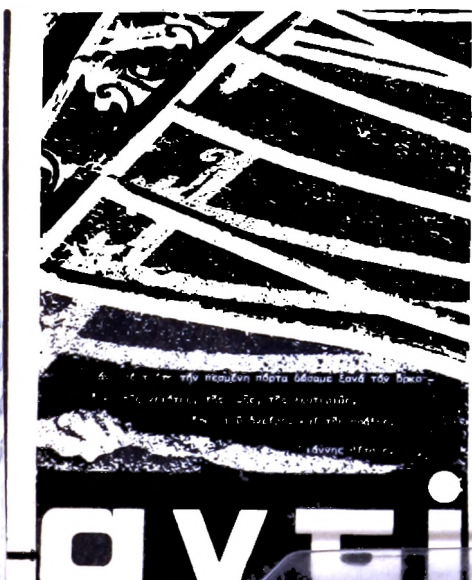
Αν όμως όλα είναι τόσο θαυμάσια, γιατί να περιοριστεί στο 4% το πρωτοσέλιδο σύνθημα «Ο Ευρωκομμουνισμός να γίνει και στην Ελλάδα ισχυρή δύναμη», που κοσμή την ίδια «ΑΥΓΗ». Εμπρός για το 9,6% που μένει, εξ άλλου, ορφανό αφού το ΚΚΕ προχωράει πλησίον για το 17%!

Δύσκολο πράγμα να διατηρήσει κανείς τη σοβαρότητά του όταν εμπλακεί στη προεκλογική συνθηματολογία.

ανάλυση» δεν επιδέχεται ίχνος αμφισβήτησης. Αντίθετα η αποκατάσταση, η οποία θέβαια δεν έγινε σύντομα, σβύνει τα πάντα, ακόμα και την ιστορία. Έτσι, τακτοποιούμε τους λογαριασμούς μας, αποδίδουμε δικαιουσίνη, αποκαθιστούμε και ό,τι αφορά το Κόμμα και τον Πλουμπίδη. Αποδεικνύουμε την πίστη και την αφοσίωσή-μας στο Κόμμα και ταυτόχρονα υποκλινόμαστε στο ήθος και την αγωνιστική συμπεριφορά του Ν. Πλουμπίδη.

Είμαστε μετά ταύτα άσπιλοι και καθαροί σε όλα. Το Κόμμα άνευ ευθύνης και χωρίς λάθη. Ο Ν. Πλουμπίδης άνθρωπος και αγωνιστής, χωρίς το στίγμα του προδότη. Έτσι, όμως, ακριβώς είμαστε και χωρίς ιστορία. άνευ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος. Η λογική εκείνη, η οποία σ' όλη την πορεία του αριστερού κινήματος βλέπει να παραμονεύουν οι σκοτεινές δυνάμεις του ταξικού εχθρού, απρόσιτες και ποτέ διακριτές από τον απλό αγωνιστή της αριστεράς, οδηγεί στην αντίληψη, το Κόμμα θύμα, το άσπιλο Κόμμα. Να προσθέσουμε για τη μεταφυσική και την Ιδέα, Κόμμα. Ίσως περιττεύουν

ΑΠΟ ΤΟΝ Α'

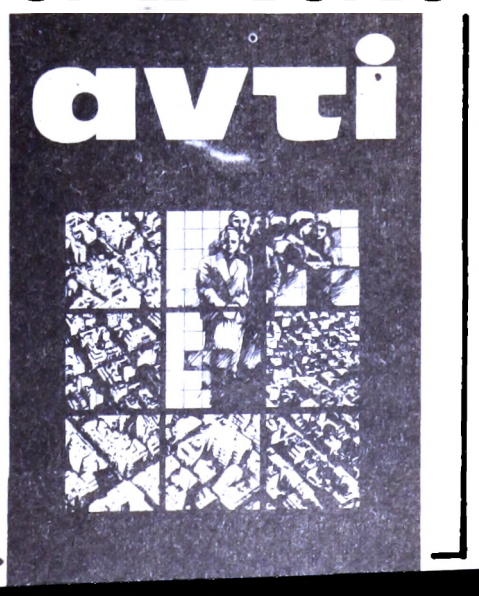

Από τον Α' ως τον ΙΓ' τόμο, πιστοί στην υπόσχεσή-μας για αποκαλυπτική πληροφόρηση, ενημέρωση γύρω απ' τα σύγχρονα ελληνικά και διεθνή προβλήματα, την καλλιτεχνική και πολιτιστική ζωή, την ιστορία και τη λογοτεχνία του τόπου-μας.

Σε δεκατρείς τόμους που έχουν ήδη καταγράψει το σφυγμό των γεγονότων της τελευταίας επταετίας και που τόλμησαν την «άλλη» πληροφόρηση.

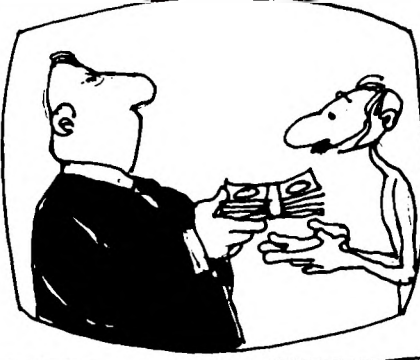
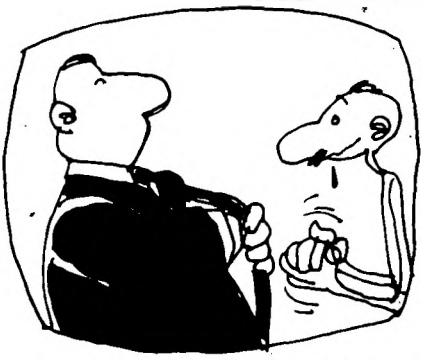
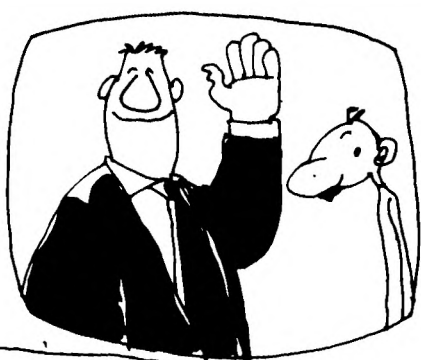
Πέρα από εξαρτήσεις, πολιτικές δεσμεύσεις και κομματικές εντάξεις, το ΑΝΤΙ, σταθερά το αδέσμευτο πολιτικό περιοδικό της Αριστεράς.

ΣΤΟΝ ΙΓ' ΤΟΜΟ

ΣΕ ΑΡΓΗ-ΕΝΝΟΟΥΜΕ ΑΡΓΗ-ΚΙΝΗΣΗ

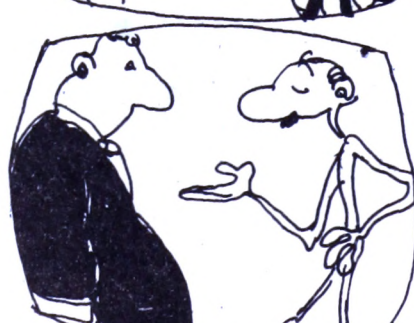
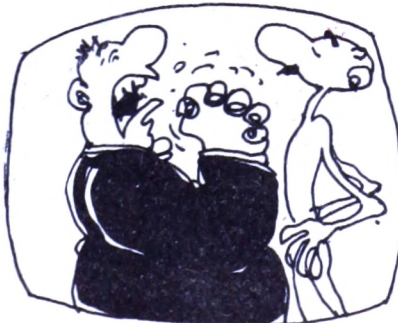
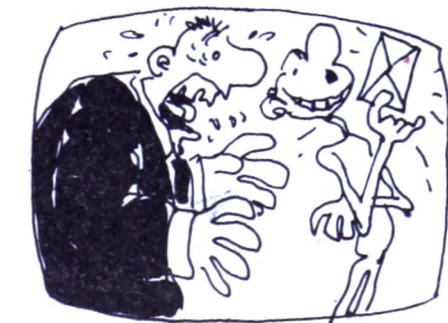
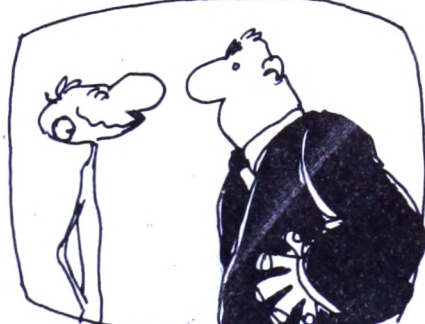
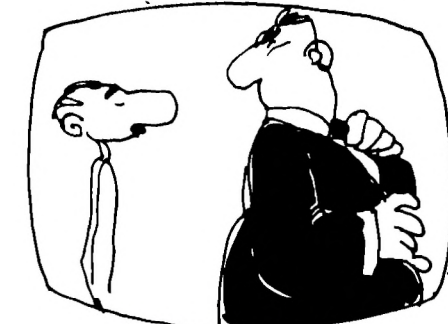
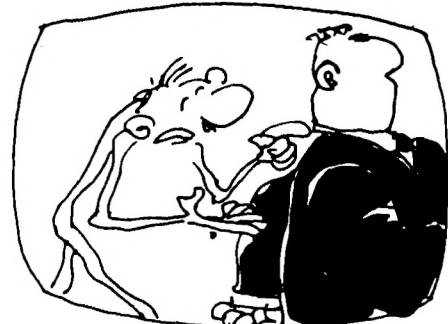
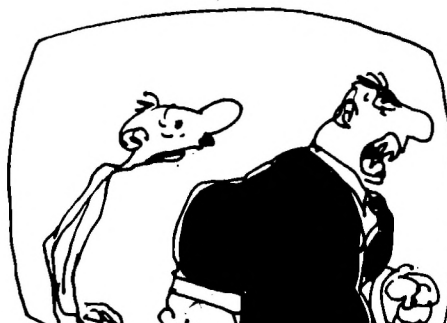
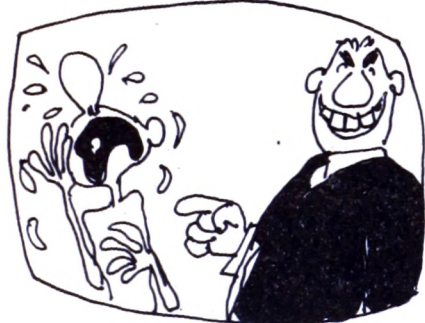
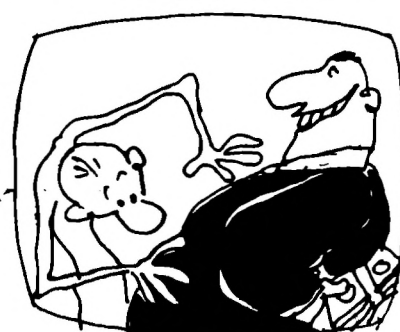
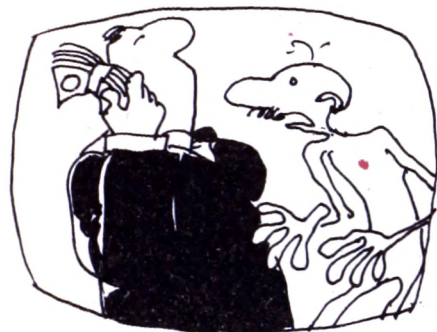
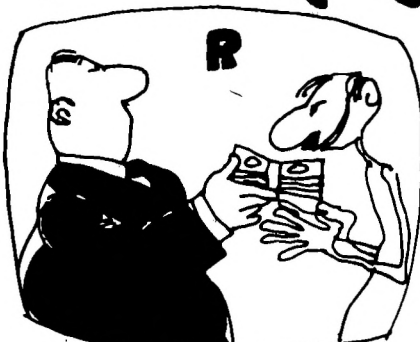
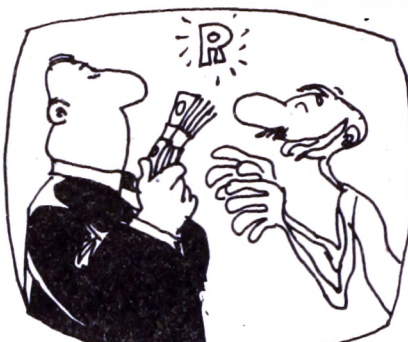
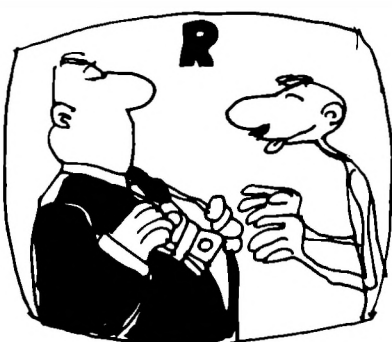
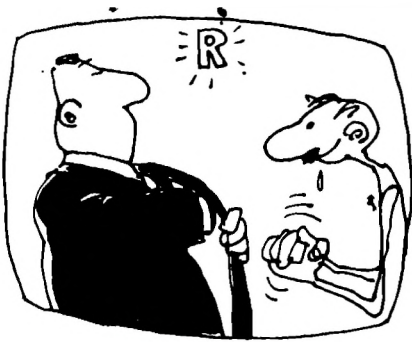
ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΛΑΪΤΖΗ

ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΜΕ ΤΟ ΣΤΩΝΤΙΟ
ΤΗΣ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΝΑ
ΜΑΣ ΞΑΝΑΔΕΙΞΕΙ ΤΗΝ
ΣΚΗΝΗ ΑΥΤΗ ΑΛΛΑ ΣΕ
ΑΡΓΗ-ΕΝΝΟΟΥΜΕ ΑΡΓΗ
ΚΙΝΗΣΗ

**ΡΙΠΛΕΨ
ΔΟΙΠΟΝ...**

**ΕΤΟΙΜΟΙ!!!
ΠΑΜΕ!**

αντί

«Ουτιδανοί
παρ'
αρμοδιώ...»

(Η κακομεταχειρισμένη — και λεηλατημένη — μνήμη του Γ. Τσαρουχά)

Γιώργης Τσαρουχάς. Δολοφονημένος από επώνυμους ασφαλίτες της χούντας ο βουλευτής της ΕΔΑ και πρόβλημα πολύπλευρο η συνταξιοδότηση της χήρας-του — για την κυβέρνηση της ΝΔ, ώρες που είναι... (Όμως, όχι μόνο «ώρες που είναι» γιατί, αν αυτήν την χρονική στιγμή οι εξετάσεις καλής διαγωγής της ΝΔ προς την — όποια — ακροδεξιά, κάνουν πραγματικά «δυσχερές», από πολιτικής πλευράς, το... εγχείρημα της συνταξιοδότησης της Ιωάννας Τσαρουχά, ας μην ξεχνάμε ότι έχουν περάσει σχεδόν δυόμισι χρόνια από τότε που έχει κατατεθεί η σχετική Πρόταση Νόμου κι ότι έχει «συζητηθεί» — με αρνητική πάντα έκβαση — τρεις φορές στη διάρκεια των δύο τελευταίων χρόνων. Τότε ακόμα, (δεν ήταν «ώρες που είναι»...)

Πρόβλημα λοιπόν η συνταξιοδότηση κι έτσι («ώρες που είναι...») «φυσιολογική» η κατάληξη του «χρονικού της ντροπής», όπως έχουμε ξαναγράψει: στην τέταρτη κατά σειρά συζήτηση του θέματος γράφτηκε ο προσωρινός ... (οριστικός) με κυβέρνηση Ν.Δ. επίλογος της υπόθεσης:

— «Κύριοι συνάδελφοι, προφανώς δεν υπάρχει ο απαιτούμενος αριθμός βουλευτών δια να ψηφισθεί η Πρόταση Νόμου και ως εκ τούτου απορρίπτεται...», έκλεισε τη συνεδρίαση της Πέμπτης 20 Αυγούστου ο προεδρεύων κ. Αρίσταρχος Γκιλλας.

Στην «αντισυνταγματική», κατά την κυβέρνηση της Ν.Δ. συνταξιοδότηση της χήρας του Γ. Τσαρουχά, μόνο οι... συνταγματικότερες συνταξιοδοτήσεις των καθ' όλα αξιότιμων βασανιστών και δολοφόνων μπορούν να αντιπαρατεθούν... (Γιατί βέβαια ποιος τολμά ν' αμφισβητήσει την συνταγματικότητα της συνταξιοδότησης — υπηρεσίες στο έθνος και την πατρίδα πρόσφεραν οι άνθρωποι — των πάσης φύσεως Κουρκουλάδων, Αναστασιάδων, Καραμήτσων, Καραμπέρηδων, Σταματοπούλων, Τασόπουλων και... άλλων πολλών;)

«Οι ουτιδανοί παρ' αρμοδιώ» όπως θα 'λεγε ένας φίλος ποιητής για την κακομεταχείριση της μνήμης του Γιώργη Τσαρουχά... Υπάρχει όμως ακόμα κάτι:

«Ευτυχώς» που σήμερα αρνείται η Ν.Δ. για τους γνωστούς δικούς-της πολιτικούς αλλά και ιδεολογικούς-της λόγους να ικανοποιήσει το αίτημα. Έτσι τουλάχιστον υπάρχει για την αριστερά (εισαγωγικά και κεφαλαία, είτε περισσεύουν, είτε είναι προαιρετικά...) ο κοινός εχθρός και μπαίνει κάποιος φραγμός — παρά τα δυό μνημόσυνα που γίνονται κάθε χρόνο στη Θεσσαλονίκη — και στη λεηλασία της μνήμης του Γιώργη Τσαρουχά...

«Πτώμα οδωδός και τυμπανιαίον...»

Τι να πει και τι ν' αφήσει κανείς για το «έργο» — νομοθετικό και... άλλο — της «Βουλής των Ελλήνων» σε τούτη την τελευταία φάση του βίου-της; (Με το «τελευταία», μη βάζει, προς Θεού, κακό ο νους-σας, το θερινό τμήμα διακοπών, εννοούμε...).

Ότι σφραγίζεται ευδιάκριτα από την προεκλογική σκοπιμότητα; Το 'χουμε ήδη πει: «Το νομοθετικό έργο θα περάσει μέσα από τις συμπληγάδες της κυβερνητικής επιδίωξης να "ολοκληρώσει" το έργο-της με την διευθέτηση ρουσφετολογικών εκκρεμοτήτων, αυτο-εξωραϊστικών χειρισμών και εντυπωσιακών "χορηγικών" εξαγγελιών, από τη μια μεριά, και της αντιπολιτευτικής αντιπαράθεσης εφ' όλης της ύλης, συναινούσας ή διαφωνούσας της αντιπολίτευσης, με τον εκ προοιμίου αφορισμό (και δεδομένο, άλλωστε) των προεκλογικών πυροτεχνημάτων»; Τα 'χουμε ήδη πει από τον Μάιο...

Ότι ένας πρώτος διαπιστωτικός απολογισμός συνοψίζει την «λειτουργικότητα» — πέραν της λειτουργίας — της Βουλής «στα πλαίσια μιας παρατεταμένης κυοφορίας που εγκυμονούσε (και που... έπραξε!) τερατογεννήσεις»; Το 'χουμε ήδη πει από τον Ιούνιο...

Ένα είναι γεγονός: το θερινό τμήμα της Βουλής και στην πρώτη του(Α') σύνθεση τον Ιούλιο, και στην δεύτερή-του (Β'), που διανύουμε τώρα — ενώ είναι σχεδόν βέβαιο πως δεν θα υπάρξει καν η απαρχή της τρίτης (Γ') σύνθεσης, που τυπικά αρχίζει στις 7 του Σεπτεμβρίου, με δεδομένη την διάλυσή-της λίγες μέρες αργότερα — έδωσε ένα μέτρο... νεκροφιλίας.

«Πτώμα οδωδός και τυμπανιαίον», ούσα η Βουλή, εξακολούθησε πεισματικά να λειτουργεί... εν διαλύσει, και να διαλύει με ρυθμούς γεωμετρικής προόδου και τα τελευταία εναπομείναντα ίχνη σεβασμού προς τον θεσμό — για όσους τον είχαν, εννοείται. Εξακολούθησε πεισματικά να καταλύει αναξιοπρεπώς και τους τελευταίους κανόνες αξιοπρεπείας που — υποτίθεται — αποτελούν τουξ όρους του παιχνιδιού... «Εξευτελίζεται ο κοινοβουλευτισμός», ανέκραξε ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ αντιδρώντας — δικαίως αυτή τη φορά... — σε μια από τις μεθοδεύσεις (κι ας αφήσουμε την ουσία... στην μπάνα — «τί ψάχνεις να βρεις»...) του Προεδρείου της Βουλής. Και ανεξάρτητα από τον εκκρεμούντα συνολικό καταμερισμό και επιμερισμό των ευθυνών, η διαπίστωση αυτή — ηθελημένα ή όχι — αποτελεί αντικειμενικά παραδοχή, που δεν μπορεί παρά να επιφέρει (αλλά και να επιβάλει!) συνέπειες.

Τώρα που παίζεται και η τελευταία σκηνή της τελευταίας πράξης αυτής της Βουλής που πρόκυψε πριν από τέσσερα χρόνια, («... στων εκλογών του '77 γυρίζαμε τους βάλτους...» — για τους έχοντες μνήμη, επίγνωση και... αυτοσυνείδηση), μια και μόνη — ολιγαρκής κατ' αρχήν — ευχή: Όχι στα ζόμπι!

Κρίσιμο ευρω-φθινόπωρο

Θεωρώντας, χωρίς πολλές επιφυλάξεις, δεδομένο ότι εκλογές και ευρω-εκλογές (δηλαδή η εκλογή βουλευτών για το Ελληνικό Κοινοβούλιο και για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) θα γίνουν ταυτόχρονα στις 18 Οκτωβρίου, είναι μάλλον αναγκαία μία... μικρή επισήμανση: υπάρχει ο κίνδυνος — θα μπορούσαν να μπουκνουν και εισαγωγικά, κάτω από ορισμένες συνθήκες που δεν απέχουν, δυστυχώς, πολύ από την εκτίμηση των μέχρι τούδε πεπραγμένων, όμως περί αυτών... άλλη φορά — να βρεθεί η «Ελλάδα» (υπερκομματικά... το εννοούμε) χωρίς εκπροσώπηση, εκεί που, τώρα πλέον, παίζεται (σ' ένα, έστω, ποσοστό) ένα παιχνίδι που την αφορά.

● Η 8η Σύνοδος της Ολομέλειας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου πραγματοποιείται στις 14-18 Σεπτεμβρίου, σε «φουλ-τάϊμ» προεκλογική περίοδο δηλαδή, και από τους 24 Έλληνες ευρωβουλευτές, μόνο ο κ. Α. Μπουρνιάς της ΝΔ — οι άλλοι όλοι της ΝΔ θεωρούνται «κομμένοι» — και οι τέσσερις του ΠΑΣΟΚ (Α. Φωτήλας, Α. Γεωργιάδης, Κ. Νικολάου και, μάλλον, Σπ. Πλασκοβίτης) που θα παραμείνουν ευρωβουλευτές, θα 'χουν λυμένα τα χέρια.

● Το ίδιο — και πολύ περισσότερο — ισχύει για την 9η Σύνοδο που θα πραγματοποιηθεί στις 12-16 Οκτωβρίου...

Και, ξέρουμε, πως θα 'ναι «πονηρές» μέρες! Επισημαίνουμε απλά, για την ώρα, τίποτε παραπάνω.

Η ασάλευτη εικόνα του Τύπου και τα νέα εκδοτικά εγχειρήματα

του Κώστα Καριώτη

Αν, επιχειρώντας μια καταγραφή των τεκταινομένων, σήμερα, στον ελληνικό Τύπο, ξεκινούσαμε από αυτό που χαρακτηρίστηκε, καλώς ή κακώς, «κρίση στον Τύπο», θα έπρεπε να επιδοθούμε σε μια αναδρομή που αρχίζει πολύ πριν την μεταπολίτευση του 1974. Η «ενδοεργατική σύγκρουση» όπως κατ' αρχήν παρουσιάστηκε η απεργία των τυπογράφων και το «λοκ-άουτ» διαρκείας των εκδοτών, το καλοκαίρι του περασμένου χρόνου, δεν αποτέλεσε παρά κορύφωση αυτής της κρίσης, για την οποία τόσα γράφτηκαν, χωρίς όμως να προβληματίσουν θετικά το σύνολο των άμεσα ενδιαφερομένων που, όπως σε παλιότερες αναλύσεις επισημάνθηκε (και στο ΑΝΤΙ, τχ. 156, 18-7-80), είναι οι εκδότες, οι τυπογράφοι, οι εφημεριδοπώλες και βέβαια οι δημοσιογράφοι.

Η όξυνση του προβλήματος, πέρσι, έγινε αφορμή για μια σειρά θεσμικά μέτρα με τη μορφή νόμων (για τις νέες μεθόδους εκτύπωσης, την αστική ευθύνη του Τύπου) αλλά και σε συνδυασμό με τις όλο και περισσότερο εμφανείς δεσμεύσεις του εκδοτικού κατεστημένου με τα ποικιλώνυμα κέντρα εξουσίας, τον, συνήθως, ευκαιριακό κομματισμό, την υποκριτική αντιπολιτευτικότητα και την κραυγαλέα συνθηματολογία - δόλωμα προς έναν όλο και περισσότερο «ψυχρό» αναγνώστη, πρόσφερε «στάδιον δόξης λαμπρόν» σε εκδοτικές πρωτοβουλίες τύπου «Αυριανής».

«Έθνος» και «Εγνατία»

Όμως, αν τέτοια «φαινόμενα» όπως αυτό της «Αυριανής», σκοτεινιάζουν, όπως επαρκώς, έχει αποδειχθεί, την εικόνα του ελληνικού Τύπου, δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν σημεία αλλαγής ή τουλάχιστον, εξελίξεων. Ήδη δυο νέες εφημερίδες πρόκειται να κάνουν την εμφάνισή τους. Είναι το «Έθνος» και η «Εγνατία». (Η δεύτερη ίσως ήδη να έχει κυκλοφορήσει πριν την έκδοση του παρόντος τεύχους του ΑΝΤΙ).

Το «Έθνος», απογευματινή δημοκρατική εφημερίδα, με έδρα την Αθήνα, θα έχει εκδότη τον κ. Μπόμπολα — εκδότη της «Σοβιετικής εγκυκλοπαίδειας» — και διευθυντή τον κ. Φιλιππόπουλο, ο οποίος φιλοδοξεί να δώσει μ' αυτή την έκδοση μια νέα πνοή στον χειμαζόμενο ελληνικό Τύπο. Η εφημερίδα, που όπως έγινε γνωστό θα κυκλοφορήσει στις 14 Σεπτεμβρίου, θα έχει μικρό σχήμα κατά τα πρότυπα των περισσότερων εφημερίδων του εξωτερικού, ενώ η γραφή και η πληροφόρησή-της θα γίνει προσπάθεια να αγγίξει τα λαϊκά προβλήματα από μια ανθρώπινη σκοπιά

«πιάνοντας το σφυγμό του μέσου αναγνώστη».

Ήδη, προς αυτή την κατεύθυνση πραγματοποιήθηκαν, από διμήνου, συναντήσεις - σεμινάρια των ενδιαφερομένων για πρόσληψη συντακτών, ενώ γνωστά στελέχη άλλων αθηναϊκών εφημερίδων αναμένεται να έχουν την ευθύνη των βασικών τομέων-της.

Η έκδοση θα πραγματοποιηθεί με τις νέες μεθόδους εκτύπωσης (ήδη έχει προβλεφθεί η απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή).

Δημοσιεύματα που την θέλουν να εκφράζει, έμμεσα τουλάχιστον, θέσεις του ΚΚΕ, έχουν διαψευσθεί από τη διεύθυνσή-της. Πάντως, θεωρείται εγκυρότατη η πληροφορία ότι το «Έθνος» θα αποτελέσει ένα δυναμικό έρεισμα για την πολιτική άνοδο του κ. Κουλουμπή, σημερινού πρόεδρου του Τεχνικού Επιμελητηρίου για τον οποίο εκφράζεται η βεβαιότητα ότι θα πολιτευθεί με το ΠΑΣΟΚ, με φιλοδοξίες που ξεπερνούν κατά πολύ το βουλευτικό αξίωμα.

Η «Εγνατία», απογευματινή επίσης, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, φιλοδοξεί να καλύπτει ολόκληρη την Ελλάδα κι όχι μόνο τη Βόρεια. Ήδη λειτουργούν γραφεία-της και στην Αθήνα, ενώ εκδότης-της είναι ο επιχειρηματίας κ. Βουδούρης, του οποίου το όνομα στο παρελθόν είχε αναφερθεί σαν μετέχοντα στην αθηναϊκή «Ελευθεροτυπία». Η εκτύπωση και αυτής της εφημερίδας θα γίνεται με την μέθοδο της φωτοσύνθεσης.

Πληροφορίες τοποθετούσαν την έκδοσή-της τον Μάιο — υποτίθεται, μάλιστα, ότι είχαν ορισθεί και συγκεκριμένες ημερομηνίες. Όμως, αλλεπάλληλες αναβολές, που πιθανότατα είχαν σχέση με προβλήματα στελέχωσής-της (κατά το υπερδιετές διάστημα της προετοιμασίας-της, πέρασαν γνωστά ονόματα της ελληνικής δημοσιογραφίας, που για δικούς τους ή άλλους λόγους δεν παρέμειναν) καθυστέρησαν την έκδοσή-της.

Πάντως φαίνεται ότι οι προσεχείς πολιτικές εξελίξεις, που σε κομματικούς φορείς όπως η «Νέα Δημοκρατία» θα είναι ραγδαίες, πρόκειται να επηρεάσουν τα τεκταινόμενα στο χώρο του Τύπου. Ενδεικτικό, σ' αυτήν την κατεύθυνση, είναι πρόσφατο δημοσίευμα εφημερίδας, η οποία αναφερόμενη στα μετεκλογικά σχέδια του νυν υπουργού Εξωτερικών κ. Κ. Μητσοτάκη, θεωρεί «κοινό μυστικό» ότι αν δεν κατορθώσει να παίξει ηγετικό ρόλο στα πλαίσια της «Ν.Δ.», θα αποβλέψει στην δημιουργία νέου, υπό την ηγεσία του κόμματος, ρυθμιστικού παράγοντα στις μετέπειτα εξελίξεις.

Στις παραμέτρους τέτοιων δραστηριοτήτων, εντάσσεται, κατά το δημοσίευμα, και η έκδοση εφημερίδων και μάλιστα με «δημοκρατική επίφαση».

Αν, μάλιστα, επισημανθεί ότι παράγοντες του περιβάλλοντος του κ. Μητσοτάκη έχουν στην κατοχή τους τίτλους εφημερίδων που εκδιδόταν στην Αθήνα προδικτατορικά, κάτι τέτοιο δεν πρέπει ν' αποκλείεται μα ούτε, πάντως, και να θεωρείται βέβαιο.

Το «φαινόμενο Αυριανή»

Επανερχόμενοι στην έκδοση της «Αυριανής» θά 'ταν σκόπιμο να υπενθυμίσουμε τις θέσεις που διατυπώθηκαν από το «ΑΝΤΙ», και επανειλημμένα από ημερήσιες εφημερίδες της Αθήνας, τόσο για την ποιότητα μα και για τις σκοπιμότητες της απογευματινής αυτής εφημερίδας. Το ανεξέλεγκτο των «ειδήσεων»-της, οι πηγές και οι άνομες συμφωνίες για την διασφάλιση αυτών, η «κατά συρροήν» συκοφάντηση των πάντων, το χούντικό παρελθόν και οι διασυνδέσεις πολλών στελεχών-της, το θολό και μεμπτό παρελθόν των εκδοτών και τα νεότερα πολιτικά παιχνίδια-τους, ήλθαν στο φώς της δημοσιότητας και αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης κριτικής, που όμως δεν φαίνεται να συγκίνησε ούτε τα πορτοφόλια, μα ούτε και την δημοκρατική συνείδηση των αναγνώστών-της οι οποίοι, εκτός από τ' άλλα, δέχονταν μύριες όσες κολακείες από τους «προστάτες του λαουτζίκου».

Όμως ήταν μόνο αυτό τό πρόβλημα; Ή μήπως ο «αποπροσανατολισμένος» αναγνώστης της «Αυριανής», διέβλεπε, κάπου, ότι αυτή η εφημερίδα, όποια κι αν ήταν, κάπου «χάλαγε το παιχνίδι» των μεγάλων, που έπαιζαν όχι μόνο με την τσέπη, μα και με τη νοημοσύνη-του; Βέβαια οι αδελφί Κουρή δεν ήταν εκείνοι που έπρεπε να εισπράξουν σε όφελός-τους αυτή την έμπρακτη δυσαρέσκεια, αφού και οι ίδιοι ήλθαν να παρουσιάσουν, για κατανάλωση, ένα «χάπι» πικρότερο στη γεύση, μα με γλυκύτερο επικάλυμμα. Όμως ποιός εκδότης ήλθε με, κατά το δυνατόν καλύτερες προθέσεις, να διεκδικήσει δικαιωματικά με την καθαρότητα των σκοπών και την ποιότητα της πληροφόρησης, την ανάγκη μιας νέου τύπου σχέσης τύπου-κοινού, που διακατείχε όλον αυτόν τον κόσμο;

Αυθαιρεσίες

Πέρα όμως από τη σκοτεινή πολιτική και δημοσιογραφική ταυτότητα αυτής της εφημερίδας, υπάρχει ένα άλλο θέμα, που δεν έχει ιδιαίτερα επισημανθεί, πιθανά επειδή επικαλύπτεται από άλλα, περισσότερο κραυγαλέα γεγονότα. Πρόκειται για τις σχέσεις της ίδιας της εργοδοσίας με το υπαλληλικό και συντακτικό προσωπικό της εφημερίδας, καθώς και κλάδους εργαζομένων στον Τύπο.

Η πρόσφατη διακοπή της διανομής της

«Αυριανής» από τους εφημεριδοπώλες, με το πρόσχημα των περιορισμένων οικονομικών απολαβών, δεν είναι από τα περισσότερο ενδεικτικά της εργοδοτικής αυθαιρεσίας, δεδομένου ότι κάθε εφημερίδα υποχρεώνεται να πληρώνει για τη διακίνησή-της το ανάλογο ποσοστό κι όχι το ανάλογο ποσό, από την τιμή πώλησης κάθε φύλλου-της.

Το γεγονός όμως, ότι οι εκδότες της «Αυριανής», πρόσφεραν στους εφημεριδοπώλες αυξήσεις ανάλογα με τον αριθμό των φύλλων που θα διέθεταν, αποτελεί όχι μόνο ένα δείγμα αυθαιρεσίας, μα και συνιστά προσπάθεια για την μετατροπή ενός ολόκληρου κλάδου εργαζομένων σε πλασιέ μιας συγκεκριμένης εφημερίδας. (Χωρίς αυτό να σημαίνει πως στα παρασκήνια του κυκλώματος διανομής των εντύπων τα πράγματα είναι πάντα καθαρά).

Αλλά εκεί που πραγματικά οι εκδότες της «Αυριανής» ξεπέρασαν τους εαυτούς-τους ήταν το θέμα της μισθοδοσίας, των ωραρίων και των κατευθύνσεων προς το συντακτικό προσωπικό.

Η «Μαχητική», εβδομαδιαία εφημερίδα που εξέδωσαν πολλοί συντάκτες της «Αυριανής», μετά την αποχώρησή-τους απ' αυτή, περιλαμβάνει αρκετά στοιχεία στα δύο πρώτα φύλλα της. Βέβαια, οι αποκαλύψεις για το παρελθόν, τις διασυνδέσεις των αδελφών Κουρή, έχουν κατ' επανάληψη δημοσιευθεί. (Βλέπε και ΑΝΤΙ, τχ. 175, 10-4-81).

Ωστόσο, οι τέως συντάκτες της «Αυριανής», με στοιχεία, αποδεικνύουν ότι οι εκδότες-της... «προσέφεραν» μισθούς 4 και 5.000 δραχμών για ολοήμερη απασχόληση σε συντάκτες της εφημερίδας, που δεν ήταν μόνο συντάκτες, αλλά και τηλεφωνητές (κάποτε), πριν αργότερα τους ζητήσουν να γίνουν και εφημεριδοπώλες!

Βέβαια όλ' αυτά βαρύνουν τους αδελφούς Κουρή όσο και τους συντάκτες της εφημερίδας, οι οποίοι υπέστησαν, για όσο διάστημα υπέστησαν, αδιαμαρτύρητα, αυτήν την τακτική. Ταυτόχρονα, όμως, έρχονται να υπενθυμίσουν τις ευθύνες της ΕΣΗΕΑ για την οποία κάθε άνθρωπος θα είχε την απορία, ποιά συμφέροντα των δημοσιογράφων προστατεύει. Αν λησμονήσουμε παλιότερα προβλήματα στην τήρηση των συλλογικών συμβάσεων, ως αναρωτηθούμε πού η Ένωση Συντακτών παρενέβη για να προασπίσει τα συμφέροντα των μελών, μα και των μη μελών-της, που εργάζονται στην «Αυριανή». Πότε ζήτησε την τήρηση των συμβάσεων, πότε έλεγξε αν τηρούνται τα ωράρια, πότε ενδιαφέρθηκε ενεργά για τις συνθήκες εργασίας, μα και τους κανόνες της δημοσιογραφικής δεοντολογίας;

Αντ' αυτών, η κυβερνητική πλειοψηφία στο Συμβούλιο της ΕΣΗΕΑ εξάντλησε όλη-της την αυστηρότητα στις παραπομπές στο Πειθαρχικό και τις γνωστές διαγραφές των συντακτών συγκεκριμένης αριστερής εφημερίδας, και τα επιτελεία-της ασχολήθηκαν με τη διεξαγωγή των εξετάσεων της υποτέλειας για την εγγραφή των εκτός αυτής συντακτών, στη δύναμή-της.

Βλέπουμε, λοιπόν, τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος: τη στυγνή εργοδοτική αυθαιρεσία και τα πλαίσια της ανοχής που της προσφέρθηκαν για να ασκηθεί.

Η «Μαχητική» φιλοδοξεί να αποτελέσει μια νέα παρουσία στον χώρο των εβδομαδιαίων εφημερίδων. Όμως, μια έκδοση δεν συνιστά αυτονόητα και μια παρουσία. Όσο και αν οι αναγνωρισμένες από τους ίδιους συντάκτες ευθύνες σχετικά με την πρακτική που ακολούθησαν, κρατώντας τους δημοσιογραφικούς καλάνους που τους ενεχείρησαν οι αδελφοί Κουρή, τους ωθούν στο να αποκαλύψουν το ρόλο του τέως εργοδότη-τους, δεν είναι δυνατή η στήριξη μιάς εφημερίδας μόνο σ' αυτή τη βάση.

Και δεν ξέρουμε κατά πόσο αποτελούν αυτοτελώς λόγο ύπαρξης, πολύ περισσότερο όταν τα επιχειρήματα στο «διάλογο» μεταξύ-τους δεν διαφέρουν όσον αφορά το ύφος, τουλάχιστον, σε σημείο ν' αναρωτιέται κανείς ποιός «δίδαξε» δημοσιογραφία σε ποιόν. Μικρό παράδειγμα, πρωτοσέλιδο σχόλιο της «Μαχητικής», απαντητικό σ' ένα ερώτημα που τους επέβαλε (με ανάλογο και ίσως χειρότερο ύφος) η «Αυριανή»:

«Ρωτάει η φυλλάδα του τάλιρου με το γνώριμο λασπολόγο ύφος-της, πού βρήκαμε τα λεφτά να βγάλουμε μια εβδομαδιαία εφημερίδα... Ρωτάμε και μείς, με τη σειρά-μας: Ο Κουρής πού βρήκε τα λεφτά να φτιάξει μια εγκατάσταση δεκάδων εκατομμυρίων; Πού βρήκε τα λεφτά να φτιάξει την «Αυριανή»; Πάντως, σίγουρα όχι από κληρονομίες...».

Ανάλογο είναι το σχόλιο της «Μ», με αφορμή το ψευδώνυμο «Αντουάν» που εμφανίστηκε στην «Αυριανή». Ο συντάκτης-του αναρωτιέται πόσους «τοιούτους» (!) κρύβει το γκέτο του Ταύρου που τους αρέσει να ... μαζοχίζονται... «παίζοντας» τους δημοσιογράφους, κτλ, κτλ.

Ίσως στους προβληματισμούς της νέας εφημερίδας θα πρέπει ν' αρχίσει να μπαίνει το στοιχείο όχι μόνο της ευπρέπειας, μα και μιάς καθαρότητας διαφορετικής απ' αυτήν στην οποία εθίστηκαν τα τελευταία χρόνια. Εφ' όσον βέβαια η έκδοση της εφημερίδας-τους δεν εξυπηρετεί μόνο τη σκοπιμότητα του «ξεσκεπασματος» των ήδη «ξεσκεπασμένων» αδελφών Κουρή, αλλά θέλει να παίζει — δημοσιογραφικά — ένα ρόλο στον τομέα της πληροφόρησης και της ελευθεροτυπίας.

Απλές ενδείξεις

Οι νέες εφημερίδες και εξελίξεις που συνεπάγουν, παρ' ότι αποτελούν ενδείξεις ότι τουλάχιστον, εκδοτικά, κάτι αλλάζει στον ελληνικό Τύπο, δεν είναι βέβαιο ότι θα επηρεάσουν ριζικά τα πράγματα. Η κυκλοφορία των εφημερίδων τουλάχιστον σήμερα, παραμένει πάντοτε στάσιμη, σε χαμηλά επίπεδα, ο έμμεσος έλεγχος της Κυβέρνησης με τη μορφή δανείων και άλλων διαπλέξεων είναι γεγονός και η ποιότητα της πληροφόρησης πάντα μένει η ίδια.

Ίσως το πρόβλημα μπορεί να λυθεί με μια συνολικότερη αντιμετώπιση απ' όλους τους φορείς που αποτελούν το κύκλωμα του Τύπου στη χώρα-μας, με παράλληλη ανάληψη των κυβερνητικών ευθυνών. Αυτό είναι μια πρόταση που δεν διατυπώνεται για πρώτη φορά, αλλά που οπωσδήποτε δεν έχει αντιμετωπισθεί ως σήμερα σοβαρά. Πιθανά, γιατί μια δυναμική εκδοτική αντεπίθεση των μεγάλων συγκροτημάτων αναμένεται να λύσει ριζικά το πρόβλημα, ίσως σε σχέση με κάποια παράλληλη δραστηριότητά-τους στον τομέα της τηλεοπτικής πληροφόρησης. Πόσοι όμως θα είναι οι «νεκροί» στο πεδίο μιας τέτοιας μάχης, που δεν θα έχει μόνο νικητές;

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

1. Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο Ερυθραίας
2. Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο Παλαιστίνης
3. Σαντινιστικό Μέτωπο Εθνικής Απελευθέρωσης
4. Μέτωπο «Πολισάριο» (Δυτ. Σαχάρα)
5. Αφρικανικό Κόμμα Γουϊνέας-Μπισάου
6. Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Αλγερίας
7. Εθνική Αφρικανική Ένωση Ζιμπάμπουε
8. Κίνημα 26ης Ιουλίου στην Κούβα
9. Κίνημα Ενόπλων Δυνάμεων Πορτογαλίας
10. Εργατικό Κίνημα (SOLIDARNOSK) στην Πολωνία

Οι δρόμοι της ελευθερίας μέσα από τους αγώνες των λαών του κόσμου. Τα αυθεντικά κείμενα όλων των απελευθερωτικών κινήματων από το 1945 μέχρι σήμερα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΒΟΣ
Αναξαγόρα 1 Αθήνα
τηλ: 52.46.241

ΚΑΘΕ ΠΡΟΙ

διαβαζε

αφραζε

διαδιδε

την ΑΥΓΗ

τη δική 68

φωνή

Η αποτυχία μιάς εξωτερικής πολιτικής

του Αλέξανδρου Γ. Ξύδη

Ο αν πέρσι τέτοιο καιρό (ΑΝΤΙ αρ.161/26.9.80, σσ. 21-27) διατύπωνά τέσσερις προτάσεις για μια εξωτερική πολιτική, την οποία ακόμα και η παρούσα δεξιά κυβέρνηση θα μπορούσε ν' ακολουθήσει (μάλιστα ν' αποκομίσει και εκλογικά οφέλη από την ενίσχυση του πεσμένου κύρους-της), δεν έτρεφα την ψευδαίσθηση ότι θα τις ενστερνίζονταν οι υπεύθυνοι της εξωτερικής πολιτικής-μας. Είχα όμως την ελπίδα ότι θα βοηθούσα ν' ανοίξουν τα μάτια-τους στην πραγματική κατάσταση, όπως παρουσιάζονταν τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο 1980 — θα έπρεπε να τη γνώριζαν πολύ καλύτερα απ' όσους είχαν μόνο τα στοιχεία του Τύπου για να κρίνουν — και ότι θ' ακολουθούσαν ορισμένες υποδείξεις του κοινού νου. Προτίμησαν να παραμείνουν τυφλοί στις εκτιμήσεις και προπαντός στις εξελίξεις. Αλλά τυφλώνει... ή μωραίνει Κύριος...

Έτσι, στο χρόνο που πέρασε, εντάχθηκε ξανά η Ελλάδα στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, συνεχίστηκαν οι διαπραγματεύσεις με τους Αμερικάνους για τις δικές-τους βάσεις, καθώς και οι συνομιλίες με τους Τούρκους. Σα συνέπεια τούτων, υποβαθμίστηκε ακόμα μερικά σκαλιά η ελλαδική «υποστήριξη» προς την Κύπρο.

Εξάλλου μετά την ένταξη στην ΕΟΚ, δεν προκύπτει, από τις δημόσιες εκδηλώσεις των υπεύθυνων, ότι προβάλανε όσο έπρεπε σθεναρά μέσα στους οχτώ μήνες που μεσολάβησαν, τα «ιδιάζοντα» ελληνικά πολιτικά συμφέροντα στις συχνές διαβουλεύσεις της Κοινότητας (δες και άρθρο-μου ΑΝΤΙ αρ.168/2.1.81 σσ.28-29). Είναι τέτοια η πίεση των οικονομικών-γεωργικών προβλημάτων που ζητούν μια προεκλογική λύση, ώστε μοιάζει να έχει μπει σουρντίνα στα εξωτερικά.

Όσο τέλος για τις σχέσεις με τους Βαλκάνιους γείτονές-μας, δεν υπάρχει καμιά ένδειξη ότι, πέρ' από διμερείς μορφωτικές και εμπορικές ρυθμίσεις, προχώρησε η σύσφιγξή-τους, παρ' όλα τα επίσημα ταξίδια και τις πανηγυρικές δηλώσεις αρχηγών κρατών, πρωθυπουργών και υπουργών εξωτερικών (Καραμανλής στη Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία, Ζίβκοφ στην Ελλάδα κτλ.).

Αλλ' ας κάνουμε μια συνοπτική καταγραφή κερδών και ζημιών μέσα στο χρόνο που πέρασε:

1 Τί κέρδισε η Ελλάδα από την επανένταξη στο στρατιωτικό ΝΑΤΟ, κι' από τις συναφείς συνεχείς συνομιλίες με τους Τούρκους;

Εκτός από ανταλλακτικά για τον οπλισμό-της, και κονδύλια για τη συντή-

ρηση των Νατοϊκών βάσεων στη χώρα-μας — (οπωσδήποτε δε θα τις εγκατέλειπε η Συμμαχία) — όχι πολλά. Ξαναγυρίσαμε στο στρατιωτικό ΝΑΤΟ με τουρκική «συγκατάθεση», αλλά και με τουρκικούς «όρους» που αποκαλύφθηκαν ένας-ένας: να μη γίνει το στρατηγείο της Λάρισας, να περιοριστεί η τερματική περιοχή του αεροδρομίου της Λήμνου, να ξανανοίξουν οι μέσω FIR Αθήνας απ' ευθείας αεροδιάδρομοι προς την Τουρκία, δηλαδή, είτε πριν ή μετά την τυπική επανένταξη, με μια σειρά παραχωρήσεων προς τους Τούρκους σε θέματα που τους «καίνε», ενώ εκείνοι δεν έχουν παύσει ν' αμφισβητούν με κάθε τρόπο το στατους κβο στο Αιγαίο, δηλαδή τα εναέρια και θαλάσσια σύνορα της Ελλάδας. Οι επανειλημμένες και, τις πιο πολλές φορές, ανεμπόδιστες παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου και θαλάσσιου χώρου τείνουν ν' αποβούν πρακτική, που κινδυνεύει να καταστεί ντέ φάκτο δικαίωμα των Τούρκων. Δεν είδαμε να καταρρίπτεται ούτε ένα τουρκικό αεροπλάνο ή να συλλαμβάνεται τουρκικό πολεμικό, καθώς παραβίαζαν τον ελληνικό χώρο. Κι' όμως τέτοιες ενέργειες συνιστούν τρέχουσα διπλωματική (όχι πολεμική) πρακτική. Έτσι, με κάθε νέο γυμνάσιο των Τούρκων, επαναλαμβάνονται οι παραβιάσεις. Το στρατηγείο της Λάρισας ενοχλεί τους Τούρκους — δε γίνεται. Το αεροδρόμιο της Λήμνου απειλεί το εσωτερικό της Τουρκίας (όπως γράφει ο τουρκικός τύπος) — περιορίζεται η τερματική περιοχή-του. Ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών θεωρεί την τουρκική χούντα καινούριο παράγοντα πιο πρόσφορα για την επίλυση του Κυπριακού — οι Τούρκοι πλειοδοτούν. Οι ελληνικές υπηρεσίες ασφάλειας (με χουντικό διάταγμα) επιστρέφουν αμέσως Τούρκους πολιτικούς φυγάδες στην Τουρκία — οι Τούρκοι μας παραβάλλουν εγκωμιαστικά με τους «κακούς» Γερμανούς και Βούλγαρους που δεν κάνουν το ίδιο. Η Ελλάδα δεν αντιδρά στην πολυμερή οικονομική ενίσχυση της Τουρκίας από τον ΟΟΣΑ και από την ΕΟΚ, τη διμερή από «συμμάχους»-μας στο ΝΑΤΟ — οι Τούρκοι εισπράττουν. Έτσι, έμμεσα, συμβάλλει ο ελληνικός λαός και στη συντήρηση των τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο — μήπως είναι κι' αυτό μέρος της «συμπάραστασης» προς την Κυπριακή Δημοκρατία;

Στα διαβούλια του ΝΑΤΟ και, σε μικρότερο βαθμό, σ' εκείνα της ΕΟΚ συνεκσφενδονίζει και η Ελλάδα λεκτικούς μύδρους ενάντια στη σοβιετική κατοχή του Αφγανιστάν. Δεν γνωρίζω, τα διεθνή αυτά σώματα, των οποίων η Ελλάδα είναι ισότι-

μο μέλος, να έκαναν καμιά ανάλογη δήλωση για την τουρκική κατοχή της Κύπρου, ή για τη δημογραφική αλλοίωση που μηχανεύονται οι Τούρκοι στο νησί. Και οι συνομιλίες με τους Τούρκους συνεχίζονται, δίχως καν την υποτυπώδη δημοσιότητα των πρωθυπουργικών συναντήσεων, αλλά με την άκρα μυστικότητα της πιο παρωχημένης διπλωματίας. Τέτοια θέματα δεν έχουν μυστικές πτυχές. Οι Έλληνες πολίτες που θα ψηφίσουν μεθαύριο (κι' όχι μόνο όσοι κατοικούν στη Δυτική Θράκη ή στα νησιά του Αιγαίου) θέλουν να γνωρίζουν πώς υπερασπίστηκαν οι σημερινοί υπεύθυνοι τα συμφέροντα της χώρας-τους απέναντι στην Τουρκία. Από όσο, δημόσια, μπορεί να συμπεράνει, κανείς η απάντηση είναι αρνητική, και συνεπώς ανησυχαστική. Δεν τα υπερασπίστηκαν, στο βαθμό τουλάχιστο που να δείξουν συμμόρφωση οι Τούρκοι προς τα διεθνή νόμιμα. Αντίθετα, οι Τούρκοι πρέπει να είναι ικανοποιημένοι από τους σημερινούς διαχειριστές των εξωτερικών υποθέσεων της Ελλάδας, και να εύχονται να παραμείνουν στην εξουσία. Εμείς, οι Έλληνες πολίτες, δεν είμαστε ικανοποιημένοι.

2 Πώς συντέλεσαν οι σημερινοί υπεύθυνοι σ' ευνοϊκήν εξέλιξη του Κυπριακού; Είναι αναπόφευχτο οι σφαλεροί χειρισμοί και η δυσμενής εξέλιξη των σχέσεων Ελλάδας-Τουρκίας να έχουν δυσάρεστες επιπτώσεις στο Κυπριακό. Χρειάστηκε όμως αρκετός κυνισμός (γιατί ο Υπουργός Εξωτερικών δεν είναι αναισθητός) για να υποστηρίξει ο κ. Μητσοτάκης στη Λευκωσία ότι «είναι προς το συμφέρον της Κύπρου να ανήκει η Ελλάδα στο ΝΑΤΟ». Στο ΝΑΤΟ, που όπλα-του χρησιμοποιήσαν επανειλημμένα οι Ελλαδικοί για να αποσταθεροποιήσουν την Κυπριακή Δημοκρατία και να εξοντώσουν τον Μακάριο, και οι Τούρκοι για να καταλάβουν το 40% της Κύπρου, να προσφυγοποιήσουν το μισό σχεδόν του πληθυσμού-της (200.000 Ελληνοκύπριους, 50.000 Τουρκοκύπριους). Παραβλέπει ο κ. Μητσοτάκης ότι η Τουρκία κατέχει σήμερα τη Βόρεια Κύπρο με 35.000 άνδρες οπλισμένους απ' το ΝΑΤΟ και με 50.000 εποίκους απ' την Ανατολία συντηρούμενους από κονδύλια που παρέχουν στην Τουρκία οι σύμμαχοι στο ΝΑΤΟ ΗΠΑ και Δυτική Γερμανία. Οι Κύπριοι δεν μπορούν να έχουν εμπιστοσύνη στο ΝΑΤΟ. Ούτε και εμείς. Αν αφορούσε ο Κυπριακός φάκελλος μόνο τα περασμένα, το άνοιγμά-του θα είχε κυρίως αξία για τους μελετητές της ιστορίας. Συνεχώς όμως αποκαλύπτονται καινούρια πραγματικά γεγονότα που πιστο-

ποιούν πόσο μεγάλες είναι οι ευθύνες ό-
σων επιμένουν να τον κρατήσουν κλειστό
— κατά σύμπτωση (;) βρίσκονται όλοι από
την πλευρά της σημερινής κυβέρνησης —
και πόσο επιβάλλεται να ανοίξει το ταχύ-
τερο. Η μνεία στη διήγηση του κ. Γ. Καρά-
γιωργα, σοβαρότατου συντηρητικού δη-
μοσιογράφου σε συντηρητική εφημερίδα
(ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 19-25.7.81) για τον ρόλο,
περίπου, σαμποτέρ που έπαιξε τη νύχτα
της 21.7.74, όταν είχαν προσγειωθεί πια
στην Κύπρο 13 ελληνικά μεταγωγικά αε-
ροπλάνα με 300 περίπου αλεξιπτωτιστές,
ο Έλληνας Πρέσβης στη Λευκωσία (και
τώρα στο Λονδίνο), είναι ένα από τα και-
νούρια αυτά στοιχεία. Η απώλεια, στην ι-
δια επιχείρηση, 35 Ελλήνων στρατιωτών
και αξιωματικών, καθώς και η καταστροφή
τόσου υλικού (4 μεταγωγικά αεροπλάνα)
είναι άλλο στοιχείο που θα επέβαλλε,
σύμφωνα με τη στρατιωτική ποινική δικο-
νομία, ανάκριση και επιβολή κυρώσεων.
Οι νικητές στις Αργινούσες Αθηναίοι
στρατηγοί δικάστηκαν και θανατώθηκαν
μόνο και μόνο γιατί είχαν αφήσει άταφους
μέσα στην τρικυμία τους Αθηναίους νε-
κρούς της ναυμαχίας. Ο κ. Καράγιωργας
αναφέρει επίσης το περιστατικό ενός από
τ' αεροπλάνα που επέστρεψε στη Ρόδο
μόλις «είδε τα σκούρα» πάνω απ' τ' αερο-
δρόμιο της Λευκωσίας και, κατά σύμπτω-
ση (;) μετέφερε τον αρχηγό των αλεξιπτω-
τιστών, ταγματάρχη, διακεκριμένο στέλε-
χος της χούντας του Ιωαννίδη. Και ο φά-
κελλος της Κύπρου παραμένει κλειστός,
και πολλοί υπεύθυνοι της προδοσίας βρί-
σκονται στη θέση-τους. Μερικοί μάλιστα
σήμερα ασκούν μian εξωτερική πολιτική,
που κινδυνεύει να καταλήξει στην οριστι-
κή διχοτόμηση της Κύπρου, στην κατάρ-
γηση της Κυπριακής Δημοκρατίας και την
ενσωμάτωση του διχοτομημένου νησιού
στο ΝΑΤΟ, όπως ακριβώς το επιθυμούν οι
Αμερικανοί από το 1964 τουλάχιστο. Πώς
είναι δυνατόν να γίνει αλλιώς αφού στις
κορυφαίες θέσεις της ελληνικής διπλωμα-
τίας υπηρετούν αντικύπριοι και αμερικα-
νόφιλοι διπλωμάτες (Γενικός Γραμματέ-
ας, Πρέσβεις στην Ουάσιγκτον, Λονδίνο,
Μόσχα, Μαδρίτη κ.ά.).

Τέλος, στο κεφάλαιο της «συμπαραστά-
σης» προς την Κύπρο, ας θυμίσουμε τη

χλιαρή ως ανύπαρκτη υποστήριξη των Ελ-
λήνων εκπροσώπων προς τους Κύπριους
που διαπραγματεύονται με την ΕΟΚ τη με-
τάβαση της κυπριακής σύνδεσης στη δεύ-
τερη φάση-της, και αντιμετωπίζουν την
κωλυσιέργεια των Τούρκων και των
φίλων-τους στις Βρυξέλες. Η οικονομική
πλευρά της ελληνικής ένταξης έχει τόσο
πρωταρχική (εκλογικά) σημασία για τη ση-
μερινή κυβέρνηση, που είναι «φυσικό» να
βάζει σε δευτερεύουσα μοίρα — κακώς —
τα «ιδιάζοντα» (Specifique) ελληνικά πολι-
τικά συμφέροντα, και να μπαίνουν, συνε-
πώς, σε τρίτη μοίρα τα συμφέροντα της
Κύπρου που τόσον «αμέριστα» υποστηρί-
ζουμε. Τέλος, πώς μπορεί μια κυβέρνηση
που πιστεύει ακόμα στη χρησιμότητα της
συνέχισης του «διαλόγου» με τους Τούρ-
κους, να συστήσει στους Κύπριους τη μό-
νη σήμερα λύση της άμεσης διακοπής του
δικού-τους διαλόγου με τους Τούρκους, μ'
ενδιάμεσο τον Ντενκτάς.

3 Ωφελήθηκε άραγε η Ελλάδα από το
σταμάτημα (διακοπή ή αναστολή;) των
διαπραγματεύσεων με τους Αμερικά-
νους για τις βάσεις-τους; Ούτε αυτό μπο-
ρεί να ισχυριστεί η απερχόμενη κυβέρνη-
ση, αφού το σταμάτημα έγινε μετά από ε-
πίμονη πίεση του αρχηγού της αξιωματι-
κής αντιπολίτευσης, και όταν πια πείστη-
καν οι διπλωματικοί σύμβουλοι της κυβέρ-
νησης, πως ακόμα και αν επιτυγχανόταν
συμφωνία θα ήταν αδύνατο να περάσει
έγκαιρα απ' τη Βουλή. Ουσιαστικά η πρό-
σκαιρη σωτηρία-μας οφείλεται στην απλη-
στία των Αμερικάνων. Μπρος στις υπερ-
βολικές, ακόμα και για κείνην, απαιτήσεις-
τους, αναγκάστηκε η κυβέρνηση ν' αξιο-
ποιήσει τις επικείμενες εκλογές σαν επι-
χείρημα, όταν είχε χάσει πια κάθε δια-
πραγματευτική χρησιμότητα και αφού εί-
χαν εγγραφεί στα πρακτικά των διαπραγ-
ματεύσεων οι ακραίες ελληνικές παραχω-
ρήσεις. Αν επανέλθει η δεξιά στην εξου-
σία, δεν θα έχουν παρά να συνεχίσουν τις
συζητήσεις απ' εκεί που τις σταμάτησαν.
Βέβαια η κυβέρνηση edήλωσε με μισό
στόμα πως όταν ξαναρχίσουν διαπραγμα-
τεύσεις, θα ξεκινούσαν από το μηδέν και
όλα όσα είχαν προηγουμένα συμφωνηθεί
δε θα ισχυαν. Καμιά όμως ρητή ανάκληση
αυτών των ελληνικών παραχωρήσεων δεν

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΠΕ**
ΣΟΛΩΝΟΣ 116 ΑΘΗΝΑ 145 ΤΗΛ. 36.19.724

ΛΙΟΣΑ

Ή πόλη και τὰ σκυλιά. Δείγ-
μα καλής λογοτεχνίας από τό
Περύ. Δρχ. 380

ΣΕΛΜΠΥ

Τελευταία στάση στο
Μπρούκλιν. Ή Αμερική τών
μπάρ, τής όμοφυλοφιλίας και
τής κτηνώδους βίας. Δρχ. 250

ΛΕΣΙΝΓΚ

Τό χρυσό σημειωματάριο. Τό
σημαντικότερο μυθιστόρημα τής ύ-
ποψήφιας γιά τό Νόμπελ άγγλίδας
συγγραφέως. Δρχ. 500

ΠΑΒΕΖΕ

Ένα όραίο καλοκαίρι - Ό
σύντροφος - Τό φεγγάρι και
οί φωτιές. Γιά κείνους πού αγα-
πούν τή χαμηλόφωνη ποιητική άφή-
γηση. Δρχ. 120, 180, 180

ΦΩΚΝΕΡ

Άβεσσαλώμ, Άβεσσαλώμ Ποι-
ητική έκφραση, κοινωνικές τομές,
μυθιστορηματική πλοκή. Δρχ. 380

ΓΟΥΝΤΥ ΑΛΛΕΝ

Χωρίς φτερά. Ένα βιβλίο μέ πο-
λύ χιούμορ. Δρχ. 230

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Όμόνοια 1980. Ή κίνηση τής
θρυλικής πλατείας και τὰ βαθύ-
τερα κίνητρά της. Μέ 65 φωτο-
γραφίες του Άντρέα Μπέλια.
Δρχ. 200

ΜΠΟΥΚΟΦΣΚΙ

Έρωτικές ιστορίες καθημερι-
νής τρέλας. Ένας συγγραφέας
άνεπανόρθωτα έρωτικός, άκόρε-
στα ζωτικός, τρυφερός, κυνικός,
χωρίς κοινωνικά άλλοθι και εύπρέ-
πειες. 2η έκδοση σέ δυό μήνες.
Δρχ. 270

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΖΩΟΔΟΧΪ ΠΛΗΓΗΣ 17, 1
36-39 980

**ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΠΙΛΟΓΗ
ΧΑΜΗΛΟΤΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ**

**ΠΛΗΡΗΣ ΚΑΙ ΜΟΝΙΜΗ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΟΛΩΝ
ΤΩΝ ΑΝΤΙΕΞΕΔ/ΑΣΤΙ-
ΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ**

**ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
"Ελεύθερος Τύπος"**

έχει γίνει, και ιδίως των επιστολών Μπίτσιου προς Κίσσινγκερ (1977) που παραμένουν επίσημα και ισχυρά κείμενα. Ούτε, αλλ' αυτό θα ήταν υπερβολικό να το ζητήσει κανείς από την παρούσα κυβέρνηση, αναστάληκε η λειτουργία των βάσεων ως τη νέα διαπραγμάτευση, ή τουλάχιστο περιορίστηκαν μονάχα στις αυστηρά απαραίτητες λειτουργίες συντήρησής-τους. Σήμερα λοιπόν οι Αμερικάνοι βρίσκονται σε πλεονεχτικότερη θέση από πέρσι. Απολαμβάνουν νόμιμα όλα τα δικαιώματα που απορρέουν από τη βασική συμφωνία του 1953, όπως έχουν διευρυνθεί με την κατάχρησή-τους στα 28 χρόνια που πέρασαν και επιπλέον ντε φάκτο ασκούν μέρος από τα δικαιώματα που προβλεπόταν ν' αποκτήσουν το 1977, με μόνο αντάλλαγμα την αφαίρεση της αμερικανικής σημαίας από την είσοδο των βάσεων. Δηλαδή σε οποιαδήποτε κρίση στη Μέση Ανατολή, ή στην Ανατολική Ευρώπη τους επόμενους μήνες ως τις εκλογές είναι φανερό ότι οι Αμερικάνοι θα κάνουν ό,τι θέλουν στις βάσεις, έστω και αντίθετα προς τα ελληνικά συμφέροντα, έστω και παρά ενδεχόμενες ελληνικές αντιρρήσεις. Είναι φανερό η ζημιά για την Ελλάδα από την παράταση της εκκρεμότητας.

4 Βελτιώθηκαν άραγε οι σχέσεις της Ελλάδας με τους Βόρειους γείτονές-της, περ' από το κεκτημένο πέρσι φιλικό επίπεδό-τους; Ναι ως προς τις διμερείς σχέσεις με τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία και την Αλβανία. Αμφίβολο αν με τη Βουλγαρία, αφού παραμένει ακόμα άλυτο, από βουλγαρική απροθυμία, το θέμα των νερών του Νέστου. Όχι στο πολυμερές επίπεδο, και καθόλου στον ειδικότερο τομέα της πολυμερούς πολιτικής συνεργασίας, όπου από την αρχή έχει αποφευχθεί κάθε προσπάθεια. Η αρνητική ανταπόκριση της σημερινής κυβέρνησης στη ρουμανική πρόταση για αποπυρηνοποιημένα Βαλκάνια δε βοηθάει, βέβαια, την πολιτική προσέγγιση των χωρών της περιοχής.

5 Πού βρίσκονται οι σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση; Μάλλον χαλαρώθηκαν στο χρόνο που πέρασε, αν και η Ελλάδα «τόλμησε» να πάρει μέρος στους Ολυμπιακούς αγώνες παρά τις αμερικάνικες πιέσεις. Δεν ετόλμησε, ωστόσο, ο

Πρέσβης-της να παραστεί στο μεγάλο ετήσιο πανηγυρισμό της Πρωτομαγιάς συμμορφωνόμενος προς συστάσεις του ΝΑΤΟ, τις οποίες Νορβηγία, Ισλανδία και Τουρκία αφήφσαν. Στο θέμα του Αφγανιστάν η Ελλάδα δεν έχασε την ευκαιρία να είναι αυστηρή, με το προηγούμενο της Κύπρου. Στην πρόταση Μπρεζνιέφ - Ζίβκωφ (8.8.81) για αποπυρηνοποίηση των Βαλκανίων που ήλθε αμέσως μετά την επανάληψη της ρουμανικής από τον Τσαουσέσκο (7.8.81), η Ελλάδα φυσικά αντιδράσε αρνητικά. Δε θέλησε καν ν' ακολουθήσει το παράδειγμα των συμμάχων-της Νορβηγίας και Δανίας που απάντησαν πως θα μελετήσουν ανάλογη πρόταση γι' αποπυρηνοποίηση της Σκανδιναβικής περιοχής (26.6.81). Τώρα που οι Αμερικάνοι θα προτείνουν αποπυρηνοποίηση της Μέσης Ανατολής (πρόσφατο άρθρο Ε. Ροστόου στο «Νιου Γιόρκ Τάιμς» θ' αντιδράσει άραγε κι εδώ αρνητικά η Ελλάδα; Δεν θα είχε μεγαλύτερο κύρος για να την υποστηρίξει αν είχε δείξει προθυμία για τη δική-της περιοχή;

Τέλος, στην υπόθεση επισκευής σοβιετικών σκαφών στο νεώριο της Σύρου που είχε προωθηθεί από ιδιωτικά συμφέροντα και σωστά εγκριθεί επίσημα το 1979, η κυβέρνηση αποφάσισε πανηγυρική οπισθοχώρηση με τη σχεδόν πλήρη αχρήστευση του νεωρίου για τη Σοβιετική Ένωση, έπειτ' από νατοϊκή (αμερικανική) πίεση. Έτσι, ένα χρήσιμο διαπραγματευτικό αντάλλαγμα μπήκε στο αρχείο. Θα μπορέσει να το ανασύρει, δίχως, ελπίζουμε, να έχει χάσει το βάρος του, μια μετεκλογική κυβέρνηση που θα θελήσει να εγκαινιάσει μια πιο μακρόπνοη κι εξυπηρετική για τα ελληνικά συμφέροντα πολιτική προς τη Σοβιετική Ένωση από την απλή εκποίηση γεωργικών πλεονασμάτων και την ανταλλαγή μπαλέτων και έργων τέχνης.

Τι πολιτικό ρόλο παίζει η Ελλάδα στην κρίση της Μέσης Ανατολής; Η πολιτική προς τους Αραβες έχει περιοριστεί σε χειρισμούς για την εξασφάλιση πετρελαίου. Κανέναν πολιτικό ρόλο δεν παίζει η Ελλάδα, όπως θα μπορούσε, στις αλληπάλληλες κρίσεις που προκαλεί ο ισραηλινός επεχτατισμός, με αμερικανική υποστήριξη. Οι συνεταίροι της Ελλάδας στην ΕΟΚ δυσανασχετούν για τη μη πλή-

ρη αναγνώριση του Ισραήλ. Οι Έλληνες διπλωματικοί αισθάνονται ενοχή γι' αυτό, και προσπαθούν όπου μπορούν να ευθυγραμμίζονται προς την κοινοτική γραμμή, για να μειώσουν τη δυσφορία. Στη Γενική Διάσκεψη της ΟΥΝΕΣΚΟ τον περασμένο Οχτώβρη, το Υπουργείο Εξωτερικών δυσφόρησε που ο Έλληνας εκπρόσωπος εψήφισε με τους Αραβες ενάντια στην ισραηλινή κατοχή των Ιεροσολύμων, και ενάντια στα ισραηλινά μέτρα δημογραφικής και παιδευσιακής αλλοίωσης στα κατεχόμενα αραβικά εδάφη. Προτιμούσε την ευθυγράμμιση με την ψήφο αποχής των υπόλοιπων μελών της ΕΟΚ, και όχι με τη στάση των αδελφών μεσογειακών κρατών Ισπανίας και Πορτογαλίας, ή της «συμμάχου» Τουρκίας, που ψήφισαν κι αυτές όπως η Ελλάδα.

★ ★ ★

Οι απαντήσεις σ' όλα τα ερωτήματα είναι αρνητικές για την εξωτερική πολιτική της απερχόμενης κυβέρνησης. Για την κυβέρνηση που θα προκύψει από τις εκλογές είναι σχετικά «εύκολη» η διατύπωση μιας πιο θετικής και ωφέλιμης διπλωματικής στρατηγικής: ριζική αναπροσαρμογή στην πραγματικότητα μέχρι και πλήρη αντιστροφή της διπλωματικής πορείας που έχει ακολουθήσει τα τελευταία 35 χρόνια η δεξιά.

Ο καθορισμός της τακτικής για την καθημερινή αντιμετώπιση των προβλημάτων όπως ανακύπτουν είναι βέβαια πιο δύσκολος. Πάντως απαιτεί συνεχή ευελιξία, φαντασία, τόλμη και εγρήγορση. Οι κρίσεις εκδηλώνονται όλο και πιο συχνά στις ζωτικές για την Ελλάδα περιοχές που περιλαμβάνουν, άς μην το ξεχνούμε, εκτός από την Ευρώπη (Νοτιοανατολική, Ανατολική, Κεντρική, Δυτική), την Εγγύς και Μέση Ανατολή, καθώς και ολόκληρη τη Μεσόγειο. Μένουν να καθοριστούν μετά τις εκλογές οι τρόποι και οι προϋποθέσεις της άσκησης μιας νέας, αποτελεσματικής και μαχητικής εξωτερικής πολιτικής. Για τη μορφή και τις κατευθύνσεις της προκύπτουν από τώρα μερικοί δείχτες -μαθήματα από τα παθήματα, τις παραλείψεις και τους κακούς χειρισμούς της απερχόμενης κυβέρνησης, που οφείλονται κατά πολύ στη νωθρή προσκόλληση σε αποστεωμένα δόγματα.

Atlantis

Τά πιά φάνα πουκάμισα,
στίς πιά χαμηλές τιμές θά τά βρεΐτε
στή βιοτεχνία μας

Ποιότητα καί καλό γούστο

ΠΑΡΑΣΙΟΥ 41-43 ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

τηλ. 88.39.323

ΤΑΒΕΡΝΑ "ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΤΟΥ ΡΟΔΟΛΦΟΥ."

Ο ΚΥΡΙΟΣ ΝΕΟΚΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΠΡΑΧΑΜΙ ΣΕ ΣΤΙΓΜΕΣ ΥΠΕΡΤΑΤΗΣ ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΗΔΟΝΗΣ ΜΑΣ ΕΙΠΕ:

ΣΤΟ ΜΠΟΞΤΑΝΙ* ΤΟΥ ΡΟΔΟΛΦΟΥ ΤΡΟΣ ΚΑΛΑ-ΠΙΟ ΚΑΛΑ ΔΕΝ ΓΙΝΕΤΑΙ. ΤΑ ΣΕΡΒΙΤΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΘΑΡΑ. ΤΟ ΚΡΕΑΣ ΑΛΛΟ ΠΡΑΓΜΑ!! ΤΑ ΨΑΡΙΑ ΣΠΑΡΤΑΡΑΝΕ!!

ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ 59 ΚΑΙ ΑΓ. ΖΩΝΗΣ Τηλ: 86.48.659

ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

21 ΣΕΠΤΕΜΒΡΗ 1936 - 3 ΟΚΤΩΒΡΗ 1979

Είναι νωπή ακόμα η φωνή του συγγραφέα για να μπορέσει κανείς να κρίνει και να «τοποθετήσει» (μόνο) τη γραφή-του, τα κείμενά-του, το έργο-του, εν - τη - απουσία-του. Όσο κι αν κάτι τέτοιο φαίνεται να συνάδει με την προσφιλή, στο Ν. Πουλαντζά, θέση της «Ιστορίας χωρίς υποκείμενο», εμείς βασανίσαμε αρκετά την

ηθική-μας προαίρεση για τούτο το αφιέρωμα και χρειάστηκε να απεμπλακούμε από τη σύμβαση του δεκαπενθημέρου, χωρίς να γνωρίζουμε ακόμα τα σημεία οικονομίας του δυναμικού-μας και του χρόνου στην ανάληψη αυτού του εγχειρήματος: γιατί νωπή φωνή δε σημαίνει μόνο ταύτιση — μικρή ή μεγάλη — με τον Νίκο Πουλαντζά, πράγμα που λειτουργεί ανατρεπτικά στη διεκπεραίωση ενός «αποστασιοποιημένου» αφιερώματος: σημαίνει ακόμα ότι έχεις μόνο την απόφασή-σου για την εκπλήρωση ενός χρέους — ασύμβατου και γι' αυτό κατακλυστικού — ενώ χρειάζεται και μια αναγνώριση του

πεδίου της έρευνας - αφιερώματος που έχει να κάνει μόνο με μεγέθη επιστημονικής τάξεως: επιλογή συνεργασιών, βάσει αντικειμένων και άξονα αφιερώματος, κριτήρια ιεράρχησης - άρθρωσης των στοιχείων του αφιερώματος, έκταση αφιερώματος και βαθμός συνάφειάς-του με το «χαρακτήρα» του περιοδικού, κτλ: γιατί, αν

δεν θέλεις να αποκαταστήσεις την μνήμη του τεθνεώτος, πρέπει να κάνεις μια — έστω επιμεριστική — απόπειρα αποκατάστασης του έργου-του.

Αυτή η αποκατάσταση βρίσκεται ακόμα εν έργω από «άλλους», και είναι νωρίς ακόμα να προεικασίσεις τις διάφορες σχολές ερμηνείας που θα προκύψουν στο μέλ-

λον. Εμείς το μόνο που καταθέτουμε είναι ορισμένα θεωρητικά κείμενα, μερικές εργογραφικές σημειώσεις, και κάποια ανέκδοτα κείμενα του Ν. Πουλαντζά. Κι αν έχει μια εσωτερική λογική τούτο το αφιέρωμα, αυτή έχει σαν κοινό σημείο-της την επισημάνση των στοιχείων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν άξονα διαλόγου για την αναγνώριση ορισμένων από τα αντικείμενα επιστημονικής διαπραγμάτευσης της θεωρητικής εργασίας του Ν. Πουλαντζά: είτε αυτή πάει πίσω στο παρελθόν και καταδειχνεί κάποιες ρίζες-της, είτε δείχνει νέους τομείς προσανατολισμού της σκέψης-του, είτε επιση-

μαίνει τα «σημεία επιρροής»-της.

Τούτο το αφιέρωμα δεν θα είχε τελεσφορήσει χωρίς την προσφορά του πατέρα του Ν. Πουλαντζά. Εκφράζουμε δημόσια τις ευχαριστίες-μας για την πολύτιμη βοήθεια και συμπαράσταση που έδειξε απ' την αρχή εκείνου του χειμώνα για την απόπειρά-μας.

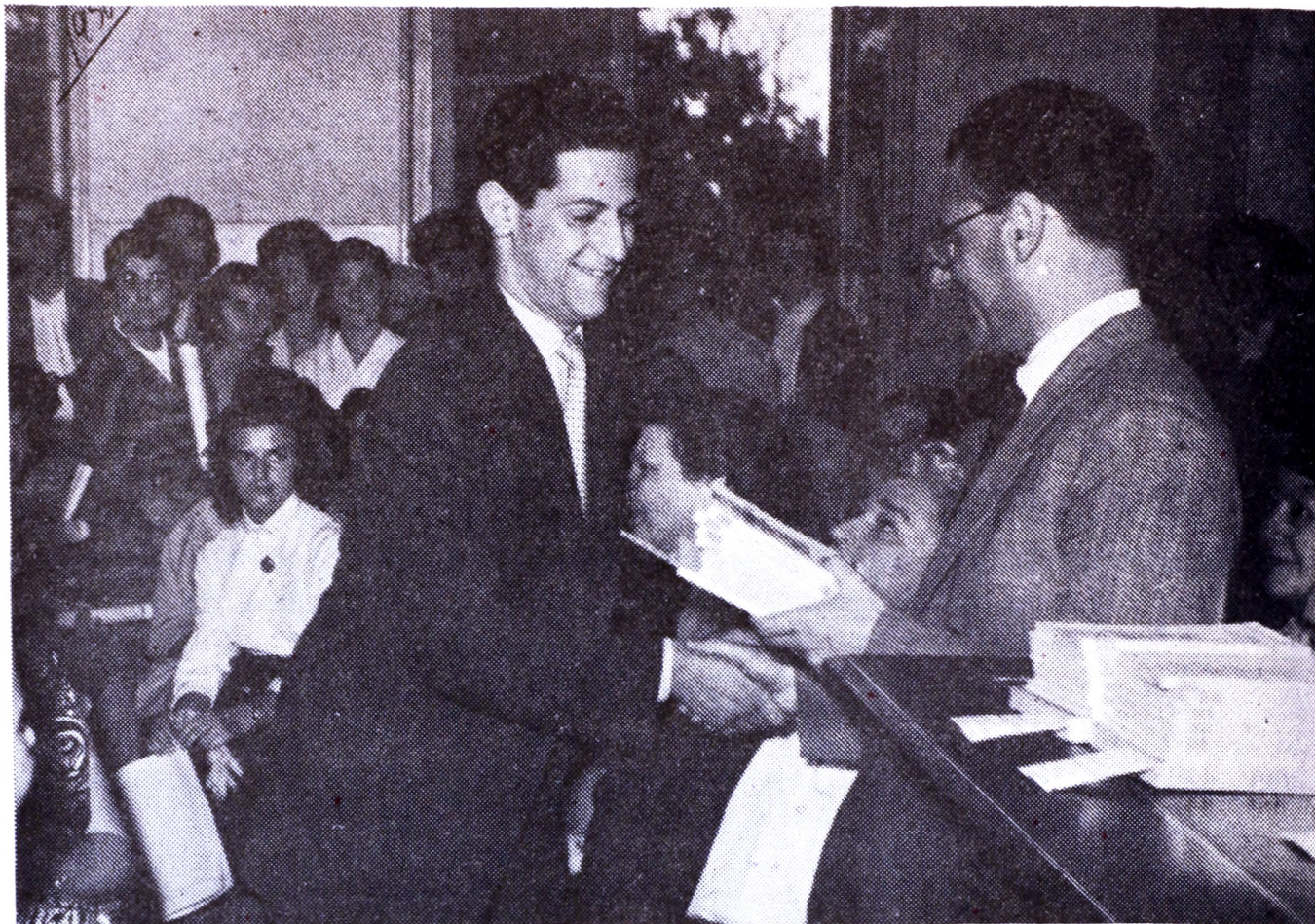
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ: ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΥΡΙΑΖΗΣ

Στοκχόλμη (25-5-79).

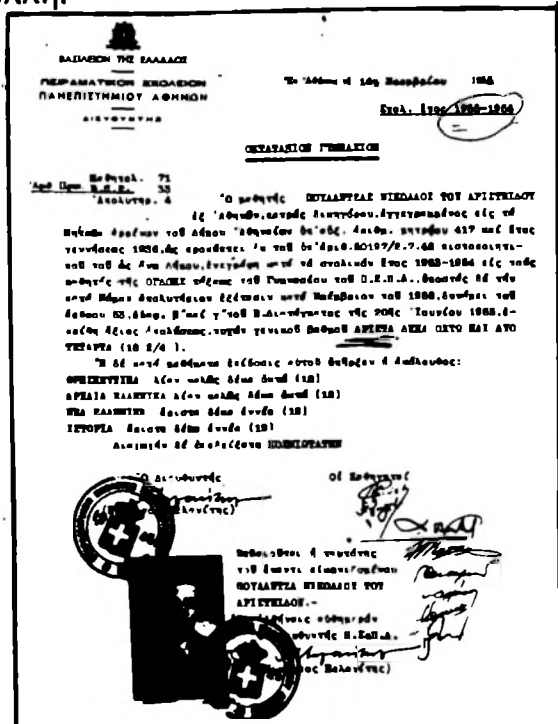
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

Στοιχεία βιογραφίας

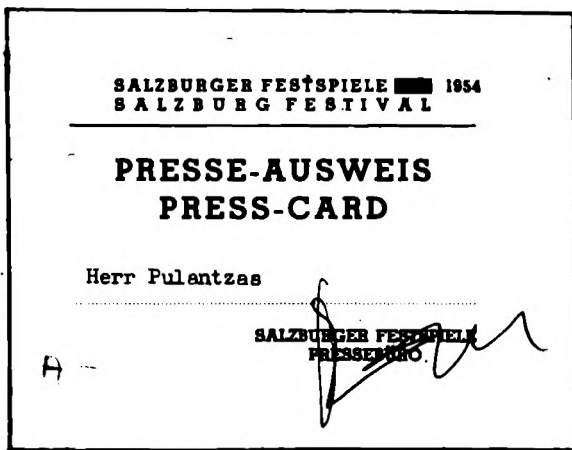
Ο καθ. Γ. Μουρέλλος παραδίδει στο Ν. Πουλαντζά το βραβείο Φιλοσοφίας του Γαλλικού Ινστιτούτου (1953).

Ο Νίκος Πουλαντζάς γεννήθηκε στην Αθήνα το 1936. Ο πατέρας-του Αριστείδης, είναι καθηγητής της Δικαστικής Γραφολογίας· μητέρα-του ήταν η Αγγελική Καριοφύλλη.

Απολυτήριο από το Πειραματικό Γυμνάσιο (1956).

Ο Ν. Πουλαντζάς όταν παίρνει το απολυτήριο του Πειραματικού Γυμνασίου το 1955, είναι ήδη τρίτοετής φοιτητής της Νομικής. Η εγγραφή-του στη Νομική οφείλεται σε μια μορφωτική συμφωνία Ελλάδας-Γαλλίας, που επέτρεπε την ισοτιμία του Baccalaureat με το απολυτήριο Γυμνασίου. Ήδη από το 1953 ο Ν. Πουλαντζάς είχε αποκτήσει το Baccalaureat με «Λίαν Καλώς», τόσο στις Γενικές εξετάσεις (πρώτο μέρος πτυχίου) όσο και στις ε-

Ταυτότητα εκπροσώπου τύπου στο Φεστιβάλ Σάλτσμπουργκ 1954.

ξετάσεις Φιλοσοφίας (δεύτερο μέρος πτυχίου).

Το 1957 παίρνει το πτυχίο-του από τη Νομική σχολή Αθηνών «αξιωθείς του βαθμού Άριστα» και στρατεύεται στο Ναυτικό. Στη διάρκεια των Πανεπιστημιακών-του σπουδών ενεργοποιείται πολιτικά, μέσα από τους Συλλόγους και τις πρώτες δραστηριότητες της φοιτητικής Κοινότητας σε «μείζονα» ζητήματα, με βασικότερη έκφρασή-τους, τότε, το Κυπριακό.

Το 1960 αποκτά την άδεια ασκήσεως δικηγορικού επαγγέλματος και εγγράφεται στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών. Την ίδια χρονιά φεύγει για τη Γερμανία, όπου για δυο εξάμηνα, στο Μόναχο και τη Χαϊδελβέργη, παρακολουθεί σεμινάρια Φιλοσοφίας και Φιλοσοφίας του Δικαίου. Καρπός αυτής της μεθοδευμένης επιστημονικής αναζήτησης θα είναι η πρώτη-του διατριβή για (μεταπτυχιακό) δίπλωμα και είχε σαν αντικείμενό-της την «Αναγέννηση του

Δίπλωμα του Γαλλικού Ινστιτούτου.

φυσικού δικαίου στη Γερμανία», εργασία που την υποστηρίζει τον Οκτώβριο του 1961.

Από το 1961 ως το 1964, ο Ν. Πουλαντζάς προετοιμάζει τη διδακτορική-του διατριβή στη Σχολή Δικαίου και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Παρισιού. Τον Μάιο του 1964, υποστηρίζει την εργασία-του αυτή που είχε τον τίτλο: «Φύση πραγμάτων και Δίκαιο...».

Από το 1962 ως το 1965 ο Ν. Πουλαντζάς εργάζεται σαν επιτετραμμένος βοηθός στο Πανεπιστήμιο Pantheon-Sorbonne (μετέπειτα 1ο Παν/μιο Παρισιού).

Έχοντας ολοκληρώσει πια τις πανεπιστημιακές-του σπουδές, ο Ν. Πουλαντζάς στρέφεται στην έρευνα και τη διδασκαλία. Από το 1966 ως το 1972 εργάζεται σαν υπεύθυνος ερευνών στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών της Γαλλίας, ενώ

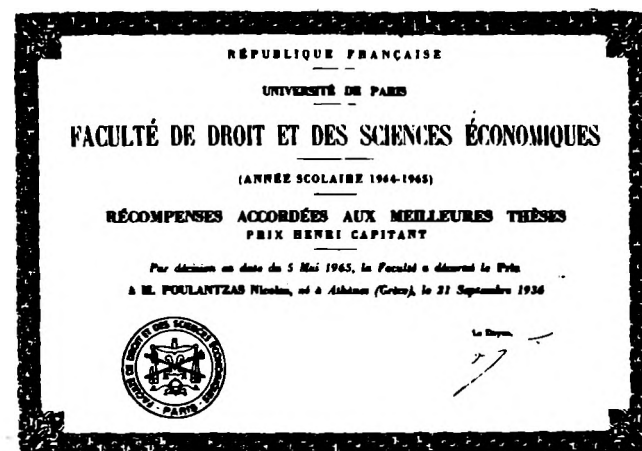

τος: ήδη τον Φεβρουάριο του 1968, ο Ν. Πουλαντζάς, στρατευμένος από καιρό στην Αριστερά, θα διαχωρίσει τη θέση του από το «ορθόδοξο» ΚΚΕ, συντασσόμενος με το «Γραφείο Εσωτερικού της Κ.Ε. του ΚΚΕ», στα πλαίσια του οποίου, διατηρώντας πάντα το δικαίωμα σε μια ριζοσπαστική κριτική, θα αναπτύξει την πολιτική του δράση μέχρι το θάνατό του. Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε εδώ να πούμε ότι κάποια πρώτα δείγματα προσανατολισμού στη θεωρητική και πολιτική σκέψη του Ν. Πουλαντζά, είχαν κατατεθεί δημόσια ήδη από το 1966, στην εισήγησή του στη Β' Εβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης, στις 10 Μαΐου 1966, όπου πραγματεύθηκε «Θέματα της μαρξιστικής αντίληψης περί Κράτους».

Οι αναζητήσεις του στον τομέα της θεωρίας περί Κράτους και η στρατιωτική δικτατορία στην Ελλάδα, αποτελούν το κίνητρο και την υποδομή για το δεύτερο βιβλίο του «Φασισμός και Δικτατορία» που εκδόθηκε στη Γαλλία το 1970 και αποτέλεσε δείγμα μιας μαρξιστικής εμπειρικής και θεωρητικής έρευνας, βασισμένης σε επεξεργασία αρχειακού υλικού (πρόκειται, εδώ, για τα Αρχεία της 3ης Διεθνούς). Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε, επίσης, ότι το βιβλίο αυτό στάθηκε καθοριστικό για τους διανοούμενους που αποτελούσαν, τότε, σημαντική μερίδα του ηγετικού στρώματος στις οργανώσεις εξωτερικού του ΚΚΕ εσ. Πέρα απ' αυτό, οι επεξεργασίες του στο βιβλίο αυτό θα φέρουν τον συγγραφέα κοντά στην κοινότητα των Λατινοαμερικάνων φοιτητών και διανοουμένων του Παρισιού, με τους οποίους διατήρησε ιδιαίτερες σχέσεις μέχρι το θάνατό του, ενώ παράλληλα ανέπτυξε τους δεσμούς του με προοδευτικούς επιστήμονες και ερευνητές διάφορων Λατινοαμερικάνικων Πανεπιστημίων.

Τα χρόνια 68-74 χαρακτηρίζουν έντονα την πολιτική στράτευση του Ν. Πουλαντζά. Στέλεχος της Κομματικής Οργάνωσης Παρισιού του ΚΚΕ εσ. και από τους βασικότερους συντελεστές της «αριστερής» ομάδας του ΚΚΕ εσ. «Αγώνας», ο Ν. Πουλαντζάς θα αρθρογραφήσει στο ομώνυμο περιοδικό, με το ψευδώνυμο Ν. Σκυριάνος, επιχειρηματολογώντας σε ζητήματα ιστορίας και στρατηγικής του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος και συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της ταυτότητας που αποκτά εκείνη την εποχή το ΚΚΕ εσ.

Η πτώση της δικτατορίας στην Ελλάδα και, ένα χρόνο μετά, στην Ισπανία, θα αντιμετωπισθεί από τον Ν. Πουλαντζά σαν αντικείμενο δοκιμίου με τον ομώνυμο τίτλο, που αποτελεί, από μια ορισμένη άποψη, απόπειρα τεκμηρίωσης και επαλήθευσης μιας σειράς θεωρημάτων που αναπτύχθηκαν στο «Φασισμός και Δικτατορία». Απ' την άλλη, το βιβλίο αυτό ήταν και αφορμή για μια πλατύτερη διάδοση των θέσεων του συγγραφέα στο ελληνικό κοινό, όσο κι αν αυτό γινόταν χωρίς να υπάρχει το ευρύτερο εκείνο πλαίσιο διαλόγου, που θα συνέτεινε στην οργανική ένταξη και δοκιμασία των θέσεων αυτού του βιβλίου, με άλλες που είχαν κοινοποιηθεί ή-

Το βραβείο Henri Capitant που συνόδεψε την απονομή στον Ν. Πουλαντζά διδακτορικού διπλώματος της Σχολής Νομικής και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Παρισιού.

δη το 1975 με την έκδοση του «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» από το «ΘΕΜΕΛΙΟ» και του «Φασισμός και Δικτατορία» από τον «ΟΛΚΟ».

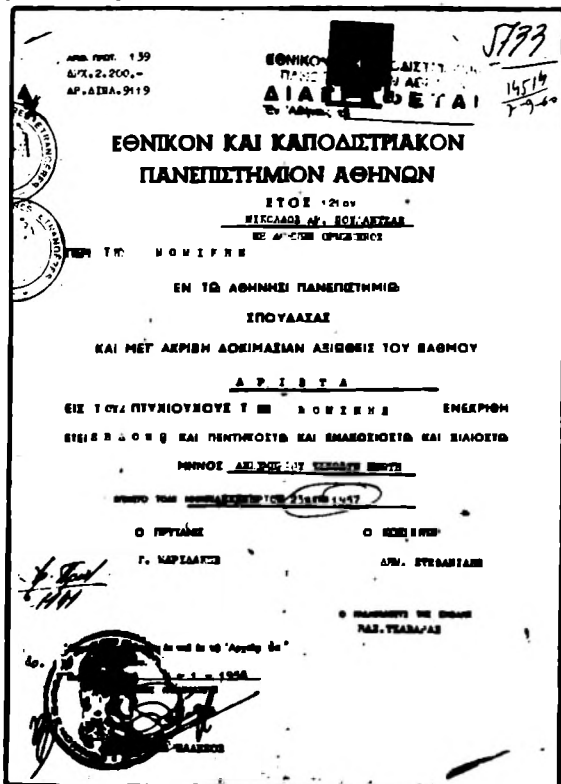
Το 1974 ο Ν. Πουλαντζάς αρχίζει τις παραδόσεις του στην παρισινή μεταπτυχιακή-ερευνητική Σχολή Ανωτάτων Σπουδών στις Κοινωνικές Επιστήμες, στους κόλπους της οποίας συγκεντρώνονται οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι των νέων ρευμάτων στον τομέα των Επιστημών του Ανθρώπου. Η δραστηριότητά του στο ίδρυμα αυτό έχει σαν άξονά της την ανάπτυξη και εμβάθυνση των επεξεργασιών του στη μαρξιστική θεματική περί Κράτους, σ' ένα επίπεδο απελευθερωμένο από τις δουλειές και τις συμβάσεις που χαρακτηρίζουν, ούτως ή άλλως, ένα κλασικό πανεπιστημιακό φορέα. Ο Νίκος θα εργασθεί στη Σχολή αυτή μέχρι τον Ιούνιο του 1979, στα πλαίσια του Τμήματος της Κοινωνιολογίας, σαν «επιφορτισμένος σεμιναρίων και διαλέξεων».

Και ο ελληνικός χώρος, ωστόσο, μετά την πτώση της χούντας, θα αποτελέσει για τον Ν. Πουλαντζά άλλο ένα πεδίο δραστηριότητας. Ήδη, έχει κληθεί και μετέχει στη 12μελή επιτροπή μελέτης για την οργάνωση και λειτουργία των ΑΕΙ, που συγκροτήθηκε στα πλαίσια του Υπουργείου Παιδείας της Κυβέρνησης των «70 ημερών του 1974» (Οι θέσεις του Ν. Πουλαντζά στον τομέα που είχε επιφορτισθεί να μελετήσει και να εισηγηθεί προτάσεις, δημοσιεύονται σε στήλη τούτου του αφιερώματος). Παράλληλα, δείγμα της προσέγγισης και του ενδιαφέροντός του για τα ελληνικά Πανεπιστήμια, είναι και οι διαλέξεις που κάνει στην Πάντειο το 1975-1976, σαν επισκέπτης καθηγητής, με θέματα σχετικά με τις θεωρίες περί Κράτους. Η ευρεία προσέλευση του τότε φοιτητικού «κοινού», είναι δείκτης των αναζητήσεων εκείνης της εποχής αλλά και της απήχησης που είχαν αρχίσει να γνωρίζουν οι θέσεις του, ιδιαίτερα στους φοιτητές και τους διανοούμενους που ένοιωθαν την ανάγκη μιας θεωρητικής αναγωγής στις πολιτικές τους στάσεις. Η συγγραφή του δραστηριότητα σε εφημερίδες πλατειάς κυκλοφορίας είναι ένας τρίτος, και αποτελεσματικότερος ίσως, τομέας αναφοράς του Πουλαντζά στην ελληνική πραγματικότητα. Ειδικά δε, η πολυμέρεια της θεματικής των άρθρων του στον ελληνικό Τύπο, παρέχει τη δυνατότητα να διαμορφώσουμε μια σφαιρικότερη αντίληψη

Ο Ν. Πουλαντζάς διαδηλώνει με συμφοιτητές του για το Κυπριακό στους δρόμους της Αθήνας και δέχεται την αστυνομική βία (φωτογραφία από εφημερίδα της εποχής: 15.3.1957).

από το Δεκέμβριο του 1968 ως τον Οκτώβριο του 1969 θα διδάσκει κοινωνιολογία στο 8ο Παν/μιο Παρισιού — γέννημα του Μάη του 68 — τη γνωστή «VINCENNES».

Το Μάιο του 1968 κυκλοφορεί το βιβλίο του «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις», που χαρακτηρίζεται σαν η σοβαρότερη απόπειρα συγκρότησης μιας συστηματικής μαρξιστικής θεωρίας για το κράτος. Το βιβλίο αυτό καθιερώνει τον Πουλαντζά σε διεθνές επίπεδο και αποτελεί το σημείο αφετηρίας του για τις μετέπειτα κοινωνιολογικές και πολιτικές του εργασίες, ενώ ταυτόχρονα θεωρητικοποιεί και την πολιτική του ρήξη με τη δογματική παράδοση του Κομμουνιστικού κινήμα-

Το πτυχίο της Νομικής Σχολής Αθηνών (1957).

Στη συζήτηση που οργάνωσε το ANTI με θέμα «Κρίση εξουσίας» (Καλοκαίρι 1975).

για τον τρόπο και τη μεθοδολογία σκέψης του Ν. Πουλαντζά.

Η προοπτική της ανόδου στην εξουσία της Αριστεράς στη Γαλλία και η συναφής ανάγκη για μια δουλειά υποδομής και έρευνας, οδηγούν τον Ν. Πουλαντζά, τον

Δεκέμβριο του 1975, να αναλάβει τη διεύθυνση μιας νέας σειράς στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Γαλλίας (σειρά: «Πολιτικές»). Μεταφράζοντας τη στράτευση-του ως διανοούμενου της Αριστεράς, σε θεωρητική-ερευνητική δουλειά σε μια σειρά κοινωνικούς τομείς δράσης, ο Ν. Πουλαντζάς θα συντονίσει μια σειρά εργασίες, με πρώτη απ' όλες ένα συλλογικό έργο για την «Κρίση του Κράτους» (το έργο μεταφράστηκε στα ελληνικά και κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Παπαζήση»). Το σχέδιο αυτό όμως δεν έμελε να ολοκληρωθεί. Τόσο ο θάνατός-του, όσο και η διάσπαση των αριστερών δυνάμεων της Γαλλίας τον Σεπτέμβριο του 1977 και η συνακόλουθη ήττα της γαλλικής Αριστεράς τον Μάρτιο του 1978, στάθηκαν αποτρεπτικά στοιχεία στη διεκπεραίωση του εγχειρήματος.

Στο τελευταίο-του βιβλίο «Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός», που ακόμα δεν κυκλοφόρησε στην Ελλάδα, ο Ν. Πουλαντζάς καταπιάνεται με κεντρικά προβλήματα των μορφών και των στόχων της δημοκρατικής μετάβασης στο σοσιαλισμό. Αυτό εξ άλλου ήταν και το θέμα που τον απασχολούσε κατ' εξοχήν τα τελευταία χρό-

νια της ζωής-του. Βλέποντας τις ανεπάρκειες και τα κενά του Ευρωκομμουνισμού και έχοντας αρνηθεί διαρρήδην τη στρατηγική της μετωπικής σύγκρουσης, ο Πουλαντζάς προσπαθεί να αναδείξει τα κεντρικά σημεία, του προβλήματος, εκμεταλλευόμενος την εμπειρία του εργατικού κινήματος και επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον-του στη διαλεκτική της άμεσης και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Δυστυχώς, δεν μας άφησε ολοκληρωμένη την τελευταία-του εργασία, που αποτελεί μια παραπέρα εμβάθυνση στον τομέα αυτό.

Ο Ν. Πουλαντζάς αυτοκτόνησε στο Παρίσι την Τετάρτη 3 Οκτωβρίου 1979, σε ηλικία 43 ετών. Τα επιμύθια του θανάτου του αποτέλεσαν, εν πολλοίς, στοιχεία προσωπικής δραματοποίησης και λίγοι ήταν οι σεμνοί, εκείνες τις ημέρες, που δεν «ερμήνευσαν» το εγχείρημα υβρίζοντας τον δράστη και άρχισαν, μετά από καιρό ίσως..., να ανιχνεύουν τα νήματα από την πράξη και το έργο της ζωής-του, ξέροντας συνάμα ότι η Ιστορία αφήνει πολύ μεγάλα περιθώρια για να αναγνωρίσουμε το ήθος της προσωπικής απόπειρας του καθένα-μας.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

1957: Δέκα κοντά χρόνια μετά τον εμφύλιο, μια νέα πνευματική γενιά εμφανίζεται στο προσκήνιο και ανιχνεύει δρόμους για τη διαμόρφωση της πολιτιστικής, πνευματικής και κοινωνικής-της ταυτότητας. Δύσβατη η πορεία, μια και τίποτα δε συνηγορεί στις αναζητήσεις και τα εγχειρήματά-της: ο αυταρχισμός της κυρίαρχης ιδεολογίας στα Πανεπιστήμια και τα άλλα «πνευματικά ιδρύματα» και η δάνεια ή και παρωχημένη πολιτισμική ταυτότητα της πανεπιστημιακής ελίτ, είναι δυο πόλοι που μέσα-τους ασφυκτιά ο προβληματισμός των νέων επιστημόνων.

Απ' την άλλη όμως, αυτό το κενό στην έρευνα, στην επιστήμη, στην κουλτούρα, είναι και μια κρίσιμη όσο και προνομιακή στιγμή για τη μορφοποίηση άλλων ρευμάτων, για το ξεπέρασμα του τέλματος και τη χάραξη άλλων σημείων στην πνευματική πορεία της μεταπολεμικής Ελλάδας.

1957: Ένας «πυρήνας μιας πλειάδας νέων επιστημόνων», προβάλλει τα αιτήματά-του, καταθέτει τις προθέσεις-του και στοιχειοθετεί ένα σχέδιο για την ανάπτυξη της επιστήμης και της έρευνας πάνω σε άλλες βάσεις για τη διαμόρφωση των όρων «επιλογής της πνευματικής και επιστημονικής γενιάς της αύριον» για τη δημιουργία των όρων για μια στενότερη συνεργασία με τους εκπατρισμένους Έλληνες επιστήμονες για την ι-

δρυση επιστημονικών κέντρων ερευνών για το σπάσιμο της «πνευματικής μόνωσης εις ην είναι καταδικασμένος ένας Έλληνας θεωρητικός επιστήμων». Αιτήματα που για χρόνια μετά θα σηματοδοτούν τα σχέδια πολλών άλλων προσπαθειών και πειραμάτων στον τομέα των κοινωνικών επιστημών. Αιτήματα που, αργότερα, θα γίνουν συνθήματα κοινωνικών αγώνων, συνταιριάζοντας τις προσδοκίες απ' τη μια και την ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας, απ' την άλλη.

Ένας πυρήνας, λοιπόν, νέων επιστημόνων καταθέτει το σχέδιό-του για να μη μείνει τούτος ο τόπος στάσιμος για να μην ακυρώνονται οι ελπίδες των «νέων επιστημόνων». Στον «πυρήνα» αυτό είναι και ο Νίκος Πουλαντζάς, πτυχιούχος, στα 21-του χρόνια, της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Δίπλα στις εμπειρίες και στους αγώνες του εμφανιζόμενου, τότε, φοιτητικού κινήματος, δίπλα στην πολιτική-του πρακτική, η θεωρητική αγωνία κι αναζήτηση.

Το κείμενο που ακολουθεί δεν αποτελεί απλώς μαρτυρία των πνευματικών-του δραστηριοτήτων. Είναι δείγμα σκέψης που χαρακτήριζε μια πρωτοποριακή προσπάθεια της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς των Ελλήνων επιστημόνων. Είναι αυτή η ιστορική-του, ας πούμε, διάσταση, που μας οδήγησε στην απόφαση της δημοσίευσής-του.

Αποτελούμεν τον πυρήνα μιας πλειάδος νέων επιστημόνων οι οποίοι διαπνέονται από την φιλοδοξία να προσθέσουν τας πνευματικές-των δυνάμεις εις την προώθησιν της πνευματικής κινήσεως του τόπου, ιδιαιτέρως δε εις την έρευναν των προβλημάτων αυτού και την σοβαράν και ουσιαστικήν και ουχί την επιφανειακήν, ως πολλάκις συνηθίζεται, επίλυσιν τούτων.

Τυγχάνει άλλως τε αναμφισβήτητον ότι παρ' ημίν η υπεύθυνος και εμπεριστατωμένη έρευνα εις τους πλείστους των θεωρητικών επιστημονικών κλάδων ελλείπει σχεδόν παντελώς, την τοιαύτην δε έλλειψιν βεβαίως δεν

δύνανται να καλύψουν αι σποραδικαί εξαιρέσεις αι οποίαι κατά διαστήματα παρουσιάζονται και αι οποίαι, καίτοι αυταί καθ' εαυτάς είναι σοβαραί και αξιόλογοι, εν τούτοις πάσχουν εκ του ότι προέρχονται από μεμονωμένας προσπάθειας και στερούνται συντονισμού ενίοτε δε και πληρότητας.

Την έλλειψιν ταύτην πρώτοι οι νέοι επιστήμονες αισθάνονται και αντιμετωπίζουν από τα πρώτα στάδια της ακαδημαϊκής σταδιοδρομίας-των. Υποχρεούνται να ενδιατρίβουν εις πεπαλαιωμένας πηγάς και ερευνάς αι οποίαι συν τοις άλλοις, ως επί το πλείστον στερούνται ενημερότητας και προσαρμογής

προς την φύσιν των συγχρόνων προβλημάτων. Αισθανόμενοι δε το κενόν τούτο και ενώ επιθυμούν διακαώς να το καλύψουν τουλάχιστον αυτοί με τας ιδίας- των πνευματικές δυνάμεις με βάσιν την επιστημονικήν προπαιδείαν-των και το επιστημονικόν-των ήθος, ευρίσκονται προ αδυναμίας αξιοποιήσεως της προσπάθειάς-των διότι δεν υπάρχει σοβαρόν μέσον παρουσιάσεως των απηλλαγμένων εκλαϊκευτικών επιδιώξεων επιστημονικών εργασιών εν γένει.

Αποτέλεσμα της καταστάσεως ταύτης είναι ότι εκτός του ότι αι τυχόν υπάρχουσαι έρευναι δεν δημοσιεύονται και κατά συνέ-

πειαν δεν αξιοποιούνται, παραλλήλως δε και κυρίως ότι αποθαρρύνονται οι νέοι επιστήμονες και ως εκ τούτου δεν προσφέρουν τας υπηρεσίας-των εις την διερεύνησιν των προβλημάτων του τόπου.

Ειδικώτερον εις τους θεωρητικούς κλάδους και κυρίως εις την Οικονομικήν Επιστήμην, την κοινωνιολογίαν, την ψυχολογίαν, την φιλοσοφίαν, την ιστορίαν, την στατιστικήν και αυτήν ακόμη την Νομικήν (ιδιαιτάτα δε εις τους νέους σχετικούς κλάδους αυτής ως και το εργατικόν, το φορολογικόν, το Βιομηχανικόν Δίκαιον κλπ.) υπάρχουν πλείστα όσα περιθώρια ερευνών υπό το πρίσμα των συγχρόνων εξελίξεων τα οποία όμως δυστυχώς μέχρι σήμερον παραμένουν τελείως άθικτα, τουλάχιστον εξ υπευθύνων σοβαρών κριτικών ερευνών.

Την θεραπείαν του κακού τούτου, ημείς, νέοι βασικώς επιστήμονες, θεωρούμεν ως απαραίτητον εφ' ω και προσφερόμεθα, αντιλαμβανόμενοι την τοιαύτην προσφοράν-μας ως τιμήν και καθήκον, παραιτούμενοι οίασδήποτε φύσεως αμοιβής δια την συνεργασίαν, να συντελέσωμεν κατά το δυνατόν, εις την πραγματοποιήσιν-της.

Νομίζομεν δε ότι ο καλύτερος τρόπος προς τούτο είναι η ύπαρξις ενός π.χ. *τριμηνιαίου εντύπου* εις το οποίον θα δημοσιεύονται αι καλύτεραι έρευναι νέων επιστημόνων προερχομένων εκ διαφόρων επιστημονικών κλάδων. Εις την τριμηνιαίαν ταύτην περιοδικήν έκδοσιν θα δημοσιεύονται έρευναι εις τομείς ως ο κοινωνιολογικός, φιλοσοφικός, οικονομικός, ιστορικός, ανωτάτου επιστημονικού επιπέδου.

Μία τοιαύτη περιοδική έκδοσις, κατά το πρότυπον πολλών ξένων αναλόγου υφής και το πρώτον παρουσιαζομένη εν Ελλάδι και απηλλαγμένη από περιουσιακάς επιδιώξεις θ' αποτελέσει το βήμα από το οποίον θ' ακουσθούν νέαι απόψεις, θα προβληθούν νέοι, άγνωστοι εις τους πολλούς, επιστήμονες και θα εκλεγή, ίσως, εξ αυτών η πνευματική και επιστημονική γενεά της αύριον.

Τοιαύτη προσπάθεια, εν αντιθέσει προς τα

κράτη προηγμένου πολιτιστικού επιπέδου, ελλείπει παντελώς εν Ελλάδι. Άπαντα σχεδόν τα έντυπα τα αφορώντα τας θεωρητικές επιστήμας, κινούνται είτε επί καθαρώς φιλολογικού πεδίου (Η Εστία, Καινούργια Εποχή) ή πληροφοριακού τοιούτου (Οικονομικός Ταχυδρόμος).

Μία τοιαύτη έκδοσις, περαιτέρω, θ' αποτελέσει το σημείον επαφής και στενωτέρας συνεργασίας όχι μόνον των εντός της ελληνικής πατρίδος διαβιούντων αλλά και εκείνων οι οποίοι σπουδάζουν ή εργάζονται εις επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού. Οι επιστήμονες ούτοι οι οποίοι ζουν εντός Ευρωπαϊκής οικογενείας ή περαιώνουν τας σπουδάς-των εις τα Πανεπιστήμια των ΗΠΑ θα ήδυναντο πολλά να προσφέρουν εις την χώραν αν είχαν την ευχέρειαν να παρουσιάσουν τας γνώσεις-των και τα επιστημονικά επιτεύγματα των ξένων ειδικών, και μάλιστα εις την Ελληνικήν γλώσσαν.

Θα ελέγομεν ίσως ότι τούτο έδει ήδη να είχαν επιτευχθή έστω και χάριν απλής ενημερώσεως των ενδιαφερομένων αλλά και του γενικωτέρου αναγνωστικού κοινού και ανυψώσεως εκ τούτου του πολιτιστικού μας επιπέδου.

Ούτω το έντυπον τούτο, δύναται να καταστή πυρήν ενωτικός της διεσπαρμένης νέας Ελληνικής επιστημονικής γενεάς, δίδον αφορμήν εις την *ίδρυσιν* επιστημονικών συλλόγων ερευνών θεωρητικών επιστημών και να άρη κατά το δυνατόν, την *πνευματική μόνησιν* εις ην είναι καταδικασμένος ένας νέος Έλλην θεωρητικός επιστήμων.

Έτσι περαιτέρω, μία τοιαύτη τριμηνιαία έκδοσις, αποτελουμένη εξ ευαρίθμων σελίδων και συγκεντρώνουσα ερευνας αναφερομένης εις διαφόρους τομείς των θεωρητικών επιστημών κατά τρόπον συντονισμένον και μεθοδικόν θα δυνηθή ευχερώς ν' αποκτήση τακτικήν επαφήν και συνεργασίαν με τα διεθνούς ακτινοβολίας σοβαρά περιοδικά έντυπα της Δύσεως και των Διεθνών Οργανισμών και Ιδρυμάτων ως μεταξύ πλείστων άλλων:

Μάιος 1966. Στη β' εβδομάδα «Σύγχρονης Σκέψης» στην Αθήνα, ο Ν. Πουλαντζάς αναπτύσσει νέες αντιλήψεις για τη μαρξιστική θεωρία του κράτους.

Εν Γαλλία: Revue Philosophique Archives de Philosophie, Archives de Psychologie, Journal de Psychologie, La Psychanalyse, Cahiers Internationaux de Sociologie, Revue Historique, Bulletin Mensuel de Statistique, Revue d' Economie Politique, Documentation Economique, κλπ., κλπ.

Εν Αγγλία: British Journal of Psychology, Psychology, Psychologist Magazine, Philosophy, Philosophical Magazine, British Journal of Sociology, Economics, Economic Journal, Journal of Industrial Economics, Journal of the Royal Statistical Society, κλπ., κλπ.

Εν Γερμανία: Philosophische Rundschau, Psychologie, Psychologische Rundschau, Sociologie, Wirtschaft, Wirtschaft and Statistik κλπ., κλπ.

Η ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

το βιβλιοπωλείο

των ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΘΕΜΕΛΙΟ

ξαναλειτουργεί από τις αρχές του καλοκαιριού
στην οδό ΣΟΛΩΝΟΣ 84

ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

το βιβλιοπωλείο-σας

- Όλες οι Ελληνικές εκδόσεις • Βιβλία επιστημονικά • Ιστορικά • Πολιτικά
- Ελληνική και ξένη λογοτεχνία
- Εκδόσεις τέχνης • Παιδικό βιβλιοπωλείο
- Περιοδικά • Αφίσσες • Δίσκοι

ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ — ΘΕΜΕΛΙΟ
ΣΟΛΩΝΟΣ 84 — Τηλ 3608180/3602646

ΚΕΡΑΜΙΚΑ

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Δημητρίου Γούναρη 30 Θεσσαλονίκη

ΣΤΑΧΥ

Ξάνθου 7 Κολωνάκι

Σημειώσεις εργογραφίας για τον Νίκο Πουλαντζά

Θα ήταν υπερφυσικό να διεκδικήσουμε μια εξαντλητική καταγραφή των έργων και των πάσης φύσεως δημοσιευμάτων του Νίκου Πουλαντζά, τόσο των ελληνικών όσο και των ξενόγλωσσων.

Οι σημειώσεις που ακολουθούν, είναι απόπειρα συγκρότησης ενός στοιχειώδους σώματος εργογραφικών πληροφοριών, που αποτελούν και δείκτη για την περιοχή, τον προσανατολισμό και την πορεία των αναζητήσεων του Νίκου Πουλαντζά.

Σκίτσο του WIAZ.

A. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Nature des choses et droit. Essai sur la dialectique du fait et de la valeur.* (Φύση των πραγμάτων και δίκαιο. Δοκίμιο για τη διαλεκτική του γεγονότος και της αξίας. Διδακτορική διατριβή) Εκδ. Librairie générale de droit et de jurisprudence, Παρίσι, 1965.

- *Θέματα της μαρξιστικής αντίληψης περί Κράτους και Τάξεις και Κράτους*, 2 εισηγήσεις του Νίκου Πουλαντζά στη δεύτερη εβδομάδα Μαρξιστικής Σκέψης, που διοργανώθηκε τον Μάιο του 1966 από το Κέντρο Μαρξιστικών Μελετών και Ερευνών. Οι εισηγήσεις του Ν. Πουλαντζά, δημοσιεύτηκαν στον τόμο *Μαρξισμός και Επιστήμη*, β' Εβδομάδα Μαρξιστικής Σκέψης, εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα 1966.

- *Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις*, τόμοι 2, εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1975. Πρώτη έκδοση στα γαλλικά: *Pouvoir politique et classes sociales*, εκδ. Francois Maspero, Παρίσι, 1968.

- *Φασισμός και Δικτατορία*, εκδ. ΟΛΚΟΣ, Αθήνα 1975. Πρώτη έκδοση στα γαλλικά: *Fascisme et dictature*, εκδ. Francois Maspero, Παρίσι, 1970.

- *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd' hui*, εκδ. Seuil, Παρίσι, 1974.

- *Η κρίση των Δικτατοριών, Πορτογαλία - Ελλάδα - Ισπανία*, εκδ. Παπαζήση, Αθ. 1975. Πρώτη έκδοση στα Γαλλικά: *La crise des dictatures, Portugal, Grece, Espagne*, εκδ. Francois Maspero, Παρίσι, 1975. Δεύτερη επαυξημένη έκδοση στα γαλλικά, εκδ. Seuil, σειρά «Politique», Παρίσι, 1976 (κυκλοφόρησε στα ελληνικά από τις εκδόσεις «Παπαζήση» το 1977)

- *Προβλήματα του σύγχρονου Κράτους και του φασιστικού φαινομένου*, εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα 1977, Στον τόμο αυτό συμπεριλαμβάνονται τα άρθρα της συζήτησης Πουλαντζά - Μίλλιμπαντ, μια κριτική του Νίκου Πουλαντζά στις απόψεις του Ζαν Πιέρ Φαν για τον «ολοκληρωτισμό» έτσι όπως αναπτύσσονταν στο βιβλίο του «Langages totalitaires» και ένα κείμενο του Νίκου Πουλαντζά για το φασισμό. Αναλυτικότερα, τα άρθρα του Ν. Πουλαντζά είναι τα ακόλουθα:

- *Το πρόβλημα του κεφαλαιοκρατικού Κράτους* (Πρώτη δημο-

σίευση στο περιοδικό New Left Review, τχ. 58, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1973).

- *Το κεφαλαιοκρατικό Κράτος: μια απάντηση στον Μίλλιμπαντ* (πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό New Left Review, τχ. 95, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1976), *Σημείωμα σχετικά με τον ολοκληρωτισμό* (πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό Tel Quel τχ. 53, άνοιξη 1973), *Σχετικά με τη λαϊκή απήχηση του φασισμού*, ανακοίνωση στο σεμινάριο πάνω στο φασισμό που διοργάνωσε η Μαρία Αντουανέτα Μακιόκι στο Πανεπιστήμιο Παρίσι - VIII (Βενσέν), για την πανεπιστημιακή χρονιά 1975. Το κείμενο αυτό συμπεριλήφθηκε, μαζί με άλλα συναφή άρθρα - ανακοινώσεις, στον 1ον τόμο της έκδοσης *Elements pour une analyse du fascisme*, εκδ. 10/18, Παρίσι 1976.

- *Η Κρίση του Κράτους*, συλλογικό έργο υπό τη διεύθυνση του Ν. Πουλαντζά. Στον τόμο αυτό, συμπεριλήφθηκε το κείμενο του Νίκου Πουλαντζά, *Οι σημερινοί μετασχηματισμοί του Κράτους, η πολιτική κρίση και η κρίση του Κράτους*, εκδ. Παπαζήση, (σειρά «Επιστήμη και Κοινωνία», Αθήνα, 1978. Πρώτη έκδοση στα γαλλικά: *La crise de l' Etat*, εκδ. P.U.F., Παρίσι, 1978.

- *PERERES, Hier et aujourd' hui. Textes sur l' Etat*. Εκδ. Francois Maspero, Παρίσι 1980. Στον τόμο αυτό περιλαμβάνεται μια συνέντευξη του Νίκου Πουλαντζά στη μαρξιστική επιθεώρηση *Marxism Today* (Ιούλιος 1979) με τίτλο: *Πορεία προς ένα προβληματικό Ευρωκομμουνισμό*, μια συνέντευξη του Νίκου Πουλαντζά στο περιοδικό *Dialectiques* (τχ. 13, 1976) με τίτλο: *Το Κράτος του κεφαλαίου*, μια συνέντευξη-του στο ίδιο περιοδικό (τχ. 17, 1977) με τίτλο *Ερωτήματα σχετικά με το πρόβλημα της εξουσίας*, άλλη μια συνέντευξη-του στο ίδιο επίσης περιοδικό (τχ. 28, 1979) με τίτλο *Η κρίση των κομμάτων και, τέλος, ένα δοκίμιο του Νίκου Πουλαντζά με τίτλο, Γκράμσι: μεταξύ Σάρτρ και Αλτουσέρ. Προλεγόμενα στη μελέτη σχετικά με την ηγεμονία μέσα στο Κράτος*, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Les Temps Modernes*, τχ. 234 (Νοέμβριος 1965) και 235 (Δεκέμβριος 1965). Ο τόμος θα κυκλοφορήσει σύντομα στα ελληνικά.

B. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- *Εκδημοκρατισμός: Το κύριο πρόβλημα*, συνέντευξη στην ΑΥΓΗ, φ. 11ης Αυγούστου 1974.

- *Το πρόβλημα της Ανώτατης Παιδείας στην Ελλάδα*, άρθρο στην ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, φ. 8ης και 9ης Οκτωβρίου 1974.

- *Συνέντευξη στον Γιάννη Σμαραγδή*, ΑΥΓΗ, φ. 20ης Απριλίου 1975.

- *Ο στόχος του εκδημοκρατισμού στην παιδεία*, κείμενο βασισμένο στις σημειώσεις του Νίκου Πουλαντζά για την ομιλία του στο σεμινάριο «Παιδεία και

Κοινωνικό Περιβάλλον», στα πλαίσια της συνδιάσκεψης για την Αν. Παιδεία που διοργανώθηκε από τους πολιτικούς μηχανικούς του Ε.Μ.Π. στις 13/5/75. Το κείμενο είναι συμπληρωμένο με στοιχεία που έδωσε ο Ν.Π. στον «Θούριο» και δημοσιεύτηκε στο φύλλο του ΘΟΥΡΙΟΥ της 25ης Ιουνίου 1975 (βλ. σχετικά και την ανάλογη σημείωση στα «Δημοσιεύματα σε περιοδικά».

- *Σκέψεις γύρω από τη δίκη των απριλιανών*, ΑΥΓΗ, φ. 10ης Αυγούστου 1975.

- *Η γεφυροποίηση της δεξιάς με τους χουντικούς*, άρθρο στα ΝΕΑ, φ. 8ης Σεπτεμβρίου 1975.

- *Κρίση στις πολιτικές δομές στην Ελλάδα*, άρθρο στα ΝΕΑ, φ. 9ης Σεπτεμβρίου 1975.

- *Δημοκρατική συμμαχία και αυταρχικό Κράτος*, ΒΗΜΑ, φ. 1ης Φεβρουαρίου 1976.

- *Κατεστημένος και λαϊκός πολιτισμός στην Ελλάδα*, τρία άρθρα στα ΝΕΑ, φ. 3ης, 4ης και 7ης Απριλίου 1976.

- *Μερικά ερωτήματα σχετικά με την Σοβιετική Ένωση*, ΑΥΓΗ,

φ. 19ης Σεπτεμβρίου 1976.

- *Πώς βλέπει σήμερα η ευρωπαϊκή αριστερά τη δομή του Κράτους*, άρθρο αναδημοσιευμένο στο ΒΗΜΑ (φ. 30ης Μαρτίου 1977) από τη γαλλική εφημερίδα *Le Monde* (φ. 11ης Μαρτίου 1977, *La gauche et l'Etat*).

- *Αμφισβήτηση.... Ναι, αλλά, ποιά;* άρθρο στα ΝΕΑ, φ. 6ης Μαΐου 1977.

- *Θεωρητική κριτική και ιδεολογική αντίπαράθεση*, συνέντευξη στην ΑΥΓΗ, φ. 19ης Ιουνίου 1977.

- Τα δικαιώματα, οι διανοούμενοι και η αριστερά, συνέντευξη στα ΝΕΑ, φ. 2ης και 3ης Αυγούστου 1977.
- Σοσιαλισμός ναι, αλλά από ποιό δρόμο;, αποσπάσματα στα ΝΕΑ, (φ. 28ης, 29ης και 30ης Νοεμβρίου 1977), από το τελευταίο κεφάλαιο του, ανέκδοτου στα ελληνικά, βιβλίου του Νίκου Πουλαντζά «Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός».
- Ένα βιβλίο ... πυροβολισμός, συνέντευξη στα ΝΕΑ, φ. 4ης Φεβρουαρίου 1978.
- Στο σοσιαλισμό με μακροχρόνια απόσβεση του Κράτους, συνέντευξη στην ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, φ. 5ης Μαρτίου 1978.
- (Διατηρούμε τις επιφυλάξεις μας για τον όρο «απόσβεση»).
- Μπορεί να γίνει η ενότητα των δυνάμεων της Αλλαγής, άρθρο στα ΝΕΑ, φ. 12ης και 13ης Απριλίου 1978.
- Διανοούμενε ποιός είσαι; Συ-

νέντευξη στα ΝΕΑ, φ. 16ης και 17ης Αυγούστου 1978.

- Κρίση του Κράτους και ευρωκομμουνισμός, συνέντευξη στο επίσημο όργανο του Κ.Κ., Ισπανίας «Μούντο Ομπρέρο», που αναδημοσιεύθηκε από την ΑΥΓΗ στο φύλλο της 15ης Ιουλίου 1979.

- Η κρίση των πολιτικών κομμάτων, άρθρο που δημοσιεύτηκε στη γαλλική εφημερίδα *Monde Diplomatique* (τχ. Σεπτεμβρίου 1979) και αναδημοσιεύτηκε στα ΝΕΑ, φ. 17ης και 18ης Σεπτεμβρίου 1979.

- Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, απόσπασμα απ' το ομώνυμο βιβλίο του Νίκου Πουλαντζά, που δημοσιεύτηκε στην ΑΥΓΗ, φ. 7ης Οκτωβρίου 1979.

- Προς ένα δημοκρατικό σοσιαλισμό, απόσπασμα από το ίδιο βιβλίο του Νίκου Πουλαντζά που δημοσιεύτηκε στο ΘΟΥΡΙΟ, τχ. 109, της 18ης Οκτωβρίου 1979.

- Προβλήματα της ελληνικής και της ευρωπαϊκής αριστεράς, συνέντευξη του Νίκου Πουλαντζά που δημοσιεύτηκε στο αγγλικό περιοδικό *Marxism Today* (τχ. Ιουλίου 1979) και αναδημοσιεύτηκε από την ΑΥΓΗ, φ. 4ης, 6ης, 7ης και 8ης Νοεμβρίου 1979.

- Ο Νίκος Πουλαντζάς για το Κράτος και το Κόμμα, απόσπασμα από συνέντευξη που έδωσε ο Νίκος Πουλαντζάς στο γαλλικό περιοδικό *Dialectiques* («Η κρίση των κομμάτων» (τχ. 28/1979), που δημοσιεύτηκε στο ΘΟΥΡΙΟ, τχ. 129 της 2ης Οκτωβρίου 1980.

Υστερόγραφο: Δε θα ήταν άσκοπο να αναφέρουμε και δύο δημοσιεύματα άλλου ύψους και άλλης περιοχής του λόγου: είναι τα άρθρα του Νίκου Πουλαντζά, *Το έργο των Χόνεγκερ και Κλωντέλ «Ο Χορός των νεκρών» και Το Αυστριακό Μπαρόκ* που

είχε γράψει σαν καλλιτεχνικός απεσταλμένος της εφημερίδας «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», στο Φεστιβάλ του Σάλτσμπουργκ του 1954.

Αλλά για τον προσεκτικό βιβλιογράφο, πρέπει να αναφερθούν και να αναζητηθούν και άλλα «νεανικά» κείμενα του Πουλαντζά, στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο, πριν την αναχώρηση και εγκατάσταση-του στη Γαλλία.

Τέλος, πρέπει να αναφερθούν και δύο πρόλογοι που ο Νίκος Πουλαντζάς έκανε για τα βιβλία:

— «Οι Καπετάνιοι» του Ντομινίκ Έντ, στη γαλλική έκδοση — στα ελληνικά το βιβλίο κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Εξάντας» — και

«Κοινωνία και Γλώσσα» του Γιώργου Βέλτσου, εκδ. «Παπαζήση» 1976.

Γ. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Οι Κοινωνικές τάξεις σύμφωνα με τη Μαρξιστική Θεωρία, απόσπασμα από την Εισαγωγή του, ανέκδοτου στα ελληνικά, βιβλίου του Νίκου Πουλαντζά, *Οι Κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Ο Πολίτης», τχ. 6 (Νοέμβριος 1976) και 7 (Δεκέμβριος 1976).

- Ο μαρξισμός περνάει κρίση; κείμενο του Νίκου Πουλαντζά στα ΝΕΑ (φ. 19ης και 20ης Μαρτίου 1979) που δημοσιεύτηκε με προσθήκες και διορθώσεις στο περιοδικό «Ο Πολί-

της» τχ. 25, Μάρτιος — Απρίλιος 1979.

- Οι πολιτικές μορφές του στρατιωτικού πραξικοπήματος, κείμενο του Νίκου Πουλαντζά που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό του Συλλόγου των φοιτητών Παρισιού «Πορεία» (τχ. 2, Ιούνιος 1967) και αναδημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Ο Πολίτης», τχ. 29, Οκτώβριος 1979.

- Γύρω από το θέμα των συμμαχιών, Άρθρο του Νίκου Πουλαντζά, που δημοσιεύτηκε τον Ιούλιο του 1970 στο πρώτο τεύχος του περιοδικού «Αγώ-

νας», οργάνου της κομματικής Οργάνωσης Παρισιού του ΚΚΕ εσ. και αναδημοσιεύτηκε από το περιοδικό «Αγώνας» (Κεντρική έκδοση της Ε.ΚΟ.Ν. Ρήγας Φεραίος) στο τχ. 7, Οκτώβριος 1979.

- Για την διάκριση πνευματικής - χειρωνακτικής εργασίας: απόσπασμα από το βιβλίο του Ν. Πουλαντζά, *Οι κοινωνικές τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό*, που δημοσιεύτηκε στο Περιοδικό «Αγώνας» της Ε.ΚΟ.Ν. Ρήγας Φεραίος, τχ. 8, Νοέμβριος - Δεκέμβριος

1979.

- Ο εκσυγχρονισμός της Εκπαίδευσης, συνέντευξη του Νίκου Πουλαντζά στο «Θούριο» που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Αγώνας» της Ε.ΚΟ.Ν. Ρήγας Φεραίος, τχ. 8, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1979.

- Πρέπει να γίνει άνοιγμα των ιδεολογικών μετώπων, συνέντευξη που έδωσε ο Νίκος Πουλαντζάς τον Απρίλιο του 1977 στο περιοδικό «Διαβάζω» και που δημοσιεύτηκε στο τεύχος-του 27, του Ιανουαρίου του 1980.

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ ΣΤΙΣ ΣΤΗΛΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙ

- Συμβολή στη συζήτηση του ΑΝΤΙ για την Κρίση εξουσίας, τχ. 24, 26 - 27.

- Επίκαιρα προβλήματα της μαρξιστικής έρευνας γύρω από το Κράτος, συνέντευξη στο γαλλικό περιοδικό *Dialectiques*, τχ. 13, δημοσιευμένη στο ΑΝΤΙ, τχ. 58, σ. 30-37, με πρόλογο του Νίκου Πουλαντζά

για τον Έλληνα αναγνώστη.

- Το Κράτος και η μετάβαση στο σοσιαλισμό, συνέντευξη στο γαλλικό περιοδικό *CRITIQUE COMMUNISTE*, δημοσιευμένη κατά το μεγαλύτερο μέρος της στο ΑΝΤΙ, τχ. 83 και 85.

- Κράτος, Αυτοδιαχείριση και Σοσιαλισμός, άρθρο της

Christine Buci-Glucksmann για το βιβλίο του Ν. Πουλαντζά, *L'Etat, Le Pouvoir, le Socialisme*. Το άρθρο δημοσιεύτηκε στο εβδομαδιαίο όργανο της Κ.Ε. του Κομμουνιστικού Κόμματος Γαλλίας *France Nouvelle*, και αναδημοσιεύτηκε στο ΑΝΤΙ, τχ. 94.

- Νίκος Πουλαντζάς: ο

μαρξιστής θεωρητικός, ο φίλος-μας, άρθρο της Christine Buci-Glucksmann στην «Humanité» της 5ης Οκτωβρίου 1979, που αναδημοσιεύτηκε στο ΑΝΤΙ, τχ. 136.

- Αυτοκτονία, άρθρο του Αλεξ. Δυογένη για το θάνατο του Νίκου Πουλαντζά, ΑΝΤΙ, τχ. 136.

Παιδότοπος παιδικός σταθμός νηπιαγωγείο

“Ένας χώρος στην αποκλειστική διάθεση των παιδιών. Οι ανάγκες του παιδιού για επικοινωνία, παιδαγωγικό παιχνίδι, δημιουργική συλλογική δραστηριότητα, αντιμετωπίζονται με την αγάπη, τη ζεστασιά και με ξεχωριστή ευθύνη από ανθρώπους ειδικούς.

Ντίνα Καψάλη

Λ. Πεντέλης 53 - Χαλάνδρι Τηλ. 68.32.073

Από τις ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ κυκλοφόρησε Νίκος Πουλαντζάς ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ

σελ. 424 Δρχ. 450

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

ΣΟΛΩΝΟΣ 84 — 3608180/3602646

Λίγες βδομάδες μετά την κατάρρευση του καθεστώτος της στρατιωτικής δικτατορίας, η κυβέρνηση των «70 ημερών», συνειδητοποιώντας το κενό που άφησε πίσω της η δικτατορία και την οργανική καθυστέρηση σ' όλους τους τομείς της πολιτικής και κοινωνικής ζωής στη μεταπολεμική Ελλάδα, έκανε τα πρώτα της βήματα στο εγχείρημα του «θεσμικού εκσυγχρονισμού». Απ' την άλλη, οι φοιτητικές αντιδικτατορικές κινητοποιήσεις, είχαν αναδείξει το φοιτητικό σώμα σε προνομιακά οργανωμένο κοινωνικό χώρο και ομάδα πίεσης, πράγμα που αντικατοπτρίστηκε και στην απόπειρα της επιλεκτικής ενσωμάτωσης των αιτημάτων-του, απ' τον ανασυγκροτούμενο συνασπισμό εξουσίας.

Στα πλαίσια αυτά, το Υπουργείο Παιδείας ήταν απ' τους μοναδικούς μηχανισμούς όπου διαμορφώθηκαν οι όροι για μια «άλλη πολιτική», προσπελάσιμη και ανοιχτή στην έκφραση των αντι-

θέσεων στο χώρο της Ανώτατης Παιδείας, ειδικότερα. Ένα βασικό και, δυνάμει, επιτελικό όργανο, ήταν και η ομάδα εργασίας για τη μελέτη του οργανικού νόμου για τα ΑΕΙ, που απαρτιζόταν από 12 Καθηγητές και Υφηγητές ξένων και ελληνικών πανεπιστημίων, με προοδευτική έως μαρξιστική ιδεολογική τοποθέτηση. Ανάμεσά-τους ήταν και ο Νίκος Πουλατζάς, που συμμετείχε με την ιδιότητά-του σαν καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Φραγκφούρτης και στον οποίο ανατέθηκε — μαζί με τους καθηγητές Γαζή και Αθανασιάδη — η εισήγηση στα θέματα Διοίκησης των ΑΕΙ. Η ειδικότερη εισήγηση του Νίκου Πουλατζά, την οποία δημοσιεύουμε εδώ, πραγματεύεται το θέμα της συμμετοχής του διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών στη διοίκηση των ΑΕΙ — ένα πρόβλημα που μπορούμε να πούμε ότι συμπυκνώνει και αποτελεί άξονα αναφοράς των πολιτικών σχέσεων, αντιθέσεων και διεκδικήσεων όλων των «υποκειμένων» της Πανεπιστημιακής Κοινότητας.

Η ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΣΤΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΩΝ ΑΕΙ

I. ΓΕΝΙΚΑ

1. Οι παρακάτω προτάσεις, (...) αποτελούν απλές βάσεις συζήτησης για μια συμφωνία πάνω στις γενικές αρχές του θέματος. Αν επιτευχθεί συμφωνία, τότε θα ολοκληρωθούν εμπεριστατωμένα, αφού ακούσουμε τις γνώμες των ενδιαφερομένων.

2. Οι προτάσεις αυτές δεν αντιστοιχούν απόλυτα με τις προσωπικές-μου πεποιθήσεις πάνω στο θέμα της συμμετοχής: στη διατύπωσή-τους έχω κάνει τις απαραίτητες κατ' εμέ υποχωρήσεις ώστε να γίνει επιτευκτική συμφωνία όλης της Επιτροπής.

3. Οι παρακάτω προτάσεις αποτελούν ήδη πραγματικότητα για την μεγάλη πλειοψηφία των ξένων ΑΕΙ, πολλά των οποίων έχουν προχωρήσει πολύ περισσότερο από τις παρακάτω προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις.

II. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

1. Συμμετοχή όλων των κατηγοριών του διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών σε όλα τα όργανα διοίκησης των ΑΕΙ.

2. Πρόκειται για Νόμο - πλαίσιο, που καθορίζει γενικές κατευθύνσεις για όλα τα ΑΕΙ: η ειδική υλοποίηση αυτών των κατευθύνσεων πρέπει να αφεθεί στην αυτονομία κάθε ΑΕΙ.

3. Οι παρακάτω προτάσεις σχετίζονται και με θέματα που εξαρτώνται από άλλες εισηγήσεις (έδρες, εκλογές, διδακτικό προσωπικό, οργάνωση σε τμήματα κλπ). Αυτό που παίρνω εδώ σαν δεδομένη προϋπόθεση είναι:

α) Η κατάργηση της μέχρι τώρα απόλυτης φεουδαρχικής ολιγοκρατίας των τακτικών καθηγητών.

β) Η σύμπτυξη και αναδιάρθρωση της διδακτικής ιεραρχίας.

γ) Η καινούργια διαμορφούμενη σχέση διδασκόντων, διδασκομένων.

III. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

Α' Δεν ασχολούμαι εδώ με το πρόβλημα του οργανογράμματος των διοικητικών οργάνων και των αρμοδιοτήτων-τους, θέμα που αποτελεί το αντικείμενο της εισήγησης Γαζή - Αθανασιάδη και με την οποία κατ' αρχή συμφωνώ. Από την εισήγηση αυτή συνάγεται ότι ουσιαστικά όργανα διοίκησης είναι:

α) Η Σύγκλητος

β) Οι συγκλητικές επιμέρους επιτροπές

γ) Οι συνελεύσεις σχολών.

1. Σε όλα αυτά τα όργανα πρέπει να καθιερωθεί ένας γενικός κανόνας συμμετοχής, με δικαίωμα ψήφου και σε όλα τα θέματα, των εκλεγμένων εκπροσώπων όλου του διδακτι-

κού προσωπικού και των φοιτητών. Ο γενικός κανόνας, προτείνω να είναι ο εξής (κανόνας του 1/3):

α) Τα 2/3 όλων των δ. οργάνων αποτελούνται από τακτικούς και έκτακτους καθηγητές και εντεταλμένους υφηγητές.

β) Το 1/3 όλων των δ. οργάνων αποτελείται από επιμελητές - βοηθούς αφ' ενός, από φοιτητές αφ' ετέρου, κατανεμημένους σε ισόποσες αναλογίες.

γ) Η σύνθεση πρέπει να είναι τέτοια ώστε, τηρουμένων των δύο παραπάνω σημείων (α και β), η απόλυτη πλειοψηφία (το ήμισυ πλέον ενός) των οργάνων να αποτελείται από καθηγητές.

2. Ο απόλυτος αριθμός της σύνθεσης των οργάνων επαφίεται στην αυτονομία των ΑΕΙ: η τήρηση όμως του γενικού κανόνα ποσοστών συμμετοχής είναι υποχρεωτική για όλα τα ΑΕΙ. Ενδεχόμενα πάντως θα πρέπει ο Νόμος να προβλέπει ανώτατο όριο αριθμού σύνθεσης ώστε να διασφαλισθεί η αποτελεσματικότητα των οργάνων.

Β. Παίρνω ενδεικτικά κάθε διοικητικό όργανο:

Ι) Συνέλευση Σχολής

Α) Τήρηση του γενικού κανόνα.

α) Αν οι καθηγητές είναι σχετικά λίγοι, συμμετέχουν όλοι και προστίθενται τα ανάλογα ποσοστά των άλλων. Ειδ' άλλως, οι καθηγητές, σαν σώμα, εκλέγουν τους εκπροσώπους-τους στη συνέλευση της σχολής. Οι υφηγητές, σαν σώμα, εκλέγουν τους δικούς-τους εκπροσώπους.

Παρατήρηση: Το καλύτερο θα είναι, για την σύμπτυξη της ιεραρχίας, οι καθηγητές και υφηγητές ν' αποτελούν ενιαίο εκλογικό σώμα εκλέγοντας, όλοι, τους εκπροσώπους-τους Καθηγητές - Υφηγητές στις τηρούμενες αναλογίες του γενικού κανόνα.

β) Οι επιμελητές - βοηθοί, σαν ενιαίο σώμα, εκλέγουν τους αντιπροσώπους που τους αντιστοιχούν και που μπορούν, χωρίς αναλογίες, να είναι είτε επιμελητές είτε βοηθοί.

γ) Οι φοιτητές, σαν ενιαίο σώμα, εκλέγουν τους εκπροσώπους-τους.

Παράδειγμα εφαρμογής του 1/3: αν η συνέλευση σχολής έχει 21 μέλη, οι 7 (1/3) Επιμελητές - βοηθοί και φοιτητές αποτελούνται από 4 Επιμελητές - βοηθούς και 3 φοιτητές.

Β) Οι εκλογές αυτές γίνονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία: στο φοιτητικό χώρο συγκεκριμένα, οι εκπρόσωποι αυτοί εκλέγονται παράλληλα και ανεξάρτητα από

τις αρχαιρεσίες των συνδικαλιστικών φοιτητικών συλλόγων.

Γ) Η συνέλευση Σχολών, αυτή και μόνη όπου ισχύει πάντα η βασική αρχή 1 μέλος = 1 ψήφος, εκλέγει τον κοσμήτορα — που είναι καθηγητής — και, ενδεχόμενα, μέλη Κοσμητείας για τις τρέχουσες υποθέσεις.

α) Σύγκλητος

Αποτελείται από τους Κοσμήτορες σχολών, τον Πρύτανη, Αντιπρύτανη, Προπρύτανη. Σ' αυτούς προστίθενται και άλλα μέλη, ώστε να τηρείται και εδώ ο γενικός κανόνας και οι αναλογίες-του.

Οι ήδη εκλεγόμενοι στις συνελεύσεις σχολών υφηγητές, επιμελητές - βοηθοί, φοιτητές, εκλέγουν σε δευτεροβάθμια εκλογή, και σαν χωριστά σώματα, τους εκπροσώπους-τους στη Σύγκλητο.

Η έτσι διαμορφωμένη Σύγκλητος, σαν ενιαίο πια σώμα, εκλέγει αυτή και μόνο (και όχι η συνέλευση τακτικών καθηγητών) τις Πρυτανικές αρχές με βάση την αρχή: 1 μέλος - 1 ψήφος. Ο Πρύτανης είναι τακτικός καθηγητής, πράγμα που σημαίνει ότι εκπρόσωπος ή εκπρόσωποι των φοιτητών μετέχουν και αυτοί στην εκλογή των πρυτανικών αρχών.

Παρατήρηση: αυτή η προτεινόμενη σύνθεση της Συγκλήτου συνεπάγεται την αύξηση του σημερινού απολύτου αριθμού των μελών-της. Το πρόβλημα της αποτελεσματικότητας δεν τίθεται, γιατί γίνεται εκ προοιμίου δεκτό ότι πολλές από τις αρμοδιότητες της Συγκλήτου θα ανατεθούν στις συγκλητικές επιτροπές.

3. Συγκλητικές επιτροπές: τήρηση και εκεί του γενικού κανόνα.

ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις δεν υπεισέρχονται στο θέμα της οργάνωσης των σχολών σε τμήματα, που αποτελεί αντικείμενο άλλων εισηγήσεων. Αν η οργάνωση σε τμήματα γίνει επιτευκτική, τότε πολλές αρμοδιότητες των παραπάνω δ. οργάνων πρέπει να υπαχθούν στα τμήματα. Στο επίπεδο του τμήματος, σαν βασική και πρώτη μορφή οργάνωσης των ΑΕΙ, θα πρέπει να μετέχουν όλοι ανεξαιρέτως οι διδάσκοντες, ανεξαρτήτως βαθμού και αναλογιών: το τμήμα θα πρέπει να λειτουργεί σαν συλλογικό όργανο με αναμφισβήτητη αποφασιστική συμμετοχή, και εδώ, των φοιτητών.

2. Σε όλα τα παραπάνω όργανα θα πρέπει να συμμετέχει και εκλεγόμενος εκπρόσωπος του διοικητικού προσωπικού.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Δοκίμιο για το πρόβλημα των αξιών στο πεδίο της Ιστορίας

του Νίκου Πουλαντζά

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ που ακολουθεί γράφτηκε το 1961, όταν ο Ν. Πουλαντζάς υποστήριξε την πρώτη-του μεταπτυχιακή διατριβή («Η αναγέννηση του φυσικού δικαίου στη Γερμανία») και έκανε τις πρώτες-του απόπειρες για τη σύνθεση της φιλοσοφίας της νομικής επιστήμης και της ιστορίας, με κάποια ίχνη κοινωνιολογικής θεώρησης. Έχοντας σαν κεντρικό πυρήνα τη σχέση του «γεγονότος» και της αξίας — πράγμα που θα αποτελέσει και το αντικείμενο της διδακτορικής-του διατριβής: «Φύσις των πραγμάτων και δικαιο (1964) — ο Ν. Πουλαντζάς προσπαθεί να θεμελιώσει την άρση του δυισμού μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών, που μας κληροδοτήθηκε απ' τους εκπροσώπους του γαλλικού ορθολογισμού, έχοντας σαν αναφορά-του δύο κύρια ρεύματα που γνώριζαν ιδιαίτερη ανάπτυξη την εποχή εκείνη στην Ευρώπη: τον υπαρξισμό της σχολής του Ζαν-Πωλ - Σάρτρ και τον «εγελιανό» μαρξισμό των Λούκατς-Γκολντμάν, μέσω του οποίου επιχειρούνταν τότε η πρώτη δειλή απάντηση στον δογματισμό της φθίνουσας σταλινικής ορθοδοξίας.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ αυτό δεν πιστοποιεί απλώς ένα στάδιο στην πορεία της θεωρητικής ανάπτυξης της σκέψης του Ν. Πουλαντζά: αποτελεί, επιπρόσθετα, και ένα από τα πρώτα δείγματα γι' αυτό που καταθέτει ο συγγραφέας-του 18 χρόνια αργότερα, το 1979, σε μια συνέντευξή-του στο περιοδικό *DIALECTIQUES*: «Έχοντας αρχίσει να ενδιαφέρομαι για το μαρξισμό μέσα από τη γνωριμία-μου με το έργο του Σάρτρ, επηρεάστηκα έντονα από το Λυσιέν

Γκολντμάν και τον Γκέοργκ Λούκατς». Η συμπόρευσή-του με το ρεύμα αυτό του μαρξισμού δεν είναι μονόδρομη. Οι θεωρητικές αναζητήσεις-του τον οδηγούν σε μια άλλη «σχολή», που τότε είχε αρχίσει να διαμορφώνει τις πρώτες θέσεις-της: στη «σχολή» του Λουί Αλτουσέρ, της οποίας σαφή ίχνη αναγνωρίζονται στην ανακοίνωση που έκανε ο Ν. Πουλαντζάς τον Μάιο του 1966 στη Β' Εβδομάδα Σύγχρονης Μαρξιστικής Σκέψης, για τα «Θέματα της μαρξιστικής αντίληψης περί Κράτους». Η αναζήτησή-του, δείγμα μιας βιωμένης αγωνίας-του για το θεωρητικό μέλλον του απελευθερωτικού οράματος του μαρξισμού, θα τον οδηγήσει αργότερα σε άλλες φάσεις ανάπτυξης (και αυτοκριτικής, βλ. «Οι Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο καπιταλισμό», εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθ. 1981).

ΤΕΛΟΣ, θεωρούμε ότι, στο κείμενο αυτό αναγνωρίζεται και ο δείκτης φιλοσοφικής υποδομής του Νίκου Πουλαντζά, καρπός των σπουδών-του στο Μόναχο και στη Χαϊλδελβέργη, όπου είχε εργασθεί εντατικά για δύο εξάμηνα το 1961, στον τομέα της γενικής φιλοσοφίας και της φιλοσοφίας του δικαίου.

ΑΠΟ ΤΗΝ άρθρωση του κειμένου, ο αναγνώστης θα καταλάβει ότι επιχειρήσαμε μια επιλογή από το συνολικό σώμα του κειμένου, προσπαθώντας να αναδείξουμε, με κάποια συνάφεια, τα σημεία εκείνα που αποτελούν έγκυρη μαρτυρία για τις αναζητήσεις του Ν. Πουλαντζά, εκείνη την εποχή.

Μέρος πρώτο: Ο ΔΥΙΣΜΟΣ

Ι. ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΟΘΕΣΗΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ

7 — Κλασική διάκριση μεταξύ ηθικής του αποτελέσματος και ηθικής της πρόθεσης. Η ηθική του αποτελέσματος σε συστήματα με οντολογική βάση — όπως ο μαρξισμός και ο υπαρξισμός — μπορεί να εξετάζει τις ανθρώπινες πράξεις από δύο σκοπιές: ανάλογα με το αν οι συνέπειές-τους είναι σύμφωνες:

— α) με το αρχικό σχέδιο,

— β) με έναν αξιολογικό κανόνα, εξωτερικό και αντικειμενικό, που γίνεται δεκτός «ελεύθερα» — με την υπαρξιστική έννοια — σαν τέτοιος (αντικειμενική κατεύθυνση της ιστορίας — πορεία προς ένα μέλλον - ιδανικό).

Για τον υπαρξισμό, που, από πρώτη άποψη, απορίπτει την ιδέα της αντικειμενικότητας και της αναγκαιότητας στην κατεύθυνση της ιστορίας, καμία εξωτερική πραγματικότητα δε μπορεί να αναχθεί σε κανόνα των αξιών, προς τον οποίο θα έπρεπε να συμφωνούν οι συνέπειες των πράξεων. Το ανθρώπινο σχέδιο είναι το μόνο αξιολογικό σημαίνον. Λόγω των διαφορών αυτών φαίνεται πως διαγράφεται μία ηθική του αποτελέσματος και του περιεχομένου για το μαρξισμό και μια ηθική της τυπικής πρόθεσης για τον υπαρξισμό. Εδώ, όμως, παρατηρείται και μια πρώτη παραδοξότητα του υπαρξισμού («για μια ηθική του αμφίλογου», Σιμόν ντε Μπωβουάρ): η πράξη πρέπει να έχει ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο και σκοπό — διαφορετικά, υποβαθμίζεται και χάνει την υλικότητά-της — μέσα όμως από αυτό το σκοπό να στοχεύει στην ελευθερία σαν τέτοια: συνέπειες αυτής της αντινομικής θέσης.

8 — Ανάλυση του ψυχολογικού «προτσές» και των οντολογικών-

του βάσεων, στη δομή της αξίας (για τον υπαρξισμό). Ύπαρξη = σχέδιο = ελευθερία = αξία. («Το Είναι και το Μηδέν», Σαρτρ). Ο μαρξισμός, ακριβώς επειδή έχει ανάλογες (με τον υπαρξισμό, σ.τ.μ.) οντολογικές βάσεις, δε μπορεί παρά να προσφύγει σε αυτή την ερμηνεία της ψυχολογικής δομής της αξίας. Η πραγματική κατεύθυνση της ιστορίας δε μπορεί να δημιουργήσει μια ανθρώπινη «δράση» σύμφωνη με αυτήν, παρά μόνον αν εναχθεί σε αξία από ένα ανθρώπινο σχέδιο... Και σε αξία μπορεί να αναχθεί μόνο σαν πορεία που οδηγεί προς ένα μέλλον — όπου ο άνθρωπος — θα μπορεί - να είναι - αυτό - που - θα γίνεται - επομένως προς ένα μέλλον «ελευθερίας». (Η θέση αυτή είναι ανεπεξέργαστη και την επικαλούμαι για να προσδιορίσω τις ιδέες και να καταλήξω — με μια μέθοδο σωκρατική, ας πούμε — στις θέσεις που συγκροτούν την άποψη για την ολότητα του γεγονότος και της αξίας). Παρεξήγηση σχετικά με τον ουτοπισμό: ο κίνδυνος που αντιπροσωπεύει ο ουτοπισμός, δε συνίσταται στο ότι αποδέχεται κάποιο μέλλον - «τυπικό», ιδανικό..., αλλά στο ότι το υποστασιοποιεί σε δημιουργήματα μιας «ανθρώπινης φύσης». Σημασία της διάστασης του μέλλοντος στη μαρξιστική σκέψη. Το γεγονός ότι η κατεύθυνση της ιστορίας θεωρείται πως οδηγεί πραγματικά και αντικειμενικά προς ένα μέλλον - ιδανικό ανθρώπινης ελευθερίας, δεν πρέπει να παραμερίσει το πρόβλημα: αν αυτή η κατεύθυνση δεν οδηγούσε «πραγματικά» προς αυτό το μέλλον, θα εξακολουθούσε να ανάγεται σε αξία; Διακρίνουμε ήδη τα χαρακτηριστικά μιας μαρξιστικής ηθικής: δεν είναι καθόλου σχετική αλλά απόλυτη και με τυπική καθολικότητα: «Κάνε αυτό που είναι σύμφωνο με την ιστορική αναγκαιότητα», (γιατι αυτή η α-

ναγκαιότητα οδηγεί προς το μέλλον - ελευθερία). Ωστόσο, αυτό που είναι σύμφωνο προς αυτή την αναγκαιότητα δίνεται κάθε στιγμή από την ανάγνωση των γεγονότων. Επομένως, η μαρξιστική ηθική έχει και αυτή επίσης, από πρώτη άποψη, ένα περιεχόμενο «αντικειμενικό», αλλά «τυχαίο» και «σχετικό». Για τον μαρξισμό, η πιο «ελεύθερη» — με την υπαρξιστική έννοια — και η πιο «ηθική» πράξη, αυτή που βρίσκεται πλησιέστερα στην ανθρώπινη «ελευθερία», είναι εκείνη που οι συνέπειές-της συμφωνούν περισσότερο με την κατεύθυνση της ιστορίας, η οποία οδηγεί προς αυτή την ελευθερία — είναι για όλες τις εποχές η πιο προοδευτική πράξη και, στα πλαίσια της ταξικής πάλης, η *praxis* της ανερχόμενης τάξης.

Για τον υπαρξισμό, το υποκείμενο είναι το μόνο σημαίνον που θα αποφασίσει αν η πράξη-του έχει πράγματι σα σκοπό την ελευθερία ή απόφαση αυτή εδράζεται στην «πρόθεση».

9— Έτσι, μόνο το μέλλον μπορεί να αποδείξει κατά πόσο οι συνέπειες μιας πράξης είναι σύμφωνες με την κατεύθυνση της ιστορίας. Η «καθαυτό» πρακτική επιτυχία μιας πράξης, δεν αποτελεί... αποδείξη — στα πλαίσια των μακροπρόθεσμων ιστορικών προοπτικών — της συμφωνίας-της με αυτή την κατεύθυνση. Για τον μαρξιστή, «αυτό που είναι», η ίδια η σημασία των πράξεών-του, παραμένει μετέωρη μέσα στο μέλλον, ενώ για τον υπαρξιστή η πρόθεση - ελευθερία θεμελιώνει την αξιολογική σημασία της πράξης — αυτή η πράξη όμως, σαν «παρελθόν», μπορεί να τεθεί σε συνεχή αμφισβήτηση από αυτή την ίδια την ελευθερία. «Υπαρξιακή» συγχρονία των δύο αγωνιών.

III. ΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ

Αν η αντικειμενική κατεύθυνση της ιστορίας ανάγεται «καθ' εαυτή» — ανεξάρτητα, δηλαδή, από το μέλλον - ιδανικό που δημιουργεί — σε αξία, όπως κάνουν πολλοί μαρξιστές, η πράξη αξιολογείται με αποκλειστικό κριτήριο τη συμφωνία των συνεπειών-της με αυτή την κατεύθυνση. Επειδή το μέλλον - ελευθερία αυτής της κατεύθυνσης της ιστορίας, δεν θεωρείται πρωταρχικά σαν αξία που θεμελιώνει την αξία μιας ιστορικής κατεύθυνσης (σαν πορείας που οδηγεί προς αυτό το μέλλον - ελευθερία), αλλά σαν απλό αποτέλεσμα μιας ιστορικής κατεύθυνσης, αντικειμενικής και «καθ' εαυτής» αξιολογούμενης, ανεξάρτητα δηλαδή από το μέλλον που δημιουργεί, γι' αυτό και η ελευθερία μπορεί να νοηθεί σαν μέσο, χωρίς να δημιουργηθεί καμιά αξιολογική παραδοξότητα: δεν αποτελεί μια αξία «καθ' εαυτή» και πρωταρχική. Ωστόσο... για να καλυφθεί η απόσταση μεταξύ γεγονότος και αξίας σε ένα σύστημα με μαρξιστικές οντολογικές βάσεις, για να αναχθεί η κατεύθυνση της ιστορίας σε αξία, σε ανθρώπινο σχέδιο, πρέπει να οδηγεί προς ένα μέλλον - ιδανικό ελευθερίας. Αν η ελευθερία αυτή θεωρηθεί σαν πρωταρχική αξία και η κατεύθυνση της ιστορίας σαν οδός προς την πραγμάτωσή-της, τότε, εμφανίζεται το παράδοξο: Πώς να θυσιαστεί μια παροντική ελευθερία - αξία σε μια μελλοντική ελευθερία - αξία; Ανάλυση.

16— Η ίδια η διάκριση μεταξύ μέσων και σκοπών και η θυσία των μέσων στους σκοπούς αμφισβητήθηκε από πολλούς συγγραφείς, μαρξιστές ή μη μαρξιστές: τον ΛΟΥΚΑΤΣ (*Ιστορία και Ταξική Συνείδηση, - Μαρξισμός ή Υπαρξισμός*), τον Μ. ΠΟΝΤΥ (*Ανθρωπισμός και Τρομοκρατία*), τον ΤΡΟΤΣΚΥ (*Η ηθική-τους και η ηθική-μας*), τον ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ (*Διαλεκτικές έρευνες*). Κατά την άποψή-τους, η διάκριση μέσων και σκοπών είναι αντιδιαλεκτική γιατί ο μαρξισμός δεν δρά επικαλούμενος ένα ουτοπικό επέκεινα, ένα τελικό σκοπό που θα νομιμοποιούσε το παρόν. Κάθε στιγμή της ιστορικής εξέλιξης, είναι το ίδιο αναγκαία όσο και ο ουτοπικός τελικός σκοπός, ο σημερινός σκοπός καθίσταται μέσο για την επίτευξη του επόμενου σκοπού. Οι συγγραφείς αυτοί αγνοούν την ίδια την ψυχολογική δομή της αξίας μέσα σε ένα σύστημα με μαρξιστικές οντολογικές βάσεις. Έτσι, σ' αυτούς, η ιδέα του σκοπού υποστασιοποιείται και αποκτά υλικό χαρακτήρα και, τελικά, συγκροτεί μια κατηγορία της ιστορικής πραγματικότητας. Ο «σκοπός» πράγματι... δεν είναι παρά το μέλλον το οποίο τίθεται από τη συνείδηση σαν «ιδανικό» και στο φως του οποίου το παρόν θα γίνει μηδέν: η αξία γεννιέται από το ελεύθερο ανθρώπινο σχέδιο και ο συγχρονισμός της πράξης μέσω κάποιου κινήτρου γίνεται αδύνατος. Το επιχείρημα αυτών των συγγραφέων ως προς τον ουτοπισμό, δηλαδή το ζήτημα του κατά πόσο το ιστορικό μέλλον είναι διαλεκτικά «αναγκαίο» ή αντικειμενικά βέβαιο, αποτελεί τελείως διαφορετικό πρόβλημα. Ακόμα και αν το μέλλον δεν είναι έτσι, πρέπει απαραίτητα να θεωρείται σαν «ιδανικό» και «επιθυμητό» από τη συνείδηση για το συγχρονισμό της πράξης. Διάκριση μεταξύ «αναγκαίου» και «ιδανικού» ή «επιθυμητού» μέλλοντος: είναι το τελευταίο που συνιστά το σκοπό.

Στην πραγματικότητα... το ιδανικό μέλλον αποτελεί ουτοπία μόνον όταν προσλάβει τη μορφή ενός «αναγκαίου» μέλλοντος - δημιουργήματος μιας ανθρώπινης ουσίας ή φύσης, κι όχι μιας πιθανότητας στην επιλογή (του ανθρώπου, σ.τ.μ.) να συγκεντρώσει τις προϋποθέσεις εκείνες που θα δημιουργούσαν τη δυνατότητα για την ελευθερία — ανθρώπινη ύπαρξη «να είναι αυτό που θα γίνεται».

17— Η έννοια των μέσων ορίζεται σε συνάρτηση με αυτήν των σκοπών. Με τον όρο «μέσον», υποδηλώνεται η αναγκαία πορεία της πράξης που πραγματώνεται στον εξωτερικό κόσμο για την επίτευξη κάποιου σκοπού. Επομένως, οι κατηγορίες μέσα - σκοποί και η διάκρισή-τους είναι οντολογικής και ψυχολογικής τάξεως, είναι προκανονιστικές. «Ένας παροντικός σκοπός που γίνεται με τη σειρά-του μέσον για την επίτευξη του επόμενου σκοπού», με άλλα λόγια, η σχετικότητα του ιστορικού περιεχομένου των κατηγοριών «μέσα» και «σκοποί», δεν αναιρεί καθόλου την οντολογική-τους διάκριση. Έτσι, οι κατηγορίες αυτές υπάρχουν ακέραιες, όχι μόνο για την ηθική του αποτελέσματος, αλλά και για την ηθική της πρόθεσης. Ακόμα και στα πλαίσια της ηθικής της πρόθεσης, η ανθρώπινη πράξη τίθεται σε κίνηση μόνον από ένα σχέδιο - σκοπό και για την πραγματοποίησή-του απαιτούνται κάποια μέσα. Μπορεί έτσι να υπάρχει «η πρόθεση» να πραγματοποιηθεί ο σκοπός με κάθε μέσον (Ιερά Εξέταση): η διαφορά αυτής της ηθικής με την αντίστοιχη του αποτελέσματος, έγκειται στο ότι η αξία της πράξης δε θα εξαρτηθεί από την τελεσφόρηση των συνεπειών-της ως προς την αποτελεσματική πραγμάτωση του σκοπού, αλλά από αυτή την ίδια την «πρόθεση». Επομένως, η επιλογή μεταξύ της ηθικής του αποτελέσματος και της ηθικής της πρόθεσης, δεν περικλείει την απάντηση στο πρόβλημα της κανονιστικής σχέσης σκοπών και μέσων οντολογικών κατηγοριών ανεξάρτητων από αυτή την επιλογή: η απάντηση αυτή εξαρτάται από τη συγκεκριμένη αξιολογική αντιπαράθεση των δύο αυτών κατηγοριών, στο εσωτερικό της ηθικής που έχει επιλογεί και μέσα σε μια δεδομένη κατάσταση. Ηθικό πρόβλημα της «ποσότητας». Η θυσία χιλίων ανθρώπων μπορεί να νομιμοποιήσει την αξία της θυσίας ενός μόνου ανθρώπου; Αν στο χώρο της ιστορίας, η ίδια η πιθανότητα της έλευσης ενός μέλλοντος - ελευθερίας φαίνεται να μπορεί να νομιμοποιεί τις άμεσες και παροντικές θυσίες (στο βαθμό που διαπράττονται από το προλεταριάτο - καθολική τάξη - στο όνομα ενός μέλλοντος της ανθρωπότητας), στον ατομικό χώρο... με ποιο δικαίωμα θα θυσιαστεί η ελευθερία του Α, σε αυτήν του Β, το παρόν στο μέλλον;

IV. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΔΥΙΣΜΟΥ

α. ΜΕΡΛΩ — ΠΟΝΤΥ

18— Κριτική της διάκρισης μεταξύ ηθικής της πρόθεσης και ηθικής του αποτελέσματος στο έργο του Μ. ΠΟΝΤΥ «*Ανθρωπισμός και Τρομοκρατία*». Ο Ποντύ ασκεί κριτική στη διάκριση αυτή που κάνει ο ΚΑΙΣΛΕΡ γιατί, κατά την άποψή-του, η ηθική του αποτελέσματος του ΡΟΥΜΠΑΚΩΦ («*Το Μηδέν και το Άπειρο*»), περικλείει την αντίληψη μιας μηχανιστικής διαλεκτικής και ενός κόμματος που η πολιτική του δε θα μπορούσε να είναι εσφαλμένη. Σύγχυσή των προβλημάτων. Το πρόβλημα της «αντικειμενικότητας» μιας ιστορίας που «φτιάχνεται από τους ανθρώπους» της σημασίας της υποκειμενικότητας και της συνείδησης μέσα στην *praxis* - ιστορικό «προτσές», της «γνώσης» που έχει ένα υποκείμενο για την κατεύθυνση της ιστορίας στην οποία συμμετέχει..., δεν επηρεάζει καθόλου τη διάκριση μεταξύ της ηθικής που θα θεμελιώνει την αξία στις συνέπειες τις οποίες έχει η πράξη ως προς μία «κατεύθυνση» - μέλλον της ιστορίας (όποια σημασία και αν αποδοθεί στον όρο), και της ηθικής της πρόθεσης. Το βασικό γνωσιολογικό πρόβλημα του Μ. Ποντύ, το αν υπάρχει, δηλαδή, δυνατότητα για μια συγκεκριμένη γνώση της κατεύθυνσης της ιστορίας από τον άνθρωπο (υποκείμενο - αντικείμενο της τελευταίας), επιδεινώνει απλώς τον «τραγικό» χαρακτήρα της ηθικής του αποτελέσματος, αλλά δεν επηρεάζει καθόλου την διάκριση των δύο ηθικών. Ακόμα περισσότερο: το πρόβλημα της «γνώσης» της κατεύθυνσης της ιστορίας, με άλλα λόγια, της «πρόβλεψης» του ιστορικού μέλλοντος, αποκτά αξιολογική σημασία, μόνον αν παρεμβληθεί προηγούμενα η επιλογή της ηθικής της πρόθεσης. Ενώ η δυνατότητα «πρόβλεψης» ή «γνώσης» της κατεύθυνσης της ιστορίας από το υποκείμενο, τη στιγμή της πράξης-του, δεν παρουσιάζει καμιά κανονιστική σημασία για την ηθική του αποτελέσματος. (Αυτό που έχει σημασία για την τελευταία δεν είναι η δυνατότητα «πρόβλεψης» του υποκειμένου, αλλά οι συνέπειες των

πράξεων-του), αντίθετα, αποτελεί δομικό στοιχείο της πρόθεσης του υποκειμένου και παρουσιάζει κεφαλαιώδη σημασία για την ηθική της πρόθεσης. Ο Ρ. ΑΡΟΝ, επειδή ακριβώς διακηρύσσει πως είναι οπαδός της ηθικής της πρόθεσης (*Το όπιο των Διανοουμένων*), στην κριτική του στον Μ. Ποντύ αποδίδει αξιολογική σημασία στην έννοια της πρόβλεψης. Εξάλλου, σύμφωνα με τον ΑΡΟΝ, αν το αποτέλεσμα, η επιτυχία μιας ιστορικής πράξης συνιστά την αξία-της, καταλήγουμε σε μια απογοήτηση: κάθε πολιτική επιτυχία είναι καλή (Realpolitik του Γκράιμπελς). Δεν είναι σωστό αυτό. Σύμφωνα με τη μαρξιστική ηθική του αποτελέσματος, το αποτέλεσμα είναι σωστό μόνον αν είναι σύμφωνο με τη διαλεκτική κατεύθυνση της ιστορίας. Όμως, η απλή νίκη ή πολιτική επιτυχία, επ' ουδενί λόγω δεν αποτελούν από μόνες-τους την απόδειξη αυτής της συμφωνίας. Έννοια του ιστορικού σφάλματος. Μια βραχυπρόθεσμη επιτυχία μπορεί να αποδειχτεί, μακροπρόθεσμα, αντίθετη προς την κατεύθυνση της ιστορίας, ενώ μια ήττα μπορεί να έχει ευνοϊκές συνέπειες. Η επιτυχία, λοιπόν, δεν αξιολογείται καθ' εαυτή σαν τέτοια.

β. Ο ΣΑΡΤΡ και ο υπαρξισμός

19— Μεθοδική και επισταμένη μελέτη της τυπικής δομής της αξίας στον υπαρξισμό. Η μελέτη αυτή λείπει, αφού το μοναδικό έργο του Φ. ΖΑΝΣΟΝ: «Ο Σαρτρ και το ηθικό πρόβλημα», ελάχιστα στοιχεία περιέχει για το θέμα αυτό. Με αυτή την οντολογική και ψυχολογική μελέτη, σε ατομικό επίπεδο, μας δίνεται η δυνατότητα να θεμελιώσουμε την άποψη για μια γενετική και δομική ολότητα του γεγονότος και της αξίας. Η ελευθερία... είναι ένα και το αυτό με το μηδέν της συνειδήσεως, με την ύπαρξη. Απ' την άλλη... είναι αυτή η ελευθερία - μηδέν που δομεί το φαινόμενο της αξίας, μηδενίζοντας το παρόν μέσα από ένα σχέδιο για κάποιο «ιδανικό» μέλλον. (Μηδέν της συνειδήσεως = ελευθερία = σχέδιο = ύπαρξη = αξία ως τυπική δομή). Εδώ τίθεται το πρόβλημα του κανονιστικού περιεχομένου: τι πρέπει να επιλέξει η αξία; Την ελευθερία. Η ελευθερία, οντολογικό δεδομένο, θεμελιώνει την αξία σαν τυπική δομή, η οποία, επιλέγοντας την ελευθερία σαν περιεχόμενο, επιλέγει τις ίδιες τις βάσεις-της. Ακόμα περισσότερο: η ίδια η ύπαρξη του ανθρώπου δεν είναι αξία παρά με τη μορφή σχεδίου... - στον οντολογικό κόσμο του μηδενός που συνιστά την κοινή δομή του γεγονότος (ανθρώπινη ύπαρξη) και της αξίας. Ο άνθρωπος υπάρχει μόνο με τη μορφή κανονιστικών σχεδίων, η ύπαρξη είναι αξία. Άρα, η αξία, επιλέγοντας σαν περιεχόμενο... την ελευθερία, επιλέγει και κάνει δυνατή την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου — το δεοντολογικό ενσωματώνεται με το οντολογικό μέσα σε μια δομική ολότητα. Αυτό που έχει σημασία πλέον, δεν είναι αν μια αξία, δομικά ανεξάρτητη από το γεγονός, πρέπει να επιλέξει το τελευταίο (την ελευθερία - ανθρώπινη ύπαρξη) σαν περιεχόμενό-της: αυτό που έχει σημασία είναι μια αξία που παρουσιάζει μια κοινή γενετική δομή με το γεγονός. Εδώ έχει τις ρίζες-του το ψευδές ηθικό παράδοξο να είσαι ελεύθερος και να πρέπει να γίνεις ελεύθερος. Όλη αυτή η ανάλυση ισχύει και για τον μαρξισμό, του οποίου εξετάσαμε τις οντολογικές βάσεις — «η ύπαρξη προπορεύεται της ουσίας» και η απαραίτητη γι αυτόν αποδοχή της έννοιας του μηδενός, (ως) εσωτερικού στη συνείδηση, και της ελευθερίας με την υπαρξιστική έννοια...

20— Ο υπαρξισμός... δέχεται κατ' αρχήν μια ηθική της πρόθεσης. Ωστόσο, οι οντολογικές βάσεις του υπαρξισμού και του μαρξισμού, η δομική και γενετική σχέση του γεγονότος και της αξίας, δεν περιέχουν κάποια ένδειξη που να ευνοεί μια ηθική του αποτελέσματος ή της πρόθεσης. Οι μόνες ενδείξεις: «ο άνθρωπος είναι η βάση των δικών-του αξιών, είναι ελεύθερος, πρέπει να επιλέγει την ελευθερία-του», σταματούν στο κατώφλι της επιλογής μεταξύ των δύο ηθικών. Μπορεί κανείς να επιλέξει να θεμελιώσει την αξία στην «πρόθεση» της ελευθερίας ή στην «ενεργό πραγμάτωση» αυτής της ελευθερίας. Ο υπαρξισμός παρουσιάζει μια σταδιακή εξέλιξη προς την ηθική του αποτελέσματος. Οι αιτίες και οι βάσεις αυτής της εξέλιξης, αποδόθηκαν από τους κριτικούς και τους ίδιους τους υπαρξιστές συγγραφείς στην αυξανόμενη σημασία που απόκτησε για τον υπαρξισμό η ιστορική πράξη και η κοινωνική στράτευση. Όμως, η μετάβαση απλώς από το ατομικό στο κοινωνικό επίπεδο, δε μπορεί επ' ουδενί λόγω να αιτιολογήσει, από μόνη-της, την εξέλιξη από την ηθική της πρόθεσης προς εκείνη του αποτελέσματος: δε μπορεί να αποτελέσει το κριτήριο της επιλογής μεταξύ των δύο ηθικών. Στην περίπτωση αυτή, θα καταλήγαμε στο εξής: «Αν η πράξη έχει συνέπειες για ένα περιορισμένο αριθμό προσώπων (ατομικό επίπεδο), αρκεί να επιλέξουμε την ηθική της πρόθεσης: αν όμως έχει συνέπειες για περισσότερα πρόσωπα, για μια κοινωνική ομάδα (η διάκριση μεταξύ ατομικού και κοινωνικού επιπέδου

δε μπορεί να βασιστεί, κρίνοντάς-τες από τη σκοπιά που μας ενδιαφέρει στο δοκίμιο αυτό, παρά μόνον στην έκταση των αντίστοιχων πεδίων δράσης-τους, τότε πρέπει να επιλέξουμε μια ηθική του αποτελέσματος. Η ποσότητα ανάγεται σε απόλυτο κανονιστικό κριτήριο. Διαφορά του ρόλου της έννοιας «ποσότητα» στην επιλογή του σχήματος μέσα - σκοπός (ποιο μέσο μπορεί να νομιμοποιηθεί, για ποιο σκοπό) και του ρόλου-της στην επιλογή μεταξύ της ηθικής της πρόθεσης και αυτής του αποτελέσματος... Η κανονιστική ιδέα της ποσότητας στο «Μύθο του Σίσσυφου» του ΚΑΜΥ. Εξάλλου, δεν είναι σωστός ο ισχυρισμός (Ζ. ΒΑΛ, Φ. ΖΑΝΣΟΝ) ότι ο Σαρτρ εξελίσσεται σαφώς προς μια ηθική του αποτελέσματος. Πιστεύει ολόένα και περισσότερο στη χρησιμοποίηση «αθέμιτων» μέσων για την επίτευξη σκοπών που είναι χρήσιμοι στους ανθρώπους, αλλά αυτή η εξέλιξη μπορεί να συντελείται και μέσα στα όρια της ηθικής της πρόθεσης... Αυτό που έχει σημασία είναι αν η ηθική αξία του υποκειμένου εξαρτάται από το πραγματικό αποτέλεσμα που επιφέρουν αυτά τα αθέμιτα μέσα, ή από την πρόθεσή-του να τα χρησιμοποιήσει. Επομένως, η επιλογή αυτής της ηθικής της πρόθεσης ή του αποτελέσματος δε μπορεί παρά να είναι ενιαία, να εκτείνεται τόσο στο ατομικό όσο και στο ιστορικό επίπεδο... Ποιά είναι τα κριτήρια της επιλογής μεταξύ μιας ηθικής της πρόθεσης και μιας ηθικής του αποτελέσματος; Φαίνεται ότι εγκείται στην αποδοχή ενός «μίνιμουμ» στην «κατεύθυνση» της ιστορίας. Μόνον έτσι οι συνέπειες της πράξης μπορούν να ενταχθούν σε ένα σημασιολογικό σχήμα, που θα έδειχνε κατά πόσο συνέβαλαν πράγματι στην πραγμάτωση της ελευθερίας: είναι αυτές οι σημασιολογικές ενδείξεις που θα μπορούν να αποδείξουν — μετά την απόρριψη της πρόθεσης — ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο στην ανθρώπινη πράξη: χωρίς αυτή την «κατεύθυνση» της ιστορίας, η επιλογή της ηθικής του αποτελέσματος είναι αβάσιμη και διφορούμενη.

21— Η σύγχυση στην εξέλιξη από μια ηθική της πρόθεσης προς μια ηθική του αποτελέσματος, μπορεί να διερευνηθεί στο έργο του ΣΑΡΤΡ. Στα πρόσφατα έργα-του, διακρίνει την εσωτερική πλευρά των πράξεών-μας, αυτό που είναι για μας, και αυτό που είναι για τους άλλους. «Ένα αξεπέραστο χάσμα χωρίζει την υποκειμενική βεβαιότητα που έχουμε για τους εαυτούς-μας και την αντικειμενική αλήθεια που είμαστε για τους άλλους, αφού δεν παύουμε να κρίνομαστε ένοχοι ενώ εμείς αισθανόμαστε αθώοι...»

Δέχεται την έννοια μιας «αντικειμενικής» ενοχής, βασισμένης στο ρόλο-μας — στις συνέπειες των πράξεών-μας — ως προς τους άλλους, αλλά διατηρεί παράλληλα την ηθική της πρόθεσης και τη συνακόλουθη βεβαιότητα για την αθωότητά-(μας). Πρόκειται για μια σύγχυση μεταξύ του οντολογικού και του αξιολογικού επιπέδου. Στο οντολογικό επίπεδο είναι γνωστή η «δυσφορία» που γεννά μέσα-μας το «βλέμμα» του Άλλου και από πού πηγάζει αυτό το συναίσθημα. Στο κανονιστικό επίπεδο, όμως, για να «αναγνωρισθεί» σαν κριτής το «βλέμμα» των άλλων, για να αναχθεί σε «ενοχή» η «δυσφορία», πρέπει η ελευθερία — μοναδικό θεμέλιο (ειδικά στον Σαρτρ) των αξιών — να έχει επιλέξει προηγουμένα αν η «ηθική» σημασία της πράξης εδράζεται στο «βλέμμα» των άλλων (ηθική του αποτελέσματος) ή στους εαυτούς-μας (ηθική της πρόθεσης). Έτσι ο Σαρτρ αγνοεί τις δικές-του θέσεις — ότι, δηλαδή, μόνον η ανθρώπινη ελευθερία μπορεί να ανάγει ένα γεγονός — το «βλέμμα» του Άλλου και το ρόλο-μας ως προς αυτόν — σε αξία, ότι μόνον με την ελευθερία το οντολογικό και αξιολογικό ενσωματώνονται σε δομική ολότητα. Αν η ελευθερία επιλέξει την ηθική της πρόθεσης, τότε αυτή η «αντικειμενική ευθύνη» δε μπορεί παρά να είναι αναυθεντική και κακής πίστης. Διαφορά μεταξύ της οντολογικής έννοιας της ευθύνης — σύμφωνα με τον Σαρτρ, το να είμαστε αιτία ορισμένων συνεπειών — και της κανονιστικής έννοιας της ευθύνης.

22— Ο Σαρτρ ταυτίζει το «αποτέλεσμα» που έχει μια πράξη ως προς τους άλλους και τη σημασία που οι πράξεις αποκτούν γι' αυτούς. Μη αποδεχόμενος την έννοια ενός μίνιμουμ στην «κατεύθυνση» της ιστορίας... θεωρεί ότι δεν είναι αυτή η κατεύθυνση που προσδίδει τη σημασία στο αποτέλεσμα της πράξης, αλλά η ερμηνεία-της από τους άλλους. Ο ΜΠΟΥΧΑΡΙΝ είναι προδότης, όχι επειδή οι πράξεις-του αποδεικνύονται αντίθετες προς την εξέλιξη της ιστορίας, αλλά γιατί αποκτούν το ρόλο, τη σημασία της προδοσίας για τους ανθρώπους που στρατεύθηκαν μαζί-του σε ένα κοινό εγχείρημα. Σχέσεις μεταξύ αυτής της ερμηνείας του αποτελέσματος και της αντίληψης για την κατεύθυνση της ιστορίας, στον Σαρτρ. Δέχεται μια ιστορική διαλεκτική «υποκειμενοποιημένη»: η κατεύθυνση της ιστορίας εξαρτάται από την «ελεύθερη» επιλογή των ανθρώπινων σχεδίων, μπροστά στις αντικειμενικές δυνατότητες της «γεγονότητας». Η σημασία του αποτελέσματος εδράζεται στην κρίση που εκφέρουν οι άλλοι άνθρωποι, μόνον ιστο-

ρικά «σημαίνουντα». Ακόμα όμως και με μια τέτοια αντίληψη για την ιστορική διαλεκτική, η ταύτιση του αποτελέσματος των πράξεων με το ρόλο-(τους) ως προς τους άλλους, προϋποθέτει επιπλέον τον αποκλεισμό του ενδεχόμενου του ιστορικού λάθους (π.χ., δε μπορεί να υπάρχει «λάθος» στην ιστορία, γιατί δε μπορεί να γίνει αντιληπτή καμία άλλη κατεύθυνσή-της, εκτός από αυτή που διαμορφώνεται από την πραγματοποίηση των ανθρώπινων σχεδίων). Ωστόσο, η ανθρώπινη *praxis* μπορεί πάντα - ακόμα και σύμφωνα με την σαρτρική αντίληψη — να κάνει λάθος στην επιλογή του δρόμου για την πραγματοποίηση — στον κόσμο της γεγονότητας — των δικών-της σχεδίων — πράγμα που, στον μαρξισμό, θα αντιστοιχούσε στην ασυμφωνία της πράξης με την αντικειμενική κατεύθυνση της ιστορίας. Μια πράξη, λοιπόν, μπορεί πάντα να έχει ένα αποτέλεσμα «χρήσιμο» για την πραγματοποίηση των σχεδίων των άλλων, ακόμα κι αν αποκτά γι' αυτούς — ακριβώς λόγω του ότι διάλεξαν λάθος δρόμο για την πραγματοποίηση των δικών-τους σχεδίων — ένα ρόλο προδοσίας.

Ο ΖΑΝΣΟΝ θέτει το ερώτημα αν αναλαμβάνοντας ιστορικά εγχειρήματα, παίζουντας, δηλαδή, στον κόσμο των συνειδήσεων - αντικειμένων, είναι δυνατό να μην αφεθεί κανείς να κυριαρχηθεί από κάποιο προσώπιο, κάποιο ρόλο, ένα εγώ. Αυτό είναι δυνατό (να συμβεί) στις προοπτικές μιας ηθικής του αποτελέσματος — ακόμα και αν δεχτούμε τη σαρτρική «υποκειμενοποιημένη» «ιστορική διαλεκτική» — γιατί αυτό το αποτέλεσμα δε συγχέεται με το ρόλο που αποκτά η πράξη στο «βλέμμα» των άλλων: οι πράξεις οφείλουν να είναι «χρήσιμες» για την πραγματοποίηση των σχεδίων των άλλων, ανεξάρτητα από αυτόν το ρόλο. Δεν είναι απαραίτητο να διατηρήσουμε — όπως κάνει ο Σάρτρ — μια ηθική της πρόθεσης, για να απαλλαγούμε από αυτή μπροστά σε μια υποτιθέμενη παντοδυναμία του «βλέμματος» των άλλων, (επιλέγοντας) μια ηθική του αποτελέσματος.

23 — Στην «Κριτική του Διαλεκτικού Λόγου» τονίζεται η στιγμή της αντικειμενοποίησης του σχεδίου: η σημασία μετατοπίζεται από την πρόθεση (με την οντολογική έννοια = αντίληψη ενός μέλλοντος «ιδανικού») του ψυχολογικού «προτσές», στην *praxis*, στην πραγματοποίηση της πρόθεσης. Ο Σάρτρ συνάγει απ' αυτό το εξής ηθικό συμπέρασμα: «Αφού (το σχέδιο) υπάρχει μόνο για να αντικειμενοποιείται, θα κριθεί με βάση αυτή την αντικειμενοποίηση, δηλαδή την πραγματοποίηση. Η δράση δε μπορεί να κριθεί με βάση την πρόθεση». Ωστόσο, η εγκυρότητα της πρόθεσης δε μπορεί να απορριφθεί απλώς και μόνο γιατί το «ψυχολογικό» εξελίσσεται προς την «αντικειμενοποίηση»: μόνον η ελευθερία επιλέγει μεταξύ της ηθικής του αποτελέσματος και της ηθικής της πρόθεσης. Εξ' άλλου, ήδη από «*Το Είναι και το Μηδέν*», το σχέδιο δεν υπήρχε, δεν αποτελούσε αντικείμενο αξιολόγησης παρά σαν πράξη: όταν τελικά (το σχέδιο) αντικειμενοποιηθεί, μπορεί να κριθεί σύμφωνα με την πρόθεση που ενσαρκώνει. Ο Σάρτρ απορρίπτει ρητά στην «Κριτική του Διαλεκτικού Λόγου» την ηθική της πρόθεσης αλλά κρατάει, με άλλες μορφές, όλα-της τα πλεονεκτήματα. Διακρίνει μεταξύ δύο, «εξίσου αντικειμενικών», επιπέδων της πράξης: της γενικής-της σημασίας — για τον κόσμο — και της μοναδικής σημασίας που έχει καθ' εαυτή για το δράστη-της. Έτσι, στο ιστορικό επίπεδο, μια πράξη θα μπορούσε να αποδειχτεί ότι αντικειμενικά είναι επιζήμια και καταδικαστέα και παράλληλα, με βάση τα μοναδικά-της χαρακτηριστικά, ότι «επιχειρείται καλόπιστα». Αυτό που έχει σημασία, όμως, δεν είναι αν ένα εγχείρημα είναι αντικειμενικά καλόπιστο, αλλά αν η αξία της πράξης θεμελιώνεται σε αυτή την αντικειμενική καλή πίστη ή στην ιστορική υποκειμενική σημασία-της: μόνον η ανθρώπινη ελευθερία μπορεί να αποφασίσει πάνω σ' αυτό. Στην πραγματικότητα, όπως η γενική σημασία της πράξης — σημασία για τον κόσμο — ταυτίζεται με τις συνέπειές-της, με το αποτέλεσμα-της, έτσι και η αντικειμενική καλή θέληση, η μοναδική σημασία — καθ' εαυτή — της πράξης, δεν αποτελεί διόλου ένα νέο κανονιστικό στοιχείο: η αντικειμενική καλή πίστη δεν είναι παρά «πρόθεση», το περιεχόμενο της οποίας μπορεί να θεωρείται αποδεδειγμένο. Ένα αντικειμενικά καλόπιστο άτομο, είναι αυτό του οποίου η πρόθεση «δε μπορούσε να είναι διαφορετική» από εκείνη που εμφανίζεται «αντικειμενικά», απ' τα έξω... Έτσι λοιπόν, αν μία πράξη (αποτέλεσμα) μπορεί να είναι καλόπιστη (πρόθεση) στο οντολογικό επίπεδο, και, συγχρόνως, ιστορικά επιζήμια, η αξία-της, στο κανονιστικό επίπεδο, δε μπορεί να εξαρτάται, παρά από το ένα ή το άλλο στοιχείο (καλή πίστη, ζημιογόνο αποτέλεσμα σ.τ.μ.), σύμφωνα με την επιλογή που θα κάνει η ελευθερία ανάμεσα στην ηθική πρόθεσης και στην ηθική του αποτελέσματος.

γ. ΛΟΥΚΑΤΣ

24 — Κριτική της διάκρισης μεταξύ της ηθικής της πρόθεσης και της ηθικής του αποτελέσματος, στον Λούκατς. Υπαρξισμός ή Μαρξισμός. Κατά την άποψη του Λούκατς, η ηθική της πρόθεσης στον υπαρξισμό έχει τις ρίζες-της στην υπαρξιστική έννοια της ελευθερίας (το μηδέν εσωτερικό στη συνείδηση, την οποία κριτικάρει αντιπαράθετοντάς-της τη μαρξιστική έννοια της ελευθερίας (γνώση της αναγκαιότητας). Όπως είδαμε ήδη, ένα σύστημα με μαρξιστικές οντολογικές βάσεις προϋποθέτει μια υπαρξιστική ιδέα της ελευθερίας. Η ελευθερία αυτή — μηδέν, εσωτερικό στη συνείδηση — δε δημιουργεί κατ' ανάγκη μια ηθική της πρόθεσης: οι οντολογικές ενδείξεις σταματάνε στο κατώφλι μιας επιλογής, που κάνει η ίδια η ελευθερία, μεταξύ των δύο ηθικών (§20)... Η ελευθερία, μοναδική βάση των αξιών, μπορεί να αναγνωρίσει σαν κριτήριο αυτών των αξιών μια «αντικειμενική» κατεύθυνση της ιστορίας και τη συμφωνία των αποτελεσμάτων των πράξεων με αυτή την κατεύθυνση: Αντίθετα, αν απορρίψουμε την υπαρξιστική έννοια της ελευθερίας, αν η αντικειμενική κατεύθυνση της ιστορίας αναγνωρίζεται καθ' εαυτή — ανεξάρτητα, δηλαδή, από το μέλλον που δημιουργεί — σαν θεμέλιο των αξιών, δε μπορούμε να καταλήξουμε παρά σε μια ηθική του αποτελέσματος. Πράγματι, αυτή η ιστορική «αναγκαιότητα» — πηγή και θεμέλιο των αξιών — δε θα μπορούσε να αξιολογήσει, εξ' ορισμού, παρά τις συνέπειες των πράξεων, τις μόνες που μπορούν να ενσωματωθούν στο κανονιστικό-της κριτήριο: το «επιζήμιο» ή το «χρήσιμο» για την πορεία-της. Η πρόθεση μένει έξω από το αξιολογικό-της πεδίο. Ωστόσο, αν η αναγνώριση μιας ιστορικής αναγκαιότητας, καθ' εαυτής, σαν πρωταρχικό θεμέλιο των αξιών, καταλήγει κατ' ανάγκη σε μια ηθική του αποτελέσματος, η αναγνώριση της ελευθερίας δεν καταλήγει υποχρεωτικά σε μια ηθική της πρόθεσης, γιατί είναι ο ίδιος ο χαρακτήρας-της ως ελευθερίας που της δίνει τη δυνατότητα να παραπέμπει σε ένα εξωτερικό αξιολογικό κριτήριο (τη διαλεκτική κατεύθυνση της ιστορίας), του οποίου αναγνωρίζει την αξία ως μέσου για την πραγμάτωση της ελευθερίας.

25 — Ο ΛΟΥΚΑΤΣ, στην προσπάθειά-του να θεμελιώσει μια διαλεκτική υπέρβαση της διάκρισης μεταξύ της ηθικής της πρόθεσης και της ηθικής του αποτελέσματος, δεχόμενος την ιστορική «αναγκαιότητα» σαν θεμέλιο των αξιών και απορρίπτοντας την υπαρξιστική έννοια της ελευθερίας, προσπαθεί στην ουσία να αξιολογήσει την πρόθεση καθώς και το αποτέλεσμα της πράξης σύμφωνα με τα κριτήρια αυτής της ιστορικής «αναγκαιότητας»: κατά την άποψή-του, η αντικειμενική κατεύθυνση της ιστορίας καθορίζει τον κωμικό ή τραγικό, ηρωικό ή ανάξιο λόγο χαρακτήρα — πρόθεση — των ιστορικών προσώπων. Με αυτή την έννοια ο Δον Κιχώτης έχει ένα χαρακτήρα — πρόθεση — κωμικό και ο Σπάρτακος ή ο Θωμάς Μύντζερ ένα χαρακτήρα ηρωικό, έστω και αν οι πράξεις-τους ήταν αντίθετες με την κατεύθυνση της ιστορίας... Για μια θέση σαν αυτή του Λούκατς, η πρόθεση δε μπορεί να υπεισέλθει στο πεδίο αξιολόγησης της ιστορικής «αναγκαιότητας»: σαν τέτοια, δε μπορεί, να της είναι ούτε χρήσιμη, ούτε επιζήμια. Αν όμως, παρά αυτή τη διαπίστωση, επιχειρήσει κανείς να αξιολογήσει την πρόθεση της πράξης, το κριτήριο της αξίας-της δε φαίνεται να μπορεί να είναι άλλο από τη συμφωνία ή την ασυμφωνία-της προς την αντικειμενική κατεύθυνση της ιστορίας. Ο Λούκατς, όμως, θεωρεί σαν τέτοιο κριτήριο το βαθμό ακρίβειας με την οποία η πρόθεση αντανάκλα την ιστορική πραγματικότητα. Κατά την άποψή-του, η πρόθεση είναι «καλή» όταν αποτελεί ακριβή αντανάκλαση της ιστορικής αναγκαιότητας. Παρατηρούμε ότι, στο γνωσιολογικό επίπεδο, αυτή η πρόθεση μπορεί να αποτελεί «ακριβή» αντανάκλαση της ιστορικής αναγκαιότητας: αυτό όμως δε σημαίνει ότι, στο αξιολογικό επίπεδο, το περιεχόμενο αυτής της πρόθεσης θα είναι υποχρεωτικά σύμφωνο με αυτή την αναγκαιότητα. Σύμφωνα με τον Μαρξ, μπορεί να υπάρχει ακριβής αντανάκλαση της ιστορικής αναγκαιότητας σε ορισμένες περιπτώσεις συνειδήσεων μη ενσωματωμένων στο προλεταριάτο — μορφωμένος αστός, κτλ. — πράγμα που δε σημαίνει ότι τα συμφέροντα επιτρέπουν μια πρόθεση σύμφωνη με αυτή την ακριβή αντανάκλαση της κατεύθυνσης — έστω γνωστής — της ιστορίας. Σχέση κανονιστικού / γνωσιολογικού στη σωκρατική σκέψη. Για τον Σωκράτη, επρόκειτο για μια γνώση της Αξίας ως Ιδέας και όχι — όπως στον Λούκατς — για μια αξία θεμελιωμένη στη γνώση των «γεγονότων». Έτσι, ο Λούκατς, κατορθώνοντας τελικά να αξιολογήσει την πρόθεση με τα κριτήρια μιας ιστορικής αναγκαιότητας..., την εξετάζει από τη σκοπιά που βρίσκεται «πλησιέστερα», ας πούμε, στην πραγματικότητα: τη σκοπιά της αντανάκλασης. Αγνοεί όμως τη διά-

κριση «αντανάκλασης»-«εποικοδομήματος». Για τον μαρξισμό, αν η γνώση αποτελεί διαλεκτική αντανάκλαση, τα κανονιστικά «ιδεολογικά» φαινόμενα, οι αξίες, ενσωματώνονται στο εποικοδόμημα. Σχέση των δύο εννοιών. (Το εποικοδόμημα θα αποτελούσε μια «αντανάκλαση» μέσα σε μια «πραγματοποιημένη» κοινωνία; Υπάρχει λειτουργική και δομική σχέση μεταξύ αντανάκλασης και εποικοδομήματος; κτλ). Με αυτή την έννοια ο Δον Κιχώτης έχει ένα χαρακτήρα — πρόθεση — κωμικό και ο Σπάρτακος ή ο Θωμάς Μύντζες ένα χαρακτήρα ηρωικό, έστω και αν οι πράξεις-τους ήταν αντίθετες με την κατεύθυνση της ιστορίας... Για μια θέση σαν αυτή του Λούκατς, η πρόθεση δε μπορεί να υπεισέλθει στο πεδίο αξιολόγησης της ιστορικής «αναγκαιότητας»: σαν τέτοια, δε μπορεί να της είναι ούτε χρήσιμη, ούτε επιζήμια. Αν όμως, παρά αυτή τη διαπίστωση, επιχειρήσει κανείς να αξιολογήσει την πρόθεση της πράξης, το κριτήριο της αξίας-της δε φαίνεται να μπορεί να είναι άλλο από τη συμφωνία ή την ασυμφωνία της προς την αντικειμενική κατεύθυνση της ιστορίας. Ο Λούκατς, όμως, θεωρεί σαν τέτοιο κριτήριο το βαθμό ακρίβειας με την οποία η πρόθεση αντανακλά την ιστορική πραγματικότητα. Κατά την άποψή του, η πρόθεση είναι «καλή» όταν αποτελεί ακριβή αντανάκλαση της ιστορικής αναγκαιότητας. Παρατηρούμε ότι, στο γνωσιολογικό επίπεδο, αυτή η πρόθεση μπορεί να αποτελεί «ακριβή» αντανάκλαση της ιστορικής αναγκαιότητας: αυτό όμως δε σημαίνει ότι, στο αξιολογικό επίπεδο, το περιεχόμενο αυτής της πρόθεσης θα είναι υποχρεωτικά σύμφωνο με αυτή την αναγκαιότητα. Σύμφωνα με τον Μαρξ, μπορεί να υπάρχει ακριβής αντανάκλαση της ιστορικής αναγκαιότητας σε ορισμένες περιπτώσεις συνειδήσεων μη ενσωματωμένων στο προλεταριάτο — μορφωμένος αστός, κλπ. — πράγμα που δε σημαίνει ότι τα συμφέροντα επιτρέπουν μια πρόθεση σύμφωνη με αυτή την ακριβή αντανάκλαση της κατεύθυνσης — έστω γνωστής — της ιστορίας. Σχέση κανονιστικού / γνωσιολογικού στη σωκρατική σκέψη. Για το Σωκράτη, επρόκειτο για μια γνώση της Αξίας ως Ιδέας και όχι — όπως στον Λούκατς — για μια αξία θεμελιωμένη στη γνώση των «γεγονότων». Έτσι ο Λούκατς, κατορθώνοντας τελικά να αξιολογήσει την πρόθεση με τα κριτήρια μιας ιστορικής αναγκαιότητας..., την εξετάζει από τη σκοπιά που βρίσκεται «πλησιέστερα», ας πούμε, στην πραγματικότητα! τη σκοπιά της αντανάκλασης. Αγνοεί όμως τη διάκριση «αντανάκλασης» - «εποικοδομήματος». Για τον μαρξισμό, αν η γνώση αποτελεί διαλεκτική αντανάκλαση, τα κανονιστικά «ιδεολογικά» φαινόμε-

να, οι αξίες, ενσωματώνονται στο εποικοδόμημα. Σχέση των δύο εννοιών. (Το εποικοδόμημα θα αποτελούσε μια «αντανάκλαση» μέσα σε μια πραγματοποιημένη κοινωνία; Υπάρχει λειτουργική δομική σχέση μεταξύ αντανάκλασης και εποικοδομήματος; κλπ.).

26—Σαφέστατη παραλληλία των θέσεων του Λούκατς και του Σάρτρ. Και οι δύο διατείνονται ότι υπερβαίνουν τη διάκριση μεταξύ της ηθικής του αποτελέσματος και της ηθικής της πρόθεσης: στην πραγματικότητα δέχονται μια ηθική του αποτελέσματος, αλλά επιχειρούν, παράλληλα, να «απο-υποκειμενοποιήσουν» την ανθρώπινη πρόθεση, να την εξετάσουν απ' τα έξω, από «αντικειμενική» σκοπιά, έτσι ώστε να μπορέσουν να την υπαγάγουν στην αξιολόγηση με κανονιστικά κριτήρια που προσιδιάζουν σε μια ηθική του αποτελέσματος: είδαμε ότι η πρόθεση, είτε με τη μορφή μιας «αντικειμενικής καλής πίστης» είτε με τη μορφή μιας «ακριβούς αντανάκλασης» της ιστορικής αναγκαιότητας, εξακολουθεί, από κανονιστική άποψη, να θέτει το πρόβλημα της εκλογής μεταξύ αυτής (της ηθικής της πρόθεσης, σ.τ.μ.) και της ηθικής του αποτελέσματος. Ωστόσο οι θέσεις των δύο στοχαστών διαφορίζονται. Ο Σάρτρ, μη δεχόμενος την ιδέα της «αντικειμενικής» κατεύθυνσης της ιστορίας, προσφεύγει σε μια «αντικειμενική καλή πίστη», που δε διαφέρει σε τίποτα — από κανονιστική άποψη — από την πρόθεση: παρουσιάζεται απλώς σαν η μόνη δυνατή πρόθεση του υποκειμένου. Ο Λούκατς, δεχόμενος την ιδέα της αντικειμενικής κατεύθυνσης της ιστορίας, προσφεύγει στην έννοια μιας πρόθεσης - αντανάκλασης, ταυτίζοντας την πρόθεση — στην προσπάθειά του να την αντικειμενοποιήσει — με τη γνώση. Έτσι, ενώ ο Σάρτρ συμπερικλείει, από κανονιστική άποψη, μια κλασική έννοια της πρόθεσης, ο Λούκατς την ταυτίζει με τη γνώση. Ο ίδιος ο Σάρτρ «ψαύει» το γνωσιολογικό: «Αυτή η αντικειμενική αλήθεια — αντικειμενική καλή πίστη (πρόθεση) — του αντικειμενοποιημένου υποκειμενικού πρέπει να θεωρείται σαν η μόνη αλήθεια του υποκειμενικού». Στην περίπτωση αυτή όμως, η «αλήθεια» δεν αποτελεί — όπως στον Λούκατς — το αξιολογικό κριτήριο της πρόθεσης: χρησιμεύει απλώς στο να απομονώνει και να ανακαλύπτει την «αληθινή» πρόθεση — τη μόνη πιθανή αντικειμενική καλή πίστη — που πρέπει να αποτελέσει το «αντικείμενο» των αξιολογικών κρίσεων: η κρίση αυτή εξαρτάται, όπως είδαμε, από μια προηγούμενη επιλογή — που θα κάνει η ανθρώπινη ελευθερία — μεταξύ της ηθικής του αποτελέσματος και της ηθικής της πρόθεσης.

Μέρος δεύτερο: Η ΟΛΟΤΗΤΑ

Ι. ΓΙΑ ΜΙΑ ΔΟΜΙΚΗ ΟΛΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ

27—Σχετικά με το πρόβλημα της διάκρισης του γεγονότος και της αξίας. Είδαμε ότι ο υπαρξισμός δέχεται, στο ατομικό επίπεδο, τους όρους για μια γενετική δομική ολότητα του γεγονότος και της αξίας (§19). Επιχειρήσαμε να ορίσουμε ότι η κοινή «τυπική» τομή του γεγονότος και της αξίας με τη μορφή του μηδενός, καταλήγει σε μια σχέση περιεχομένου: η αξία - ελευθερία πρέπει να επιλέξει σαν περιεχόμενο της πράξης την ελευθερία - γεγονός (την ελευθερία ότι ο άνθρωπος «είναι» — η ύπαρξη — αυθεντικός). Έτσι, δε θα ήταν πια σωστό να λέμε ότι η αξία δε μπορεί να συναχθεί από το γεγονός. Η δομική σχέση-τους αποκλείει τη θεώρησή-τους κάτω από το πρίσμα της απαγωγικής μεθόδου. Η απαγωγική μέθοδος προϋποθέτει δύο στοιχεία, ουσιαστικά αυτόνομα και ανεξάρτητα, από τα οποία το ένα θα «συνάγονταν» από το άλλο. Το βασικό πρόβλημα είναι η μετάθεση, στο ιστορικό επίπεδο, αυτής της δομικής ολότητας και οι συνέπειες από αυτή τη μετάθεση.

28—Αρκετά διαδεδομένη διάκριση μεταξύ πραγματολογικών και θεωρητικών αξιών, σύμφωνα με την οποία οι μόνες αποδεκτές αξίες είναι οι πραγματολογικές, κοινωνιολογικά «διαπιστωμένες» σε κάποια στιγμή της ιστορίας: η διάκριση αυτή δεν αλλάζει σε τίποτα το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ γεγονότος και αξίας. Κάθε αξία μπορεί να εξετασθεί «απ' τα έξω» σαν κοινωνιολογικό γεγονός. Το πρόβλημα της σχέσης γεγονότος — αξιών αφορά τη γένεση της δομής του φαινομένου αξίας, στην ψυχολογική της διαμόρφωση, είναι ανεξάρτητο από μια πιθανή κοινωνιολογική *a posteriori* εξέταση της «ήδη υπάρχουσας» αξίας, ως γεγονότος.

29—Η μεθοδολογική απομόνωση του «γεγονότος» είναι επιστημολογική εφικτή στις Επιστήμες του Ανθρώπου; Η ίδια η δόμηση του «γεγονότος», του αντικειμένου αυτών των επιστημών — ιστορία κοινωνιολογία — συντελείται μόνο μέσα από το πρίσμα των «αξιών» του υποκειμένου: το υποκείμενο, σύμφωνα με αυτές τις επιστήμες, ενσω-

ματώνεται στο αντικείμενο, ο στοχαστής αποτελεί ο ίδιος μέρος της κοινωνίας, της ιστορίας. (Μ. ΒΕΜΠΕΡ, ΓΚ. ΛΟΥΚΑΤΣ). Αυτό το πρόβλημα ωστόσο... είναι καθ' εαυτό, ανεξάρτητο από το πρόβλημα της γενετικής δομικής σχέσης γεγονότος — αξίας. Μπορεί να δεχτεί κανείς ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξει «αντικειμενική» και «επιστημονική» γνώση των ιστορικών και κοινωνικών γεγονότων, χωρίς να προϋποθέτει ή να καταλήγει υποχρεωτικά σε μια δομική ολότητα του γεγονότος και της αξίας... Η σχέση μεταξύ των δύο προβλημάτων δε μπορεί να οριστεί παρά με την εξέταση της κοινής-τους βάσης: ο άνθρωπος φτιάχνει την ιστορία-του, που δεν είναι παρά ενσάρκωση της ελεύθερης ανθρώπινης επιλογής. Η θεώρηση αυτή, η κατάργηση της διάκρισης υποκειμένου — αντικειμένου, εκτείνεται σε όλα τα επίπεδα. Περνάει έτσι από το γνωσιολογικό και επιστημολογικό τομέα στις συνέπειες που έχει αυτή η θεώρηση στο αξιολογικό επίπεδο, στο επίπεδο της σχέσης γεγονότος — αξίας.

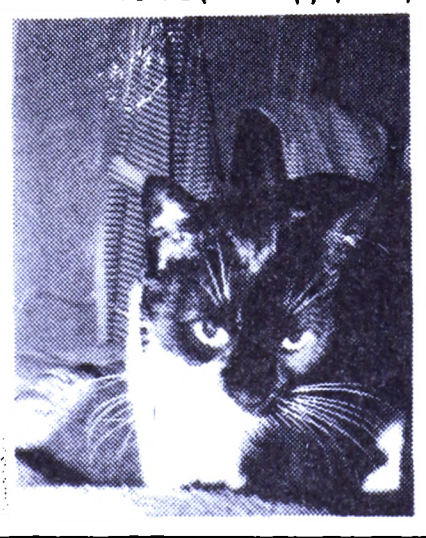
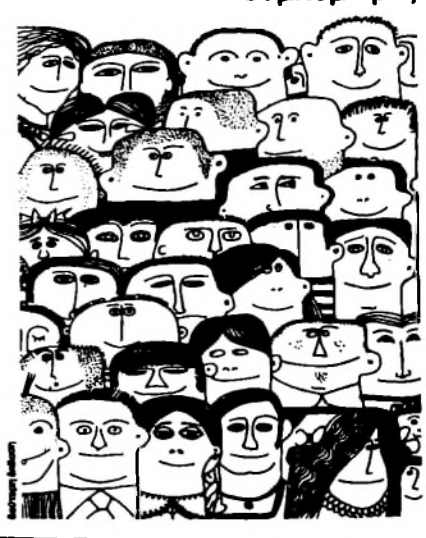
30—Ο Μ. ΑΝΤΛΕΡ, θεωρητικός του Αυστρο-μαρξισμού, ήταν ο πρώτος που διατύπωσε με σαφήνεια τις συνέπειες που έχει η κατάργηση της διάκρισης υποκειμένου — αντικειμένου, στο αξιολογικό επίπεδο. Κατά την άποψή του, το γεγονός και η αξία αποτελούν μια ολότητα, γιατί η αξία, ο κανόνας, δεν είναι παρά η μορφή που αποκτά η ιστορική αναγκαιότητα στην ανθρώπινη συνείδηση, η μορφή του ηθικού καθήκοντος, του έργου που πρέπει να εκπληρωθεί: ο κανόνας, λοιπόν, δεν είναι παρά «η άλλη όψη» της ιστορικής αναγκαιότητας. Ωστόσο, ο Μ. Άντλερ δεν επιλύει ουσιαστικά το πρόβλημα γιατί: α) δεν εξετάζει τις βάσεις μιας δομικής σχέσης του γεγονότος και της αξίας, μέσα στη γένεση, στην ίδια τη διαμόρφωση της αξίας, στο ατομικό επίπεδο, στο ψυχολογικό «προτσές» της μεταμόρφωσης της ιστορικής «αναγκαιότητας» σε αξία, μέσα σε μια ατομική συνείδηση... β) Κατά συνέπεια, δεν εξετάζει ότι μια δομική σχέση του γεγονότος και του κανόνα στο ατομικό επίπεδο... δε μπορεί να μετατεθεί στο κοινωνικό και ιστορικό επίπεδο παρά με τη μορφή μιας «κατεύθυνσης» της

ιστορίας, με «δομή» ομολογή προς αυτήν της σχέσης γεγονότος και αξίας, στο ατομικό επίπεδο. (Για παράδειγμα... μια δομική ολότητα του γεγονότος και του κανόνα θεμελιωμένη, στο ατομικό επίπεδο, σε οντολογικούς όρους: ύπαρξη = σχέδιο = μηδέν της συνείδησης = ελευθερία = αξία, δε μπορεί να μετατεθεί στο ιστορικό επίπεδο παρά με τη μορφή μιας ιστορικής διαλεκτικής ελεύθερων σχεδίων). Ο Μ. Άντλερ διατύπωσε απλώς τη διαπίστωση ότι για μια δομική ολότητα του γεγονότος και του κανόνα, ο κανόνας, στο ατομικό επίπεδο, πρέπει «να αντιστοιχεί», να μην είναι παρά «η άλλη όψη» της κατεύθυνσης της ιστορίας.

31—Διαφορά μεταξύ της θέσης του Μ. Άντλερ και της αντιστοιχίας των Μ. Βέμπερ, Γκ. Λούκατς, Μερλώ - Ποντύ, Ρ. Αρόν: αυτοί θεωρούν ότι ένα υποκείμενο, ενσωματωμένο στην ιστορία, δε μπορεί να αποστασιοποιηθεί από αυτή, τοποθετούμενο στο πέρασ-της, για να την εξετάσει από μια υπερβατολογική σκοπιά. Κατά τη γνώμη-τους η προβληματική τοποθετείται σε μια «οριζόντια», ας πούμε, θεώρηση της ιστορίας, (ενώ) η προβληματική για τις συνέπειες των θέσεων του Μ. Άντλερ, τοποθετείται σε ένα «κάθετο» επίπεδο: ποιά είναι η σχέση μεταξύ του κανόνα, μέσα σε μια ατομική συνείδηση, και των κοινωνικών κανόνων της τάξης-της — όψη της ιστορικής «αναγκαιότητας», κατά τον Μ. Άντλερ — την ίδια την ιστορική στιγμή της πράξης-της; Έχει τη «δυνατότητα» της αποστασιοποίησης και της «ελευθέρως» επιλογής έναντι αυτών των κοινωνικών κανόνων; Αν έχει αυτή τη δυνατότητα, τότε δεν αλλάζει το ίδιο το νόημα της κατηγορίας: ιστορική «αναγκαιότητα»; Πρόβλημα των δομικών σχέσεων μεταξύ του «διαχρονικού» και του «συγχρονικού» στην κοινωνία της γενετικής επιστημολογίας του Πιαζέ και στη δομική ανθρωπολογία του Κλώντ Λεβί - Στρως. Τα προβλήματα αυτά δεν αποσαφηνίζονται στον Μ. Άντλερ, ακριβώς λόγω των κενών που εντοπίσαμε ήδη στις θέσεις-του. Δε μπορούμε ξεκινώντας από μια θεώρηση του κανόνα ως όψης — μέσα στην ατομική συνείδηση — της κατεύθυνσης της ιστορίας..., να περάσουμε (όπως κάνει έμμεσα ο Άντλερ) στο ιστορικό επίπεδο, σε μια αξία διαπιστωμένη «απ' τα έξω», σαν ήδη υπάρχουσα, σαν κοινωνιολογικό γεγονός... Στην πραγματικότητα, δε μπορούμε να μεταθέσουμε την άποψη για την ολότητα του γεγονότος και του κανόνα από το ατομικό στο ιστορικό επίπεδο, παρά μόνο αν εξετάσουμε «εκ των ένδον» τις κοινωνικές αξίες μέσα στην ίδια τη γένεσή-τους, μέσα από τα ανθρώπινα ιστορικά σχέδια. (Θα δούμε εξ' άλλου ότι, ακριβώς λόγω της δομικής ολότητας του γεγονότος και της αξίας, μια νέα μορφή αναγκαιότητας μπορεί να θεμελιωθεί: ο άνθρωπος είναι ελεύθερος, άρα θέλει να είναι μακροπρόθεσμα ελεύθερος).

32—Ο Λούκατς κατόρθωσε πράγματι να «θεμελιώσει» μια δομική ολότητα του γεγονότος και της αξίας; Στο επιστημολογικό επίπεδο, δέχεται ότι η αυτογνωμία που έχει μιαν ανθρώπινη ύπαρξη (η γνώση της ιστορίας - αντικείμενο από ένα υποκείμενο ενσωματωμένο σε αυτήν), δε μπορεί να είναι αντικειμενική επιστήμη αλλά «συνείδηση». Έτσι, δεν υπάρχει φεουδαρχική, αστική ή προλεταριακή κοινωνία, αλλά μια ταξική συνείδηση φεουδαρχική, κτλ. Δεν καταλήγει ωστόσο σε

ένα σχετικισμό, σύμφωνα με τον οποίο όλες αυτές οι οπτικές για την ιστορία θα ήταν εξίσου «αληθινές» — κάθε μια για μια ιστορική περίοδο στη διάρκεια της οποίας η κυριαρχία της αντιστοιχίας τάξης θα ήταν σύμφωνη με την «κατεύθυνση» της ιστορίας. Η προλεταριακή ταξική συνείδηση είναι αυτή που η κοσμοαντίληψη-της βρίσκεται πλησιέστερα στην πραγματικότητα: αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η τάξη του προλεταριάτου είναι μια τάξη «οικουμενική», που περικλείει τα σπέρματα της αυτοκατάργησής-της ως τάξης. Αυτοί όμως που άσκησαν κριτική στον Λούκατς δεν αντιλήφθηκαν ότι, στο σημείο αυτό, περνά έμμεσα από το γνωσιολογικό στο αξιολογικό επίπεδο. Αυτά τα χαρακτηριστικά — οικουμενικότητα, κτλ. — της τάξης του προλεταριάτου δε μπορούν να ερμηνεύσουν την «απόλυτη» αλήθεια της σφαιρικής οπτικής που έχει για την ιστορία αυτή η τάξη, παρά μόνον αν προϋποθέσουμε ότι όλη η ιστορία χαρακτηρίζεται από ένα ανθρώπινο θεμελιακό σχέδιο για την απελευθέρωση των ανθρώπων, την κατάργηση της εκμετάλλευσης, κτλ... Κατά την άποψη του Λούκατς, όμως, η αντίληψη για την ιστορία που έχει κάθε τάξη — και η τάξη του προλεταριάτου — δομείται από τις ίδιες τις αξίες αυτής της τάξης. Έτσι, αν οι προλεταριακές αξίες αντιπροσωπεύουν την «αλήθεια» της ιστορίας στην ολότητά-της, αυτό συμβαίνει γιατί η ιστορία χαρακτηρίζεται από ένα θεμελιακό σχέδιο, με το οποίο η τάξη του προλεταριάτου ήταν η πρώτη — για λόγους ιστορικούς, και επειδή είναι οικουμενική κτλ., — που ταυτίστηκε απόλυτα. Έτσι, η θέση του Λούκατς μόνο με τη μεσολάβηση της ιδέας του θεμελιακού σχεδίου μπορεί να αναχθεί σε δομική ολότητα του γεγονότος και της αξίας, στο ιστορικό επίπεδο — μια ολότητα που έχει σαν συνέπεια την ταύτιση της αξίας και της αλήθειας: Οι αξίες της τάξης του προλεταριάτου συνιστούν την «αλήθεια» της ιστορίας γιατί αυτή η ιστορία - «γεγονός» δεν είναι παρά ένα θεμελιακό σχέδιο - αξία, με το οποίο πρώτες ταυτίστηκαν απόλυτα οι αξίες της τάξης του προλεταριάτου. Ωστόσο, ο Λούκατς δε μελέτησε πάντα τη μετάθεση της δομικής ολότητας του γεγονότος και της αξίας από το ατομικό επίπεδο, στην ολότητά-τους στο ιστορικό επίπεδο και τις σημαντικές συνέπειες αυτής της μετάθεσης, που διαφέρουν σε πολλά σημεία από τις συγκεκριμένες αναλύσεις του έργου-του «Ιστορία και ταξική συνείδηση»... Κατά πόσο δέχεται ο Λούκατς την ιδέα ενός θεμελιακού σχεδίου — απαραίτητη προ-υπόθεση, σύμφωνα με τη θέση-του, για τη θεμελίωση μιας σχέσης μεταξύ γεγονότος και αξίας; Κάτι τέτοιο δε φαίνεται να υπάρχει στο πρναφερόμενο έργο. Σχέση μεταξύ αυτού του θεμελιακού ιστορικού σχεδίου — που ο Γκαρβντ... δέχεται για τελείως διαφορετικούς λόγους και με άλλη μορφή — και των ιστορικών σχεδίων στο έργο του Σαρτρ «Κριτική του Διαλεκτικού Λόγου». Ποιά είναι η άποψη του ορθόδοξου μαρξισμού για το πρόβλημα του Λούκατς; Για τον ορθόδοξο μαρξισμό, το προλεταριάτο κατέχει την «αλήθεια» της ιστορίας, όχι όμως επειδή ταυτίζονται οι αξίες-του με μια ιστορία — θεμελιακό σχέδιο — αξία (δηλαδή, όχι επειδή γίνεται δεκτή η ολότητα του γεγονότος και της αξίας), αλλά λόγω του ότι η τάξη του προλεταριάτου μπορεί, για ιστορικούς λόγους, να πλησιάσει περισσότερο στο «γεγονός», στο «αντικειμενικό» ιστορικό «προτσές» και να το «γνωρίσει» καλύτερα...

ΕΞΑΝΤΑΣ / Ελληνική Λογοτεχνία Ιωάννα Πετροπούλου Μά πού πάνε όλοι; 	ΕΞΑΝΤΑΣ / Ελληνική Λογοτεχνία Βασίλης Άλεξάκης Τό κεφάλι τής γάτας 	ΕΞΑΝΤΑΣ / Ελληνική Λογοτεχνία Γιάννης Παλαμώτης Τό πάρκο 	ΕΞΑΝΤΑΣ / Ελληνική Λογοτεχνία Γιάννης Νεγρεπόντης Οι μπόμπιρες
---	--	---	---

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΞΑΝΤΑΣ Κεντρική διάθεση: Κωλέττη 11 τηλ: 36.04.885

Η ελληνική εμπειρία στο έργο του Νικου Πουλαντζά

του Bob Jessop

Δικαιολογημένα μπορούμε να πούμε ότι ο Νίκος Πουλαντζάς είναι ο μοναδικός μαρξιστής θεωρητικός της πολιτικής, της μεταπολεμικής περιόδου, που είχε τόσο εξέχουσα επιρροή. Μέχρι τον πρόωρο θάνατό-του στα 1979 παρήγαγε ένα σημαντικό όγκο δουλειάς πάνω στο καπιταλιστικό κράτος, τις κοινωνικές τάξεις και τη σοσιαλιστική στρατηγική.

Μ' αυτό δεν θέλουμε να πούμε ότι τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί είναι πάντα ικανοποιητικά ή ορθά: ο ίδιος ο Πουλαντζάς οδηγήθηκε στην αναίρεση ορισμένων διατυπώσεων από την πρώτη-του δουλειά και υπάρχουν ορισμένα αξιοσημείωτα σημεία έντασης, καθώς και δυσκολίες στα μεταγενέστερα έργα-του. Αλλά αυτό που εννοούμε, είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις έθεσε το σκελετό για τη μαρξιστική πολιτική θεωρία και προχωρώντας παρα πέρα, έφτασε στο σημείο να δώσει πολλές από τις λύσεις που απαιτούσε το σύνθετο θεωρητικό και στρατηγικό πρόβλημα του «τί να κάνουμε», προωθώντας μια δημοκρατική σοσιαλιστική πολιτική. Εξετάζοντας το έργο του Πουλαντζά και τη συμβολή-του στη μαρξιστική πολιτική θεωρία, πρέπει να αναρωτηθούμε όχι μόνο τι υποστήριζε, αλλά και πώς έφτασε στο σημείο να καταλήξει σε μια τέτοια προσέγγιση. Η σχέση-του με τους πολιτικούς αγώνες στην Ελλάδα σίγουρα παίζει ένα σημαντικό ρόλο εδώ και αυτό είναι το ζήτημα που θα ήθελα να εξετάσω.

Είναι πια ένας κοινός τόπος να λέμε ότι η πρωτοτυπία του Μαρξ συνίσταται στη μοναδική σύνθεση των «τριών πηγών του Μαρξισμού»: τη γερμανική φιλοσοφία, το γαλλικό σοσιαλισμό και την αγγλική πολιτική οικονομία. Πολύ σπανιότερα αναφέρεται το γεγονός ότι η σύνθεση αυτή αναπτύχθηκε στη διάρκεια μιας ενεργούς ένταξης στον ταξικό αγώνα και της απόπειρας κατανόησης του περιεχόμενου και των προϋποθέσεων για μια κίνηση προς το σοσιαλισμό. Δεν θα ήταν αβάσιμο να πούμε ότι η αυθεντικότητα του Πουλαντζά έγκειται στη μοναδική-του σύνθεση Γαλλικής φιλοσοφίας, Ιταλικού κομμουνισμού και Ρωμαϊκού-Γερμανικού Δικαίου, πλαίσιοι-από τη μαρξιστική πολιτική οικονομία. Ούτε θα ήταν αβάσιμο να πούμε ότι αυτή η σύνθεση πραγματοποιήθηκε τελικά μέσα στην πορεία μιας συνεχούς προσπάθειας κατανόησης της φύσης της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα και των προϋποθέσεων για την ανατροπή-της, στην πορεία για ένα δημοκρατικό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας στο σύνολό-της. Είναι αδύνατο να κρίνει κανείς σωστά το έργο του Πουλαντζά, αν δεν πάρει υπόψη-του τις τάσεις που παράγονται στο εσωτερικό-του, μέσω αυτού του τριπλού διανοητικού χρέους και την αδιάκοπη τροποποίηση κάτω από την επιρροή της συμμετοχής-του στην πολιτική πάλη.

Για να υπερτονίσουν τις πνευματικές οφειλές-του στη γαλλική φιλοσοφία (αρχικά των Σάρτρ, μετά τον Αλτουσέρ και τελικά τον Φουκώ) πολλοί μελετητές φτάνουν στο σημείο να θεωρούν τον Πουλαντζά έναν Αλτουσεριανό στρουκτουραλιστή και αυτό τους εμποδίζει να καταλάβουν πώς έφτασε ο Πουλαντζάς να δίνει προτεραιότητα στους πολιτικούς ταξικούς, αγώνες σε αντίθεση με άλλους αγώνες και στην ταξική πάλη γενικότερα, σε αντίθεση με τη σημασία των δομών και θεσμών.

Η υπερβολική έμφαση των οφειλών-του στον Ιταλικό κομμουνισμό (ιδιαίτερα μέσα από την έντεχνη υιοθέτηση των αναλύσεων του Γκράμσι για την ηγεμονία και αργότερα, με το ενδιαφέρον-του για την αριστερά του Ευρωκομμουνισμού) θα μπορούσε να οδηγήσει στο να παραβλέψουμε τη θεσμική ή δομική θεμελίωση της ταξικής εξουσίας. Γιατί, ενώ ο Πουλαντζάς ανέφερε τη σημασία των βραχυπρόθεσμων μεταβολών των θέσεων που υιοθετούνται στον ταξικό αγώνα, παρακινούσε, επίσης, τους κομμουνιστές να επεμβαίνουν στον ταξικό αγώνα, με σκοπό να πλώσουν

τις πολιτικές δυνάμεις γύρω από ένα κομμουνιστικό πρόγραμμα κάτω από την ηγεμονία της εργατικής τάξης, παράλληλα τονίζε ότι μια τέτοια ηγεμονία δεν μπορεί να εδραιωθεί ώσπου να ξαναοργανωθούν οι οικονομικοί, πολιτικοί και ιδεολογικοί μηχανισμοί για να υποστηρίξουν την εξουσία της εργατικής τάξης, στη μετάβαση προς το σοσιαλισμό.

Σε σχέση με το Ρωμαϊκό-Γερμανικό Δίκαιο, το πρόβλημα δεν σχετίζεται με τον υπερτονισμό, αλλά με την κύρια απόρριψη από τους σχολιαστές της διηνεκούς σημασίας της νομικής παιδείας του Πουλαντζά. Γιατί πάντα υποστήριζε ότι η φυσιολογική μορφή του καπιταλιστικού κράτους ήταν αυτή ενός *Rechtsstaat* (συνταγματική πολιτεία στηριζόμενη στη λειτουργία του νόμου) και έδινε μεγάλη σημασία στο ρόλο του Ιδιωτικού και του Δημόσιου Δικαίου, καθώς και στην επίδραση της νομικο-πολιτικής ιδεολογίας στη διαμόρφωση της πολιτικής ταξικής πρακτικής στις φιλελεύθερες δημοκρατίες, και στη διευκόλυνση της άσκησης ηγεμονίας και στην ενοποίηση της κρατικής εξουσίας.

Αυτές οι απόψεις συνδυάζονται και αναπτύσσονται μέσα στα πλαίσια της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας με ένα εντελώς ιδιαίτερο τρόπο. Γιατί ο Πουλαντζάς ήταν σε πλήρη αντίθεση με την παράδοση της Δεύτερης Διεθνούς και της Κομιντέρν που περιόριζε τη φύση του κράτους και της πολιτικής στην οικονομική-τους βάση και με την άποψη ότι αντικειμενικά η στιγμή είναι ώριμη για επανάσταση και το μόνο που χρειάζεται είναι η θέληση για επανάσταση.

Αυτό οδήγησε τον Πουλαντζά στο να υπογραμμίσει την ιδιόμορφη (*suí generis*) φύση της πολιτικής και τη σχετική αυτονομία του κράτους και στο να υποστηρίξει μία προοπτική επαναστατικής διαδικασίας, που δεν περιόριζε το πέρασμα στο σοσιαλισμό σε ζητήματα ταξικής θέλησης.

Οι απόψεις-του για την επαναστατική στρατηγική άλλαζαν στην πραγματικότητα, παράλληλα με τη μεταβολή των απόψεών-του για τη φύση του καπιταλιστικού κράτους. Έτσι, ο Πουλαντζάς αρχικά υιοθέτησε μια λενινιστική στρατηγική, σύμφωνα με την οποία η εργατική τάξη θα έπρεπε να κινητοποιηθεί στα πλαίσια μιας αντικρατικής οργάνωσης, έξω από το καπιταλιστικό κράτος, υπό την ηγεσία ενός πρωτοποριακού επαναστατικού πολιτικού κόμματος. Αυτή η στρατηγική υποφαινόταν στην αρχική-του άποψη ότι το καπιταλιστικό κράτος ήταν η αναμφίβολη και αναμφισβήτητη θεσμική έκφραση της αστικής πολιτικής κυριαρχίας. Μ' αυτή την έννοια έμοιαζε επίσης να προσγράφει στη λενινιστική θέση ότι η αστική φιλελεύθερη δημοκρατία ήταν η καλύτερη δυνατή πολιτική στέγη για το κεφάλαιο και συμπέρανε ότι οι χαρακτηριστικές δομές και ο τρόπος λειτουργίας (*modus operandi*) αυτού του κράτους, ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκά για τη διατήρηση της αστικής ηγεμονίας πάνω σε άλλες τάξεις. Αυτό εσήμαινε ότι η εργατική τάξη δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει το καπιταλιστικό κράτος (ακόμα και με τη φιλελεύθερη κοινοβουλευτική μορφή-του) για να πραγματοποιήσει ένα πέρασμα στο σοσιαλισμό και ότι η κατατρόπωσή-του είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάληψη πολιτικής εξουσίας από μέρους της εργατικής τάξης. Πραγματικά ο Πουλαντζάς τονίζει ότι η εργατική τάξη δεν μπορεί, αντίθετα με ό,τι υποστήριζε ο Γκράμσι, να αποκτήσει ηγεμονία πριν κατακτήσει την εξουσία.

Δύο γεγονότα φαίνεται ότι υπήρξαν αποφασιστικά για να μεταβάλει ο Πουλαντζάς την «πρωτοποριακή» (*vanguardist*) πολιτική-του στρατηγική. Το πρώτο ήταν το ελληνικό πραξικόπημα του 1967 και το δεύτερο η επανάσταση του Μάη 1968 στη Γαλλία.

Στην περίοδο που ακολουθεί αμέσως μετά το πραξικόπημα, άρχισε να απασχολείται με διάφορες μορφές καπιταλιστικού καθε-

στώτος, ιδιαίτερα με τις μη δημοκρατικές ή «ιδιόμορφες» μορφές και πάνω στο ποιά θα ήταν η κατάλληλη στρατηγική που θα έπρεπε να υιοθετηθεί απέναντι σε μία στρατιωτική δικτατορία σε αντίθεση με ένα φασιστικό καθεστώς με βάση τις μάζες, ή από μια Βοναπαρτική δικτατορία που ανταποκρίνεται σε μια ισορροπία ανάμεσα σε αντιτιθέμενες τάξεις. Σ' αυτά τα πλαίσια άρχισε να αναπτύσσει την ιδέα μιας γραμμής των μαζών και τη σημασία της παρεμπόδισης της σταθεροποίησης του καθεστώτος, μέσα από τη λαϊκή υποστήριξη, με σκοπό την απομόνωση-του.

Ο ρόλος της λαϊκής αντίστασης στα στρατιωτικά καθεστώτα της Νότιας Ευρώπης, απόκτησε καινούρια σημασία στη θεωρητική δουλειά του Πουланτζά, αμέσως μετά την κατάρρευση της ελληνικής και πορτογαλικής δικτατορίας.

Τα γεγονότα του Μάη 1968 έδωσαν καινούρια ώθηση στον Πουλαντζά για να ξαναδουλέψει τις ιδέες-του πάνω στο δομικό καθορισμό της ταξικής εξουσίας και για να δώσει μια αυξημένη προσοχή στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους και στις «ασταθείς ισορροπίες του συμβιβασμού», που υποστηρίζουν την αστική εξουσία. Ακόμα, ακριβώς όπως η ελληνική δικτατορία είχε παρερμηνευτεί από άλλους σαν φασιστική και η σύγχυση ως προς την ειδική-της καθεστωτική μορφή οδηγούσε σε προβλήματα πολιτικής στρατηγικής, υπήρχε μια αναπτυσσόμενη τάση να θεωρηθεί το Ντεγκωλικό καθεστώς της Γαλλίας σαν φασιστικό.

Ανταποκρινόμενος σ' αυτά τα γεγονότα ο Πουλαντζάς, γύρισε στα αρχικά φασιστικά καθεστώτα της Γερμανίας και της Ιταλίας και στη στρατηγική της Κομιντέρν προς αυτά. Όχι σαν μια άσκηση μαρξιστικής ιστοριογραφίας, αλλά για να ξεκαθαρίσει τη φύση των «ιδιόμορφων» αυτών καθεστώτων, τα προβλήματα που θέτουν στο κίνημα της εργατικής τάξης και τα μέσα καταπολέμησης-τους πριν και μετά την κατάκτηση της εξουσίας με μη δημοκρατικά μέσα.

Ασκώντας κριτική στα λάθη της Κομιντέρν, ο Πουλαντζάς συμπεραίνει ότι μια επιτυχημένη κομμουνιστική επανάσταση (ή ακόμα και η υπεράσπιση των κατακτήσεων της εργατικής τάξης στις καπιταλιστικές κοινωνίες) απαιτεί να έχει πρωτοκαθεδρία η πολιτική ταξική πάλη σε σχέση με την οικονομική ταξική πάλη, να ακολουθείται μια συνεπής μαζική γραμμή και να δεσμεύεται το κάθε εργατικό κόμμα από τον προλεταριακό διεθνισμό.

Αυτά συνεπάγονται την ανάπτυξη των εργατικών συμβουλίων ως χώρων της μαζικής πάλης (με τα οικονομικά αιτήματα υποταγμένα στον πολιτικό ταξικό αγώνα), την ανάπτυξη ενός ενιαίου μετώπου της εργατικής τάξης στο επίπεδο των απλών εργατών και την ανάπτυξη ενός λαϊκού μετώπου με τη φτωχή αγροτιά και τη μικροαστική τάξη. Ο Πουλαντζάς, επίσης, έγραφε ότι τα σημερινά κομμουνιστικά κόμματα τείνουν να διαχωρίζουν τους οικονομικούς και τους πολιτικούς αγώνες, να παραγκωνίζουν τη μαζική γραμμή και να βασίζονται σε εκλογικά σύμφωνα για να κινητοποιήσουν τις ενδιάμεσες τάξεις μέσα από τις δικές-τους οργανώσεις, να δίνουν προτεραιότητα στο λαϊκό μέτωπο (το οποίο λανθασμένα ορίζουν σαν κάτι που περιλαμβάνει το μη μονοπωλιακό κεφάλαιο και τις μεσαίες τάξεις) σε σχέση με την ανάπτυξη ενός ενιαίου μετώπου και να δίνουν υπερβολική έμφαση στον εθνικό τομέα του κομμουνιστικού προγράμματος. Μ' αυτήν την έννοια ο Πουλαντζάς σημειώνει ότι τα λάθη της Κομιντέρν, σ' ό,τι αφορά τον φασισμό, διαιωνίζονται, αν και λιγότερο έντονα στις σύγχρονες θεωρίες για τον κρατικό μονοπωλιακό καπιταλισμό και την αντι-μονοπωλιακή συμμαχία.

Αυτή η προσήλωση σε μια μαζική γραμμή, που προϋποθέτει συμμαχίες με τις ενδιάμεσες τάξεις, παίζει κεντρικό ρόλο για τους συλλογισμούς του Πουλαντζά πάνω στο σύγχρονο καπιταλισμό. Προβάλλει το επιχείρημα ότι το κομμουνιστικό κόμμα πρέπει να επιδιώξει την πόλωση της μικροαστικής τάξης γύρω από την εργατική και να ενώσει το «λαό» κάτω από την ηγεσία της εργατικής τάξης, εναντίον του μπλόκ εξουσίας των κυρίαρχων τάξεων ή τμημάτων τάξεων. Αυτό δεν θα συμβεί απλά και μόνο επειδή η μικροαστική τάξη προλεταριοποιείται λόγω της αντικειμενικής-της θέσης στις μεταβαλλόμενες σχέσεις της καπιταλιστικής παραγωγής — παρ' όλο ότι σε ορισμένα σημεία ο Πουλαντζάς συμφωνεί ότι και αυτό συμβαίνει. Αντίθετα, εξαρτάται κυρίως από το να κερδηθούν οι μικροαστικές ομάδες που υποστηρίζουν τις αστικές οργανώσεις για να υποστηρίξουν οργανώσεις της εργατικής τάξης. Κι' αυτό μπορεί να γίνει με τη δραστή-

ρια και εκτεταμένη αντιπροσώπευση των ειδικών *suí generis* συμφερόντων και απαιτήσεων-τους. Αυτό προϋποθέτει κάτι πα-ραπάνω από βραχυπρόθεσμους μηχανιστικούς συμβιβασμούς και εκχωρήσεις προς τη μικροαστική τάξη. Απαιτεί μια μακροπρόθεσμη στρατηγική, που αναγνωρίζει τις διαφορές ανάμεσα στις τάξεις και τα τμήματα των τάξεων που συγκροτούν τη συμμαχία, που αποπειράται βαθμιαία να λύσει αυτές «τις αντιθέσεις μέσα στον λαό» και να ενώσει το λαό στη βάση της αντίθεσής-του προς το μπλόκ εξουσίας και που προσπαθεί να διαφοροποιήσει τις ταξικές θέσεις (ή απαιτήσεις) των εν δυνάμει συμμάχων, ώστε να φτάσουν μέχρι το σημείο να συμερίζονται τους στόχους της εργατικής τάξης κατά την μετάβαση προς το σοσιαλισμό.

Αυτά τα επιχειρήματα τροποποιούνται σημαντικά στη μεταγενέστερη εργασία του Πουλαντζά κάτω από την επίδραση της αδιάκοπης ενασχόλησής-του και μελέτης της στρατιωτικής δικτατορίας στην γενετειρά-του Ελλάδα και της μεταβαλλόμενης φύσης του κράτους στον προχωρημένο καπιταλισμό.

Ειδικότερα, αρνήθηκε ότι συνεχίζει να ισχύει η λενινιστική στρατηγική της δυαδικής εξουσίας, της συγκρότησης ενός αντι-κράτους έξω από το καπιταλιστικό κράτος. Το αρνήθηκε με την έννοια που είχε πάρει: ότι θα επέλθει δηλαδή μια ρήξη ανάμεσα στο καπιταλιστικό κράτος σαν μια μονολιθική δομή και μια συγκεντρωτική λαϊκή εξουσία, παράλληλη και εξωτερική προς αυτό το μονόλιθο.

Αυτή η μεταστροφή μοιάζει να οφείλεται σε τρεις λόγους:

- στην αναδιοργάνωση και την επέκταση του κράτους στο σύγχρονο καπιταλισμό, έτσι ώστε τώρα να διεισδύει σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και να μην είναι πια ένας απλός «νυχτοφύλακας» ή ένα όργανο ανοιχτής πολιτικής καταπίεσης.

- στη συμπύκνωση των ταξικών αντιθέσεων μέσα στο κράτος, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατό κάθε ρήξη να διαπερνά το ίδιο το κράτος.

- τέλος, στο ιστορικό γεγονός ότι οι στρατιωτικές δικτατορίες κατέρρευσαν (τουλάχιστον όπως το βλέπει ο Πουλαντζάς) χωρίς να αναπτυχθεί μια τέτοια κατάσταση δυαδικής εξουσίας.

Από αυτές τις παρατηρήσεις ο Πουλαντζάς συμπέρανε ότι μια νέα στρατηγική απαιτείται στο σημερινό στάδιο του καπιταλισμού. Αυτό συνεπάγεται στενή σύνδεση και συντονισμό της ταξικής πάλης μέσα στον ίδιο τον επίσημο κρατικό μηχανισμό, που θα στοχεύει στην ένταση των εσωτερικών-του αντιθέσεων, στην πόλωση ενός σημαντικού τμήματος του προσωπικού-του γύρω από ένα πέρασμα στο σοσιαλισμό. Συνεπάγεται ακόμα την πρόκληση ρήξεων ανάμεσα στα διάφορα κέντρα εξουσίας, κλάδους και μηχανισμούς του κράτους στο σύνολό-του, το χτίσιμο οργάνων άμεσης δημοκρατίας στη βάση και την ενοποίηση των λαϊκών μαζών σε αντιπαράθεση με το μπλοκ εξουσίας.

Η κατάρρευση των στρατιωτικών δικτατοριών συνέβη, σε μεγάλο βαθμό, λόγω εσωτερικών αντιθέσεων μέσα στο μπλοκ εξουσίας, που εντάθηκαν από λαϊκούς αγώνες έξω από τον πυρήνα του κράτους. Η αποτυχία κάποιου μαζικού επαναστατικού κόμματος στο να συντονίσει και να επικεντρώσει τέτοιους λαϊκούς αγώνες κάτω από την ηγεμονία της εργατικής τάξης, ήταν ο κύριος λόγος που οι δικτατορίες αντικαταστάθηκαν μάλλον από αστικά δημοκρατικά καθεστώτα, παρά από δημοκρατικά σοσιαλιστικά.

Σ' αυτό το πλαίσιο, ο Πουλαντζάς δίνει έμφαση στο γεγονός ότι το κράτος δεν είναι ένα απλό όργανο για να το κατακτήσει η εργατική τάξη σε μια μετωπική σύγκρουση ή μέσα από στρατηγικές διεισδύσεις και περικυκλώσεις, όπως συνιστούσαν διάφορες τάξεις στον αγώνα εναντίον της ελληνικής δικτατορίας και αλλού. Έχει μια θεσμική μορφή που καθορίζει αλλαγές στην ισορροπία δυνάμεων και δίνει τη δυνατότητα στην αστική τάξη να ανακτήσει την εργατική εξουσία, αν η εργατική τάξη δεν πραγματοποιήσει τις θεσμικές προϋποθέσεις για την άσκηση της δικής-της ταξικής εξουσίας. Αυτό σημαίνει ότι ένα τρίτο στοιχείο για το επαναστατικό κίνημα είναι η ταξική πάλη για την αλλαγή του επίσημου κρατικού μηχανισμού, που στοχεύει στη δημιουργία κατάλληλων θεσμικών προϋποθέσεων για το πέρασμα στο δημοκρατικό σοσιαλισμό.

Έτσι, ο Πουλαντζάς γίνεται συνήγορος των φιλελεύθερων κοινοβουλευτικών μορφών και των διαδεδομένων ατομικών ελευθεριών και μοιάζει να εγκαταλείπει την αρχική-του άποψη ότι η αστι-

ή δημοκρατία ήταν απλώς η θεσμική έκφραση της αστικής πολιτικής κυριαρχίας. Αυτό οδηγεί σε μια πολύ περισσότερο εξεζητημένη και διαφοροποιημένη προσέγγιση του προβλήματος της «καταστροφής» του επίσημου κρατικού μηχανισμού, στον οποίο ορισμένα στοιχεία είναι αποσυνδεδεμένα από τον αστικό-τους περίγυρο και έχουν ενσωματωθεί σε ένα νέο θεσμικό σύνολο, ευνοϊκό για το δημοκρατικό πέρασμα προς το σοσιαλισμό. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, ο Πουланτζάς συνεχώς υπογραμμίζει ότι ένα πετυχημένο πέρασμα αυτού του είδους απαιτεί τον συντονισμό της δράσης μέσα στο κράτος, της δράσης για να μεταμορφωθεί το κράτος και της δράσης σε κάποιαν απόσταση από το κράτος.

Αυτά τα επιχειρήματα επικυρώνονται στις τελικές-του εργασίες για το καπιταλιστικό κράτος και το πέρασμα στο σοσιαλισμό. Αλλά εισάγονται και μερικά νέα στοιχεία. Η έμπνευση γι' αυτά τα νέα στοιχεία μοιάζει να προέρχεται από τρεις πηγές:

- μια αυξανόμενη φροντίδα για τα προβλήματα του «υπαρκτού σοσιαλισμού»

- αυξανόμενη ανησυχία για τη συνεχιζόμενη καταστροφή των δημοκρατικών μορφών, στα πλαίσια του εκκολαπτόμενου «αυταρχικού κρατικού» συστήματος αστικής πολιτικής εξουσίας, σε όλες τις καπιταλιστικές κοινωνίες.

- τέλος, ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη σχέση ανάμεσα στην ταξική σύγκρουση και τα αταξικά κινήματα.

Έτσι ο Πουλαντζάς έδωσε έμφαση στην ανάγκη να διατηρηθούν και να επεκταθούν οι θεσμοί και οι ελευθερίες της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, παράλληλα με την ανάπτυξη οργάνων άμεσης δημοκρατίας στη βάση, σε όλη τη διαδικασία του περάσματος. Η ιστορική εμπειρία διδάσκει ότι η κατάργηση της «άστικής» κοινοβουλευτικής δημοκρατίας οδηγεί αναπόφευκτα στην κατάργηση της άμεσης δημοκρατίας από το πρωτοποριακό κόμμα, σαν συνέπεια της εξάλειψης των κοινωνικών και «τυπικών» ελευθεριών και του πολυκομματικού συστήματος. Αλλά υπάρχει και ο εμφανής κίνδυνος ότι η άμεση δημοκρατία θα παρακμάσει γρήγορα σε ένα διαιρεμένο, οικονομίστικο συντεχνιακό σύστημα, αν δεν υπάρχει μια κοινοβουλευτική «αγορά» (forum) στην οποία να οργανώνονται και να ενοποιούνται τα διάφορα συμφέροντα γύρω από το σοσιαλιστικό σχέδιο.

Κατά δεύτερο λόγο, ο Πουλαντζάς μοιάζει να απορρίπτει την ανάγκη να δρα ένα μόνο μαζικό επαναστατικό κόμμα σαν πρωτοπορία στο πέρασμα στο σοσιαλισμό. Αυτή η απόρριψη συνδέεται με την άποψη ότι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία προϋποθέτει μια πολλαπλότητα κομμάτων και με την επανεκτίμηση, που έκανε, του ρόλου του ίδιου του πρωτοποριακού κόμματος.

Σ' αυτά τα πλαίσια ο Πουλαντζάς αντιλαμβάνεται ότι τα Κ.Κ. είναι σε κρίση, γιατί δεσμεύονται από την υπόθεση της πρωτοπορίας της εργατικής τάξης και της πρωταρχικής σημασίας των αγώνων που γίνονται μέσα στην επιχείρηση. Αυτό σημαίνει ότι έχουν υποτιμήσει νέα κοινωνικά κινήματα (όπως ο φεμινισμός, η αποκέντρωση, το οικολογικό κίνημα, το φοιτητικό, τους καταπατητές κενών σπιτιών κτλ.) που είναι διαταξικά, ή τοποθετούνται έξω από την παραγωγή. Συμπεραίνει ότι τα κόμματα θα πρέπει να είναι παρόντα στα νέα κοινωνικά κινήματα, χωρίς να γίνονται απλώς λαϊκίστικα και ότι τα κινήματα αυτά θα πρέπει να βρουν μια θέση στα κόμματα, χωρίς να χάσουν τη δική-τους μη ταξική ιδιαιτερότητα. Αντίστροφα, αυτό σημαίνει ότι μια αξιόπιστα ένταση ανάμεσα στα κόμματα της εργατικής τάξης και, κοινωνικά κινήματα είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση της δυναμικής του δημοκρατικού σοσιαλισμού και πρέπει να γίνεται δεκτή μάλλον, παρά να απορρίπτεται για χάρη μιας άκαμπτης, μονολιθικής ενότητας του «ενός κόμματος». Τέλος, σε φαινομενική αντίθεση με την προγενέστερη δέσμευσή-του από τον λεγόμενο προλεταριακό διεθνισμό και με τη κριτική-του για την υπερβολική έμφαση που δίνεται στην εθνική πλευρά της κομμουνιστικής πολιτικής, ο Πουλαντζάς υιοθέτησε την πρόσηλωση στους εθνικούς δρόμους προς το σοσιαλισμό και υποστήριξε ότι οι προσπάθειες για να συντηρηθούν οι εθνικές πραγματικότητες είναι έξω από την πραγματικότητα. Έτσι, τα δύο τελευταία χρόνια της ζωής-του, ο Πουλαντζάς συμπλήρωσε τη διαδρομή-του από το Λενινιστικό αβανγκαρντισμό προς μian ιδιάζουσα εκδοχή της αριστερής πτέρυγας του Ευρωκομμουνισμού.

Συμπληρώνοντας αυτήν τη τροχιά ο Πουλαντζάς επηρεάστηκε εκάθαρα από τα πολιτικά γεγονότα και τη δική-του συμμετοχή

σε δραστηριότητες συνδικαλιστικές και πολιτικές. Αυτές οι επιδράσεις ενθάρρυναν τη ρήξη-του με τον Αλτουσεριανό στρουκτουραλισμό, που είχε προμηθεύσει την αρχική θεωρητική πρώτη ύλη για να αναπτυχθεί μια *suí generis* πολιτική θεωρία, που αφορά τον αγώνα για το ποιά τάξη θα έχει την ηγεμονική πρωτοκαθεδρία και τον οδήγησαν στο να προσδώσει αυξανόμενη έμφαση στη συνθετότητα του ταξικού αγώνα σαν κινητήριας δύναμης της ιστορίας.

Η αποφασιστική ρήξη μοιάζει να δημιουργήθηκε όταν ο Πουλαντζάς διατύπωσε συντεταγμένα τις σκέψεις-του για τη φύση των στρατιωτικών δικτατοριών. Γιατί μόνο με τη δημοσίευση της δουλειάς-του για την «Κρίση των δικτατοριών» αρχίζει να φαίνεται η πλήρης σημασία των απόψεων-του για το κράτος, την εξουσία και το σοσιαλισμό. Σ' αυτό η διάκριση ανάμεσα στα φυσιολογικά δημοκρατικά καθεστώτα και τα εξαιρετικά καθεστώτα που κάνουν έναν πόλεμο γυμνασίων εναντίον των κυριαρχημένων τάξεων, έχει πια καθαρά διαμορφωθεί και ο Πουλαντζάς συνάγει για πρώτη φορά την ακαμψία και το εύθραυστο των φαινομενικά «δυνατών» κρατών. Εκεί επίσης υποστηρίζεται, με παραδείγματα από πραγματικές περιπτώσεις, η ιδέα ότι η κρατική εξουσία ερμηνεύεται καλύτερα σαν μια μορφικά καθορισμένη συμπύκνωση τάξεων που βρίσκονται σε ανταγωνισμό. Ακόμα, εκεί ο Πουλαντζάς, για πρώτη φορά συζητάει δια μακρών την ανάγκη να συνδυασθεί ο αγώνας μέσα στα πλαίσια του κράτους, με τον αγώνα εναντίον του κράτους και που κρατάει απόσταση από αυτό, για να ανοίξει ο δρόμος για μια μετάβαση προς το σοσιαλισμό.

Σ' αυτό το πλαίσιο, η ελληνική εμπειρία είναι ιδιαίτερα σημαντική και συγκρίνεται με την εξέλιξη της πορτογαλικής κρίσης. Μ' αυτό δεν θέλαμε να πούμε ότι η προσέγγιση του Πουλαντζά προς τη θεωρία του κράτους και τα προβλήματα στρατηγικής θα μπορούσε να προέλθει άμεσα από μια μελέτη της ελληνικής δικτατορίας. Γιατί οι σκέψεις-του για την Ελλάδα δουλίζονταν από την προηγούμενη θεωρητική-του υποδομή και άλλοι θεωρητικοί βέβαια δεν οδηγήθηκαν σε ανάλογα συμπεράσματα αντιμετωπίζοντας την ίδια σειρά γεγονότων.

Αλλά, όπως ο Μαρξ έπρεπε να περιμένει το παράδειγμα της παρισινής κομμούνας, πριν αποκρυσταλλώσει τις δικές-του απόψεις για τη φύση της «δικτατορίας του προλεταριάτου» και για το πιο κατάλληλο πλαίσιο για το πέρασμα στο σοσιαλισμό, έτσι κι ο Πουλαντζάς χρειαζόταν τα πρακτικά παραδείγματα των στρατιωτικών δικτατοριών για να αποκρυσταλλώσει τις δικές-του απόψεις για τη φύση της «δικτατορίας της αστικής τάξης» και για την καλύτερη στρατηγική για ένα πέρασμα στο δημοκρατικό σοσιαλισμό.

Είναι λυπηρό να σκεφτεί κανείς ότι αυτές οι απόψεις ήταν ακόμα στην ανάπτυξή-τους (ιδιαίτερα σε σχέση με τα καλύτερα μέσα καθοδήγησης των ταξικών αγώνων και του νέου σοσιαλιστικού κινήματος) τη στιγμή του πρόωρου θανάτου-του.

Μετάφραση: Θ.Πάγκαλου

Από τις ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

κυκλοφόρησε
Κωνστ. Τσουκαλάς
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Η συγκρότηση του Δημόσιου
χώρου στην Ελλάδα

σελ. 368 Δρχ. 450

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ
ΣΟΛΩΝΟΣ 84 — ΤΗΛ 3608180/3602646

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΕΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΜΙΣΕΛ ΦΟΥΚΩ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ

του Γιώργου Βέλτσου

Θά προσπαθήσω νά ἐπισημάνω τρία κοινά σημεία στή σκέψη του Michel Foucault καί του Νίκου Πουλαντζά. Ένα τέτοιο διάβημα θά παραξενέψει ἀσφαλῶς ὅσους ἔχουν μελετήσει τό τελευταῖο ἔργο του Πουλαντζά: «*L' État, le pouvoir le socialisme*!», ὅπου ἐκεῖ ὄχι μόνον διαχωρίζει τήν θέση του — καί, ἔμμεσα, ἐκείνου τοῦ μαρξισμοῦ πού προάγει — γιά τό Κράτος καί τίς σχέσεις Ἐξουσίας, ἀπό τίς ἀπόψεις τοῦ Foucault, ἀλλά καί δηλώνει κατηγορηματικά ὅτι ὁ Foucault «ἀγνοεῖ τόν κεντρικό ρόλο τοῦ Κράτους» καί «ὑποτιμᾷ τήν σημασία τῶν τάξεων καί τῶν ταξικῶν ἀγώνων, ἀναπτύσσοντας ἀπόψεις πού κινοῦνται μεταξύ «λειτουργισμοῦ» (*fonctionnalisme*) καί «θεσμισμού» (*institutionnalisme*) καί πού μόνον λόγω τοῦ «γνωστοῦ ἐπαρχιωτισμοῦ τῶν κύκλων τῶν Γάλλων διανοουμένων» μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὡς νεωτεριστικές, «ἐνῶ ἀποτελοῦν τίς πιό παραδοσιακές ἀρχαιολογίες»².

Ὡστόσο ὑποστηρίζω, ὅτι μιά προσεκτική ἀνάγνωση τῆς Εἰσαγωγῆς καί τοῦ Πρώτου Μέρους τοῦ τελευταίου αὐτοῦ βιβλίου τοῦ Πουλαντζά, πού ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου οὐσιαστικά ἔργου του: «*Πολιτική Ἐξουσία καί κοινωνικές τάξεις*», ὁδηγεῖ στήν ἐπισήμανση αὐτῶν τῶν κοινῶν σημείων.

Πρόκειται γιά τά ἑξῆς:

— *πρῶτο* γιά μιά σύμπτωση μεθοδολογική πού παραπέμπει στή θεώρηση τῆς Ἐξουσίας ἀπό τόν Foucault καί στήν ἀντίστοιχη θεώρηση τοῦ Κράτους ἀπό τόν Πουλαντζά καί πού προκύπτει ἀπό τήν κοινή σιωπηρή ἀποδοχή μιᾶς στρουκτουραλιστικῆς ἀρχῆς: τῆς *δυναδικῆς*. Ἡ ἀρχή αὕτη θεωρεῖ τήν Ἐξουσία καί τό Κράτος ὡς ἐσωτερικές-κρυμμένες δομές, θεμελιωμένες μέσα σέ ἄλλες κατά τήν γέννησή τους, πέρα ἀπό χρονολογικές προτεραιότητες, πού ἀφοροῦν τό πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τους καί ὄχι τῆς θεμελίωσής τους.

— *δεύτερο*, γιά μιά σύμπτωση ὡς πρὸς τόν τρόπο δράσης τῆς Ἐξουσίας στόν Foucault καί τοῦ Κράτους στόν Πουλαντζά, πού χαρακτηρίζεται καί ἀπό τούς δύο ὡς «θετική» — «παραγωγική».

— *τρίτο*, γιά μιά σύμπτωση ὡς πρὸς τόν *τόπο ἐμφάνισης* τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δράσης τῆς Ἐξουσίας στόν Foucault καί τοῦ Κράτους στόν Πουλαντζά, πού εἶναι ὁλόκληρο τό «κοινω-

νικό πεδίο» (Foucault) ἢ «ὅλες οἱ σφαῖρες τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος» (Πουλαντζά).

★

Ἀρχίζω μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ πρώτου κοινῶν σημείου, τῆς μεθοδολογικῆς δηλαδή σύμπτωσης πού ἀφορᾷ τή δυναδική σχέση τῆς Ἐξουσίας ἢ τοῦ Κράτους μέ τίς ἄλλες δομές τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ καί πού ἀναφέρεται, κυρίως, στό πρόβλημα τῆς *θεμελίωσής τους καί ὄχι τῆς καταγωγῆς τους*. Ἐξαγγέλω ἀμέσως ὅτι καί στούς δύο, τό πρόβλημα τοῦ εἰδικοῦ τους «ἀντικειμένου», δηλαδή τῆς Ἐξουσίας καί τοῦ Κράτους, ἐπιλύεται μέ τήν ὁμολογημένη ἢ ἀνομολόγητη προσφυγή τους σέ δύο βασικές ἀρχές τοῦ στρουκτουραλισμοῦ:

α. τῆς *δυναδικῆς*, ὅπως ἀnéφερα, ἀρχή συμπαράθεσης καί συμβολῆς δύο διαφορετικῶν *discours* (λόγων) («λόγος» τῆς Ἐξουσίας στόν Foucault καί «λόγος» τοῦ Κράτους στόν Πουλαντζά), πρὸς ἄλλους «λόγους» στούς ὁποίους οἱ πρῶτοι διαχέονται, καθιερώνοντας ἔτσι μιά λειτουργία *ὁμοιότητος* ὑπεράνω τῆς *διαφορᾶς*.

β. τῆς *συγχρονικῆς ἀρχῆς* θεμελίωσης τῶν πρώτων αὐτῶν «λόγων» (τῆς Ἐξουσίας ἢ τοῦ Κράτους) στό ἐσωτερικό τῶν ἄλλων, πού θεωροῦνται ὡς «*συνυπάρχοντες ὅροι*» κατά τήν ἐκφραση τοῦ F. de Saussure στά «*Μαθήματα Γενικῆς Γλωσσολογίας*»³.

Θά πρέπει λοιπόν νά ἀναζητήσουμε τό στρουκτουραλισμό πίσω ἀπό τήν «γενεαλογική» προβληματική τοῦ Foucault, παρά τίς διακηρύξεις-του στό ἐναρκτήριο μάθημά του στο *College de France* στά 1970, ὅπου αὐτός ὁ «*στρουκτουραλιστής χωρίς δομές*» διαβεβαίωσε πῶς, ἂν ὅ,τι κάνει θεωρεῖται στρουκτουραλισμός, εἶναι γιὰτί ἔτσι «*βολεύει*» ὅσους τό ἰσχυρίζονται⁴.

Θά πρέπει ὁμως νά ἀναζητήσουμε τό στρουκτουραλισμό καί στή μαρξιστική προβληματική τοῦ Πουλαντζά, ὁ ὁποῖος δέν παραλείπει νά ἀμφισβητῇ ρητά κάθε ἀνάλυση βασισμένη στήν «*μηχανιστική*» καί «*γραμματική αἰτιότητα*», θεμελιωμένη, ὅπως ὑπογραμμίζει, σέ μιά «*μονιστική ἀρχή*»⁵, σαφῶς ἀντίθετη πρὸς τόν στρουκτουραλισμό.

Τόσο ὁ Foucault στό τελευταῖο βιβλίο του μέ τίτλο *Histoire de la sexualité — La volonté de savoir* ὅσο καί ὁ Πουλαντζά, ἀποκρούουν τόν ἱστορικισμό καί τήν μονιστική του αἰτία, δυσπιστοῦν σέ κάθε προβληματική χρονολογικῆς καταγωγῆς καί ἀντιλαμβάνονται τό εἰδικό τους «ἀντικείμενο», δη-

Τό κείμενο αὐτό διαβάστηκε στά πλαίσια μιᾶς ἐκδήλωσης στή μνήμη τοῦ Ν. Πουλαντζά, πού διοργανώθηκε στή Θεσσαλονίκη στίς 8 καί 9 Φεβρουαρίου 1980, ἀπό τή Λέσχη Γραμμάτων καί Τεχνῶν Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. N. Poulantzas, *L' État, le pouvoir, le socialisme*, ἐκδ. PUF, 1978.

2. Βλ. N. Poulantzas, ὁ.π., σελ. 50.

3. Βλ. F. de Saussure, *Μαθήματα Γενικῆς Γλωσσολογίας*, ἐκδ. Παπαζήση, 1979, σελ. 116-117. Βλ. ἐπίσης, Γ. Μπαμπινιώτη, *Θεωρητική Γλωσσολογία*, Ἀθήνα,

1980, σελ. 40, ὅπου ἐπισημαίνει ὅτι «*συγχρονικός δέν σημαίνει ἀπλῶς σύγχρονος (...)* ἀλλά ἰδιοσυγχρονικός», μέ τήν ἔννοια ὅτι τά συγχρονικά στοιχεῖα ἐξετάζονται μόνο στήν προοπτική τοῦ παρόντος.

4. Βλ. Μ. Φουκώ, *Ἡ τάξη τοῦ λόγου*, ἐκδ. Ἡριδανός, σελ. 51.

5. Βλ. N. Poulantzas, ὁ.π. σελ. 46.

6. Βλ. M. Foucault, *Histoire de la sexualité, 1. La volonté de savoir*, ἐκδ. Gallimard, 1976. Βλέπε ἀκόμα τίς «τέσσερις ἀρχές» πού διέπουν κάθε «λόγο» (*discours*), στό ἐναρκτήριο μάθημα τοῦ M. Foucault, ὁ.π., σελ. 37.

λαδή τήν Ἐξουσία καί τό Κράτος, ὡς δομή⁷ θεμελιωμένη μέσα σέ μία ἄλλη καί συγχρόνως *διάφορη* ἀπ' αὐτήν.

Τήν ἄλλη, ἐξωτερική δομή ὁ Foucault τήν ὀνομάζει «μηχανισμό» (*dispositif*) καί τήν ὀρίζει ὡς σύνολο ἐτερογενῶν στοιχείων πού περιέχει θεσμούς, ἀρχιτεκτονικές διαρρυθμίσεις, κανονιστικές ἀποφάνσεις, νόμους, διοικητικά μέτρα, ἐπιστημονικές, φιλοσοφικές, ἠθικές προτάσεις, ἐνῶ ὁ Πουλαντζᾶς, σύμφωνα ἄλλωστε καί μέ τόν μαρξισμό, θεωρεῖ ὡς δομές ὅλες τίς δυναμικές, μεταβαλλόμενες διαδικασίες, πού διαμορφώνουν τό λεγόμενο νομικο-πολιτικό καί ἰδεολογικό πεδίο. Θα πρέπει παρενθετικά νά σημειωθεῖ, ὅτι οἱ διαδικασίες αὐτές, δέν ταυτίζονται μέ τήν στατική, ἀμετάβλητη *ὁλότητα* πού καί αὐτή χαρακτηρίζεται ἀπό τό συγχρονικό στρουκτουραλισμό ὡς *δομή*. Πρόκειται ἀντίθετα γιά τίς διαδικασίες-δομές ἑνός μαρξογενοῦς γενετικοῦ στρουκτουραλισμοῦ, πού τείνουν, ὅπως θα ἐπιστημάνει ὁ Lucien Goldmann, ἀφ' ἑνός στήν «ἀποδόμηση τῶν παλαιῶν δομῶν καί ἀφ' ἑτέρου στήν *δόμηση* νέων *ὁλοτήτων*»⁸. Πάντως, τόσο ἡ δομή τοῦ συγχρονικοῦ στρουκτουραλισμοῦ, ὅσο καί οἱ δομές-διαδικασίες τοῦ γενετικοῦ στρουκτουραλισμοῦ, ἔχουν ὡς κοινό χαρακτηριστικό, ὅτι «δεν ἀναφέρονται στήν ἐμπειρική πραγματικότητα ἀλλά σέ μοντέλα κατασκευασμένα σύμφωνα μ' αὐτήν»⁹.

Πράγματι, ἐνῶ γιά τόν Πουλαντζᾶ τό μοντέλο στό ὁποῖο ἀναφέρονται οἱ δομές-διαδικασίες, εἶναι ἡ κεντρική μαρξιστική κατηγορία τοῦ «*τρόπου παραγωγῆς*»¹⁰, πού ὅπως ὑπογραμμίζει, «ἀποτελεῖ ἕνα ἀφηρημένο τυπικό ἀντικείμενο πού δέν ὑπάρχει μέ τήν κυριολεκτική ἐννοια τοῦ ὅρου στήν πραγματικότητα»¹¹, γιά τόν Foucault τό μοντέλο εἶναι ἕνα «*διάγραμμα*» πού «ὀργανώνει σέ μιά δεδομένη στιγμή τίς συγκεκριμένες κοινωνικές μηχανές»¹². Ἐν τούτοις, στόν Foucault, ἡ ἐννοια τοῦ «*διαγράμματος*», θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὡς μιά «*τρίτη ἀρχή*»¹³, ἕνα τρίτο ἐπίπεδο, πέρα ἀπό τήν ἐμπειρική πραγματικότητα, ἀλλά καί ἀπό τό μαρξιστικό μοντέλο τοῦ «*τρόπου παραγωγῆς*». Νομίζω ὥστόσο ὅτι καί τό «*διάγραμμα*» τοῦ Foucault, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ ἕναν μηχανισμό πού «*μπορεῖ κάλλιστα νά παρασταθεῖ ὡς «ἕνα καθαρό ἀρχιτεκτονικό σύστημα*»¹⁴, εἶναι κι αὐτό ἕνα *suis generis* δομικό μοντέλο, ἀπόλυτα ἀντίστοιχο μέ τό μοντέλο τοῦ «*τρόπου παραγωγῆς*».

Στόν Foucault καί τόν Πουλαντζᾶ, τά εἰδικά τους «ἀντικείμενα», δηλαδή ἡ Ἐξουσία καί τό Κράτος, λειτουργοῦν ἐντός τῶν ἄλλων, ἐξωτερικῶν δομῶν, θεμελιώνονται, δηλαδή, στό ἐσωτερικό τους καί δέν ἐξαντλοῦνται σ' αὐτές, ἀλλά διαχέονται καί τίς ξεπερνοῦν τήν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή πού κι δομές αὐτές, εἴτε σάν «*μηχανισμοί*» (Foucault) εἴτε σάν «*διαδικασίες*» (Πουλαντζᾶς), τά ὑπερβαίνουν.

Ἐχουμε λοιπόν, ἀπό τή μιά, παρουσία *συγχρονική* τῆς Ἐξουσίας καί τοῦ Κράτους μέσα σέ εὐρύτερες δομές, κατά τή γένεσή τους, καί, ἀπό τήν ἄλλη, ξεπέραςμα τῆς Ἐξουσίας καί τοῦ Κράτους ἀπό τίς ἴδιες τίς δομές, πού προϋποτίθενται, χω-

ρίς ὥστόσο νά προϋπάρχουν χρονικά.¹⁵

Πῶς ὁμῶς τά εἰδικά «ἀντικείμενα» τοῦ Foucault καί τοῦ Πουλαντζᾶ, λειτουργοῦν συγχρόνως ὡς *ἔργον* καί ὡς *ἐνέργεια* καί πῶς προσδιορίζουν, ἐνῶ ἔπονται, πῶς μετατίθενται στήν «περιφέρεια», ἐνῶ θεμελιώνονται στό «κέντρο»;

Ἐδῶ εἶναι ἐμφανής ἡ ἐπιρροή τοῦ μαρξισμοῦ καί τοῦ στρουκτουραλισμοῦ, γιά τήν ἰδιότυπη λειτουργία αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς - κρυμμένης δομῆς, δηλαδή τῆς Ἐξουσίας καί τοῦ Κράτους, στόν Foucault καί τόν Πουλαντζᾶ, ἀντίστοιχα.

Στόν Marx ἐν προκειμένῳ, ἡ δομή αὐτή (Κράτος) δέ συγγέεται μέ τίς ὁρατές σχέσεις (πάλη τῶν τάξεων) πού ὥστόσο τίς διαμορφώνει ἐνῶ τήν ξεπερνοῦν διαρκῶς. Τό Κράτος, σάν «*σύννοψη τῶν πρακτικῶν ἀγώνων τῆς ἀνθρωπότητας*» (Marx), βρίσκεται, καί σύμφωνα μέ τόν Lenin, στό ἐσωτερικό τῶν παραγωγικῶν δομῶν, ἐφόσον τό «*πολιτικό στοιχείο*» πού τό προσδιορίζει, εἶναι τό «*οἰκονομικό στοιχείο συμπυκνωμένο*»¹⁶.

Ἄς ἀναλογιστοῦμε, γιά παράδειγμα, τό ρόλο τῆς μαρξιστικῆς κατηγορίας τῆς Ἀξίας, ὡς ἐσωτερικῆς - κρυμμένης δομῆς γιά τήν διαμόρφωση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Ὅταν ὁ Marx ἀναπτύσσει τήν θεωρία του γιά τήν Ἀξία, πρὶν ἀπό τήν θεωρία γιά τό *Κεφάλαιο*, στό ὁμώνυμο ἔργο του, τό κάνει γιά νά ἀναλύσει, μέσω μιᾶς ἐσωτερικῆς-κρυμμένης δομῆς, ὅλη τή λογική τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς.

Τό ἴδιο καί στό στρουκτουραλισμό, καί κυρίως τό συγχρονικό στρουκτουραλισμό τοῦ Γάλλου ἀνθρωπολόγου Cl. Lévi - Strauss καί τοῦ Γάλλου ψυχαναλυτῆ J. Lacan¹⁷.

Τό βασικό ἀξίωμά τους εἶναι πῶς μέσα καί πίσω ἀπό τίς λεγόμενες ἐξωτερικές δομές τῶν συστημάτων, ὑπάρχουν ἄλλες ἐσωτερικές-κρυμμένες δομές πού διέπουν τίς ἐξωτερικές, καί πού συντελοῦν στήν δημιουργία ὁποιοδήποτε συστήματος. Ἀναφέρω, παραδειγματικά, τό σύστημα ἐσωτερικῶν καί ἐξωτερικῶν δομῶν στή βάση τῆς φωνολογίας, τό ὁποῖο χρησιμεύει στόν Cl. Lévi-Strauss γιά τίς παρατηρήσεις του πάνω στήν συγγένεια, καί, κυρίως, γιά τή θέση του σύμφωνα μέ τήν ὁποία, τό δυαδικό σύστημα συμπληρωματικῶν παραγόντων στή βάση τῶν δεσμῶν συγγένειας δέν ἔχει σχέση μέ τήν ὑπαρξη δεσμῶν αἵματος, ἀλλά μέ τήν ἀνταλλαγή-μετάβαση τοῦ ἀγαθοῦ γυναικᾶ ἀπό τή μιά ὁμάδα στήν ἄλλη.

Ἐπενθυμίζω τέλος, τόν «*ἀλγόριθμο*» τοῦ J. Lacan ($\frac{\Sigma}{\sigma}$) στόν ὁ-

ποῖο τό «σημαῖνον» (Σ) «*εἶναι ὁλόκληρο*», συνίσταται ἀπό μιά «*ἀλυσίδα σέ πολλαπλά ἐπίπεδα*» καί «*προηγείται τοῦ «σημαινόμενου» (σ)*», ἐφόσον πάντοτε τό «*ἀπωθεῖ*» κάτω ἀπό τή διαχωριστική γραμμή πού αὐτό ἀκριβῶς ὑποδεικνύει.

Ἄν, λοιπόν, κύριο μέλημα τοῦ στρουκτουραλισμοῦ εἶναι ἡ ἐμφάνιση αὐτῆς τῆς δυαδικῆς σχέσης καί ἀκόμη ἡ ἐπισήμανση τῶν νόμων πού τή διέπουν, τότε, στήν περίπτωση τοῦ Foucault καί τοῦ Πουλαντζᾶ, ἔχουμε νά κάνουμε μέ στρουκτουραλισμό. Ἐχουμε νά κάνουμε ἀναμφίβολα μέ μιά γενετική μορφή στρουκτουραλισμοῦ στόν ὁποῖο ἡ πρώτη «*κρυμμένη δομή*»¹⁸ —

7. Ὁ Πουλαντζᾶς εἶναι σαφές ὅταν χαρακτηρίζει τό Κράτος ὡς δομή μέ ρόλο «*ὀλικό*» πού «*ἀποκτᾶ ἕνα χαρακτήρα πολιτικό, μέ τήν ἐννοια ὅτι διατηρεῖ τήν ἐνότητα ἑνός σχηματισμοῦ, πού στό ἐσωτερικό του συμπυκνώνονται ἀντιφάσεις*». Βλ. Ν. Πουλαντζᾶ, *Πολιτική Ἐξουσία καί κοινωνικές τάξεις*, ἐκδ. Θεμέλιο, 1975, τ. I, σελ. 61, ὑπόσημ. 16 καί σελ. 69.

8. Βλ. L. Goldmann, *Ἡ γενετική δομική μέθοδος στήν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας*, περιοδικό ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ ἀριθ. 25/26. Βλ. ἐπίσης, Ν. Πουλαντζᾶ, *Πολιτική ἐξουσία...*, ὅπου ὀρίζει τή «δομή» ὡς τή «*μήτρα πού ὀργανώνει τοὺς θεσμούς*». δ.π., σελ. 159, ὑπόσημ. 22.

9. Βλ. Cl. Lévi Strauss, *Anthropologie Structurale* ἐκδ. Plon, 1958 καί 1974, σελ. 305.

10. Βλ. καί Louis Althusser, *Lire le Capital*, ἐκδ. Fr. Maspero, 1968, τ. II, σελ. 57, ὅπου τήν ἐννοια τοῦ «*τρόπου παραγωγῆς*» τήν ἐξομοιώνει μέ τήν ἐννοια τῆς «*καθολικῆς δομῆς*» (*structure globale*).

11. Βλ. Ν. Πουλαντζᾶ, *Πολιτική ἐξουσία...*, τ. I, σελ. 16.

12. Βλ. G. Deleuze, *Ecrivain non: un nouveau cartographe*, περιοδικό Critique, τ.χ. 343, σελ. 1221.

13. Βλ. Ν. Poulantzas, δ.π., σελ. 45.

14. Βλ. M. Foucault, *Surveiller et punir*, ἐκδ. Gallimard, 1975, σελ. 207.

15. Βλ. Ν. Poulantzas, δ.π., σελ. 49, ὅπου ἀναφέρει ὅτι «*τό Κράτος δέν εἶναι ἕνα ταξικό Κράτος μέ τή μόνη σημασία ὅτι συμπυκνώνει τήν ἐξουσία θεμελιωμένη στίς ταξικές σχέσεις, ἀλλά καί μέ τή σημασία ὅτι διαχέεται δυναμικά σέ κάθε ἐξουσία, οἰκιοποιούμενο τοὺς μηχανισμούς της, ἐξουσία ἡ ὁποία, ὥστόσο, τό ξεπερνᾶ συνεχῶς*». Βλ. ἐπίσης, M. Foucault, *Surveiller et punir*, δ.π., σελ. 179, ὅπου τονίζει ὅτι «*εἶναι ὁλόκληρος ὁ μηχανισμός πού παράγει καί διανέμει τήν ἐξουσία*».

16. Βλ. χαρακτηριστικά τήν προβληματική τῆς σχέσης τοῦ Κράτους μέ τίς ἀντιφάσεις πού χαρακτηρίζουν τίς διαφορές δομές ἑνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ στό ἔργο *Πολιτική Ἐξουσία...* τοῦ Ν. Πουλαντζᾶ, ἀπό ὅπου συνάγεται, ἔμμεσα, ὅτι ὁ «*ὀλικός ρόλος*» τοῦ Κράτους ὡς «*παράγοντα συνοχῆς*», εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς του θέσης στό «*ἀποτέλεσμα ἑνός συνόλου δομῶν καί τῶν σχέσε-
ών τους», δηλαδή στίς κοινωνικές τάξεις. Ὁ Πουλαντζᾶς, συνεπῶς, ἐπεξεργάζεται τή δομική αὐτή ἀνάλυση ἀπό τό 1968.*

17. Βλ. Γ. Βέλτσου, *Κοινωνιολογία τῶν Θεσμῶν II*, ἐκδ. Παπαζήση, 1979, σελ. 34-35.

18. Ὁ Πουλαντζᾶς διατυπώνει τή λανθάνουσα «θέση» τῆς δομῆς ἀπό τό 1968, ὅταν στό ἔργο του «*Πολιτική Ἐξουσία...*» ὑπογραμμίζει ὅτι, «*ἡ δομή μένει πάντα κρυμμένη μέσα στό σύστημα*» (Βλ. δ.π., σελ. 159, ὑπόσημ. 22).

ή Έξουσία ή τό Κράτος — είναι έσωτερική στίς άλλες (ή Έξουσία στους «μηχανισμούς», τό Κράτος στίς «σχέσεις παραγωγής»), αλλά ό κινήτης εξέλιξης όλόκληρου του συστήματος παραμένει έξωτερικός, στο μέτρο πού ή δυναμική, διαλεκτική εξέλιξη του, δέν προέρχεται από τό έσωτερικό της πρώτης δομής (Έξουσία — Κράτος), αλλά από την αντιπαράθεση της πρόσ τίς άλλες έξωτερικές δομές, δηλαδή από την ίδια την Ιστορία.

Καί στο σημείο αυτό ή δομική αντίθεση μεταξύ του διαχρονικού — μεταβλητού στοιχείου και του συγχρονικού — άμετάβλητου, είναι φανερή. Η έσωτερική δομή, δηλαδή τό Κράτος (ή ή Έξουσία) είναι βέβαια «παρόν μέσα στη γένεση και την αναπαραγωγή»¹⁹ της πάλης των τάξεων ή «διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο μέσα στίς σχέσεις παραγωγής και τους ταξικούς αγώνες»²⁰, ή ακόμα, «χαρακτηρίζει, από μέσα, κάθε σχέση έξουσίας, ό ως ή σχέση άνδρα - γυναίκας»²¹, ή, τέλος, «παρεμβαίνει μέ τη δράση του μέσα σε κάθε σχέση έξουσίας»²², αλλά συγχρόνως «έπεται» των ταξικών αγώνων και των σχέσεων έξουσίας πού τό «ξεπερνούν»²³, χωρίς ωστόσο ή προτεραιότητα αυτή νά έχει χρονολογικό χαρακτήρα αλλά χαρακτήρα δυναμικό.

Βλέπουμε λοιπόν καθαρά, άφενός την συγχρονική όψη της λειτουργίας της δομής: «Κράτος», στον Πουλαντζά, και, άφετέρου, την διαχρονική όψη της, στο μέτρο πού οι άλλες δομές-διαδικασίες (π.χ. πάλη των τάξεων) τό «ξεπερνούν» (τό Κράτος) σε μία δυναμική πού τό έμπεριέχει.

Βλέπουμε, άκόμη, ότι αυτή ή σύνθετη όψη της δομής: «Κράτος», δέν υποδηλώνει μία χρονολογική φάση εξέλιξης (διαχρονία), αλλά μία συγχρονική «κατάσταση», πού διαπλέκεται δυναμικά μέ την διαχρονική της δυνατότητα, καθιστάμενη ή μία, περιεχόμενο της άλλης.

Είναι, λοιπόν, άπόλυτα θεμιτό νά υποστηριχτεί ότι όταν ό Foucault όρίζει την Έξουσία ως «κατάσταση»²⁴, αυτή τη συγχρονική κατ' άρχήν ιδιότητα της αποδίδει, ή όποια, ωστόσο, παραπέμπει και στη διαχρονική δυναμική της.

Αυτό πού τονίζει ό M. Foucault είναι πώς ή Έξουσία έμφανίζεται συγχρονικά ως «κατάσταση», αλλά ταυτόχρονα λειτουργεί δυναμικά, έφόσον συνιστά «πολλαπλότητα σχέσεων δύναμης πού ένυπάρχουν στον χώρο στον όποιο άσκοούνται (τά άποτελέσματά της)»²⁵. Λειτουργεί, δηλαδή, και μέσα στη ροή του χρόνου των άποτελεσμάτων της (διαχρονία). Τό ίδιο και ό Πουλαντζάς: Για νά περιγράψει τον συστατικό ρόλο του Κράτους «μέσα στίς σχέσεις παραγωγής και στην πάλη των τάξεων», άρα και «μέσα στίς σχέσεις έξουσίας», διακρίνει «μία για πάντα», όπως χαρακτηριστικά τονίζει, την προβληματική της «χρονολογικής καταγωγής από την προβληματική της (συγχρονικής) θεμελίωσης»²⁶. Η διάκριση αυτή ωστόσο δέν παραπέμπει τόσο στην στρουκτουραλιστική αντίθεση μεταξύ μιας δυναμικής εξέλιξης (διαχρονία) και μιας στατικής κατάστασης (συγχρονία), αλλά αναφέρεται κυρίως στην χρονολογική αντίληψη της καταγωγής, ως κύριας αίτίας του ιστορικισμού.

Η πρόταση του μεγάλου Έλβετου γλωσσολόγου F. de Saussure, είναι πάλι αποφασιστική: «Τό πρόβλημα της καταγωγής της γλώσσας», γράφει στα «Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας», «δέν πρέπει νά άποτελεί τό μόνο πραγματικό αντικείμενο της γλωσσολογίας» είναι ή ζωή, ή κανονική και όμαλή, ενός ι-

διώματος, πού είναι κι όλας καθιερωμένο».

Αυτό λοιπόν τό «καθιερωμένο», τό ήδη υπάρχον, για νά «θεωρηθεί», θά πρέπει ό παρατηρητής — ό γλωσσολόγος του F. de Saussure, ή ό κοινωνιολόγος του Πουλαντζά — νά μήν τρέξει πίσω από την εξέλιξη της γλώσσας ή αντίστοιχα της κοινωνικής διαδικασίας, αλλά νά σταθεί στην πιο ψηλή κορυφή, όπως ό παρατηρητής στο παράδειγμα του F. de Saussure, πού θέλει νά δει «τό πανόραμα των Άλπεων» και διαλέγει την πιο «ψηλή κορυφή»²⁷.

Ο Πουλαντζάς είναι λοιπόν κατηγορηματικός: «ή διαίρεση σε τάξεις και ή πάλη των τάξεων, δέν μπορούν νά θεωρηθούν ως καταγωγή του Κράτους, μέ την έννοια μιας άρχής της γένεσης του Κράτους»²⁸.

Ποιοί όμως σκέπτονται την ταξική διαίρεση και την ταξική πάλη ως αίτία της καταγωγής του Κράτους και ποιοί, αντίθετα, θεωρούν τό Κράτος ως πρώτη άρχή; Στην πρώτη κατηγορία ό Πουλαντζάς τοποθετεί τον F. Engels, υπεύθυνο για μία ιστορικο-ιστική - γραμμική προβληματική πού εισβάλλει στο μαρξικό *corpus* μέ τό έργο, «Καταγωγή της οικογένειας της άτομικής ιδιοκτησίας και του Κράτους»²⁹. Την προβληματική αυτή δέν θά την ήθελε ένδεχομένως ό K. Marx, πού, σ' ένα κείμενό του γραμμένο τό 1855-59, είκοσιπέντε χρόνια πριν την «Καταγωγή...» του Engels, όχι μόνον προτείνει ένα πολυπλοκότερο και περίπου αντι-εξελεκτικό σχήμα «εξέλιξης των κοινωνιών», διάφορο των «τριών εποχών» του Morgan — Engels, αλλά και εισάγει την περιβόητη έννοιολογική κατηγορία του «άσιατικού τρόπου παραγωγής», πού σκοπεύει πράγματι σε μία αντι-εξελεκτική και, κατά συνέπεια, δομική πολλαπλότητα των μορφών μετάβασης — μία πού, μέ τον «άσιατικό τρόπο» υποδηλώνεται, όπως τονίζει ό M. Godelier, ένας κοινωνικός σχηματισμός «πού αντίστοιχεί στην αντίφαση όρισμένων μορφών περάσματος από την άταξική στην ταξική κοινωνία»³⁰ και πού, πάντως, προσδιορίζει μία «ειδική δομή» της όποιας τά στοιχεΐα, παρμένα χωριστά, άνιχνεύονται και σε άλλες δομές.

Ο Engels όμως, πού έννοεί τον μαρξισμόσάν «πλήρη ιστορικοισμό»³¹, επιμένει στην γραμμική αιτιότητα, όλως διόλου ξένη προς τον λαγθάνοντα στρουκτουραλισμό, πού όντως ύπάρχει στα κείμενα του «ώριμου Marx»³² και, κυρίως, στο «Κεφάλαιο», όπως μās έχει «δείξει» ό L. Althusser.

Τό ίδιο συμβαίνει και μέ την τυπικά άνάλογη προς τον Engels προβληματική των K. Καστοριάδη και C. Lefort πού κι αυτοί, όπως έπισημαίνει ό Πουλαντζάς, θεωρούν τό Κράτος σάν «θεσμοθετημένο έξάρτημα του κοινωνικού»³³.

Η βασική τους θέση είναι γνωστή. Άν ή κοινωνία πρέπει μέ κάθε θυσία νά οδηγεί τά μέλη της σε μία «ρητή και συνειδητή αυτοθέσμιση», δέν έχει άνάγκη τό Κράτος, πού δημιουργήθηκε μέ την εμφάνιση των ιστορικών κοινωνιών. Αυτό απέδειξε ή γαλλική Κομμούνα στά 1871, ή ούγγρική Έπανάσταση στά 1956 αλλά και ό γαλλικός Μάης του '68. Άποδείχτηκε δηλαδή, μέσα από την επαναστατική έμπειρία, ότι μπορούν νά λειτουργήσουν οργανωτικές μορφές πού «αναπαριστάνουν μία θεσμική ιστορικο-κοινωνική δημιουργία», πέραν και έναντίον του Κράτους. Οι οργανωτικές αυτές μορφές, δηλαδή οι κοινωνικοί θεσμοί, προέρχονται κάθε φορά «έκ του μηδενός» σάν από

19. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 39.

20. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 43.

21. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 48.

22. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 48.

23. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 48.

24. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, *δ.π.* σελ. 123.

25. M. Foucault, *Histoire...*, *δ.π.* σελ. 122.

26. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 43.

27. Βλ. F. de Saussure, *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*, σελ. 117.

28. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 44. Θά πρέπει επίσης νά τονισθεί ότι ό Πουλαντζάς ήταν πάντα άρνητικός σε όποιαδήποτε ιστορικοιστική άνάλυση - προσέγγιση του Κράτους. Είναι χαρακτηριστικές οι παρατηρήσεις του, από τό 1968, για τό

«ζήτημα της ιστορικής γέννησης του Κράτους», πού είναι «ένα πρόβλημα ξεχωριστό» (βλ. N. Πουλαντζά, *Πολιτική Έξουσία...*, σελ. 66).

29. Βλ. Γ. Βέλτσου, *Κοινωνιολογία των Θεσμών II*, *δ.π.* σελ. 20 κ. έπ.

30. Βλ. M. Godelier, *Ο άσιατικός τρόπος παραγωγής*, έκδ. Αύριο, σελ. 5.

31. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 47.

32. Καί όταν ό Ένγκελς, στο έργο του Άντι-Ντύρινγκ, όρίζει τό Κράτος σάν «έπίσημη σύνοψη της κοινωνίας», ακολουθεί την άποψη πού είχε έκφρασει από τον Μάρξ, σε γράμμα του προς τον Ρούγκε, στά 1843, όπου τόνιζε ότι «τό Κράτος είναι ή σύνοψη των πρακτικών άναγκών της άνθρωπότητας». (βλ. N. Πουλαντζάς, *Πολιτική Έξουσία...*, *δ.π.*, σελ. 63).

33. Βλ. N. Poulantzas, *δ.π.*, σελ. 46.

«γένεση οντολογική», ενώ αντίθετα δεν συμβαίνει τό ίδιο μέ τό πάντοτε *επόμενο* Κράτος.

Ἡ κοινωνία, ασφαλῶς, μπορεῖ νά λειτουργήσῃ «κατά τοῦ Κράτους, τονίζει καί ὁ ἐθνολόγος P. Clastres, πού ἀνήκε στήν ομάδα τοῦ περιοδικοῦ «*Libre*»³⁴ μαζί μέ τούς Καστοριάδη καί Lefort. Μπορεῖ νά λειτουργήσῃ, γιατί οἱ πολιτικές σχέσεις ἐξουσίας προηγούνται τῶν οικονομικῶν σχέσεων καί οἱ πολιτικές σχέσεις (σχέσεις μιᾶς «διάχυτης ἐξουσίας» ἀπό ἕναν «ἀρχηγό χωρίς ἐξουσία» σέ μιᾶ κοινωνία μέ ἐξουσία) δέν χρειάζονται τό Κράτος, ὅπως, ἄλλωστε δέν χρειάζονται καί τόν ἱστορικό χρόνο ἢ τή γραφή. Οἱ «πρωτόγονες κοινότητες», κατά τόν P. Clastres, θεσμοθετοῦν τό «κοινωνικό» μέσα στό «πολιτικό». Ἡ «ὑποδομή» τους εἶναι τό «πολιτικό στοιχείο» κι αὐτό προσδιορίζεται ὡς *ἀρνηση τοῦ Κράτους*, δηλαδή ἀρνηση μιᾶς συγκεντρωτικῆς καί ξεχωριστῆς Ἐξουσίας³⁵. Ἀλλωστε, οἱ «πρωτόγονες κοινότητες» — μοντέλα γιά τίς θέσεις τῶν Καστοριάδη καί Lefort — δέν σκέφτονται παρά μόνον τήν ἀποκέντρωση τῆς Ἐξουσίας καί τήν ἀποφυγή σχηματισμοῦ Κράτους μέ κάθε τρόπο. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ παράγραφος ἀπό τό βιβλίο τοῦ Clastres: «Ἡ κοινωνία κατά τοῦ Κράτους», πού ἀναφέρει ὁ Πουλαντζᾶς, δηλώνοντας συνάμα ὅτι ἡ σύνολη προβληματική αὐτοῦ τοῦ ἔργου — «*λαμπρό παράδειγμα... ἱστορικο-στικου συλλογισμοῦ γραμμικῆς αἰτιότητας*» — ἐντάσσεται ἀκριβῶς στήν ἴδια ἀντίληψη μέ τήν ἀντίληψη τοῦ Engels, παρά τήν οὐσιαστική τους ἀντίθεση. Ἀναφέρω χαρακτηριστικά τήν παράγραφο τοῦ P. Clastres, πού παραθέτει αὐτούσια ὁ Πουλαντζᾶς:

«Ἡ πολιτική σχέση τῆς ἐξουσίας, προηγείται καί στηρίζει τήν οικονομική σχέση ἐκμετάλλευσης. Πρίν νά εἶναι οικονομική, ἡ ἀλλοτρίωση εἶναι πολιτική. Ἡ ἐξουσία εἶναι πρίν τήν ἐργασία, τό οικονομικό ἀπορρέει ἀπό τό πολιτικό, ἡ ἀνάδειξη τοῦ Κράτους προσδιορίζει τήν ἐμφάνιση τῶν τάξεων»³⁶.

Στόν P. Clastres ὡστόσο καί ἐρήμην του, στηρίζεται μεταξύ ἄλλων καί ἡ προβληματική τῶν «νέων φιλοσόφων» καί εἰδικότερα τοῦ B.H. Lévy, στό ἔργο του: «*La barbarie à visage humain*», πού ἀναφέρει ἐνδεικτικά ὁ Πουλαντζᾶς σάν τόν ἀντίποδα τῶν θέσεων καί τοῦ Engels ἀλλά καί τῶν Καστοριάδη - Lefort. Ο Ἡ. Lévy ἐπικρίνει τήν κατεξοχήν «αἰσιόδοξη», ὅπως ὑποστηρίζει, θέση τῆς «ἐξαφάνισης» ἢ «μαρασμοῦ» τοῦ Κράτους, μέ τόν ἱσχυρισμό ὅτι «τό Κράτος δέν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς Ἱστορίας», ἐφόσον «δέν ὑπάρχει Ἱστορία πρό τοῦ Κράτους» καί ἐφόσον «ἡ Ἱστορία δέν ἔχει νόημα παρά μέ τό Κράτος», μέ τό ὁποῖο ἄλλωστε καί ἐμφανίζεται. Κατά συνέπεια «ἡ ἰδέα μιᾶς Ἱστορίας χωρίς Κράτος» εἶναι ἀντιφατική, γιατί αὐτός πού «ὀνειρεύεται» τήν ἐξαφάνιση τοῦ Κράτους, «θά πρέπει νά ὀνειρεύεται ταυτόχρονα τήν καταστροφή ἢ τό ξεπέρασμα τῆς Ἱστορίας»³⁷.

*

Θά προχωρήσω τώρα στίς ἀντιστοιχίες πού προκύπτουν ἀπό τόν τρόπο δράσης τῆς Ἐξουσίας, στόν Foucault, καί τοῦ Κράτους, στόν Πουλαντζᾶ. Θά πρέπει, ὅμως, προηγουμένως νά ἐπισημανθοῦν οἱ χαρακτηριστικές ιδιότητες τῆς Ἐξουσίας στόν M. Foucault.

Ἡ Ἐξουσία, «*σύνθετη στρατηγική κατάσταση*» λειτουργεῖ σύμφωνα μέ τόν Foucault, ὅπως περίπου ὁ γενετικός κώδικας στή βιολογία. Ὑπάρχει κατ' ἀρχήν πίσω καί μέσα σέ κάθε «μηχανισμό» τόν ὁποῖο καί ὀργανώνει. Ὑπάρχει δηλαδή μέσα καί

πίσω ἀπό τή φυλακή, τά ἄσυλα, τήν οἰκογένεια ἀλλά καί τή γνώση ἢ τή σεξουαλικότητα. Ἡ Ἐξουσία στρέφεται διαρκῶς χωρίς νά καταστρέφεται, στό μέτρο πού οὐδέποτε καταλύεται ἢ ἀνατρέπεται ἀλλά ἀπλῶς ἀναβαθμίζεται, μετατίθεται ἢ μετατονίζεται. Ἡ Ἐξουσία, ἄλλωστε, «δέν κατέχεται σάν ἕνα πράγμα, οὔτε μεταφέρεται σάν ἰδιοκτησία»³⁸, ἀλλά «ἀσκεῖται», «διαχέεται» καί «παράγεται» μέσα σέ «ἀπειράριθμα σημεῖα, μέσα σέ παιγνίδια ἀνισων καί κινούμενων σχέσεων»³⁹, μέσα στούς «κοινωνικούς μηχανισμούς». Οἱ σχέσεις Ἐξουσίας, ὅμως, δέ βρίσκονται σέ «θέση ἐξωτερική» ὡς πρός ἄλλους τύπους σχέσεων, ἀλλά ἀντίθετα βρίσκονται μέσα σ' αὐτές. Καί στο σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά τονιστοῦν τά ἐξῆς: Ὅταν ὁ M. Foucault ἀναφέρει στό τελευταῖο ἔργο του ὅτι «οἱ σχέσεις ἐξουσίας δέν εἶναι σέ ἐξωτερική θέση ὡς πρός ἄλλους τύπους σχέσεων (οἰκονομικές διαδικασίες, σχέσεις γνώσης, σεξουαλικές σχέσεις)»⁴⁰, δέν ἐννοεῖ διόλου τό μαρξισμό. Ο Ν. Πουλαντζᾶς ὡστόσο στήν σελίδα 40 τῆς «Εἰσαγωγῆς» τοῦ τελευταίου τοῦ βιβλίου υπογραμμίζει ὀρθά, ὅτι «γιά τό μαρξισμό, οἱ σχέσεις ἐξουσίας δέ βρίσκονται ὅπως υποστηρίζουν οἱ Foucault — Deleuze, σέ ἐξωτερική θέση πρός ἄλλους τύπους σχέσεων». Καί ἐδῶ ὑπάρχει ἡ ἀπολυθεύμενη παραδρομή ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἑλληνα στοχαστή: Ὁ Πουλαντζᾶς ἀπευθύνεται — καί παραπέμπει — ὄχι στόν ἴδιο τόν Foucault ἀλλά στόν G. Deleuze, καί μάλιστα σέ κριτική του γιά τό ἔργο τοῦ Foucault: «*Surveiller et punir*», δημοσιευμένη στό περιοδικό «*Critique*» (αριθ. 343), ὅπου ἐκεῖ, πράγματι, ὁ Deleuze ἀντιπαραθέτει τίς κεντρικές θέσεις τοῦ Foucault γιά τήν Ἐξουσία, ὄχι ἀκριβῶς πρός τήν μαρξιστική προβληματική, ἀλλά πρός τήν «*παραδοσιακή θέση τῆς ἀριστερᾶς γιά τήν ἐξουσία*»⁴¹, γενικότερα.

Ἡ κριτική, ὅμως, τοῦ Deleuze, δημοσιεύεται τό 1975, ἐνῶ ἡ φράση πού ἀναφέρει ὁ Πουλαντζᾶς εἶναι ἀπό τό τελευταῖο ἔργο τοῦ Foucault πού κυκλοφορεῖ στά 1976, ἕνα χρόνο ἀργότερα ἀπό τήν κριτική τοῦ Deleuze καί πού διόλου δέ φαίνεται νά στρέφεται κατά τοῦ μαρξισμοῦ. Ὁ Πουλαντζᾶς, ἐδῶ, ἤθελε πάση θυσία νά ὑπάρχει διαφωνία μέ τόν Foucault, μέσω τῆς κριτικῆς τοῦ Deleuze, γιά τήν ὁποία ὅμως ὁ Foucault δέν εὐθύνεται. Τέλος, ἀναφέρω γιά λόγους τάξεως ὅτι στήν παραπομπή ἀριθ. 9 τῆς Εἰσαγωγῆς του, ὁ Πουλαντζᾶς μνημονεύει, ἀδιαφοροποίητα ὅμως καί σάν ἐκ τῶν ὑστέρων, τό τελευταῖο ἔργο τοῦ Foucault, συνδυάζοντάς το, μέ τήν κριτική τοῦ G. Deleuze στό περιοδικό «*Critique*».

Εἶμαι τῆς γνώμης, λοιπόν, ὅτι δέν εἶναι ξένη πρός τίς θέσεις τοῦ Πουλαντζᾶ, τόσο τίς ἐπιστημονικές ὅσο καί τίς πολιτικές, ἡ διακήρυξη τοῦ Foucault στήν ἴδια σελίδα τοῦ τελευταίου τοῦ βιβλίου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «δέν ὑπάρχει, σέ σχέση μέ τήν ἐξουσία, ἕνας τόπος τῆς μεγάλης «Ἀρνήσεως», ἀλλά πολλές ἀποσπασματικές «αντιστάσεις»»⁴². Ἐδῶ εἶναι φανερό ἡ σημασία πού ἀποδίδει καί ὁ M. Foucault στόν περίφημο «πόλεμο θέσεων» καί στήν τακτική τῶν «*ρῆξεων*» μέσα στούς θεσμούς. Τακτική διάφορη ἀπό τή στρατηγική τῆς «μεγάλης» καί «μοναδικῆς» κατά μέτωπο ἀντιπαράθεσης, τοῦ τύπου τῶν «*χειμερινῶν ἀνακτόρων*», πού ποτέ δέν ὑποστήριξε ὁ Πουλαντζᾶς. Ἐτσι καί ἡ πανταχοῦ παρούσα καί κατακερματισμένη συγχρόνως ἐξουσία τοῦ Foucault, πού δέν εἶναι ἀποκλειστική ἰδιοκτησία κανενός, δέ συγκεντρώνεται σ' ἕνα μόνο «μηχανισμό» (π.χ. τό

34. Βλ. P. Clastres, *Les marxistes et leur anthropologie*, περιοδικό *Libre*, τ.χ. : 3, 1978, σελ. 135 κ.ἐπ.

35. Βλέπε καί τίς παρατηρήσεις τοῦ Ν. Πουλαντζᾶ γιά τήν ἰδιαίτερη σημασία τοῦ «πολιτικοῦ στοιχείου», πού, «σάν ἰδιαίτερη περιοχή, συμπίπτει μέ τήν ἐλάχιστη ἐμφάνιση ὀρισμένων κρατικῶν μορφῶν, ἀκόμα καί ἐμβρυακῶν — Ἐνγκελς — (ὅπως) στά πολυμερῆ Κράτη» (Βλ. Ν. Πουλαντζᾶ, *Πολιτική Ἐξουσία...*, δ.π., σελ. 67, ὑποσημ.27).

36. Βλ. P. Clastres, *La société contre l'Etat*, ἐκδ. Minuit, 1974, σελ. 169-172.

37. Βλ. B. H. Lévy, *La barbarie à visage humain*, ἐκδ. Grasset, 1977, σελ. 79.

38. Βλ. M. Foucault, *Surveiller et punir*, δ.π., σελ. 179.

39. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 123.

40. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 123-124.

41. Βλ. G. Deleuze, *Ecrivain...*, δ.π., σελ. 1208.

42. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 126.

Κράτος) όπως θά υποστήριζαν οί «νέοι φιλόσοφοι» — αλλά όχι ο δομικός μαρξιστικός στοχασμός — δέν εξαρτάται από καμία «υποδομή», δέν υπόκειται σέ κανένα «τρόπο παραγωγής»⁴³, αλλά *άσκειται* διαρκώς καί τά αποτελέσματά της είναι «*έπιδεκτικά διαρρυθμίσεων καί έλιγμών, τακτικών καί τεχνικών*» καί όχι κατοχής καί κυριότητας. Αύτή ή 'Εξουσία, λοιπόν, δρᾷ μέσα στά σώματα καί τά φρονήματα, μέσα στό οϊκονομικό πεδίο καί τίς παραγωγικές δυνάμεις, μέσα στίς σχέσεις παραγωγής, μέσα στή φυλακή ή τά άσυλα, έτσι ώστε κάθε πυραμιδοειδής αναπαράσταση της κοινωνίας μέ «βάση» καί «έποικοδόμημα» νά καταλύεται καί νά μή μπορεί νά γίνει πιά λόγος γιά δομικούς προσδιορισμούς σέ «πρώτη» καί «τελευταία άνάλυση» (μαρξισμός), ούτε γιά αίτιακή σχέση μεταξύ τών «έπιπέδων» ούτε καν γιά «έπιλογή ή άπόφαση του υποκειμένου τών σχέσεων εξουσίας»⁴⁴, αλλά γιά τακτικές τών σχέσεων 'Εξουσίας πού συνδέονται κάτω από μιά αίτιότητα μετωνυμική⁴⁵, έτσι ώστε «νά μήν υπάρχει συγκεκριμένο πρόσωπο πού τίς έπινει, αλλά άνώνυμες μεγάλες στρατηγικές, σχεδόν άφωνες» πού «*συντονίζουν τίς έπιτόπιες τακτικές τους*»⁴⁶.

*Αν όλα αυτά ισχύουν γιά τήν 'Εξουσία στόν Foucault, άνάλογα ισχύουν καί γιά τό Κράτος στόν Πουланτζᾶ. Κι αυτό θεμελιώνεται μέσα στίς σχέσεις παραγωγής. Κι αυτό «διαχέεται» κι αυτό «όργανώνει»⁴⁷, «δημιουργεί», «κατασκευάζει ατομικότητα μ' ένα σύνολο τεχνικών γνώσεων (έπιστήμη)»⁴⁸ άνάλογο μέ τίς «πειθαρχίες» του Foucault, κι αυτό «όμαλοποιεί», «παράγει» πολλούς («λόγους») διαφορετικά ένσαρκωμένους στούς ποικίλους μηχανισμούς του. «*Παράγει λόγους τμηματικούς καί άποσπασματικούς*»⁴⁹ καί τέλος, «*παρεμβαίνει όλο καί περισσότερο σ' όλες τίς σφαίρες της κοινωνικής πραγματικότητας*» διαλύοντας τό παραδοσιακό (ιδιωτικό) κοινωνικό πλέγμα⁵⁰.

Τό Κράτος κυρίως «*συμπυκνώνει, όλοποιεί καί ένσαρκώνει τίς πολιτικο-ιδεολογικές σχέσεις μέσα στίς σχέσεις παραγωγής καί τήν αναπαραγωγή τους*»⁵¹, στό μέτρο μάλιστα πού καί οί ταξικές σχέσεις στίς όποιες αναφέρονται οί σχέσεις παραγωγής, «*είναι όργανικά διαρθρωμένες μέ τίς πολιτικές καί ιδεολογικές σχέσεις πού τίς καθιερώνουν καί τίς νομιμοποιούν*»⁵².

Τέτοιες άπόψεις γιά τήν 'Εξουσία καί το Κράτος, αντίθετες όχι μόνον σέ κάθε ιδεαλιστική αλλά καί σέ κάθε έργαλειακή τους αντίληψη, οδηγούν στό δεύτερο κοινό σημείο Foucault - Πουланτζᾶ: τήν «θετική» ή «παραγωγική» δράση της 'Εξουσίας καί του Κράτους. Ο Foucault, από τίς πρώτες σελίδες του βιβλίου του «*La volonté de savoir*» άμφιβάλλει γιά τό αν ή 'Εξουσία, «*σέ κοινωνίες σάν τίς δικές μας*», *είναι της τάξης της καταπίεσης*»⁵³. *Αν είναι, δηλαδή, άπλως «κατασταλτική» καί *έπιπλέον αν έμφανίζεται σάν έμπόδιο καί όχι σάν έννοια ή σάν αίτία τών κοινωνικών φαινομένων*. Καί παρακάτω, στό τέλος του βιβλίου του, αποφαινεται ότι «*οί σχέσεις εξουσίας, υπάρχουν εκεί όπου διαδραματίζουν άμεσα παραγωγικό ρόλο*»⁵⁴.

Τό ίδιο καί στόν Πουланτζᾶ: τό Κράτος, καί ειδικότερα τό καπιταλιστικό Κράτος, «*δρᾷ κατά τρόπο θετικό, δημιουργεί, μεταμορφώνει, κάνει πραγματικότητα*»⁵⁵. Τό Κράτος δέν περιορίζεται στόν ύλικό ή ιδεολογικό καπιταλιστικό του ρόλο, πού έπισήμανε ο L. Althusser μιλώντας γιά τούς κατασταλτικούς καί ιδεολογικούς μηχανισμούς του Κράτους. Δέν λειτουργεί σννεπώς αποκλειστικά στηριγμένο πάνω στό ζεύγος: *καταστολή - άπαγόρευση καί ιδεολογία - άπόκρυψη*, αλλά τό ξεπερνᾷ, στό βαθμό πού ζητᾷ νά δράσει κατά τρόπο θετικό, παράγον-

τας, όπως θά τονίσει ο Πουланτζᾶς, «*τό ύλικό υπόβαθρο της συναίνεσης τών μαζών στην έξουσία*»⁵⁶.

*'Εξουσία καί Κράτος, παράγουν. Καί «παράγω», δέν σημαίνει μόνον «κατασκευάζω τό πραγματικό» αλλά καί τό έμφανίζω. Ίσως, όμως, στό σημείο αυτό ακριβώς, έντοπίζεται καί ή κριτική μου τόσο στόν Foucault όσο καί στόν Πουланτζᾶ γιά τό κοινό έγχείρημα άναγωγής της 'Εξουσίας καί του Κράτους, αντίστοιχα, σέ «γενικά ισοδύναμα» όπως πχ. τό Χρήμα στό πρώτο βιβλίο του «Κεφαλαίου» ή ή ίδια ή 'Εξουσία ως «γενικό ισοδύναμο» στό τελευταίο έργο του M. Foucault.

Είμαι της γνώμης ότι καί οί δύο στοχαστές αντιλαμβάνονται τά ειδικά τους «άντικείμενα» μέσα σέ μιά άναγκαστικά πραγματολογική διάσταση πού είναι, ένδεχομένως, μιά άντεστραμένη μεταφυσική. 'Η 'Εξουσία στόν Foucault καί τό Κράτος στόν Πουланτζᾶ, δέν μπορούν νά καταστραφούν, έφόσον παράγοντας τό πραγματικό, αναπαράγονται καί σάν πραγματικό. Δέν εισέρχονται δηλαδή στή μόνη «τάξη» πού μπορεί νά τά άνατρέψει καί νά τά εξαφανίσει: τή συμβολική.

*'Η 'Εξουσία καί τό Κράτος, καί γιά τόν Foucault αλλά καί γιά τόν Πουланτζᾶ, είναι της τάξεως του «πραγματικού», πού, σύμφωνα μέ τόν J. Lacan, άντιστέκεται μόνιμα στή συμβολοποίησή του. *Αλλωστε, ή 'Εξουσία καί τό Κράτος, όντας «γενικά ισοδύναμα» προηγούμενων μορφών 'Αξίας, καί έχοντας διαμορφωθεί από άλλεπάλληλες άνταλλαγές καί άναγωγές δυνάμεων καί τάσεων (ταξικών, ιδεολογικών, έπιθυμητικών), όσο εξαϋλώνονται ή διαχέονται, τόσο περισσότερο ένισχύουν τό «πραγματικό» πού θεμελιώνεται έτσι στό κενό τους. Δηλαδή τελικά σέ μιά φαντασίωση, ένα «άνικανοποίητο» μέ τήν φροϋδική έννοια, πού παράγει ή συνεχής υποκατάσταση πού έπιχειρούν.

★

*'Η άνάλυση, όμως, αύτή γιά τήν «θέση» πού καταλαμβάνει ή 'Εξουσία καί τό Κράτος, μέ τήν υποκατάσταση ή τήν άποχώρηση της έπιθυμίας, δέν θά γίνει εδώ. *Ας λεχθεί ώστόσο ότι αύτή ή έπίφαση «πραγματικότητας» πού έχει ή 'Εξουσία στόν Foucault, θά άναγκάσει τόν J. Baudrillard, στό βιβλίο του «*Oublier Foucault*»⁵⁷, νά γράψει ότι δέν υπάρχει στόν Foucault, «*κρίση ή περιπέτεια της 'Εξουσίας, υπάρχει μόνον μετατονισμός της*». Μιά μετάσταση, θά συμπλήρωνα εγώ, χωρίς άνακουφιστικό θάνατο, πού κάνει τη θνητή 'Εξουσία ένα είδος βρυκόλακα πού μᾶς φοβίζει μέ τήν άπατηλή έμφάνιση - εξαφάνισή της καθώς στό φροϋδικό παιχνίδι της «παρουσίας καί της άπουσίας» (*Fort - da*) της μητέρας, πηγής - έξουσίας γιά τό παιδί.

*Όπως οί «σχέσεις εξουσίας» στόν Foucault, συντηρούνται καί ολοκληρώνονται μέσα σέ άλλους «τόπους» ή «έστιες 'Εξουσίας» κατά τή γένεσή τους, έτσι καί στόν Πουланτζᾶ οί «σχέσεις 'Εξουσίας» είναι ήδη παρούσες «*μέσα στή θεμελίωση τών σχέσεων παραγωγής*» καί «*ή διαδικασία παραγωγής καί έκμετάλλευσης είναι ταυτόχρονα, διαδικασία άναπαραγωγής τών πολιτικών καί ιδεολογικών σχέσεων κυριαρχίας -ύποταγής*»⁵⁸. Αύτή είναι καί ή τρίτη άντιστοιχία Foucault Πουланτζᾶ πού αναφέρεται, ειδικότερα, στόν τόπο έμφάνισης τών αποτελεσμάτων δράσης τόσο της 'Εξουσίας, όσο καί του Κράτους.

Τά αποτελέσματα δράσης της 'Εξουσίας καί του Κράτους καί στούς δύο στοχαστές, υπάρχουν καί διαχέονται μέσα σέ κάθε «μηχανισμό» (Foucault) ή κάθε «διαδικασία» (Πουланτζᾶς). Τό Κράτος, θά τονίσει ο Πουланτζᾶς, «*διαχέεται στά πύ*

43. Βλ. M. Foucault, *Surveiller et punir*, δ.π., σελ. 207

44. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 125

45. Βλέπε γιά τό πρόβλημα της μετωνυμικής αίτιότητας ως «*δραστικότητας μιάς άπούσας αίτίας*», στο L. Althusser, *Lire le Capital*, δ.π., σελ. 65.

46. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 125

47. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 49 καί 72

48. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 72

49. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 35

50. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 41

51. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 29

52. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 29

53. Βλ. M. Foucault, *Histoire...*, δ.π., σελ. 18

54. Βλ. M. Foucault, δ.π., σελ. 124

55. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 34

56. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 35

57. Βλ. J. Baudrillard, *Oublier Foucault*, εκδ. Galilée, 1977, σελ. 45

58. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 29.

λεπτά δίκτυα⁵⁹». Τό ίδιο ακριβώς θά υπογραμμίσει ὁ Foucault γιά τήν 'Εξουσία πού «διωρίζεται» σ' ὅλους τούς «μηχανισμούς». «Γενετικό σπινάλ» ἢ «ἀλληλουχία στήν ἄβυσσο» ἢ «στροφή χωρίς καταστροφή» ἢ ἀκόμη «ροή πού πλημμυρίζει τά πορώδη ἀγγεία τοῦ κοινωνικοῦ», νά μερικοί μεταφορικοί χαρακτηρισμοί γιά τήν τοπολογία τῆς 'Εξουσίας στόν Foucault, πάλι ἀπό τόν J. Baudrillard. Θά μπορούσα κι ἐγώ νά μιλοῦσα ἀντίστοιχα, γιά ἓνα Κράτος-΄Ασυνείδητο, Κράτος-Φαλλό ἢ Κράτος-Σημαῖνον, ἢ, στόν Πουλαντζά, γιά ἓνα Κράτος «αἰώνιο μοντέλο αὐτοῦ πού κάθε Κράτος θά ἤθελε καί θά ἐπιθυμοῦσε νά εἶναι⁶⁰». Θά μπορούσα, τέλος, νά μιλήσω γιά Κράτος-ἀρχαϊκή μητέρα, πού μᾶς ἀπειλεῖ διαρκῶς μέ εὐνουχισμό.

Νομίζω λοιπόν πώς ὅσο κι ἂν ὁ Πουλαντζάς ἀνθίσταται (δημιουργικά) στήν ἰδέα ἑνός Κράτους - Ἀρχῆς, σάν τήν πόλη Ur τοῦ Ἀβραάμ, (Urstaat), ἄλλο τόσο ἐρωτοτροπεῖ μέ τήν ἰδέα ἑνός Κράτους πού ἀπ' ὅλους τούς θεσμούς ἢ τούς «μηχανισμούς» «θά μπορούσε νά εἶναι ὁ μόνος πού ἀναδύεται πάνοπλος ἀπό τό κεφάλι αὐτῶν πού τό θεσμοθετοῦν⁶¹».

Πέρα ὅμως ἀπό χρήσιμες πιθανολογίες, θά πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι τό Κράτος στόν Πουλαντζά, μέ τήν «παρουσία-δράση του», μεταμορφώνεται ἀπό «Κράτος - πρᾶγμα» ἢ «Κράτος - ὑποκείμενο», σέ «Κράτος - σχέση». Κι αὕτη ἡ σχέση προκύπτει ἀπό τήν χαρακτηριστική δύναμη τοῦ Κράτους νά θέτει καί νά αἶρει ταυτόχρονα, νά συγκεντρώνει καί νά ἀποκεντρώνει, νά εἶναι τό ἐγελιανό «aufheben» ὁ «τρίτος» δηλαδή «ὁρος» πάνω ἀπό τό «εἶναι» καί τό «μηδέν» (τήν ἀρχοῦσα καί τήν ἀρχόμενη τάξη) πού ἀλληλοαναιροῦνται κατά τήν σύγκρουσή τους ἐφόσον τό «μηδέν» ὀρίζει, τελικά, τό «εἶναι». Ὁ προσδιορισμός συνεπῶς τοῦ Κράτους ὡς «σχέσης», ἀποκλείει τόσο

τήν ἐργαλειακή του θεώρηση σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ἀρχοῦσα τάξη τό χρησιμοποιεῖ, ὅσο καί τήν θεώρησή του ὡς ὑποκείμενο πού ἀντιστέκεται στήν ἀρχοῦσα τάξη, ἀσκώντας τήν 'Εξουσία κυρίως πρός ὄφελός του. Το «Κράτος - σχέση», θά ἐπιμείνει ὁ Πουλαντζάς, «συνίσταται -διαίρεται, ἀπό τή μιά ἄκρη του ὡς τήν ἄλλη, ἀπό ταξικές ἀντιθέσεις⁶²». Διαδραματίζει λοιπόν ρόλο κυριολεκτικά ἀντι-σημειακό, σάν ἐκεῖνο τό σημαῖνον πού παραπέμπει σέ δύο διαφορετικά καί ἀντίθετα μεταξύ τους σημαίνόμενα. Ἔχω τήν γνώμη ὅτι ἡ θεωρητική αὕτη πρόταση θεμελιώνει μιά πολιτική ἐπιλογή: τήν πιθανότητα ἑνός δημοκρατικοῦ σοσιαλισμοῦ πού τό ἔργο του Νίκου Πουλαντζά, εὐαγγελίζεται.

Αὐτές τίς θεωρητικές ἀντιστοιχίες προσπάθησα νά θεμελιώσω μέ τήν λιγότερη δυνατή ἐρμηνευτική αὐθαιρεσία. Τό ἔργο τοῦ M. Foucault καί κυρίως τό τελευταῖο βιβλίο τοῦ N. Πουλαντζά — γιά τό ὁποῖο δῆλωσε, σέ μαγνητοφωνημένη συνέντευξή του στό περιοδικό «Διαβάζω⁶³» ἓναν χρόνο πρὶν τό ἐκδόσει, πώς ἂν τό τελειώσει, θά κοιτάξει νά ἀλλάξει ἐπάγγελμα γιατί θά τά 'χει πει ὅλα — εἶναι «λόγοι» πληθυντικοί καί πολυσήμαντοι. «Λόγοι» πού εὐνοοῦν ἀκόμη καί σχόλια «αὐθαίρετα», σάν τά μικρά, περίεργα κτίσματα πάνω στά τείχη αὐτῆς τῆς πόλης.

Θεσσαλονίκη
9 Φεβρουαρίου 1980

59. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 41

60. Βλ. G. Deleuze — F. Guattari, L' Anti-Oedipe, ἐκδ. Minuit, 1972, σελ. 257.

61. Βλ. G. Deleuze — F. Guattari, δ.π., 259

62. Βλ. N. Poulantzas, δ.π., σελ. 145

63. Βλ. N. Πουλαντζάς, Συνέντευξη στό περιοδικό Διαβάζω, τ.χ. 27, 1980, σελ.

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ στὶς ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ

διοργανώνει διαγωνισμό μέ βάση τυπικά προσόντα καί ἐξετάσεις γιά τήν πρόσληψη

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

πού ἔχουν ὀλοκληρώσει σπουδές πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου καί ἔχουν ἀποκτήσει δίπλωμα ἢ πιστοποιητικό πού νά βεβαιώνει τήν πλήρη πανεπιστημιακή τους μόρφωση ἢ ἔχουν ἐπαγγελματική πείρα μεταφραστοῦ ἰσοτίμου ἐπιπέδου. Οἱ ὑποψήφιοι πρέπει νά ἔχουν τέλεια γνώση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, πολύ καλή γνώση τῆς γαλλικῆς γλώσσας καί ἐπαρκῆ γνώση μιᾶς τῶν ἐξῆς γλωσσῶν: ἀγγλικῆς, γερμανικῆς, δανικῆς, ἰταλικῆς ἢ ὀλλανδικῆς.

Φύση τῆς ἐργασίας: Μετάφραση στήν ἐλληνική γλώσσα κειμένων, πού ἔχουν σχέση μέ τίς δραστηριότητες τῶν Κοινοτήτων ἀπό τή γαλλική καί ἀπό μία ἢ περισσότερες ἀπό τίς προαναφερόμενες γλώσσες.

Ὁριο ἡλικίας: 40 ἐτῶν (ἡμερομηνία γεννήσεως μετά τίς 31.12.1940)

Ἀποδοχές: Κατώτατος καθαρὸς μηνιαίος μισθός (περιλαμβανομένου τοῦ ἐπιδόματος ἐκπατρισμοῦ): 124.336 δρχ. Στό ποσό αὐτό προστίθενται, κατά περίπτωση, τά οἰκογενειακά ἐπιδόματα.

Οἱ δηλώσεις ὑποψηφιότητος ὑποβάλλονται συμπληρώνοντας τό ἐπίσημο ἔντυπο ὑποψηφιότητος, τό ὁποῖο οἱ ὑποψήφιοι μποροῦν νά προμηθευτοῦν γράφοντας: ἢ στό Secrétariat Général du Conseil des Communautés Européennes, rue de la Loi 170, 1048 Bruxelles (Belgique).

ἢ στό Γραφεῖο Τύπου καί Πληροφοριῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων Βασ. Σοφίας 2 ΤΚ 1602 Ἀθήνα 134 (Ἑλλάδα).

Πρόθεσμία ὑποβολῆς τῶν ὑποψηφιοτήτων: 23.10.1981.

ΟΙ ΚΙΝΕΖΟΙ ΜΑΡΞΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ

του Φοίβου Οικονομίδη

Κινέζοι Μαρξιστές στην Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας ασχολήθηκαν με την ανάλυση του έργου του έλληνα κοινωνιολόγου Νίκου Πουλαντζά.

Η μελέτη των κινέζων αφορούσε τα μεσαία στρώματα και την ανάπτυξη-τους μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία.

Αποσπάσματα αυτής της μελέτης δημοσιεύτηκαν το 1978 στα νούμερα 3 και 4 της «Εφημερίδας του Πανεπιστημίου του Βουχάν».

Ένα μεγάλο μέρος αυτής της μελέτης αφιερώνεται στην κριτική του βιβλίου του Νίκου Πουλαντζά «Οι κοινωνικές τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό».

Έχει πολύ ενδιαφέρον να δούμε τις απόψεις των κινέζων κοινωνιολόγων — ανεξάρτητα αν θα συμφωνήσουμε ή όχι — πάνω σε θέματα που ανέκυψαν από την σύγχρονη καπιταλιστική ανάπτυξη, η οποία δημιούργησε ανακατατάξεις στα διάφορα κοινωνικά στρώματα των αναπτυσσόμενων ιδιαίτερα χωρών.

Η μελέτη των Κινέζων για τα μεσαία στρώματα στην σημερινή καπιταλιστική κοινωνία καταλήγει με μια κριτική σύνθεση που υπογραμμίζει δύο σημεία:

1) Την διαφοροποίηση ανάμεσα στον τρόπο παραγωγής και τον κοινωνικό σχηματισμό.

Στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, που χαρακτηρίζεται από την πώλωση ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο, ανταποκρίνεται ένας κοινωνικός σχηματισμός πιο περιπλοκος, στον οποίο υπάρχουν κατάλοιπα παλιών μεσαίων

στρωμάτων και εμφανίζονται πραγματικά και νέα μεσαία στρώματα.

2) Τα νέα μεσαία στρώματα δεν αποτελούν μία τρίτη τάξη με ιδιαίτερα συμφέροντα από τις δύο βασικές τάξεις (εργατική — αστική τάξη), όμως δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν έτσι απλά μέρος της μιας ή της άλλης από τις δύο βασικές τάξεις.

Τα νέα μεσαία στρώματα αποτελούν μεταβατικές τάξεις, υποκείμενες στην τάση πώλωσης του κοινωνικού σχηματισμού προς την εργατική ή την αστική τάξη.

Οι απόψεις, βέβαια, του Νίκου Πουλαντζά είναι διαφορετικές όσον αφορά την προλεταριοποίηση ή την αστικοποίηση — το αντικειμενικό μελλοντικό πέρασμα, δηλαδή, στην εργατική ή την αστική τάξη — «της νέας μικροαστικής τάξης».

Παρακάτω, δίνουμε στη δημοσιότητα το κείμενο της έρευνας των Κινέζων κοινωνιολόγων πάνω στο βιβλίο του Νίκου Πουλαντζά «Οι κοινωνικές τάξεις στον σημερινό καπιταλισμό».

Η κινεζική μελέτη βασίζεται στην αγγλική έκδοση του βιβλίου του Πουλαντζά 1975.

Στα γαλλικά το βιβλίο κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Seuil» το 1974. Στα ελληνικά η έκδοση του βιβλίου είχε αναγγελθεί, καιρό τώρα, από τις εκδόσεις «Παπαζήση».

Δημοσιεύουμε, παρακάτω, αποσπάσματα από το κείμενο των Κινέζων ερευνητών, που δημοσιεύτηκε στην «Εφημερίδα του Πανεπιστημίου του Βουχάν».

... Σύμφωνα με τον δεύτερο τύπο της ανάλυσης, μεγάλος αριθμός μισθωτών εργάτων δεν αποτελούν μέρος της εργατικής τάξης, στο μέτρο που δεν είναι παραγωγικοί εργάτες. Αυτοί (οι παραγωγικοί εργάτες) και μόνο αυτοί, είναι τα μέλη της εργατικής τάξης.

Ο βασικός εκπρόσωπος αυτής της ανάλυσης είναι ο γάλλος κοινωνιολόγος Νίκος Πουλαντζάς. Στο βιβλίο-του «Οι κοινωνικές τάξεις στον σημερινό καπιταλισμό», ο Πουλαντζάς αναπτύσσει την ανάλυσή-του με εξαιρετικά συστηματικό και διεισδυτικό τρόπο.

Διαβάζουμε: «Αν κάθε εργάτης είναι μισθωτός, κάθε μισθωτός δεν είναι υποχρεωτικά ένας εργάτης, γιατί κάθε μισθωτός δεν είναι κατ' ανάγκη παραγωγικός εργαζόμενος. Αν οι κοινωνικές τάξεις δεν καθορίζονται στο οικονομικό πεδίο από μια κατάταξη στην κλίμακα των εισοδημάτων — πλούσιοι, φτωχοί — δεν καθορίζονται επίσης ούτε από την θέση των μελών-τους στην ιεραρχία των μισθών».

Οι μισθωτοί, για τους οποίους μιλάει εδώ ο Πουλαντζάς, δεν αποτελούν μόνο την μειοψηφία αυτής της κατηγορίας που δεν υφίσταται εκμετάλλευση (για παράδειγμα, ένας μεγάλος δικηγόρος με μισθό σε μια σημαντική επιχείρηση)· ο συγγραφέας εννοεί πολύ ειδικά τους πολυάριθμους μισθωτούς των μη παραγωγικών τομέων, που υφίστανται την καπιταλιστική εκμετάλλευση, δηλαδή τους μισθωτούς εργάτες.

Μιλώντας για τους μισθωτούς εργάτες γενικά, ο συγγραφέας δεν θέτει την θεμελιώδη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους δύο αυτούς τύπους μισθωτών.

«Αρα, όπως λέει κι ο Μαρξ, αναφερόμενος στον καπιταλισμό, αν κάθε άνθρωπος που ανήκει στην εργατική τάξη είναι ένας μισθωτός, κάθε μισθωτός δεν ανήκει υποχρεωτικά στην εργατική τάξη. Η εργατική τάξη είναι οριοθετημένη όχι από ένα απλό «καθ' εαυτό» αρνητικό κριτήριο — τον αποκλεισμό-της από τις σχέσεις ιδιοκτησίας — αλλά από την παραγωγική εργασία: Κάθε παραγωγικός εργαζόμενος είναι μισθωτός εργαζόμενος, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε μισθωτός εργαζόμενος είναι ένας παραγωγικός εργαζόμενος».

Το πρόβλημα είναι πως ο Μαρξ ποτέ δεν πήρε την παραγωγική εργασία για να οριοθετήσει την εργατική τάξη, ούτε ανήγαγε το σύνολο

της εργατικής τάξης μόνο στους παραγωγικούς εργάτες.

Πίστευε, αντιθετά, ότι οι εργάτες του εμπορίου, που είναι τομέας μη παραγωγικός, είναι επίσης μισθωτοί εργάτες (LOHNARBEITER) στον ίδιο βαθμό με τους άλλους εργάτες.

Φαίνεται καθαρά ότι ο Μαρξ δεν απέκλεισε από την εργατική τάξη τους εργάτες του εμπορίου που υφίστανται την καπιταλιστική εκμετάλλευση (πράγμα που περικλείει τους διοικητικούς και οικονομικούς υπαλλήλους των τωρινών επιχειρήσεων)· αν ήταν διαφορετικά, ο Ένγκελς δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την έκφραση «το προλεταριάτο του εμπορίου» στις σημειώσεις του βιβλίου 3 του *Κεφαλαίου*. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι ο Μαρξ δεν χρησιμοποίησε καθόλου την διαφορά ανάμεσα στην παραγωγική και την μη παραγωγική εργασία, σαν κριτήριο της οριοθέτησης ανάμεσα στην εργατική τάξη και τις άλλες τάξεις.

Δεν θα μπορούσαμε να φανταστούμε κανένα μισθωτό εργάτη, — που χρησιμοποιείται από ένα καπιταλιστή, ο οποίος ασκεί την λειτουργία του κεφαλαίου και από τον οποίο εξάγεται μια υπερ-εργασία — να μην ανήκει στην εργατική τάξη.

Ο Πουλαντζάς, όμως, δεν αποδίδει τη σημασία που πρέπει, στην τόσο ουσιαστική έννοια του «μισθωτού εργάτη».

Όταν εξετάζει την περίπτωση των υπαλλήλων του εμπορίου, θεωρώντας-τους σαν μη παραγωγικούς εργαζόμενους, γράφει: «Βέβαια, και αυτοί επίσης οι μισθωτοί εργαζόμενοι είναι εκμεταλλευόμενοι, ο μισθός-τους ανταποκρίνεται στην αναπαραγωγή της εργατικής-τους δύναμης: Αυτοί «συμβάλλουν στην μείωση των εξόδων πραγματοποίησης της υπεραξίας, πραγματώνοντας ένα μέρος της μη πληρωμένης εργασίας» (Μαρξ), βλέπουν, λοιπόν, να εξάγεται από αυτούς υπερ-εργασία, αλλά δεν είναι άμεσα εκμεταλλευόμενοι, σύμφωνα με την κυρίαρχη σχέση καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, δηλαδή την δημιουργία υπεραξίας».

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο «μισθωτοί του εμπορίου» και όχι αυτόν του Μαρξ: «μισθωτοί εργάτες του εμπορίου», για να τους αποκλείσει από την εργατική τάξη.

Έτσι, όταν ο Πουλαντζάς αναφέρει σωστά ότι «κάθε μισθωτός δεν είναι αναγκαστικά ένας εργάτης», λέει τελικά άλλο πράγμα, που είναι τελείως λαθεμένο, ότι δηλαδή «κάθε μισθωτός εργάτης δεν είναι υποχρεωτικά ένας εργάτης».

Οι μισθωτοί, τους οποίους δεν θεωρεί σαν εργάτες, είναι ακριβώς αυτοί που ο Μαρξ αποκαλούσε «μισθωτούς εργάτες» σε μη παραγωγικούς τομείς. Το γεγονός ότι ο Πουλαντζάς χρησιμοποιεί την έννοια «παραγωγική εργασία» πολύ πιο συχνά απ' ό,τι «μισθωτή εργασία», για να οριοθετήσει την εργατική τάξη, έχει επομένως σαν πρώτη συνέπεια τον αποκλεισμό των μισθωτών εργατών του εμπορίου από την εργατική τάξη.

Συγκεκριμένα ο Πουλαντζάς γράφει:

«Έτσι, για παράδειγμα, δεν είναι παραγωγική εργασία αυτή που εξαρτάται από την σφαίρα κυκλοφορίας του κεφαλαίου ή που συμβάλλει στην πραγματοποίηση της υπεραξίας: Οι μισθωτοί του εμπορίου, της διαφήμισης, του μάρκετινγκ, των λογιστηρίων, των τραπεζών, των ασφαλιστικών εταιρειών, κλπ. δεν παράγουν υπεραξία και δεν αποτελούν μέρος της εργατικής τάξης (παραγωγική εργασία)».

Στη συνέχεια, ο Πουλαντζάς κρίνει ότι όλα τα είδη υπηρεσιών, «από αυτές του κουρέα μέχρι αυτές του δικηγόρου, του γιατρού, του καθηγητή, παραμένουν μη παραγωγικές εργασίες και όταν ακόμα — από την άλλη πλευρά — όπως στις δύο αυτές τελευταίες περιπτώσεις, συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης».

Από αυτό το γεγονός, οι μισθωτοί που προσφέρουν τις συγκεκριμένες υπηρεσίες δεν αποτελούν μέρος της εργατικής τάξης.

Το ίδιο ισχύει και για τους υπαλλήλους των κρατικών υπηρεσιών.

Κανένας από τους μισθωτούς των μη παραγωγικών τομέων δεν αποτελεί μέρος της εργατικής τάξης.

Ο Πουλαντζάς γράφει:

«Από τους διάφορους κλάδους της ιατρικής, μέχρι τα διάφορα ελεύθερα επαγγέλματα (δικηγόροι, αρχιτέκτονες, κλπ.), περνώντας απ' αυτά των θεαμάτων, της πληροφόρησης κλπ., οι άνθρωποι που παρέχουν υπηρεσίες γίνονται μαζικά μισθωτοί του κεφαλαίου, το οποίο επεκτείνεται προς αυτές τις δραστηριότητες. Αυτοί οι μισθωτοί δεν γίνονται για τον ίδιο λόγο παραγωγικοί εργαζόμενοι. Αλλά πουλούν, κι αυτοί επίσης, την εργατική-τους δύναμη στο κεφάλαιο, ο μισθός-τους ανταποκρίνεται στην αναπαραγωγή αυτής της εργατικής-τους δύναμης και προσφέρουν ένα μέρος απλήρωτης εργασίας. Βλέπουν απ' τους ίδιους να εξάγεται υπερ-εργασία... Τελικά, επεμβαίνουν εδώ στην ανακατανομή της υπεραξίας στους κόλπους του κεφαλαίου, συμβάλλοντας στη μεταφορά της υπεραξίας — που προέρχεται από το παραγωγικό κεφάλαιο — υπέρ του κεφαλαίου, το οποίο ιδιοποιείται την εργατική-τους δύναμη: Έτσι, η εκμετάλλευσή-τους έχει κοινά στοιχεία μ' αυτή που υφίστανται οι μισθωτοί της σφαίρας της κυκλοφορίας του κεφαλαίου».

Σύμφωνα με τον Μαρξ, ορισμένα από αυτά τα επαγγέλματα, όπως αυτά που χρησιμοποιούνται από ένα «ιδιοκτήτη σχολείου», οι καλλιτέχνες που χρησιμοποιούνται από ένα ιδιοκτήτη θεάτρου, μιούζικαλ, κλπ., είναι παραγωγικοί εργάτες απέναντι στον εργοδότη-τους, είναι παραγωγικοί εργάτες στη σφαίρα της μη υλικής παραγωγής. Ακόμα, πολυάριθμοι εργάτες των υπηρεσιών είναι επίσης παραγωγικοί εργάτες και ακόμα, με τον πολύ στενό ορισμό του Πουλαντζά, θα έπρεπε να θεωρηθούν ότι ανήκουν στην εργατική τάξη.

Ας μην μιλήσουμε για τους εκπαιδευτικούς και τους γιατρούς των σχολείων και των δημόσιων νοσοκομείων, όπως και για τους υπαλλήλους των κρατικών οργανισμών.

Σε τελευταία ανάλυση, μην αποτελώντας μέρος της αστικής τάξης, όλοι αυτοί οι μισθωτοί εργάτες και οι μισθωτοί υπάλληλοι των κρατικών υπηρεσιών — που ο Πουλαντζάς τους αποκλείει από την εργατική τάξη, με βάση το κριτήριο της παραγωγικής εργασίας — αποτελούν ένα τμήμα της νέας μικροαστικής τάξης.

«Νέα, με την έννοια ότι δεν είναι καθόλου προωρισμένη να χαθεί, όπως η παραδοσιακή μικροαστική τάξη, αλλά που είναι η ίδια η ευρεία αναπαραγωγή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και το πέραςμά-της στο μονοπωλιακό στάδιο, που προϋποθέτουν την ανάπτυξη και την διεύρυνσή-του».

Τα μέλη της νέας αυτής μικροαστικής τάξης δεν προέρχονται αποκλειστικά από μη παραγωγικούς τομείς, για τους οποίους ήδη μιλήσαμε, αλλά επίσης και από παραγωγικούς τομείς.

Τελικά, εκτός από το κριτήριο της παραγωγικής εργασίας, ο Πουλαντζάς χρησιμοποιεί επίσης ένα πολιτικό και ένα ιδεολογικό κριτήριο για να οριοθετήσει την εργατική τάξη. Τα όρια αυτά αποκλείουν, ε-

πίσης, ορισμένες κατηγορίες μισθωτών της παραγωγής.

Το πολιτικό κριτήριο είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τον ταξικό καθορισμό των φορέων που ασκούν τη λειτουργία της διεύθυνσης και της επιτήρησης.

Ο Πουλαντζάς γράφει:

«Στον καπιταλισμό, η διευθυντική εργασία και η εργασία της επιτήρησης αποτελούν την άμεση αναπαραγωγή, στον ίδιο το χώρο της παραγωγικής διαδικασίας, των πολιτικών σχέσεων ανάμεσα στην καπιταλιστική και την εργατική τάξη».

«Η βασική λειτουργία αυτών των φορέων συνίσταται στην εξαγωγή της υπεραξίας από τους εργάτες — στην συγκέντρωσή-της».

Πρέπει, λοιπόν, οι άνθρωποι αυτοί να αποκλειστούν τελείως από την εργατική τάξη.

Όμως οι άνθρωποι που επιτηρούν (αντίθετα μ' αυτούς της διεύθυνσης) ούτε κι αυτοί ανήκουν στην αστική τάξη, γιατί έχουν μια διπλή όψη πάνω στο πολιτικό πεδίο: εξουσιάζουν την εργατική τάξη και εξουσιάζονται από το κεφάλαιο.

Αυτός ο ειδικός καθορισμός στο πολιτικό πεδίο — υποταγή στο κεφάλαιο, από τη μια μεριά, κυριαρχία πάνω στο προλεταριάτο, από την άλλη, αποτελεί ακριβώς το πολιτικό κριτήριο που καθορίζει τη νέα μικροαστική τάξη.

Το ιδεολογικό κριτήριο, είναι ιδιαίτερα σημαντικό στον ταξικό καθορισμό ορισμένων κατηγοριών μηχανικών και τεχνικών.

Αυτοί, είναι γενικά παραγωγικοί εργαζόμενοι, ορισμένοι, ανάμεσά-τους, έχουν ένα λειτουργήμα επιτήρησης (άρα ανήκουν, σύμφωνα με το πολιτικό κριτήριο στην νέα μικροαστική τάξη), βρίσκουμε όμως κι εδώ επίσης κατώτερους τεχνικούς που δεν εξασκούν καμιά δουλειά άμεσης επιτήρησης πάνω σε κανένα.

Αλλά ο Πουλαντζάς κρίνει ότι στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, ακόμα και αυτοί (σαν φορείς πνευματικής εργασίας*) κατέχουν μια θέση κυριαρχίας επάνω στην εργατική τάξη στο ιδεολογικό πεδίο.

Πρέπει λοιπόν να αποκλεισθούν από την εργατική τάξη για ν' αποτελέσουν ένα μέρος της νέας μικροαστικής τάξης.

Η διαφορά πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας είναι εξάλλου εξαιρετικά σημαντική στον ταξικό καθορισμό όλων των φορέων της πνευματικής εργασίας και όχι μόνο των τεχνικών, μηχανικών, κλπ.

Τα «άσπρα κολάρα», κατέχοντας τον τίτλο της πνευματικής εργασίας και όταν ακόμα δεν τους απομένουν παρά οι τυπικές προϋποθέσεις, συμμετέχουν στην ιδεολογική εξουσίαση της εργατικής τάξης.

Ο Πουλαντζάς δηλώνει ότι ακόμα κι ο κατώτερος υπάλληλος έχει μια προνομιακή θέση στο ιδεολογικό επίπεδο και επομένως, αποτελεί τμήμα της νέας μικροαστικής τάξης και όχι της εργατικής τάξης.

Ξαναβρίσκουμε έτσι την ίδια κατάσταση, όπως με το πολιτικό κριτήριο: Στο ιδεολογικό πεδίο, από τη μια μεριά, η πνευματική εργασία ασκεί μια κυριαρχία επάνω στην χειρωνακτική εργασία, κι απ' την άλλη, είναι κι η ίδια με τη σειρά-της, κυριαρχούμενη από το κεφάλαιο.

Για να συνοψίσουμε, το βασικό συμπέρασμα του Πουλαντζά είναι το ακόλουθο: Μόνον οι χειρωνακτικοί εργάτες, που παράγουν άμεσα την υπεραξία (παραγωγική εργασία) και που δεν ασκούν καμιά λειτουργία επιτήρησης, ανήκουν στην εργατική τάξη.

Οι άλλες κατηγορίες μισθωτών (μη παραγωγικοί εργαζόμενοι, φορείς της πνευματικής εργασίας και της επιτήρησης) πρέπει να καταταγούν σε μια άλλη τάξη — είτε στη νέα μικροαστική τάξη είτε, αν πρόκειται για διευθυντικά μέλη, στην αστική τάξη.

Έτσι, μόνον οι ειδικευμένοι εργάτες, οι ημι-ειδικευμένοι και οι ανειδίκευτοι, καθώς και το εργατικό δυναμικό των τομέων της παραγωγής (ορυχεία, εργοστάσια, οικοδομές, μεταφορές και επικοινωνίες), ανήκουν στην εργατική τάξη. Αντίθετα, η νέα μικροαστική τάξη αποκτά μια γιγαντιαία διάσταση με τους υπόλοιπους μισθωτούς, όπως τους εργάτες υπηρεσιών, τους φορείς της πνευματικής εργασίας των

Εξόρμηση

ΒΔΟΜΑΔΙΑΤΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

**Σιμόν
ντέ
Μπωβουάρ**

ΟΙ ΜΑΝΔΑΡΙΝΟΙ

«Ένα υπέροχο ντοκουμέντο... ένα μνημειώδες μυθιστόρημα».

– Le Monde

«Οι Μανδάρινοι είναι ή καταπληκτικότερη μυθιστορηματοποιημένη έρευνα για τούς διανοούμενους του μεταπολέμου... ένα έκθαμβωτικό πανόραμα των γιγάντων της Άριστερης όχθης».

– Paul Johnson, New statesman.

«Μιά λαμπρή σάτιρα για τούς τρόπους καί τίς ήθικες αξίες μιās ομάδας διανοουμένων».

– Guardian

«Οι Μανδάρινοι διακρίνονται από την παρουσία μιās αναντήρητης διάνοιας. Είναι μιά προσπάθεια άπεικόνισης της έμπειρίας των διανοουμένων που μετά τόν πόλεμο ψάχνουν νά βρούν για τόν έαυτό τους τί ακριβώς σημαίνει έλευθερία καί τί συνεπάγεται...».

– Times Literary Supplement

Εκδόσεις Γλάρος

Κεντρική διάθεση

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 31 • ΑΘΗΝΑ 141 • ΤΗΛ. 36 18 457

Κεντρικά πρατήρια

ΑΘΗΝΑ : ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 15 • ΤΗΛ. 36 35 223 / 36 07 876

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ / ΘΡΑΚΗ : ΠΕΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΟΥ 31 • ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ • ΤΗΛ. 52 81 19

ΚΡΗΤΗ : ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΕΟΚ 2 • ΗΡΑΚΛΕΙΟ • ΤΗΛ. 22 36 34 / 28 05 11

παραγωγικών και μη παραγωγικών τομέων, τα «άσπρα κολάρα» (ειδικούς, τεχνικούς, στελέχη επιτήρησης και επίβλεψης, διοικητικούς υπαλλήλους κάθε είδους).

Σύμφωνα με μια κατά προσέγγιση στατιστική, με βάση τα τρία κριτήρια του Πουλαντζά, η εργατική τάξη αντιπροσωπεύει λιγότερο από το 20% του εργατικού δυναμικού των ΗΠΑ, το 1969. Αντίθετα, η νέα μικροαστική τάξη αυξάνεται για να αντιπροσωπεύσει το 70% του ενεργού πληθυσμού (άτομα που εργάζονται περισσότερο από 20 ώρες την εβδομάδα).

Αν εγκαταλείψουμε το μοναδικό οικονομικό κριτήριο, η εργατική τάξη αυξάνεται για να αντιπροσωπεύσει λίγο περισσότερο από το 30% του ενεργού πληθυσμού.

Αν αφήσουμε κατά μέρος τη διαφορά ανάμεσα στην πνευματική και την χειρωνακτική εργασία, κρατώντας το κριτήριο της λειτουργίας επιτήρησης, αυτή η αναλογία αυξάνει (υπέρ της εργατικής τάξης) και φτάνει λίγο περισσότερο από το 50%.

Αυτό αποδεικνύει την σημασία των κριτηρίων καθορισμού (της εργατικής τάξης).

Σύμφωνα με τα κριτήρια του Πουλαντζά, η αμερικανική εργατική τάξη βρίσκεται σε πολύ μειονεκτική θέση, ενώ η νέα μικροαστική τάξη γίνεται η κυρίαρχη.

Μπορούμε να πούμε ότι αυτό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα;

Ο Πουλαντζάς υπερασπίζει την ανάλυσή-του ως εξής:

«Στην σημερινή φάση διεθνοποίησης των καπιταλιστικών σχέσεων, η απόλυτη και η σχετική αύξηση της εργατικής τάξης πρέπει να γίνει αντιληπτή, κατά πρώτο λόγο, μέσα στο σύνολο της καπιταλιστικής αλυσίδας και όχι μόνο στη ζώνη των μητροπόλεων ή σ' αυτή ή εκείνη την μητρόπολη.

Και, για να παροχωρήσουμε ακόμα περισσότερο, είναι φανερό ότι η κατάσταση στις ΗΠΑ, σε σχέση μ' αυτό το θέμα, δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί σαν παράδειγμα για την Ευρώπη.

Η σημαντική μείωση, απόλυτη και σχετική, της αμερικανικής εργατικής τάξης σε σχέση με την αύξηση των μη παραγωγικών μισθωτών στις ΗΠΑ, εκδηλώνεται ιδιαίτερα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο και οφείλεται βασικά στην σπουδαιότητα της εξαγωγής του αμερικανικού κεφαλαίου και στο γεγονός ότι οι ΗΠΑ έγιναν, κατά κάποιο τρόπο, το παγκόσμιο διοικητικό κέντρο... Παρ' όλα αυτά, δεν είναι λιγότερο αλήθεια ότι η ταχεία αύξηση των μη παραγωγικών μισθωτών παραμένει ένα πραγματικό και σημαντικό γεγονός στις βασικές αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες...

Για την Γαλλία θα έλεγα το εξής: Η εργατική τάξη, η οποία βρίσκεται σε απόλυτη και σχετική αύξηση, μεγάλωσε από το 1954 ως το 1968 κατά 5-6% περίπου (τοποθετούμενη σήμερα ανάμεσα στο 41 και το 42% του ενεργού πληθυσμού), ενώ οι μη παραγωγικοί μισθωτοί παρουσίασαν ένα ρυθμό αύξησης πιο σημαντικό — περίπου 10%.

Ακόμα, ας έχουμε πάντα υπ' όψη τους απόλυτους αριθμούς, στους οποίους ανταποκρίνονται αυτές οι αναλογίες: Το +5-6% της εργατικής τάξης αντιπροσωπεύει ένα απόλυτο αριθμό ατόμων, αισθητά ανώτερο από το 10% των μη παραγωγικών μισθωτών».

Παρ' όλ' αυτά, όποια και να είναι η αναλογία ανάμεσα σε παραγωγικούς και μη παραγωγικούς εργάτες σε μια δοσμένη χώρα, φαίνεται λαθεμένο να αποκλείσουμε από την εργατική τάξη την μάζα των μισθωτών εργατών, που δουλεύουν μέσα στη σφαίρα κυκλοφορίας του κεφαλαίου, καθώς και τους χειρωνακτες εργάτες του τομέα των υπηρεσιών.

Το λάθος της ανάλυσης του Φ. Φρίντμαν ήταν ότι περιλάμβανε στην εργατική τάξη τους μισθωτούς που ανήκουν στα μεσαία στρώματα, ενώ η ανάλυση του Πουλαντζά συνίσταται, αντίθετα, στην προσπάθειά-του να ταξινομήσει ένα μεγάλο αριθμό μισθωτών εργατών στα μεσαία στρώματα.

*Για ν' αποφύγουμε κάθε σύγχυση.

Ο Πουλαντζάς διευκρινίζει ότι λέγοντας «φορείς της πνευματικής εργασίας» δεν εννοεί ότι όλοι αυτοί οι εργαζόμενοι είναι διανοούμενοι, που πραγματοποιούν μια πνευματική εργασία, αλλά ότι κατέχουν — στα πλαίσια του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας — μια προνομιακή θέση στην κατοχή της γνώσης, όσον αφορά την διαδικασία παραγωγής, γνώση από την οποία είναι αποκλεισμένη η εργατική τάξη.

Φοίβος Οικονομίδης

Ο Νίκος Πουланτζάς και ο σουηδικός Μαρξισμός

Ο Νίκος Πουλαντζάς με το συντάκτη του άρθρου Θ. Κονιαβίτη. (Στοκχόλμη 1979).

του Θωμά Κονιαβίτη

Ανοιχτή πρόσκληση

Το ινστιτούτο κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της UPPSALA μετά από πρόταση των μεταπτυχιαστών πρόσφερε στον Ν. Πουλαντζά μια ανοιχτή πρόσκληση για μια σειρά διαλέξεων στον κύκλο των μαθημάτων «Ο μαρξισμός μετά τον Μάρξ». Το θέμα που προτάθηκε να παρουσιάσει ήταν η ατομική-του εξέλιξη από το 1968 έως το 1979. Τον Μάιο τον ίδιο χρόνο ο Πουλαντζάς έρχεται στην Στοκχόλμη καλεσμένος από το Λαϊκό Πανεπιστήμιο. Το θέμα της ομιλίας-του είναι: «Σοσιαλισμός και Δημοκρατία». Στις 25 Μαΐου αργά τη

νύχτα, ώρα 12.30 τον συναντώ στα γραφεία του Κ.Κ.Ε. (εσωτερικού) στη Στοκχόλμη ν' απαντά σε ερωτήσεις των ελλήνων μεταναστών, εργατών και φοιτητών, που είχαν έρθει για να τον γνωρίσουν από κοντά. Δέχτηκε την πρόταση και συμφωνήσαμε να έρθει στην UPPSALA περίπου στα μέσα του Οκτώβρη. Δύο τηλεφωνικές συνομιλίες-μας τον Σεπτέμβριο, μεταβάλλουν την επιβεβαίωση του ερχομού-του σε αναβολή... Η πρόσκληση για το θέμα που αναφέραμε παραμένει ανοιχτή: «Ρωγμή ή συνέχεια στο έργο του Ν. Πουλαντζά;».

1. Εισαγωγή:

Μερικά στοιχεία μιας διαπίστωσης

● Το 1968, στην επέτειο για τα 300 χρόνια από την ίδρυση του Πανεπιστημίου της πόλης Lund στη Σουηδία, έγινε ένα διεθνές συνέδριο — σε μια φοβερά φορτισμένη ατμόσφαιρα — με θέμα «Επιστημονική έρευνα και Πολιτική». Μεταξύ των 200 επιστημόνων και πολλών φοιτητών ήταν κι ο νεαρός φιλόσοφος Νίκος Πουλαντζάς. Το θέμα της ομιλίας-του ήταν «Πολιτική ιδεολογία και επιστημονική έρευνα». Η θέση που υποστήριζε ήταν η γνωστή της σχολής Althusser, δηλαδή η διάκριση μεταξύ ιδεολογίας και επιστήμης. Στη μαχητική συζήτηση που ακολούθησε, ένας νεαρός Σουηδός κοινωνιολόγος, ο Goran Therborn — τώρα καθηγητής πανεπιστημίου — αφού αναφέρθηκε στην ύπαρξη δύο διαφορετικών ρευμάτων στη μαρξιστική σκέψη, χάραξε μια στρατηγική μελέτης, θετική για τις θέσεις του Πουλαντζά. Τα αποτελέσματα της στρατηγικής αυτής δεν άργησαν να φανούν. Σε μικρό χρονικό διάστημα η σχολή Althusser κάνει τη δυναμική-της παρουσία στα πανεπιστήμια της Σουηδίας, χωρίς να μπορεί ν' αγνοηθεί από μαρξιστές ή αστούς.

● Την άνοιξη του 1973 το πανεπιστήμιο της Uppsala οργανώνει μια σειρά διαλέξεων με θέμα «Οι κοινωνικές επιστήμες στη δεκαετία 1970-80», όπου οι επικεφαλής καθηγητές των αντίστοιχων σχολών (ινστιτούτων) παρουσιάζουν τις εργασίες και τις εξελίξεις στον κλάδο-τους. Ο καθηγητής των πολιτικών επιστημών Jils Elvander αναφέρεται στην παρουσία τριών σχολών σκέψης που επικρατούν στις πολιτικές επιστήμες στην Uppsala. Μια απ' αυτές είναι ο Μαρξισμός. Στη συνέχεια, αφού στάθηκε λίγο στη σχολή της Φρανκφούρτης, αφιέρωσε το υπόλοιπο μέρος της ομιλίας-του στο έργο του Ν. Πουλαντζά: «πρέπει, είπε, να προσέ-
ουμε ότι εδώ υπάρχει αξίωση για μια επιστημονική αντικειμενικό-
»

συγγραφέας διδάσκει θεωρητική κοινωνιολογία και επιστημολογία στους
ταπτιχούχους του Πανεπιστημίου της UPPSALA.

τητα κι όχι αντικειμενικότητα των αξιών. Όπως φαίνεται, οι στρουκτουραλιστές μαρξιστές είναι πιστοί μαθητές του ώριμου Μάρξ. Όμως, ο Πουλαντζάς πηγαίνει μακρύτερα από τον Μάρξ σε μια προσπάθεια να επεξεργαστεί μια πράγματι θεωρία του κράτους, να ξεκαθαρίσει τις ιδέες του Μάρξ για το κράτος σαν εργαλείο για την κυρίαρχη τάξη... Γι' αυτό το λόγο ο στρουκτουραλιστικός μαρξισμός παρουσιάζει ενδιαφέρον για τη θεωρία του κράτους». Ο τόνος του καθηγητή ανεβαίνει. Λέει ότι θα πρέπει να πά-
ρουμε στα σοβαρά τη μαρξιστική πρόκληση. Κι αφού αναφέρεται σε μερικές θετικές επιδράσεις του στρουκτουραλιστικού μαρξισμού συνεχίζει με μια επίθεση: «πάνω απ' όλα βρίσκεται η αξίωση του στρουκτουραλιστικού μαρξισμού, ότι είναι η μόνη αληθινή, αντικειμενική επιστήμη. Η απάντησή-μου είναι... ότι η αξίωση αυτή δε μπορεί να γίνει αποδεκτή πριν αποδειχθεί. Ο Πουλαντζάς δε δίνει αποδείξεις ότι αυτό είναι σοβαρή επιστήμη. Δίνει μόνο ένα φοβερά πολύπλοκο και αφηρημένο μηχανισμό εννοιών (σαν τη θεωρία των συστημάτων στη χειρότερή-τους μορφή — όσον αφορά τη δυσκολία κατανόησης και την απομάκρυνση από την εμπειρία)». Η επίθεση γίνεται ωστόσο από μια γνωσιοθεωρητική σκοπιά ξένη προς εκείνη του αντι-εμπειριστή Πουλαντζά. «...η αποδεικτική δύναμη πρέπει να προσφέρεται με τη μορφή της εμπειρικής έρευνας», λέει. Ο εμπειριστής καθηγητής είναι ενήμερος του ότι οι αποδείξεις του είδους που ζητάει μετατοπίζουν τον προβληματισμό «στη βάση του εμπειρισμού κι αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ο μαρξισμός να χάνει έτσι την ιδιομορφία-του». Όμως, έτσι χάνει και η επιχειρηματολογία του καθηγητή την αξία-της.

● Το 1977 το φιλοσοφικό περιοδικό «Häften för Kritiska Studier» (Τετράδια Κριτικών Μελετών) αφιερώνει δυο τεύχη-
του στο «Μαρξισμό της Σκανδιναβίας». Σ' ένα από τα άρθρα ο Anders Kjellberg διαπιστώνει ότι ο μαρξισμός των Althusser Πουλαντζά επικρατεί στα περισσότερα ινστιτούτα του πανεπιστη-
μίου της Lund. Στο ινστιτούτο της κοινωνιολογίας, γράφει, «από
τους εκατό περίπου σπουδαστές για διδακτορική διατριβή, περίπου

σαράντα ακολουθούν τις μαρξιστικές σχολές. Για να μην πω μια μόνη μαρξιστική σχολή, τη σχολή *Althusser*, που έχει εξασκήσει και εξασκεί σοβαρή επιρροή». Στην κοινωνιολογία του δικαίου, στην κοινωνική ανθρωπολογία, στην οικονομική ιστορία γίνεται το ίδιο. Στο δε ινστιτούτο πολιτικών επιστημών όπου το κλίμα δεν είναι ευνοϊκό για τους μαρξιστές, οι λίγες εργασίες είναι «σπουδές γύρω από το φασισμό, που συνεχίζουν χρονικά από εκεί όπου ο Ν. Πουλαντζάς σταματάει το βιβλίο-του «Φασισμός και Δικτατορία», δηλαδή την περίοδο 1935-45».

● Σημειώνω τέλος, μια ακόμα διαπίστωση για την επίδραση του Ν. Πουλαντζά στη Σκανδιναβία. Στην «Εισαγωγή» της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού που αναφέραμε διαβάζει κανείς: «ο μαρξισμός έχει αναπτυχθεί σε διάφορες κατευθύνσεις στις τέσσερις χώρες. Ένα σχήμα που παρουσιάζεται, συνήθως, είναι: Δανία - Λογική του Κεφαλαίου. Φιλανδία - μαρξισμός των ανατολικών κρατών. Νορβηγία - Κριτική Θεωρία και Σουηδία - Αλτουσεριανισμός». (Παρατήρηση: το αναφερόμενο περιοδικό «Κριτικές Μελέτες», από το 1968, λειτουργήσε σαν εστία πολεμικής ενάντια στις ιδέες των *Althusser* - Πουλαντζά).

2. Ειδικές συνθήκες για τον σουηδικό χώρο

Α. Η αναζήτηση των λόγων που οδήγησαν στην αποδοχή της σχολής *Althusser* - Πουλαντζά, και των κενών που αυτή η σχολή υπόσχονταν να καλύψει, θά 'δινε σαν αποτέλεσμα μια σειρά από αίτια γενικά και κοινά σε παγκόσμιο επίπεδο, σε συνδυασμό με μια ιδιαίτερη κατάσταση που επικρατούσε και επικρατεί στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και της φιλοσοφίας στη Σουηδία. Και στην πιο σύντομη αναφορά δεν θα πρέπει να παραλειφθούν μια σειρά γεγονότα και καταστάσεις, που λειτουργήσαν σαν γενικό πλαίσιο.

1. Ο μεταπολεμικός καπιταλισμός, στηριζόμενος στη συνεχώς τελειοποιούμενη τεχνολογία, προχωρά σε μεγάλες διαρθρωτικές αλλαγές, τέτοιες που να μπορεί να υποστηριχτεί η άποψη ότι υπεράξια παράγεται ακόμα κι έξω από τη διαδικασία της παραγωγής (*Habermas*) αλλαγές έχουν σαν αποτέλεσμα να δημιουργούν νέες σχέσεις εξάρτησης μεταξύ των χωρών και να μπορούν να εμφανίζονται οι ταξικές σχέσεις με αμβλυμένη μορφή.

2. Η επιστημονική σκέψη, στην προσπάθειά-της ν' ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες παραγωγής γνώσης που δε μπορεί να βασιστεί στον παραδοσιακό διαχωρισμό των επιστημών σε ειδικούς κλάδους, προχωρά στη δημιουργία νέων, διεπιστημονικών κλάδων, όπως η Κυβερνητική, η Μελλοντολογία, η Θεωρία των Συστημάτων κλπ.

3. Οι υπάρχουσες κοινωνικές επιστήμες δεν μπορούν ν' ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις και υπό την ηγεμονία του εμπειρισμού χάνονται στην «έρευνα λεπτομερειών» μιας εμπειρικά κατατεμαχισμένης πραγματικότητας, σύμφωνα με κριτήρια εξωεπιστημονικά (πολιτικά, οικονομικά κλπ.).

4. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο καθένας περίμενε από το μαρξισμό να δείξει τις δυνατότητές-του σαν μια επιστήμη για την κατανόηση αυτού του ανασυγκροτούμενου κόσμου. Η μαρξιστική σκέψη, όμως, ταλαντευόταν ανάμεσα στην προσήλωση στις αλήθειες, όπως τελειοποιήθηκαν στις αρχές του αιώνα-μας και κωδικοποιήθηκαν από τον Στάλιν, και σε μια ιστοριστική ανθρωπιστική αντίληψη. Στο θεωρητικό πεδίο, το 20ο συνέδριο του 1956 δεν έκλεισε την περίοδο του σταλινισμού, αλλά άνοιξε την πόρτα για μια σειρά ρευμάτων και ερμηνειών-μίγματα αριστερού χεγκελιανισμού, υπαρξισμού, ψυχανάλυσης, γλωσσολογίας, κλπ., με τον μαρξισμό.

Η σχολή *Althusser* παίρνοντας θέση κριτική απέναντι στις ιστοριστικές και ανθρωπιστικές ερμηνείες και βλέποντας τις παρερμηνείες και τις ελλείψεις του παραδοσιακού μαρξισμού τον οποίο και αποδέχεται, αναλαμβάνει ν' αποκαταστήσει τον ιστορικό υλισμό σα μια αστηρά συγκροτημένη επιστήμη που να μπορεί ν' αντέχει τις απαιτήσεις και την κριτική της σύγχρονης επιστημολογίας.

Πριν δούμε από κοντά τις γνωσιοθεωρητικές θέσεις της «νέας σχολής», σε σχέση με τις ανάγκες και με το τι μπορούσε να γίνει αποδεκτό από την επιστημολογική σκέψη που επικρατούσε στη Σουηδία, πρέπει να δώσουμε μια σκιαγραφία της σουηδικής μαρξιστικής πραγματικότητας.

Β. Την περίοδο που η σχολή *Althusser* - Πουλαντζά κάνει την εμφάνισή-της στη Σουηδία, η κατάσταση στο σουηδικό μαρξιστικό χώρο θα μπορούσε να περιγραφεί συνοπτικά με τα εξής σημεία:

1. Έλλειψη μιας ζωντανής μαρξιστικής θεωρητικής παράδοσης με τις δικές της ιδιομορφίες. Ορισμένες προσπάθειες σαν του Α. *Ljungdal* — ιστοριστική σχολή — παραμένουν μεμονωμένες και χωρίς επίδραση, ενώ μια κάποια κίνηση στην αριστερή πτέρυγα της σοσιαλδημοκρατίας δεν ξεφεύγει από τα πλαίσια της Δεύτερης Διεθνούς.

2. Πολιτική διάσπαση στον ακαδημαϊκό χώρο, έτσι που καμιά κομματική πολιτική δεν μπορεί να επηρεάσει τον προβληματισμό και να δώσει μια κατεύθυνση στην έρευνα.

3. Οι προσπάθειες για να εισαχθεί ο μαρξισμός στα πανεπιστήμια, η δημιουργία κύκλων μαθημάτων και ομάδων ερευνών στον πανεπιστημιακό χώρο — σε αντίθεση με το επίσημο πανεπιστήμιο — που είχε αρκετά θετικά αποτελέσματα, υποχωρεί στις αρχές της δεκαετίας του '70. Η φοιτητική πολιτική που επικράτησε τελικά, ήταν πολιτική συνδικαλιστική γύρω από τα φοιτητικά προβλήματα κι όχι προσπάθεια αλλαγής του περιεχομένου των σπουδών. Η τάση για προλεταριοποίηση των φοιτητών — μια ιδιαίτερη ερμηνεία της ενότητας θεωρίας και πρακτικής — που ήθελε τους φοιτητές στην υλική παραγωγή, δεν είχε σαν αποτέλεσμα, ούτε την επιτάχυνση της συνειδητοποίησης των εργατών, ούτε την ανάπτυξη της μαρξιστικής θεωρίας, έξω από τα πανεπιστήμια, αλλά τη μείωση των δυνατοτήτων για τη δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων ανάπτυξης του μαρξισμού μέσα στα πανεπιστήμια.

4. Η εισαγωγή του μαρξισμού στα πανεπιστήμια, σαν μια τάση (μια σχολή δίπλα ή σε αντίθεση με τις άλλες υπάρχουσες σχολές) έγινε με χειρότερους όρους σε σύγκριση με τις άλλες σχολές σκέψης (π.χ. ελάχιστος αριθμός μαρξιστών καθηγητών) και με τις ίδιες ή και περισσότερες επιστημονικές απαιτήσεις.

5. Αναδιοργάνωση του πανεπιστημίου, έτσι που ο ρόλος-του στην αναπαραγωγή των όρων παραγωγής να είναι απροκάλυπτος. Σκοπός-του γίνεται η παραγωγή ειδικευμένου προσωπικού, όχι πια με κριτήρια επιστημονικά, αλλά την προσαρμογή στις απαιτήσεις της παραγωγής και της ζήτησης της αγοράς. Τα πανεπιστήμια μεταβάλλονται σταθερά σε επαγγελματικές σχολές, έτσι που η ανεξαρτησία κατά κλάδους και η θεωρητική εργασία να μειώνονται συνεχώς. Η εξέλιξη αυτή συνοδεύεται με μια προϊούσα γραφειοκρατικοποίηση στα δικαιώματα φοιτητών και καθηγητών, που επιτρέπει τη μετατόπιση του κέντρου των αποφάσεων από τα ινστιτούτα (τομείς) σε ανώτερα ιεραρχικά όργανα χωρίς θεσμικές δυνατότητες επιρροής από τη βάση».

6. Ατομικοποίηση της επιστημονικής έρευνας που επιτυγχάνεται με την άμεση οικονομική εξάρτηση του ερευνητή από την υπηρεσία (κρατική ή ιδιωτική) που χρηματοδοτεί και καθορίζει το αντικείμε-

μενο της έρευνας. Ένα από τα αρνητικά αποτελέσματα αυτής της σχέσης είναι ότι τα ενδιαφέροντα του ερευνητή για μαρξιστική έρευνα πρέπει να περιοριστούν στον ελεύθερο χρόνο-του.

Οι λόγοι που αναφέρθηκαν μέχρι τώρα είχαν σα συνέπεια τη μετατόπιση και συγκέντρωση των μαρξιστικών σπουδών περισσότερο στους κύκλους των μεταπτυχιακών σπουδών.

7. Τελικά θα πρέπει ν' αναφερθεί η καθοριστική συμβολή δύο σημαντικών περιοδικών (από το 1968 και μετά) στο μαρξιστικό και ακαδημαϊκό χώρο της Σουηδίας και με επίδραση στην υπόλοιπη Σκανδιναβία. Το μαρξιστικό περιοδικό *Zenit* που από την αρχή της έκδοσής-του έγινε ο φορέας των απόψεων της σχολής *Althusser* — Πουλαντζά. Θα μπορούσε κανείς ανεπιφύλακτα να ισχυριστεί ότι η επικράτηση και ο ρόλος των απόψεων του Πουλαντζά στη διαμόρφωση του σουηδικού μαρξισμού, οφείλεται κατά πολύ στο περιοδικό *Zenit*. Μεταφράζω από τα χρονικά του περιοδικού: « Η σύνταξη του περιοδικού εισήγαγε το έργο του Ν.Πουλαντζά στη Σουηδία. Από το 1968 και μετά δημοσιεύει εργασίες-του στο περιοδικό. Τα περισσότερα από τα σπουδαιότερα έργα-του έχουν δημοσιευτεί με τη φροντίδα του *Zenit* ». Το άλλο περιοδικό — που ήδη αναφέρθηκε στην εισαγωγή του άρθρου — «*Häften för Keitiska Studier*» πήρε μια κριτική θέση για τη νέα σχολή. Οι σελίδες-του φιλοξένησαν (κριτικά κείμενα για τις απόψεις του *Althusser* και του Πουλαντζά, πράγμα που είχε, όμως, σαν αποτέλεσμα να κάνει τις ιδέες-τους πιο γνωστές.

Περνάμε στη σύγκριση — συσχέτιση των γνωσιοθεωρητικών θέσεων της νέας σχολής και εκείνων που επικρατούσαν κι επικρατούν στο σουηδικό χώρο.

3. Μια κάποια γνωσιοθεωρητική ανταπόκριση...

Σε μια χώρα σαν τη Σουηδία, όπου η Λογική και η αναλυτική φιλοσοφία έχουν την πρωτοκαθεδρία στα φιλοσοφικά-της ινστιτούτα, ενώ στις κοινωνικές επιστήμες επικρατούσε απόλυτα ο θετικισμός, στον ακαδημαϊκό χώρο τα διάφορα άλλα ρεύματα — και πολύ περισσότερο ο χεγκελιανισμός και ο μαρξισμός στην παραδοσιακή τους μορφή — θεωρούνταν, αν όχι τίποτα χειρότερο, τουλάχιστον αντιεπιστημονικά. Τα μηνύματα π.χ. της σχολής της Φρανκφούρτης να μην δίνουν επιχειρήματα για μια κριτική της «παραδοσιακής» θεωρίας και της θετικιστικής κοινωνιολογίας, να μην αποκαλύπτουν την αστική ταξική-τους ιδεολογία, όμως, δεν δίνουν μια θετική εναλλακτική λύση, δηλαδή, δεν προσφέρουν μια επιστήμη (ή ένα άλλο «παράδειγμα») που να προσφέρει μεγαλύτερη και καλύτερη κατανόηση του κοινωνικού από το «παράδειγμα» του θετικισμού. Η αντίληψη που επικρατεί είναι αυτή που συναντά κανείς στα βιβλία του αντι-μαρξιστή *Popper*, ότι από δύο επιστημονικές θεωρίες καλύτερη είναι εκείνη που εξηγεί περισσότερο. Αυτή, λοιπόν, την υπόσχεση για μία επιστήμη (όχι κριτική, όχι ιδεολογία, όχι επιστήμη και ιδεολογία συγχρόνως) δίνει η σχολή *Althusser* και ειδικά ο Πουλαντζάς στο πρώτο-του βιβλίο «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» (1968).

Η πρώτη επιστημολογική θέση για μια επιστήμη είναι ότι καθορίζεται σε διάκριση, σε ρήξη με κάθε ιδεολογία — μια θέση κοινή με τον θετικισμό που άνοιξε τις πόρτες των σουηδικών πανεπιστημίων στη νέα σχολή:

Μια δεύτερη επιστημολογική θέση (που συμπληρώνει την πρώτη) που πραγματεύεται το «κριτήριο της αλήθειας» σαν εσωτερικό πρόβλημα μιας επιστήμης — κι αυτό είναι σύμφωνο με την άποψη που θέλει τη γνώση προϊόν μιας αυστηρά θεωρητικής διαδικασίας — εξασφάλισε στο μαρξισμό, σαν επιστήμη, τις ίδιες δυνα-

τότητες ανάπτυξης με τις άλλες επιστήμες, γιατί τον απελευθέρωσε μεθοδολογικά από κάθε εξω-επιστημονική εξάρτηση, προερχόμενη από κάθε είδους ερμηνεία της «πρακτικής σαν κριτήριο της αλήθειας». Αυτή η, όχι ελεύθερη από προβλήματα, θέση — δηλαδή η «πρακτική σαν κριτήριο της αλήθειας» — είχε σαν αποτέλεσμα την μετατροπή του μαρξισμού από επιστήμη σε ιδεολογία που νομιμοποιούσε τις εκάστοτε πρακτικές — ακόμα και μη μαρξιστικές — των κομμουνιστικών κομμάτων ή αντίθετα, μετέτρεπε τις εκτιμήσεις ή τις εμπειρίες των κομματικών στελεχών σε επιστημονικές μαρξιστικές αναλύσεις.

Η τρίτη επιστημολογική θέση του «αντι-εμπειρισμού» που απορρίπτει την «εμπειρία σαν κριτήριο της αλήθειας» ξεσκεπάζει την «επιστημονικότητα» του θετικισμού, τον ιδεολογικό-του αστικό χαρακτήρα. Το πέρασμα από τα εμπειρικά δεδομένα (*facts*) στις επαγωγικές γενικεύσεις-τους και οι σχέσεις μεταξύ αυτών των γενικεύσεων δεν οδηγεί στη δημιουργία ή αποκάλυψη επιστημονικών νόμων κλπ., αλλά στο να αποδοθεί ισχύς νόμου στον κοινωνικό σχηματισμό που παράγει αυτά τα δεδομένα (*facts*). Η «αντι-εμπειρική» θέση δεν οδηγεί στην άρνηση της διερεύνησης της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά στην άρνηση να παραδεχτεί κανείς αυτά τα «δεδομένα» σαν ανεπεξέργαστα και ανεξάρτητα από κάθε θεωρία. Τα δεδομένα αποκτούν τη σημασία-τους μόνο σε σχέση με μία θεωρία. Αυτή η θέση ανταποκρίθηκε στην ανάγκη για θεωρητική έρευνα που τόσο απουσίαζε από τη σουηδική πρακτική στον τομέα των κοινωνικών επιστημών.

Αν εξετάσουμε λογικά τις παραπάνω θέσεις θα διαπιστώσουμε ότι απορρέουν από την αντίληψη του *Althusser* — μια σπινοζική ερμηνεία μερικών απόψεων που έχει διατυπώσει ο Μαρξ στα *Grundrisse* — πως η επιστημονική γνώση είναι προϊόν μιας θεωρητικής διαδικασίας, όπου ένας θεωρητικός μηχανισμός μετατρέπει ένα ακατέργαστο υλικό σε έτοιμες γνώσεις. Μια άποψη που οδηγεί στη διάκριση μεταξύ αντικειμένου γνώσης και του πραγματικού αντικειμένου, στο οποίο αναφέρεται η γνώση.

Η διάκριση αυτή δεν απορρίπτει μόνο οποιαδήποτε σχέση με τις εμπειρικές γενικεύσεις (εμπειρισμό) ή με τη χεγκελιανή εφαρμογή του νόμου της ταυτότητας που παρουσιάζει τον εξωτερικό κόσμο σαν γέννημα της σκέψης: με τη διάκριση αυτή υποχωρεί η ίδια η υλιστική γνωσιοθεωρητική θέση. Γιατί το πρόβλημα μιας υλιστικής γνωσιοθεωρίας δεν είναι μια απλή αναγνώριση της ύπαρξης του εξωτερικού κόσμου (πραγματικού αντικειμένου) ανεξάρτητα από το υποκείμενο — μια αναγνώριση που μπορεί κανείς να διαπιστώσει σε διαφορετικές μορφές, ακόμη και στην ιδεαλιστική φιλοσοφία από τον *Kant* μέχρι τον *Husserl* — αλλά ο γνωσιοθεωρητικός ρόλος αυτού του αντικειμένου στη διαδικασία παραγωγής της γνώσης.

Όταν, λοιπόν, αυτός ο εξωτερικός κόσμος δεν παίζει κανένα ρόλο, ούτε σαν επαγωγικός δρόμος προς τη θεωρία, ούτε σαν πρακτική εφαρμογή (κριτήριο της αλήθειας) κι όταν οι κατηγορίες του θεωρητικού μηχανισμού δεν νοούνται σαν υποστάσεις του πραγματικού — ή για να εκφραστώ με τα λόγια του Μαρξ «το ιδεατό δεν είναι παρά το υλικό», το μεταφερμένο και μετασχηματισμένο στο μυαλό του ανθρώπου — τότε η υλιστική θέση υποχωρεί. Αν, λοιπόν, ο παραμερισμός της σημασίας του Χέγκελ για το μαρξισμό δεν δημιούργησε αντιδράσεις στη Σουηδία — γιατί ποτέ η φιλοσοφία του Χέγκελ δεν είχε ριζώσει εδώ, ίσως γιατί ποτέ η σουηδική αστική τάξη δεν χρειάστηκε ν' αγωνιστεί για την ταξική-της επικράτηση και πριν και μετά την επικράτηση της σοσιαλδημοκρατίας — ή μη συνεπής εφαρμογή της υλιστικής θέσης για την παραγωγή της γνώσης έβαλε σε σκέψη πολλούς Σουηδούς μαρξιστές.

Ο *Althusser* κρίνει απαραίτητη την επιστροφή στις πηγές — στους κλασικούς του μαρξισμού. Όμως αυτή τη φορά το πρόβλημα δεν είναι να εντοπιστεί «τί πραγματικά είπε ο Μαρξ», αλλά και αυτό που δεν είπε και που είναι παρόν μέσα στην ίδια-του την απουσία. Έτσι, αυτή τη φορά, οι παραδοσιακοί δρόμοι για το πλησίασμα των κειμένων, δεν οδηγούν πουθενά, γιαυτό χρειάζεται ένα άλλο «διάβασμα», θά 'λεγε κανείς «συμπτωματικό». Χρειάζεται να εντοπιστεί η «προβληματική» του μαρξισμού: η προβληματική που καθορίζει τις θέσεις και τις λειτουργίες των διαφόρων εννοιών σ' ένα θεωρητικό σύστημα και που απαγορεύει την εξέταση αυτών των εννοιών ανεξάρτητα και μεμονωμένα. Αυτή η μαρξιστική προβληματική που συγκροτείται και διαμορφώνεται από μια προλεταριακή σκοπιά και γιαυτό δίνει στην οικονομική παραγωγή τον καθοριστικό ρόλο είναι ξένη από κείνη του *Feuerbach*, που συναντά κανείς στα «νεανικά έργα» του Μαρξ.

Όμως, ο *Althusser* ενώ προσπάθησε να συγκροτήσει τον *διαλεκτικό υλισμό* σε μια επιστημολογία, κατέληξε στην ανασυγκρότηση του *ιστορικού υλισμού* σαν *επιστήμη* για την ιστορία, όπου η πιο βασική-του έννοια είναι ο «τρόπος παραγωγής». Δυο λόγια είναι, εδώ, απαραίτητα.

4. Ανασυγκρότηση του ιστορικού υλισμού

Το πρόβλημα δεν παρουσιάζεται με τον τρόπο που το τοποθετεί ο *E. Laclau* όταν επικρίνει την έννοια «τρόπος παραγωγής» (στη συνέχεια του άρθρου: Τ.Π.). Δεν είναι η ύπαρξη δυο αντιφατικών δεδομένων στον Μαρξ που η σχολή *Althusser* προσπαθεί να λύσει με φορμαλιστικό συνδυασμό. Κατά τον *E. Laclau*, η αντίφαση εντοπίζεται:

1. Μεταξύ της βασικής θέσης του ιστορικού υλισμού ότι ο τρόπος υλικής παραγωγής είναι καθοριστικός παράγοντας για όλη την κοινωνική ζωή και

2. Της δυσκολίας να αποδοθεί σε αυστηρά οικονομικούς παράγοντες ο καθοριστικός ρόλος στους προκαπιταλιστικούς Τ.Π. Τα δεδομένα αυτά γίνονται αντιφατικά μόνο σε μια άκριτη φορμαλιστική ερμηνεία των εννοιών και σ' ένα παιγνίδι συνδυασμών μεταξύ-τους, όχι λιγότερο συμβολικό από εκείνο που ο ίδιος επικρίνει. Κατά τον *Laclau* αυτά είναι αντιφατικά δεδομένα, γιατί οι έννοιες «υλική παραγωγή» και «οικονομία» δεν είναι συνώνυμες, δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο αφάιρεσης, δεν βρίσκονται σε καμιά σχέση μεταξύ-τους, αλλά ανήκουν σε διαφορετικές θεωρητικές δομές, όπου ο όρος «υλική παραγωγή» αναφέρεται γενικά στη διαδικασία της παραγωγής (στις σχέσεις παραγωγής), ενώ ο όρος «οικονομία» αναφέρεται ειδικά στην παραγωγή προϊόντων (ειδικά στην καπιταλιστική οικονομία) με συνέπειες — κατά τον *Laclau* — αντιφατικές: διότι η μεν 1η θέση δεν ισχύει για τους

προ-καπιταλιστικούς Τ.Π., γιατί «μη οικονομικοί παράγοντες» κρίνονται απαραίτητοι από τον Μαρξ για τις σχέσεις παραγωγής η δε 2η, δηλαδή η «οικονομία», δε μπορεί να συνδυαστεί με άλλα στοιχεία, π.χ. το πολιτικό στοιχείο, (στους προκαπιταλιστικούς Τ.Π.).

Το πρόβλημα είναι συνυφασμένο με την έκθεση, την περιγραφή του ιστορικού υλισμού — όχι στις βασικές-του αρχές, που το τοποθετεί ο *Laclau* — όπως τη βρίσκουμε περιληπτικά στην «Εισαγωγή» στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας (1859), ίσως το πιο γνωστό και το πιο παρεξηγημένο κείμενο του Μαρξ. Δε μπορούμε εδώ ν' αναφερθούμε σ' όλα τα κείμενα που ο Μαρξ καταπιάστηκε με μια τέτοια έκθεση, περιληπτική ή εκτεταμένη, άλλοτε τμηματικά, από την «Γερμανική Ιδεολογία» (1845-6) και μετά. Αυτή η περιβόητη «Εισαγωγή» (1859) δεν είναι το μοναδικό κείμενο. Όμως, χρησιμοποιήθηκε και ερμηνεύτηκε σαν *μοναδικό*, με όλες-του τις γενικεύσεις, απλοποιήσεις, παραλήψεις κλπ. που μπορεί να έχει ένα κείμενο 16 προτάσεων.

Κι αν ακόμα συμπληρώναμε την «Εισαγωγή» με κάποιο κείμενο ή απόσπασμα για τις κοινωνικές τάξεις και τον ταξικό αγώνα που παραλείπονται ν' αναφερθούν κι αν ακόμα λάβουμε υπόψη-μας τις επικλήσεις και τις διαμαρτυρίες του *Engels* (γράμμα στον *Bloch* 1890), τόσο η εφαρμογή όσο και η ερμηνεία της «Εισαγωγής» έχει και μπορεί να οδηγήσει σε μια σειρά από λογικά αδιέξοδα που καλύπτονται με οικονομιστικές κλπ. παρεκκλίσεις. Ας δούμε μερικά απ' αυτά τα προβλήματα.

1. Στην «Εισαγωγή» προτείνεται να μελετηθούν οι «οικονομικοί όροι παραγωγής» «με την ακρίβεια των φυσικών επιστημών». Τότε ποια μέθοδος θα πρέπει να εφαρμοστεί, εκείνη των θετικών επιστημών (μια θέση θετικιστική) ή η διαλεκτική του Χέγκελ προσαρμοσμένη ανάλογα; Κι αν η αναζητούμενη μέθοδος είναι αυτή που περιγράφεται στον «Επίλογο» του Κεφαλαίου (1873) — η περιγραφή αρχίζει με αναφορά στην «Εισαγωγή» (1859) —, τότε πρόκειται για τη διαλεκτική ή για τη μέθοδο των φυσικών επιστημών, ή μήπως αυτές οι δύο μέθοδοι είναι ταυτόσημες; Νά μερικά επιστημολογικά προβλήματα που — παρά τις διαλεκτικές προσπάθειες του *Engels* — χώρισαν τους μαρξιστές σε διαφορετικά κά ρεύματα, από τα τέλη του περασμένου, ήδη, αιώνα.

2. Προτείνεται στην «Εισαγωγή» ότι η «βάση» μπορεί να μελετηθεί με την «ακρίβεια των φυσικών επιστημών». Το «εποικοδόμημα» όμως; Προτείνεται η θέση να εξηγείται η συνείδηση που αντιστοιχεί στο νομικό-πολιτικό εποικοδόμημα σε σχέση με τις «αντιφάσεις της υλικής ζωής» κι αυτή ακριβώς η θέση οδήγησε στην οικονομική αναγωγή. Αυτή η αντίληψη της «Εισαγωγής» οδήγησε σε μια παντελή έλλειψη μιας θεωρίας του εποικοδομήματος.

3. Προτείνεται να εξετάζεται το εποικοδόμημα σε σχέση με τη βάση. Πώς καθορίζεται ακριβώς αυτή η σχέση; Τι ακριβώς σημαίνει η λέξη «ανάγεται» που αναφέρεται στην «Εισαγωγή» γιαυτές τις σχέσεις; Τελεολογία; Αιτιότητα; Αλληλοεξάρτηση; Αντανάκλαση; Απλώς μια περιγραφή, καθοδηγητική της έρευνας;

4. Πώς ερμηνεύεται το φαινόμενο της ύπαρξης διαφορετικών παραγωγικών σχέσεων στον ίδιο βαθμό ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, όπως μας πληροφορούν τα πορίσματα των ερευνών της κοινωνικής ανθρωπολογίας;

5. Πώς ερμηνεύεται το φαινόμενο, ο ίδιος βαθμός ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων να οδηγεί σε διαφορετικές σχέσεις παραγωγής; Φαινόμενο που επέτρεψε στον *Max Weber* π.χ. ν' αναζητήσει τις επιδράσεις άλλων — μη υλικών — παραγόντων για την εμφάνιση του καπιταλισμού στην Ευρώπη.

6. Υπάρχει ή όχι ο ασιατικός Τ.Π. που αναφέρεται στην «Εισαγωγή» και που εγκαταλείφθηκε αργότερα από τους *Engels-Lenin* και τους σοβιετικούς μαρξιστές στις συζητήσεις του Λένινγκραντ (1931).

Αναφέρθηκα σε μερικές μόνο επιπτώσεις - προβλήματα που δημιουργεί η «Εισαγωγή» και που πρέπει ν' απαντηθούν, συμπληρωθούν, εγκαταλειφθούν κλπ. όχι πια με αναφορές στο «τί είπε ο Μαρξ» — αναφορές που διακωνίζουν παρά λύνουν προβλήματα — αλλά με το να προχωρήσει κανείς μαρξιστικά σε περιοχές που δεν ανίχνευσε ή και που ανίχνευσε ο Μαρξ. Το πρόβλημα δεν είναι αν οι Αλτούσσεριανοί «καταργούν» π.χ. «την Εισαγωγή» — όπως υποστηρίζει ο *J. Lewis* — αλλά εάν με αυτή την «κατάργηση» ή συμπλήρωση ανοίγεται μια νέα προοπτική, κι αν λύνονται περισσότερα προβλήματα απ' όσα δημιουργούνται. Η απάντηση δε μπορεί να προκαθοριστεί.

● Στην «ανασυγκρότηση» του ιστορικού υλισμού, όπως τον είδε η σχολή *Althusser*, βασική-του έννοια γίνεται ο «Τρόπος Παραγωγής». Μια αφηρημένη - τυπική έννοια που δεν ορίζεται πια αυστηρά οικονομικά, αλλά σαν μια σύνθετη ολότητα που εμπεριέχει όλα τα επίπεδα — οικονομικό, πολιτικό, ιδεολογικό, κλπ. — και αποδίδει στο οικονομικό στοιχείο τον κυρίαρχο ρόλο, σε τελευταία ανάλυση. Τα υπόλοιπα επίπεδα δεν βρίσκονται πια σε μια «σχέση» εποικοδομήματος με την οικονομική βάση, αλλά έχουν μια *σχετική αυτονομία*, γιατί όλα είναι καθοριζόμενα και καθορίζονται σ' αυτή την ολότητα. Έτσι εξαφανίζεται κάθε είδους αναγωγισμού (*reductionism*) και συγχρόνως ανοίγεται ένας νέος χώρος για τη συγκρότηση διαφόρων επιστημονικών αντικειμένων για μια σειρά θεωριών: μια γενική θεωρία του ιστορικού υλισμού, ιδιαίτερες θεωρίες των διαφόρων Τ.Π. με τις δικές-τους διαφορετικές έννοιες — σαν εκείνη του καπιταλιστικού Τ.Π. που ανέπτυξε ο Μαρξ — ή περιοχικές θεωρίες, στο μέτρο που το αντικείμενό-τους συγκροτείται μέσα σ' ένα δεδομένο Τ.Π. — π.χ. το πολιτικό στοιχείο του Κ.Τ.Π. — και μια τέτοια περιοχική θεωρία προσπάθησε να θεμελιώσει ο Ν.Πουλαντζάς.

Όμως, τόσο η έννοια της «σχετικής αυτονομίας» όσο και ο «τρόπος παραγωγής» νοούνται και καθορίζονται διαφορετικά από τους δημιουργούς της σχολής *Althusser - Balibar*, Πουλαντζά, *Godelier* — τόσο διαφορετικά όσο σοβαρότερο είναι το «φλέρ-τους» με τον στρουκτουραλισμό. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί για τον *Balibar* κι όχι αβάσιμα, ότι η στενή οικονομική-του αντίληψη για τον Τ.Π. σε συνδυασμό με τη στρουκτουραλιστική μέθοδο, τον οδήγησαν να περιορίσει την ιστορία σ' ένα παίγνιδι πιθανών συνδυασμών τριών στοιχείων (παραγωγής) και δυο σχέσεων. Κι αν ακόμα η στρουκτουραλιστική παρουσία στο έργο του Πουλαντζά μειώνεται πολύ με την παρουσία ορισμένων εννοιών — «κοινωνικός σχηματισμός», «ιστορική συγχυρία», «ταξικός αγώνας» — το πρώτο-του έργο δεν μένει ανέγγιχτο από μια τέτοια κριτική. Στο «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» (1968) θα υποστηρίξει ότι είναι δυνατή μια θεωρία του Κράτους, ότι είναι δυνατή μια γενική θεωρία του Τ.Π., γιατί η μήτρα ενός Τ.Π. είναι η «ιδιαιτέρη μορφή συναρμογής που διατηρούν τα επίπεδά-του», επίπεδα που νοούνται χωρισμένα και αδιαπέραστα ώστε οι σχέσεις-τους να είναι εξωτερικές, τόσο που η πιο πραγματική και συγκεκριμένη έννοια του «κοινωνικού σχηματισμού» να «ορίζεται από μια ιδιαίτερη συναρμογή... των διαφόρων επιπέδων ή κινήσεων... που κατά γενικό κανόνα... είναι η συναρμογή του κυρίαρχου Τ.Π.».

Όμως, αυτές οι κριτικές παρατηρήσεις — όπως και η κριτική

του *E. Laclau* για τον Τ.Π. — στηρίζονται στην «Εισαγωγή» του βιβλίου αυτού, όπου ο Πουλαντζάς προσπαθεί να δώσει μια γενική έκθεση των αντιλήψεων της σχολής κι όχι στο κυρίως μέρος του βιβλίου, όπου ο συγγραφέας συγκροτεί τη θεωρία του Κράτους στον καπιταλιστικό Τ.Π. Εδώ η «σχετική αυτονομία» του Κράτους εξετάζεται σε σχέση

α. με το διαχωρισμό του οικονομικού από το πολιτικό στοιχείο — ένας διαχωρισμός που διαμορφώνεται παράλληλα με τον χωρισμό του «άμεσου παραγωγού και των μέσων παραγωγής στη σχέση της πραγματικής ιδιοποίησης» — και σε σχέση

β. με τον ταξικό αγώνα. Αν όμως στην πρώτη σχέση (α) δεν συναντά κανείς τίποτα που να ξεφεύγει π.χ. από το περίφημο «διαζύγιο» που αναφέρει ο Μαρξ στο 24 κεφάλαιο του Κεφαλαίου, όπου «απελευθερώνει» τον εργάτη και συγχρόνως δημιουργεί την πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου, στη δεύτερη σχέση (β) η στρουκτουραλιστική επιρροή είναι εμφανής. Η «σχετική αυτονομία» του Κράτους δεν αντανακλά, αλλά αντανακλάται μέσα στο πεδίο του ταξικού αγώνα, όπως ακριβώς και οι «κοινωνικές τάξεις» καθορίζονται *σα γενικές επιπτώσεις των δομών* στο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων.

Τα σημεία αυτά που θίγονται από την κριτική θα πρέπει να γίνουν εμφανή, όπως εμφανής είναι και η προσπάθεια του Πουλαντζά στο κατοπινό-του έργο να απαλλαγεί από τις στρουκτουραλιστικές επιρροές. Διαφορετικά γίνεται δύσκολη η κατανόηση και της κατοπινής συγγραφικής-του αυτονομίας και της εννοιολογικής-του συνέχειας. Παρακολουθεί κανείς μια εξέλιξη, όπου η πάλη των τάξεων παίρνει την πρωτοκαθεδρία σε σχέση με τις δομές και τους μηχανισμούς, γίνεται καθοριστική για τη σχετική αυτονομία του Κράτους. Η ταξική πάλη εισέρχεται στο εσωτερικό του Κράτους, ώστε αυτό να νοείται σαν συμπύκνωμα μιας σχέσης ανάμεσα σε συγκρουόμενες τάξεις: το κράτος δεν αντανακλάται, αλλά αντανακλά τις ταξικές σχέσεις: ο δε Τ.Π. δεν αναπαράγεται αφηρημένα, αλλά σχηματίζεται μέσα στον κοινωνικό σχηματισμό. Όσο για την αλλαγή του ορισμού των κοινωνικών τάξεων δεν έχει παρά να κοιτάξει κανείς την πρώτη σελίδα της «Εισαγωγής» στη μελέτη-του για τις «Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό» (1974) — η διάκριση μεταξύ δομών και πρακτικών έχει εξαφανιστεί. Ο τονισμός της σημασίας του «ταξικού αγώνα» που μεταφέρεται σ' όλα τα επίπεδα συνοδεύεται από μια μετατόπιση ορισμένων εννοιών. Έτσι η δικτατορία του προλεταριάτου δίνει τη θέση-της στο δημοκρατικό δρόμο για το σοσιαλισμό. Οι κίνδυνοι που εγκυμονεί αυτή η μετατόπιση για ένα γλύστρημα προς τη σοσιαλδημοκρατία, αντιμετωπίζονται δηλαδή: τόσο με την νέα αντίληψη περί κράτους (αντίληψη ξένη από κείνη της σοσιαλδημοκρατίας), που

οδηγεί σε μια συνεχή τροποποίηση της υλικότητάς-του, όσο και με τον τονισμό μιας αδιάκοπης πάλης έξω από το κράτος, της πάλης των μαζικών κινήσεων.

Ένας συνδυασμός άμεσης και έμμεσης δημοκρατίας. Η δε παραδοσιακή αντίληψη περί κόμματος της πρωτοπορίας, δεμένη με την παλιά αντίληψη περί κράτους, δίνει τη θέση-της σε μια νέα αντίληψη, όπου οι σχέσεις κόμματος — κράτους, κόμματος — κοινωνικών τάξεων και κινήσεων, μπαίνουν σε μια νέα βάση, αυτήν της «σχετικής αυτονομίας»-τους. Νέες απόψεις, νέα στοιχεία, που ο Πουλαντζάς άφησε σ' άλλους πια να τα επεξεργαστούν θεωρητικά.

Επίλογος: Επιπτώσεις στο σουηδικό Μαρξισμό

1. Το πρόβλημα πια δεν είναι, αν και σε ποιο βαθμό η κριτική είναι σωστή (με ποια κριτήρια;) και σε ποιο βαθμό οι νέες θέσεις διαφέρουν από τις παλιές τοποθετήσεις και ερμηνείες. Εκείνο που έχει σημασία είναι οι επιδράσεις των θέσεων αυτών στο σουηδικό μαρξιστικό χώρο. Ο ενθουσιασμός και η αυστηρή προσήλωση στο εννοιολογικό σύστημα της σχολής *Althusser* μειώνεται. Όμως, μερικές έννοιες κερδίζουν συνεχώς έδαφος ακόμα και πέρα από το μαρξιστικό χώρο, όπως οι έννοιες «Τ.Π.», «κοινωνικός σχηματισμός», «προβληματική», «σχετική αυτονομία» κλπ. Η επίδραση του Πουλαντζά συνεχίζεται. Περισσότερο, ωστόσο, αυτό ισχύει

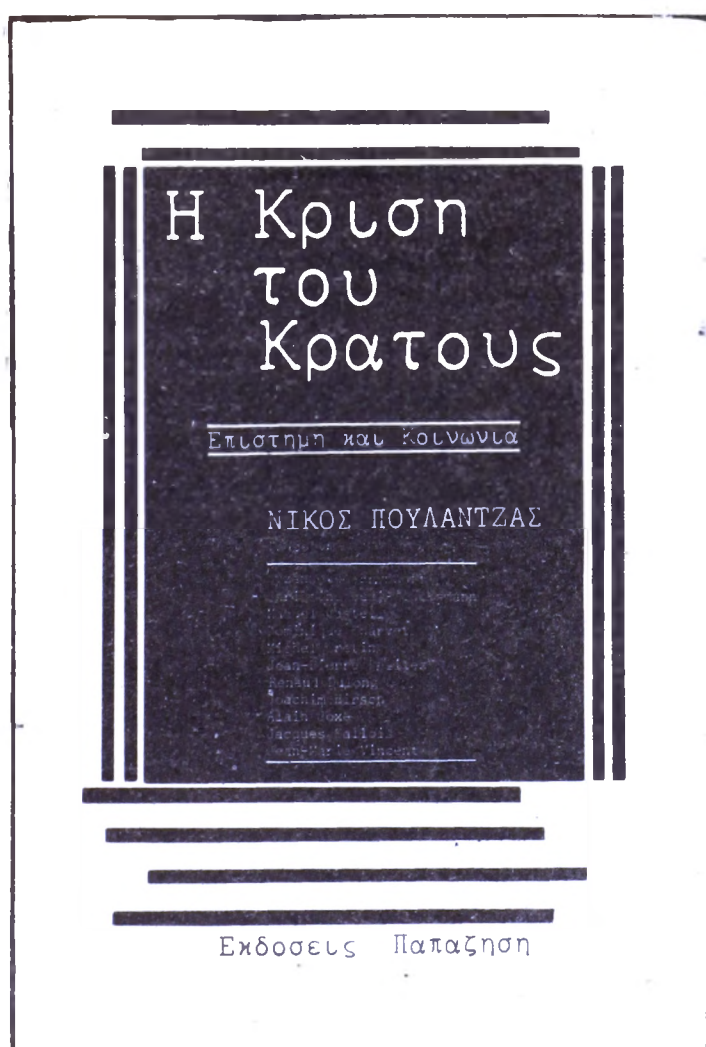
για τις πολιτικές-του αναλύσεις και τοποθετήσεις που σηματοδοτούν την πορεία για τον δημοκρατικό σοσιαλισμό. Στους οπαδούς της «σχολής» στη Σουηδία παρατηρείται μια στροφή από τις θεωρητικές αναλύσεις στη συγκεκριμένη εμπειρική έρευνα. Ο κύκλος αυτός των μαρξιστών οργανώνεται ή συσπειρώνεται στο «Αριστερό Κόμμα — Κομμουνιστές», με τις καθαρά ευρωκομμουνιστικές-του τάσεις. Αποτέλεσμα αυτής της στροφής προς την συγκεκριμένη έρευνα είναι και η δημιουργία «Κέντρου Μαρξιστικών Σπουδών» (*C.M.S.*) που αποβλέπει στο συντονισμό των μαρξιστικών ερευνών στον πανεπιστημιακό χώρο, καθώς και στη δημιουργία Λαϊκού Πανεπιστημίου που λειτουργεί κάθε χρόνο.

Τελειώνω μεταφράζοντας από τα χρονικά του περιοδικού *Zenit*: «ο Ν.Πουλαντζάς επισκέφθηκε τη Σουηδία πολλές φορές η τελευταία-του επίσκεψη έγινε το Μάη του 1979, στο συμπόσιο του Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών (*C.M.S.*) στη Στοκχόλμη. Η επίδρασή-του στους Σουηδούς μαρξιστές ήταν μεγάλη. Ώθησε τα ενδιαφέροντα για το Κράτος και το χαρακτήρα των κρατικών μηχανισμών, για τα πολιτικά κόμματα και για τη δομή των κοινωνικών τάξεων στις περισσότερο αναπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες» (βλέπε εργασίες π.χ. *Berntsson, Berner - Callewaert - Silberbrandt, Dahlgren, Furaker, Kallos, Kjellberg - Arnfred - Malmgren* μεταξύ άλλων, καθώς και τα διάφορα γραπτά του *Therborn*).

Μεταφρασμένες μελέτες του Ν. Πουλαντζά στα σουηδικά

1. «Η μαρξιστική θεωρία στην Αγγλία — μια κριτική» *Zenit*, 1968.
2. «Μαρξισμός και πολιτική θεωρία στη σημερινή Γαλλία» *Zenit*, No 9.
3. «Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις», 1970.
4. «Φασισμός και Δικτατορία», 1974.
5. «Για τις κοινωνικές τάξεις», *Zenit*, No 34.
6. «Η πτώση των Δικτατοριών: Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία», *Zenit*, No 47.

7. «Η κρίση των Δικτατοριών», 1977.
8. «Κοινωνικές τάξεις και σύγχρονος καπιταλισμός», 1977.
9. «Το Κράτος και η μετάβαση στο σοσιαλισμό» (συνέντευξη) *Zenit*, No 66.
10. «Τα πολιτικά κόμματα και η κρίση του μαρξισμού» (συνέντευξη 1979), *Zenit*, No 66.
11. Η συζήτηση Πουλαντζά — *Miliband* — *Laclau* στην ανθολογία του *L. Berntsson*: «Μαρξιστική θεωρία του κράτους», 1978.

ΕΡΓΑ
ΤΟΥ
ΝΙΚΟΥ
ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ
στις
Εκδόσεις
«ΠΑΠΑΖΗΣΗ»
Νικηταρά 2, ΤΤ 142
τηλ. 36.38.020

Άλλοι γδύνονται και άλλοι όχι

Οι τακτικοί-μας αναγνώστες θα θυμούνται ασφαλώς τη βαθιά και οξεία ιδεολογικοαισθητική διαμάχη που μας είχε φέρει αντιμέτωπους με τους τότε εκπροσώπους της τοπικής οργάνωσης ΠΑΣΟΚ του Πόρου, γύρω από το γυμνισμό. (ΑΝΤΙ τχ. 151/9.5.1980). Ήδη με μεγάλη ικανοποίηση παρακολουθούμε τις εξελίξεις του θέματος. Δυστυχώς από τα γραφεία-μας κι όχι με... άμεση οπτική αντίληψη.

Μετά τις πιέσεις και τις κραυγές των ρηξικέλευθων υπερχριστιανών της Ερμιονίδας και με την παράδοση συνεργασία και των τοπικών «σοσιαλιστών», το γυμνιστικό ξενοδοχείο της περιοχής έκλεισε. Έτσι, έφυγαν αυτοί οι γυμνιστές, οι οποίοι περιχαρακωμένοι στο γκέτο-τους δεν ενοχλούσαν κανένα, εκτός από τους ψευδοπουριτανούς και κρυπτοσηδονοβλεψίες. Και η περιοχή έχασε ένα σημαντικό έσοδο. Ήδη δε, με αλληπάλληλες διαμαρτυρίες, διάφοροι σύλλογοι και σωματεία ζητούν να επανέλθουν οι γυμνιστές. Όπου η πάλη κατά των γυμνιστών δεν είναι τόσο προσοδοφόρος σε ψήφους όσο μερικοί ενόμισαν...

Αλλά το θέμα πήρε και πανελλήνιες διαστάσεις. Ενθαρρυνμένοι από την επιτυχία-τους, οι μισαλλόδοξοι σκοταδιστές άρχισαν να πιέζουν την Κυβέρνηση για να απαγορεύσει το γυμνισμό απανταχού της Επικρατείας. Ελήφθη, λοιπόν, αστυνομική διάταξη, που απαγόρευε το γυμνισμό παντού και πάντα. Μπήκαν και μερικές πινακίδες από πιο δραστήρια όργανα. Και μετά ήρθαν οι τουρίστες και... γδύθηκαν. Το αποτέλεσμα είναι, λοιπόν, ότι φέτος, αμέσως μετά την απαγόρευση του γυμνισμού, όλες σχεδόν οι ελληνικές ακτές είναι γεμάτες γυμνιστές, πολλές φορές και αυτές που είναι μέσα στα χωριά, ή άλλες όπου παραδοσιακά κολυμπούν οι κάτοικοι. Και, βέβαια, αν εξαιρέσει κανείς μεμονωμένα επεισόδια που προκαλούνται, όταν συμπέσουν τουρίστες ιδιαίτερα προκλητικοί, με κατοίκους κάπως ευέξαπτους, ουδείς τολμά να παρέμβει. Γιατί το συνάλλαγμα, όπως είναι γνωστό, έχει πόδια και φεύγει...

Ας μας επιτραπεί να κάνουμε κι εμείς ορισμένες σκέψεις πάνω στο ζήτημα, που ασφαλώς συζητήθηκε ευρύτερα ανάμεσα στους παραθεριστές αυτό το καλοκαίρι:

1. Η γενική απαγόρευση του γυμνισμού είναι και ανόητη και ιτελέσφορη.

2. Η προστασία των «ηθών» (όπως τα καθορίζει κάθε φορά η ενική κοινωνική αποδοχή) πρέπει να συνδυάζεται με την δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης των ιδιαιτεροτήτων. Ή, πιο υγκεκριμένα, η επιθυμία ενός πολίτη να μη βλέπει γυμνούς, πρέπει να συνδυάζεται με τη σαφώς εκδηλωμένη επιθυμία άλλων πολιτών (ανάμεσα στους γυμνιστές υπήρχαν φέτος και ολλοί Έλληνες) να κάνουν μπάνιο ολόγυμνοι.

Και η λύση είναι απλή. Πρέπει πραγματικά να επιστρατευτούν όλες οι γνωστές ικανότητες της Νέας Δημοκρατίας για να γίνει δυνατό να διατυπωθεί σε κάποιας μορφής αστυνομικό κανονισμό. Ορισμένες ακτές ορίζονται σαν γυμνιστικές και ντού αλλού ισχύει η θέληση του ενδεδυμένου. Κι ούτε γάτα τε ζημιά.

Γέλος, ας προσθέσουμε ότι δεν θεωρούμε «γυμνισμό» την α- κάλυψη του γυναικείου στήθους, που έχει επιβληθεί σε όλες τις δυτικές χώρες από το γυναικείο κίνημα. Πρόκειται απλώς την κατάργηση μιας μονομερούς αδικίας που γινόταν σε βάρος των γυναικών. Κι όσοι άντρες θίγονται από το θέαμα, ας λένε, λοιπόν, κι αυτοί τα σουτιέν-τους! Μόνο τότε θα έχουν δικαίωμα να διαμαρτύρονται...

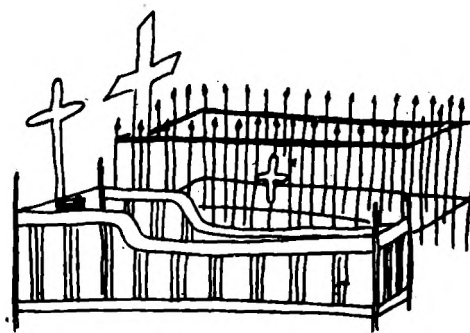
ειδήσεις

● Ενάμιση και πλέον χρόνο, οι μπουλντόζες στο λόφο του Στρέφη κάνουν κάτι μικροέργα ικανά, όπως φαίνεται, να εμποδίζουν τα παιδιά που κατοικούν κοντά, να χαρούν το λόφο. Η μοναδική παιδική χαρά της περιοχής είναι ολοκληρωτικά εγκαταλειμμένη, με επικίνδυνες ως άχρηστες τις ελάχιστες κούνιες. Με αδιαμόρφωτο, τελείως, το χώρο, χωρίς περιφραξη, εξοπλισμό, φύλακα...

Οι κάτοικοι των Εξαρχείων και της Νεαπόλεως, δικαιολογημένα αντιδρούν. Είναι όμως, περίεργο που δεν αντιδρά η δημοτική αρχή, που έχει δώσει συχνά καλά δείγματα σωστής αντιμετώπισης προβλημάτων του Δήμου της Αθήνας. Ίδμεν...

● Ένα Νέο άλμπουμ του Ηλία Πετρόπουλου, *The graves of Greece*, σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων — για βιβλιόφιλους — εκδόθηκε στο Παρίσι.

Προσεγμένο και καλαίσθητο με πλήθος από σκαριφήματα από όλη την Ελλάδα, αποθησαυρίζει το λεύκωμα την ευρηματικότητα και τη φαντασία του ρωμιού στη δημιουργία και αυτών των μακάβριων θεμάτων.

Αλλά τί σου είναι αυτός ο Πετρόπουλος! Μονότονα και

πληχτικά στον πρόλογο κάθε βιβλίου-του μας θυμίζει πόσο δύσκολη ζωή πέρασε στην Ελλάδα από τις διώξεις και τις φυλακίσεις...

Αυτοί οι κουτόφραγκοι που τον διαβάζουν θα πρέπει να σχημάτισαν την γνώμη ότι πρόκειται για τον πιο ταλαιπωρημένο πολίτη αυτής της χώρας... Κάποιος «Σταύρακας-του» θα μπορούσε όμως να αναφωνήσει προς τον Πετρόπουλο, «Σιγά, ρε φίλε...».

● Η «Θεσσαλική Εστία», δίμηνο περιοδικό για θέματα «λόγου, τέχνης και πολιτιστικής καλλιέργειας» αφιέρωσε ειδικό τεύχος στον λογοτέχνη και αγωνιστή Γιώργο Κοτζιούλα. Ενδιαφέρουσα ύλη, στην οποία περιλαμβάνονται και ανέκδοτες επιστολές του συγγραφέα.

● Ένας καινούριος δίσκος, τα «στρατιωτικά» του Χρήστου Λεττονού, κυκλοφόρησε πρόσφατα. Δουλειά φτιαγμένη με μεράκι, αγάπη, μόχθο του ίδιου και των φίλων που τον βοήθησαν. Ο Γιάννης Σπανός παίζει πιάνο, ο Σταμάτης Κραουνάκης ενορχηστρώνει κι ο Λεττονός τραγουδά τις δικές-τους μουσικές συνθέσεις με στίχους δικούς-του και του φίλου-του Λάζαρου Ανδρέου. Μια παραγωγή του ίδιου του συνθέτη — χωρίς μεσολάβηση καμιάς εταιρίας — που αξίζει ν' ακούσουμε. Μια μουσική σύνθεση που ξεκίνησε από παλιά και είναι συνδεδεμένη με τις εμπειρίες της στρατιωτικής θητείας...

«ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ»

«ΣΥΛΛΕΚΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ»

Μια εφημερίδα για Συλλέκτες
Κυκλοφορεί το Σεπτέμβρη
Γραφτείτε συνδρομητές
Σοφοκλέους 7 - 9 Αθήνα (Τ.Τ. 121)
Τηλ. 32.10.577

Σύγχρονα ελληνικά έργα

του Γ. Λεωτσάκου

Κλασικές, θα λέγαμε, νεοελληνικές σελίδες για βιολί και πιάνο, («Δωδεκανησιακή Σουίτα», 1947, του Γιάννη Κωνσταντινίδη, 4η Σονάτινα, 1935, του Σκαλκώτα), γραφικότητες για σόλο τούμπα απο τον πάντα άξιο Γιάννη Ζουγανέλλη (Σισιλιάνος, Αδάμης, Παπαϊωάννου) και ένα έργο του Δημήτρη Τερζάκη με δημοτικοβυζαντινά εθνομουσικολογικά υλικά, τράβηξαν στην Πεντέλη καμιά διακοσαριά το πολύ-πολύ άτομα, εν οίς και φίλους συνθετών τε και εκτελεστών. Να έφταιγε το ετερόκλητο του προγράμματος αυτού, ή το ότι το κοινό-μας έχει κουραστεί (και οικονομικά!) απο την πληθώρα των καλοκαιρινών εκδηλώσεων; Απλώς υποψιαζόμαστε και τα δύο. Όπωςδήποτε η ανησυχητικά χαμηλή προσέλευση κοινού, ακόμη και στις Παγκόσμιες Μουσικές Μέρες (PMM) του '79, θα έπρεπε να προβληματίσει τον Ελληνικό Σύνδεσμο Σύγχρονης Μουσικής (ΕΣΣΥΜ), προς μιά εξ υπαρχής ίσως αναθεώρηση του προγραμματισμού-του: Οι φιλόμουσοι του '80 είναι αισθητά διαφοροποιημένοι απ' εκείνους του '60 και ίσως του '70. Και ασφαλώς οι στόχοι του ΕΣΣΥΜ, που οργάνωνε τη συναυλία, μ' επιχορήγηση της «Έκφρασης» και στα πλαίσια του Φεστιβάλ Πεντέλης, είναι πολύ ευρύτεροι απ' αυτές τις κλειστού κύκλου συναυλίες.

Σημειώσαμε την ηχητικά φθινα και ευαίσθητη συμβολή της Ντιάνας Βρανούση (πιάνο) και την πηγαία μουσικότητα, τον ωραίο ήχο (κάπως ωχρό αυτή τη φορά) αλλά και την κάποια τονική αστάθεια της Νίνας Πατρικίδου (βιολί) στους Κωνσταντινίδη και Σκαλκώτα, που τα δύο τελευταία μέρη-του όμως ακούστηκαν λίγο αδιάφορα εκφραστικά. Σημαντικότερη ίσως στιγμή της βραδιάς, η α' εκτέλεση του «Ντούο» (1971) για βιολί και πιάνο του Δημήτρη Δραγατάκη (γ. 1914). Αναριωτιώμαστε τι θα μπορούσε να κάνει κανένας ύστερα απο τις θείες μινιατούρες του Βέμπερν, μ' ένα ισοκράτη που σε μικροδιαστήματα για να καταλήξει σε μιά ποιητικότερη αφαίρεση: στίξεις ενός ή δύο το πολύ φθόγγων και με μιά αρχή μελωδίας που προτιμά ν' αναδιπλώνεται έμμονα γύρω απο τον εαυτό-της. Όμως οι γόνιμες παρεμβάσεις του πιάνου οδήγησαν όχι απλώς σε διάλογο, αλλά σε άρρηκτη συνύπαρξη με το βιολί. Τα δύο όργανα συμπορεύονταν, υποβάλλοντας την αίσθηση της σιωπηλής παρουσίας κά-

ποιας αόρατης μελωδίας, δίχως όμως και να είναι ο άμεσος αντιλαλός-της. Απο τα ωραιότερα έργα του Δραγατάκη!

Γνωστά-μας απο παλιότερες εκτελέσεις, η «Σπουδή» του Γ. Σισιλιάνου και η «Παρλάτα του Αρλεκίνου» του Γιάννη Ανδρ. Παπαϊωάννου, γραμμένα και τα δύο για τούμπα και για τον ακάματο Ζουγανέλλη. Το «Ήχημα» (1974) του Μιχάλη Αδάμη (γ. 1929), επίσης α' εκτέλεση, είχε το γούστο-του: οι απλές, «τροπικές» μελωδίες-του, αποκτούσαν ένα γκροτέσκο, σύμφυτο με το όργανο (τούμπα), χαρακτήρα, χάρη στη σκόπιμη κατάχρηση των ποικιλμάτων απο «μικρές νότες». Τέλος οι «Νόμοι» (1975, α' ελληνική εκτέλεση) του Δημήτρη Τερζάκη (γ. 1938), για ψάλτη (Λ. Αγγελόπουλος), κλαρινέτο (Ηλ. Δερμιτζόγλου), βιολοντσέλλο (Ν. Κοτζιάς), σαντούρι (Τ. Διακογιώργης) και κρουστά (Σ. Ζάννας, Λ. Χρηστίδης), που διηύθυνε αποτελεσματικά ο Βασίλης Ριζιώτης, είναι ένα κράμα δανειών απο τον παραδοσιακό-μας ηχόκοσμο και τη σύγχρονη δυτικοευρωπαϊκή έντεχνη μουσική. Τέτοια έργα, αν κρίνουμε και απο την Ουγγρική συμβολή στις Π.Μ.Μ. το '79, έχουν τελευταία μεγάλη πέραση εν Εσπερία, παράλληλα με το ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον που συγκεντρώνει η εθνομουσικολογία, δηλ. η μελέτη των εξωτικών μουσικών πολιτισμών. Δεν καταλάβαμε πώς το όποιο κείμενο του Ηράκλειτου, που με φωνή όλο και πιο ωχρή και λιπόσαρκη έψαλλε βυζαντινιστί ο Αγγελόπουλος, δικαιολογούσαν όλα αυτά τα λίγο ετερόκλητα, που, (άγνωστο γιατί) κατέληξαν σ' ένα θεατρικό, προσεκτικότερα (αν μη τι άλλο) δουλεμένο κορύφωμα. Το πρόγραμμα πάντως αποσιωπούσε και τον Ηράκλειτο (δεν θα έπρεπε να έχουμε τουλάχιστον μιά ιδέα για το κείμενο;) και τις χρονολογίες σύνθεσης των έργων και γέννησης των συνθετών. Έτσι «διδέται» η σύγχρονη μουσική; (Φεστιβάλ Πεντέλης, 13.7.1981).

Ορχήστρα Νέων Ε.Ο.Κ.

Δεν ξέρω γιατί, αλλά ο διάβολος τα φέρνει πάντα να δείχνουμε την υπανάπτυκτη ημιμάθειά μας στα προγράμματα των κάπως πανηγυρικότερου χαρακτήρα συναυλιών, χειμωνιάτικων ή θερινών (Ηρώδειο). Τον «έπισημο» χαρακτήρα της συναυλίας της Ορχήστρας Νέων Ευρωπαϊκής Κοινότητας (συντομογραφι-

κά: Ε.Ε.Υ.Ο.) υπογράμμιζε και ένα λουσατό, σε βαρύ, γυαλιστερό χαρτί πρόγραμμα (τιμή: 50 δρχ...), ξενόγλωσσο, με δυο σελίδες ελληνικές όλες κι όλες: μεταφράσεις αναλύσεων έργων του προγράμματος, από τον διακεκριμένο μουσικοκριτικό των «Τάιμς», Γουίλλιαμ Μαν. Μεταφράσεις όμως της κακής ώρας που είχαν μετατρέψει:

1) Το μεγάλο βιολιστή Γιόζεφ Γιάοαχιμ (1831-1907) σε... Ζοζέφ Γιοαχίμ. 2) Την Καρινθία σε Καρινθία. 3) Τον Βιενιάφσκυ (προφανώς) σε... Βενιάσκυ. 4) Τις συναυλίες του Γκεβάντχαους της Λειψίας σε «κονσέρτο» του Γκεβάντχαους. 5) Το Κοντσέρτο για βιολί του Μπράμς, σε... κονσέρτο, ίσως επί το (υπανάπτυκτα) αβρότερον. 6) Την καντέντσα σε... καντέτζα ή καντένζα! 7) Τις λεγόμενες «τριπλές χορδές» (αγγλ. TRIPLE STOPS) σε... «τριπλά σταματήματα». 8) Τα Αντάτζιο σε... αντάτζιο. 9) Τον επίσης μεγάλο βιολιστή Φρίτς Κράϊσλερ (1875-1962) σε... Κρέϊσλερ. 10) Τους Ουγγρικούς Χορούς σε... Ουγκρικούς (SIC!). 11) Το γνωστότατο εκδοτικό οίκο Μπράϊτκοφ και Χάιτελ σε... Βρίτκοφ και Χάρτελ. 12) Τον περίφημο Γερμανό αρχιμουσικό Φέλιξ Βάινγκαρτνερ (1863-1942) σε... Βένγκαρτνερ. Προς τι όμως να συνεχίσουμε;

Για την ίδια την συναυλία δεν έχουμε να πούμε πολλά. Όταν έρχεται γραμμένα για 60 (Μπράμς, Σούμαν) ως 90 το πολύ (Ραβέλ) όργανα, παίζονται από... 128, εν οίς 4 φλάουτα, 4 όμποε, 4 κλαρινέτα, 4 φαγκόττα συν κοντραφαγκόττο, 8 κόρνα, 7 τρομπόνια και έντεκα κοντραμπάσσα, φυσικό είναι οι ηχητικοί όγκοι να γίνονται πληθωρικοί, τα περιγράμματα να αμβλύνονται και, στις αρμονικές προόδους, να περνούν κάποια κλάσματα του δευτερολέπτου ώσπου να βρει τον εαυτό-της και να ηχήσει φυσιολογικά κάθε συγχорδία: κλάσματα αποφασιστικά για το φυσιολογικό κύλισμα της έκφρασης και την άνετη επικοινωνία του ακροατή με τη μουσική. Αυτονόητο είναι όμως πως όλ' αυτά δεν αφορούν στην ποιότητα των εξαίρετων νέων μουσικών του συγκροτήματος. Όπως απόδειξε και η σουίτα από το μπαλλέτο του Ραβέλ «Δάφνις και Χλόη», τα παιδιά αυτά ήσαν συχνά πολύ καλλιτέρα σε δεξιότητες και μουσικότητα από τους φτασμένους Ευρωπαίους καλλιτέχνες. Τα σόλι του πίκκολο, των φλάουτων (εναλλάξ) και του όμποε, αν μη τι άλλο, προανάγγελλαν λαμπρές σταδιοδρομίες για τον καθένα από τους νέους αυτούς.

Τα αρνητικά στοιχεία του ακροάματος όμως δεν περιορίζονταν μόνο στην αφύσικη διόγκωση των ηχητικών αναλογιών — που μας έκανε να αναριωτιώμαστε πως θα ηχούσε, ακόμη και με τον καλύτερο μαέστρο, η πορί-

φημη ορχήστρα των 400 οργάνων που ονειρευόταν ο Μπερλιόζ. Επεκτείνονταν και στο μαέστρο, τον πάλαι ποτέ θαυμάσιο πιανίστα Ντάνιελ Μπάρενμποϊμ, που παράτησε το πληκτροφόρο για να πιάσει κι εκείνος το «ξυλάκι», ποντάροντας ίσως στην εβραϊκή-του καταγωγή και στην υποστήριξη πανίσχυρων ομοεθνών-του, που κατάφεραν να προωθήσουν ακόμη και τον ανεκδιήγητο εκείνο ξυλοσχίστη της μαγκέττας, τον εξ Ηνωμένων Πολιτειών Μωρίς Αμπραβανέλ.

Οι κακές γλώσσες έχουν να πουν ότι χάρη σ' αυτή την υποστήριξη ο Μπάρενμποϊμ βρέθηκε επι κεφαλής της Ορχήστρας του Παρισιού, προς μεγίστη δυσάρεσκεια των μουσικών-της. Οι οποίοι, όπως λέγεται, του είπαν έξω από τα δόντια ότι θα ήταν προτιμότερο να τους αδειάζει τη γωνιά. Δεν ξέρουμε, φυσικά, αν ολ' αυτά είναι αλήθεια ή αν έχουν κάποια σχέση και με το ότι εβραϊκό ήταν το όνομα και του σολίστ μιας συναυλίας που θα έπρεπε να έχει καθαρά ευρωπαϊκό χαρακτήρα — μιλούμε για το βιολιστή Σλόμο Μίντς (Περί αυτού όμως πιο κάτω). Γεγονός είναι ότι η «διεύθυνση» του Μπάρενμποϊμ, πέρα από τον αναγκαστικά παχύρρευστο ήχο της ορχήστρας, χαρακτηριζόταν από μια απωθητικά θεατρινιστική κινησεολογία που στόχευε είτε σε εύκολη «εκφραστικότητα», είτε σ' ένα ηχητικό μπουγιο. Και στις δυο περιπτώσεις για να καταπλήξουμε τους αστούς!

Αυτά για να καλύψουν και την παισιώση του σολίστ, στο Κοντσέρτο του Μπράμς, και την εκτέλεση της Τέταρτης Συμφωνίας του Σούμαν, αλλά και τον Ραβέλ: εδώ τα «τούττι» και τα «φόρτε» χαρακτηρίζονταν από μια υπερβαγκνέρεια ηχητική πληθωρικότητα που ισοπέδωσε όλους τους λεπτότετους ιριδισμούς της ανεπανάληπτης ραβελικής ενορχήστρωσης. Όσο για τον σολίστ, στο δυσκολότατο Κοντσέρτο του Μπράμς, έδειξε πως διαθέτει και πλούσιο ήχο και άνετη τεχνική (παρά τον υπολογίσιμο αριθμό των τονικά ελλειμματικών φθόγγων-του). Το παίξιμό-του όμως είχε εντελώς τσιγγάνικη γλυκερότητα και εκφραστική φτήνεια, ασυμβίβαστη και με το υψηλό πνευματικό ήθος του έργου και με το θαυμάσιο επίπεδο της νεότερης γενιάς των Ισραηλινών βιολιστών, από την οποία στην Ελλάδα δεν έχουμε ως τώρα γνωρίσει παρά μόνον τον Μπόρις Μπέλκιν και το Γαίμ Κλέζς. Ακόμη χειρότερα: στην προσπάθειά-του να εντυπωσιάσει με αμφίβολου γούστου «βιολιστικά» πυροτεχνήματα, ο Μίντς στερήσε το έργο από εκείνη την ομοιογένειά και την ενότητα εκφραστικής γραμμής, ελάχιστη προϋπόθεση για να επικοινωνήσει ο ακροατής με το συνθέτη (Ηρώδειο, 8.8.1981).

Βιβλιο-παρουσίαση

ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΤΣΙΜΠΑΡΔΗ

*Το Δίκαιο του εργατικού αγώνα
Νομικές Εκδόσεις Α. Σάκκουλα
Αθήνα-Κομοτηνή 1981*

Ο κ. Κατσιμπάρδης διαθέτει μια πλούσια πείρα, σαν δικηγόρος και σαν βουλευτής, γύρω από την προώθηση και υπεράσπιση των εργατικών διεκδικήσεων. Επενδύει αυτή την πείρα με μεθοδικότητα και σπάνια αναλυτική ικανότητα, στην αντιμετώπιση του πολυσυζητημένου Ν. 330 για τον εργατικό συνδικαλισμό και το δικαίωμα της απεργίας. Κάθε άρθρο ακολουθείται από τη νομολογία που το αφορά και μια πλήρη σχετική βιβλιογραφία.

Πολύτιμο βοήθημα για νομικούς, συνδικαλιστές, αλλά χάρη στη ζωντάνια και τη σαφήνιά του, και για κάθε ένα που ενδιαφέρεται να παρακολουθήσει από πιο κοντά «τον εργατικό αγώνα».

**ΟΛΥΜΠΙΑ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ
VIRGINIA WOOLF**

Μια μεγάλη άγνωστη

Εκδ.: Επικαιρότητα, Αθήνα 1981

Βασισμένη στο υλικό της πραγματείας της «Virginia Woolf: Clay and Diamonds» που γράφτηκε στο Πανεπιστήμιο του Standford το 1958-59 με βάση ολόκληρο το πρωτότυπο έργο της, είναι η μελέτη αυτή, όπου με επιμέλεια, αρκετή φροντίδα και κριτική τοποθέτηση παρουσιάζεται το έργο της Virginia Woolf. Βιβλίο που αξίζει να διαβαστεί, γιατί όχι μόνο μας προσεγγίζει στο έργο της V.W., αλλά και γιατί προκαλεί το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συνολική γνώση του έργου της.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΣΑΡΙΔΑΚΗ

Τραγούδια της γης-μου

Αθήνα 1980

Πηγαίος λυρισμός που δημιουργεί ένα αίσθημα άμεσης επικοινωνίας με τη γη, τον τόπο της. Ο Ελευθέριος Σαριδάκης μ' αυτό-του το ποιητικό βιβλίο μας φέρνει στη μνήμη τους λυρικούς κείνους τόνους του παρελθόντος, τους βαθιά, όμως, ριζωμένους στην παράδοσή-μας και απεπέραστα γοητευτικούς.

Δείγμα γραφής: «Δίσκος χρυσός κι απόκοσμος, κάθε αυγή ροβάλει / καβάλα πάνω στ' άτι-

του και με περίσσια κάλλη / ο ήλιος ο περιλαμπρός χωρίς όπλα και δόρυ / να κατακτήσει άοπλος την γήϊνή-μας κόρη».

ΤΑΚΗ ΑΔΑΜΟΥ

Για μια άσπρη μέρα

Εκδ.: Καστανιώτη, Αθήνα 1981

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει εφτά διηγήματα του Τάκη Αδάμου εμπνευσμένα από τον αγώνα του ελληνικού λαού για την ελευθερία, την δημοκρατία και την ανεξαρτησία.

Με απλό αλλά και γλαφυρό ύφος ο συγγραφέας ζωντανεύει σ' αυτά τα διηγήματα δραματικές στιγμές από την πρόσφατη ιστορία του τόπου-μας.

ΑΝΤΡΕΑΣ ΚΕΔΡΟΣ

Το νησί με τα ζωντάνια

απολιθώματα

Απόδοση στα Ελληνικά

ΖΩΡΖ ΣΑΡΗ

Εκδ.: Κέδρος, Αθήνα 1981

Ένα πλούσιο σε δράση μυθιστόρημα για παιδιά, με ήρωες δυο νεαρούς, τον Ζερόμ και τον Ζιλ. Περιγράφει έντονα και με ζωντάνια τις περιπέτειες των δυο μικρών ηρώων, που εξ αιτίας ενός αεροπορικού δυστυχήματος βρέθηκαν σ' ένα άγνωστο νησί, κάπου στον Ειρηνικό.

Ένα όμορφο και ιδιαιτέρως ενδιαφέρον βιβλίο στη σειρά της «παγκόσμιας λογοτεχνίας για παιδιά».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής

Γιάννινα 1980

Μικρός τόμος που συγκεντρώνει πέντε δοκίμια του συγγραφέα γύρω από προβλήματα της λογοτεχνικής λειτουργίας και κριτικής: «Με το "βλέμμα" στο γεγονός» (Μανώλης Αναγνωστάκης). «Η αναγνώριση της Τατιάνας» (Προβλήματα αισθητικής μέθεξης και κριτικής). «Γλώσσα και έκφραση». «Παρααισθητικά συστατικά». «Ο χρόνος θα κρίνει».

Χαρακτηριστικά της γραφής η σαφήνεια και η πρωτοτυπία της άποψης, εκτός της «τρέχουσας αγοράς».

Συγχρόνως, η διεισδυτικότητα της «ανάγνωσης» συμβάλλει στο βάθαιμα όχι μόνο της κριτικής, αλλά κυρίως της «αυτο»κριτικής της κριτικής, γενικότερα.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

Κοινωνικοί αγώνες και Διαφωτισμός.

Η περίπτωση της Σμύρνης (1819)

Εκδ.: ΕΜΝΕ-Μνήμων,

Αθήνα 1981

Ανακοίνωση στο διεπιστημονικό συμπόσιο της Βενετίας του 1971, μεταφρασμένη στα ελληνικά, ανακοίνωση που στηριζόταν σε μια πρώτη παρουσίαση του θέματος του 1966, στο ιστορικό σεμινάριο του Κέντρου Μαρξιστικών Μελετών και Ερευνών στην Αθήνα.

Εργασία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα: τόσο για το αντικείμενό της, όσο και για τη μέθοδο που το αναδεικνύει. Απ' τη μια μεριά καταφάνεται η πδλυσύνθετη διαδικασία των κοινωνικών συγκρούσεων μέσα στα πλαίσια μιας ανερχόμενης, αλλά εσωτερικά διαφοροποιημένης αστικής τάξης, και η σχέση αυτών των συγκρούσεων με την ιδεολογική κίνηση της εποχής. Παράλληλα, η ανάδειξη αυτής της πολυπλοκότητας, αποτελεί και μια κριτική στο σχηματικό μαρξισμό: τύπου Κορδάτου, που δείχνει «ποσο η ιδεολογική χρήση της ιστορίας νόθευσε την ιστορική προοπτική».

Σ. ΒΟΥΤΥΡΑ

Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία

Εκδ.: Παπαζήση, Αθήνα 1981

Ο συγγραφέας, καθηγητής Κοινωνικού Δικαίου και Κοινωνικής Πολιτικής στην Πάντειο, απευθύνεται όχι μόνο στους νομικούς, αλλά και στο ευρύτερο κοινό. Βασικά εξετάζει τους διεθνείς προβληματισμούς και διαπιστώσεις γύρω από το καίριο αυτό ζήτημα για την ισότητα ανδρών και γυναικών. Η έρευνα στον ελληνικό χώρο είναι περιορισμένη μοιραία από την έλλειψη πληροφωριών και την σπανιότητα ουσιαστικών μελετών.

ΕΥΘ. ΛΑΖΟΓΚΑ

Ένας δάσκαλος του '40

Λάρισα 1981

Πρόκειται ουσιαστικά για ένα χρονικό αναμνήσεων από τη θητεία του συγγραφέα σαν δάσκαλου. Διασυνδέονται όμως οι προσωπικές αναμνήσεις και οι ιστορικοί χασμοί γύρω από την παιδεία τα μεγάλα γεγονότα που χαραξάν το Έθνος τα τελευταία 40 χρόνια (Κατοχή, Αντίσταση κτλ). Με γλώσσα πλούσια και από σκοπιά προοδευτική, ο συγγραφέας αποτιμά τα φαινόμενα του καιρού-του.

Π. ΓΚΟΡΙΤΣΑ

Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις στο χώρο της κλωστοϋφαντουργίας: πριν και μετά την ένταξη στην ΕΟΚ

Αθήνα 1981

Χιλιάδες επιχειρήσεις — μικρές και μεσαίες κυρίως — εκατοντάδες κεφάλαια του εξαγωγικού-μας απολογισμού των τελευταίων δεκαετιών: αυτή είναι η σκιαγράφηση του καίριου για την εθνική οικονομία τομέα της κλωστοϋφαντουργίας. Ο συγγραφέας αναλύει τις δυνατότητες που έχει ο κλάδος, αλλά και τα αδιέξοδα που ήδη συναντάει. Πέρα από υπεραπλουστεύσεις, οπωσδήποτε η ΕΟΚ περιορίζει τις δυνατότητες κουτοπόνηρων ελιγμών του είδους: «να αγοράζετε τις εξαγωγές-μου, ενώ εγώ θα περιορίζω τις εισαγωγές». Και, κυρίως, διαγράφεται έντονα η απειλή των «νέων» βιομηχανικών χωρών με τα φθηνά μεροκάματα και τις αθραγενείς πρώτες ύλες.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΟΥΧΑΓΙΕΡ

Κρύσταλλο Βοημίας

Εκδ.: «Εγνατία», Θεσσαλονίκη 1981

Το πρώτο αυτό ποιητικό βιβλίο του Χ.Μ. δείχνει πως έχουμε να κάνουμε με μια ιστή ποιητική φωνή, ήδη με ολοκληρωμένο πρόσωπο. Αμεσότητα στο περιγραφόμενο και καθαρή διατύπωση αισθήματος. *Δείγμα γραφής: «ΑΞΟΝΙΚΟΣ ΤΟΜΟΓΡΑΦΟΣ: Είναι οι τρυφεροί ποιητές/ σε ατι τηλεφωνικοί έργοι/ περ σε κοιτάνε κουρασμένοι/ σε υπίζοντας το μέτωπό-σου/ τα σαββατόβραδα/ αλλά τα πόδια-τους ποιός/ ποιός θα τα προφυλάξει/ απ' την τρομοκρατία/ του Βαρδάρη».*

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ:

ΙΩΑΝΝΑΣ ΚΑΡΑΤΖΑΦΕΡΗ, Τα κορίτσια του Ερεχθείου, Εκδ.: Καστανιώτη, Αθήνα 1981

ΚΩΣΤΑ ΧΑΤΙΑΔΗ, Το βραβείο, Ποιήματα, Αγγίνιο 1981

ΣΤΕΛΙΟΥ ΚΑΤΣΙΚΑ, Άννα, Εκδ.: Αντιπαράλληλα, Αθήνα 1981

ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΑΛΕΞΙΟΥ, Αντιστέκομαι, Εκδ.: Σ.Ι. Ζαχαράπουλος, Αθήνα

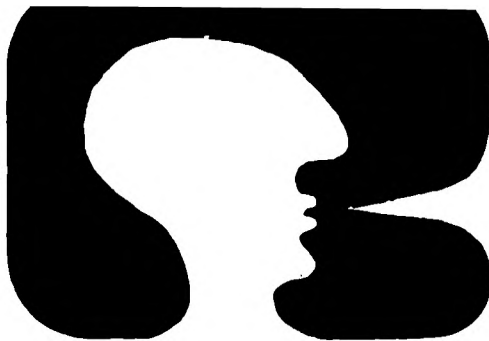
ΔΗΜΗΤΡΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τραγούδια του κιμπούτς και άλλα, Εκδ.: Οδυσσεάς, Αθήνα 1981.

1ο Φεστίβάλ Βιβλίου

**Πεδίο του Άρεως 5-21 Σεπτεμβρίου
Οργάνωση: Σύνδεσμος Εκδοτών Βιβλίου**

Είσοδος ελεύθερη

• Ένας «φιλολογικός καυγάς» ξέσπασε μετά την δημοσίευση ενός άρθρου του Γ. Κεχαγιόγλου στο τχ. 182 για το Πρώτο Συμπόσιο Νεοελληνικής Ποίησης που έγινε στην Πάτρα από τις 3 ως τις 5 Ιουλίου.

Μετά την δημοσίευση απαντητικών επιστολών και σχολίων, που δημοσιεύτηκαν στο αμέσως επόμενο τεύχος (αρ. 183) ακολούθησαν και άλλες. Τις δημοσιεύουμε στη συνέχεια καθώς και την απάντηση του Γ. Κεχαγιόγλου:

• Ο ποιητής Μανόλης Ξεξάκης μας έστειλε το ακόλουθο γράμμα:

Στο τεύχος 182 διάβασα, με λύπη-μου, ένα κείμενο για το «Πρώτο συμπόσιο νεοελληνικής ποίησης», που πιθανώς είχε πολλά απο τα στραβά που του αποδίδει.

Η λύπη-μου προέρχεται από την παρατήρηση πως στο τέλος του κειμένου δεν αναφέρεται ο συντάκτης-του, αλλά το περιεργό ψευδώνυμο «ποιητής εκ του προχείρου», που θυμίζει τουλάχιστον την «μαντόνα των εφτά λαγκαδιών», του Φ. Γερμανού.

Έτσι έχουμε το φαινόμενο να κρίνονται, και μάλιστα απαράδεκτα, επώνυμοι άνθρωποι και ταυτόχρονα ο κρίνων να διατηρεί την ανωνυμία-του, προφανώς γιατί είναι γνωστός σε κάποιους απ' αυτούς και δεν θάθελε να χαλάσει τις τυχόν σχέσεις-του μαζί-τους.

Μάλιστα συμβαίνει, ο εν λόγω «ποιητής εκ του προχείρου», να χαρακτηρίζει τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη σαν απαράδεκτο «μαϊντανό». Τον μέμφομαι γιατί δεν μπορεί να δει πίσω από τον θεολογικό μανδύα των απόψεων του Πεντζίκη, την δυναμικότητα ενός στοχαστή μεγίστης εμβέλειας όσον αφορά την βυζαντινή παράδοση και την λαογραφική-μας κληρονομιά.

Η, τελοσπάντων, αν αυτή είναι η γνώμη-του, ας την δημοσιοποιεί επώνυμα.

Μανόλης Ξεξάκης
«ποιητής εκ του σοβαρού»
Ρέθυμνο 25.7.81.

• Για το ίδιο θέμα γράφει ο συγγραφέας Ηλίας Χ. Παπαδημητράκοπουλος:

Ο συνεργάτης-σας, που υπογράφει το άρθρο «Ποίηση: η μεγάλη απούσα» (ΑΝΤΙ, τεύχος 182, σελίς 46), μπορεί να αστόχησε σε πολλά, υπήρξε όμως και κάποιος στο από καθέδρας και αφ' υψηλού ύφος-του, όπως και στην επιλογή του ψευδωνύμου-του («ποιητής εκ του προχείρου»).

Προχειρότατα, λοιπόν, γράφει κάπου (απομονώνω το κείμενο αυτό, μόνο επειδή αναφέρεται στον Πεντζίκη): «Ν.-Γ. Πεντζί-

κης: απαράδεκτος, από καιρό, «μαϊντανός» ποικίλων ανάλογων τελετών και εκδηλώσεων...».

Ως αναγνώστης-σας, θα παρακαλούσα τον συνεργάτη-σας να μας ανέλυε τι ακριβώς εννοεί με την γελοία αυτή φράση — και (κυρίως) τους συλλογισμούς-του, που την υποστηρίζουν.

Φιλικά

Ηλ.Χ.Παπαδημητράκοπουλος

• Εξ άλλου ταχτικός αναγνώστης που ανακηρύσσεται σε ... «χοιροσφάκτη» μας γράφει:

Αγαπητό «ΑΝΤΙ»,

Επειδή συμφωνώ απόλυτα με τον κ. Γ. Κεχαγιόγλου ή «ποιητή εκ του προχείρου» (τεύχος 183) ότι τα ψευδώνυμα δεν έχουν και δεν πρέπει να καταργηθούν από τη φιλολογική ζωή-μας, αλλά και για να μην κατηγορηθώ από το λαό-μας ως «έχων την μορφήν του χοίρου», διαλέγω κι εγώ το ψευδώνυμο «Χοιροσφάκτης». Θα μπορούσα ακόμη να συμφωνήσω με τον κ. Γ.Κεχαγιόγλου για ορισμένα τρωτά, δίπλα σε πολλά θετικά, του «Πρώτου Συμποσίου Νεοελληνικής ποίησης» (του οποίου τις εργασίες παρακολούθησα ανελλιπώς), αλλά ύστερα από το «κριτικό»-του «σχόλιο» ειλικρινά μου είναι αδύνατον. Γιατι αποκαλύφθηκε ότι την ψευδωνυμία ο κ. Γ.Κ. τη χρησιμοποίησε μόνο και μόνο για να μας πει ότι η μόνη αξία λόγου συνεδρίαση ήταν εκείνη της πρώτης ημέρας στην οποία μίλησε και ο ίδιος! Όλους τους άλλους εισηγητές ο κ. Γ.Κ. τους έκανε... σκόνη (και με τι επιχειρήματα, αλήθεια!). Ο λόγος βέβαια για τον οποίον εξαιρεί από την κονιορτοποίηση ορισμένους μόνον καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου ο ίδιος εργάζεται, είναι προφανής. Τελικά, τι να υποθέσει κανείς, έλλειψη μετριοφροσύνης και ήθους; κόμπλεξ ή συναισθημα ανεπάρκειας;

Φιλικά

Γ. Χοιροσφάκτης

Ταχτικός αναγνώστης-σου

• Ο Ν. Φωκάς μας γράφει:

Κύριε Διευθυντά,

Τώρα που διευκρινίστηκε, από το ανεπαρκώς απαντητικό στις εναντίον-του αντιδράσεις γράμμα του κ. Γ. Κεχαγιόγλου (ΑΝΤΙ, τχ. 183) ότι το επικριτικότατο, πλην ανώνυμο, άρθρο, αναφορικά με το πρόσφατο συμπόσιο της Πάτρας (ΑΝΤΙ, τχ. 182) ήταν δικό-του, θέλω να επισημάνω για μία ακόμα φορά μία χαρακτηριστική πνευματική δειλία στους κατά τεκμήριο προοδευτικούς λόγιους-μας.

Διότι, τί λόγο είχε η ανωνυμογραφία του σημειώματος εκτός από το να πλήξει με το αζημίωτο, αν και με πάθος, έναν αγαθό και καλοπροαίρετο, οσοδήποτε ασουλούπωτο ακόμα, θεσμό; Αλλά πολύ πέρα απ' αυτή, πώς να μην αγανακτήσει κανένας από την απρόσκλητη όσο κι ελαφρά γλοιώδη απόδοση τιμής στο πνευματικό κατεστημένο-μας, όταν καμιά αφιλοκερδής αποτίμηση, αν κρίνω και μόνο από την «κοινή γνώμη» του συμπόσιου, δεν νομιμοποιεί αντικειμενικά τον ισχυρισμό του αρθρογράφου-σας για δήθεν ανωτερότητα των πρωϊνών εισηγήσεων της πρώτης μέρας απέναντι στις άλλες!

Όσο για το γεγονός ότι ανάμεσα στους πρωϊνούς εισηγητές της μέρας εκείνης, εκτός από τους

αφήσατε να μπει τίτλος: «Ποίηση: η μεγάλη απούσα». Μολονότι ο τίτλος αυτός είναι αδικότατος και παραπλανητικός, έδειχνε τουλάχιστον ότι οι συντάκτες-σας, άνθρωποι της Πράξης, νοιάζονταν για την ποίηση και την «παρουσία-της», πράγμα που και αυτούς τιμούσε και εμάς κολάκευε. Στο επόμενο, ωστόσο, τεύχος οι ίδιοι συντάκτες που αλιεύαν τον αρχικό τίτλο από το κείμενο του κ. Κεχαγιόγλου και επινόησαν το ψευδώνυμο (όπως εξάγεται από τη Σημείωση της Συντάξεως), παρενθέτουν ένα τίτλο που εκ των προτέρων υπονομεύει τις έννοιες «λόγος-διάλογος» που προεξαγγέλλονται στην κορυφή της ίδιας σελίδας.

Ο λόγος, όμως, στις επιστολές που δημοσιέψατε δεν ήταν καθόλου περί «ποιήσεως», όποια σημασία κι αν αποδώσουμε στη λέξη· ο λόγος ήταν και είναι, πριν απ' όλα, για ένα «σοβαρό ηθικό ατόπημα» που ήδη αποδεικνύεται σοβαρότατο, αν όχι και πρωτοφανές.

Όπως αποκαλύπτεται στη Σ.Σ., το «επίμαχο άρθρο» έγραψε ο επιμελητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ.Κεχαγιόγλου, ένας από τους εισηγητές του Συμποσίου, κατά το «πρωινό της πρώτης μέρας για τη θεματογρα-

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

κ.κ. Σαββίδη, Αργυρίου και Ζήρα, ήταν και ο ίδιος ο Κεχαγιόγλου — αποκάλυψη την οποία ασφαλώς δεν πρόβλεπε αρχικά πίσω από την απατηλή ασφάλεια της ανωνυμογραφίας — εύχομαι εν καιρώ να ξεπεράσει το πάθημα.

Με τιμή
Νίκος Φωκάς

• Από τον φίλο Α. Μπελεζίνη πήραμε και την ακόλουθη επιστολή, στη συνέχεια άλλης, που δημοσιεύτηκε στο τχ. 183:

Αθήνα, 10-8-1981

Θα παραβλέψω, κ. Διευθυντά, τον τίτλο «ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΣΕΩΣ Ο ΛΟΓΟΣ» που οι συντάκτες-σας επιφύλαξαν στη σελ. 51(+52) του τεύχους 183/31 Ιουλίου 1981 του περιοδικού-σας, όπου φιλοξενήσατε την επιστολή του καθηγητή (και συνεργάτη-σας, αν δεν απατώμαι) Μ.Μερακλή, του καθηγητή Δημαρόγκωνα, τη δική-μου, καθώς και την απάντηση του επιμελητή κ. Γ.Κεχαγιόγλου, δράστη του ψευδωνύμου (ουσιαστικά, ανώνυμου) λιβελλογραφήματος εναντίον του Πρώτου Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης.

Θα μου επιτρέψετε μόνο μια απορία: Στο εμπαθές άρθρο του κ. Κεχαγιόγλου (Αντί, τεύχος 182)

φία (της Πρώτης Μεταπολεμικής Ποιητικής γενιάς)).

Οι ανύποπτοι αναγνώστες-σας διάβαζαν σε ψευδώνυμο άρθρο ότι οι εισηγήσεις του απογεύματος της πρώτης μέρας: «Γλώσσα-Μορφή της Πρώτης Μεταπολεμικής Ποιητικής Γενιάς» και «του πρωινού της τρίτης ημέρας: «Σταθμοί στη θεωρία της Ποίησης», ήταν προχειρογραμμένες, ασπόνδυλες, ασαφείς ή και εντελώς απαράδεκτες».

Είμαι βέβαιος ότι δεν παίζω διόλου το παιχνίδι του «εκ του προχείρου» δημοσιογραφούντος Φιλόλογου, αν υπενθυμίσω τα ονόματα των εισηγητών αυτών, μεταξύ των οποίων ένας Πανεπιστημιακός καθηγητής και ένας Υφηγητής. Μιχάλης Μερακλής, Στέφανος Ροζάνης, Δημήτρης Σταθόπουλος, Θανάσης Νάκας και ο υπογράφων (Α. Μπελεζίνης).

Ως προς τα δύο αυτά τμήματα του Συμποσίου, ο λιβελλογράφος είχε το «θάρρος» (αζημίως, έστω, και εκ του αφανούς) να προσδιορίσει επακριβώς τις ειση-

γήσεις και έμμεσα, πλην σαφώς, τους εισηγητές. Στην άλλη όμως παράγραφο (σελίς 46, στήλη 3) αφήνει σε... αγωνία τους λίγους που εξαιρεί, ενώ υποχρεώνει τους αναγνώστες να μαντέψουν τους στόχους των πάρθων βελών-του. Γράφει σε «κριτικό σχόλιο», όπως χαρακτηρίζει ο ίδιος το δημοσίευμά του, επιμελητής Φιλοσοφικής σχολής αυτός: «προχειρογραμμένες, ασπόνδυλες κτλ.» ήταν «και οι περισσότερες του τελευταίου απογεύματος: «Σύγχρονη Θεωρία της Ποίησης», δηλ. οι εισηγήσεις των (παίρνετε και διαλέγετε): Τηλέμαχου Αλαβέρα, Κώστα Γεωργουσόπουλου, Ερατοσθένη Γ. Καψωμένου, Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, Γιώργου Χειμωνά, Ομάδας γλωσσικής μελέτης.

Είναι αλήθεια ότι στη συνέχεια του άρθρου διασκεδάει κάθε αμφιβολία για τον Ν.Γ.Πεντζίκη που τον χαρακτηρίζει «στοιχείο φολκλορικό και διακοσμητικό» (!) και, μετριοπαθέστερα, «μαϊντανό ποικίλων αναλόγων εκδηλώσεων και τελετών» (!) - αυτόν τον όχι και τόσο «παλαιόν γέροντα» και σφριγηλό, δόξα τω θεώ, παίκτη και ασκητή της γλώσσας, ο όχι και τόσο, όπως θα δούμε, νέος εμπαικτης — εξαιρεί ακόμα, τον Τ.Αλαβέρα τον οποίο τιμά με την παρατήρηση ότι «πρόσβαλε»... «την ελληνική γλώσσα και τη λογοτεχνία της», και, πιθανώς, ένα τουλάχιστον μέλος της «ομάδας γλωσσικής μελέτης», τον Σωκράτη Σκαρτσή, που διάβασε την σχετική ανακοίνωση. Αλλά και πάλι μένουν οι τρεις (οι μισές) από τις έξι εισηγήσεις του τελευταίου απογεύματος, για να διεκδικήσουν την τιμή να συμπεριληφθούν στις «περισσότερες», πράγμα που σημαίνει ότι αναζητείται, το λιγότερο, ένας τέταρτος προχειρογράφος κτλ. εισηγητής, μεταξύ των κ. Κ.Γεωργουσόπουλου, Ερατοσθένη Γ.Καψωμένου και Γιώργου Χειμωνά, εκτός πια αν εδώ κατατάσσει και τον Καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη που, κατά μετάθεση της προγραμματισμένης ώρας, διάβασε την εισήγησή του το πρωινό της τελευταίας μέρας(!). Κανένας από τους τρεις (ή τους τέσσερις), πιστεύω, δεν θ' αρνιόταν να κάνει συντροφιά με τον Ν.Γ.Πεντζίκη.

Αλλά δεν υπήρξαν, τέλος πάντων, εισηγήσεις της προκοπής στο Συμπόσιο της Πάτρας, που, όπως ομολογεί ο αρθρογράφος, «παρακολούθησαν ως το τέλος τις συνεδριάσεις-του με προσηλωση και πρόθυμη συμμετοχή» εκατοντάδες συνέδριοι και ακροατές; Μήπως τουλάχιστον στους επαίνους-του ο «κριτικός»-ίας «σχολιαστής» υπήρξε σαφέστερος; Επιδοκίμαζε, είναι αλήθεια, «ορισμένες εισηγήσεις της δεύτερης και τρίτης ημέρας», αλλά τον έπαινο (αζήτητο πλέον, πιστεύω) μπορούν να διεκδική-

σουν, με σχετική πάλι ασφάλεια, μόνον οι: Νίκος Καρούζος (ποιητής), Γιάννης Δάλλας (ποιητής και δοκιμιογράφος), Στέφανος Παϊπέτης (καθηγητής Παν. Πατρών) και Αντρέας Δημαρόγκωνας (καθηγητής Παν. Πατρών), αν και ο τελευταίος, όχι, πάντως, για τη συμμετοχή-του στην «ομάδα γλωσσικής μελέτης», αφού δια το μέλος-της που διάβασε την ανακοίνωση «πρόσβαλε», επίσης, την ελληνική γλώσσα» (!) κτλ.

Μόνο σε μια περίπτωση ο κ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ απονέμει ανεπιφύλακτο και ρητό έπαινο σε εισηγητές (κατά βάση, σε ένα και μόνο). Στη σελίδα 47, δεύτερη στήλη, τρίτη παράγραφο του «επιμαχου άρθρου»-του, μας διαβεβαιώνει ότι στο ενεργητικό του «Πρώτου Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης» απομένει «(η) ποιότητα των εισηγήσεων του πρωινού της πρώτης μέρας για το «στίγμα» και τη θεματογραφία της πρώτης Μεταπολεμικής Ποιητικής Γενιάς». Και ποιοί, παρακαλώ, κατά μία σκανδαλώδη εύνοια της τύχης ήσαν οι ποιοτικοί εισηγητές του πρωινού της πρώτης μέρας; Ήσαν οι Γιώργος Σαββίδης, Αλέξης Ζήρας, ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ και Αλέξης Αργυρίου.

Και το άρθρο αυτό («κριτικό σχόλιο», το θέλει ο ίδιος) έγραψε, κρίνων και κρίνόμενος, επικρίνοντας συνεισηγητές και πανεπιστημιακούς συναδέλφους-του και παινεύοντας τον εαυτό-του, ψευδώνυμο ή ανώνυμο (ή, έστω, και εκ των υστέρων, επώνυμο), με την κάλυψη ή όχι της Σύνταξης του περιοδικού, ο ίδιος αυτός Γιώργος Κεχαγιόγλου.

Τα πάντα μπορούν να συζητηθούν, κ. Διευθυντά, εκτός ενός: ο συνεργάτης-σας ώφειλε ή να αρνηθεί να γράψει το άρθρο, εφόσον ο ίδιος ήταν εισηγητής και, άρα, υπεύθυνος για το πνευματικό επίπεδο του Συμποσίου, ή να θέσει τον εαυτό-του εκτός κρίσεως. Αν έκανε αυτό το τελευταίο, δεν θα ήταν υποχρεωμένος να περάσει από την ανωνυμία (ή και τη δοτή δημοσιογραφική κάλυψη, ανεπιτρεπτή σε θέματα επιστημονικά) στην ψευδωνυμία και, τελικά στην αποκαλυπτική κατονομασία, ούτε να εμπλακεί, ένας σοβαρός μελετητής, σε μια σειρά από ακρισίες, ανακρίβειες, ανακολουθίες και αοριστολογίες πάνω σ' ένα νέο θεσμό που χρειάζεται υπεύθυνη, σοβαρή και επώνυμη αντιμετώπιση.

Η προοδευτική παράταξη στη χώρα-μας έχει χάσει τόσες μάχες στο πνευματικό πεδίο, που να μη χρειάζεται να χαρίσει εκ των προτέρων στη συντήρηση που, συχνά, κρύβεται κάτω από (μικρο)κομματικές, δογματικές ή όχι, οπισθοδρομικές αποτιμήσεις (βλ. άρθρα και σημειώματα, σε καθημερινές εφημερίδες, κοντόφθαλμα και ανακριβή) την-περιο-

ρισμένη, έστω, «επιχείρηση: Συμπόσιο Νεοελληνικής Ποίησης» που ενδέχεται, ωστόσο, να αποδειχτεί αποφασιστική.

Με τις σκέψεις αυτές, και μετά το ξεκαθάρισμα του ατοπήματος που διέπραξε ο συνεργάτης-σας και που πρέπει να στηλιτευτεί απροσχημάτιστα, είμαι πρόθυμος για κάθε συζήτηση που θα φανέρονε τι έγινε (και τι δεν έγινε) στην Πάτρα. Το δείχνουν, άλλωστε, καθαρά τα κείμενα των εισηγήσεων που άρχισαν να δημοσιεύονται στον Τύπο και μπορούν να αποτελέσουν μια πρώτη βάση για κάθε αντικειμενική και απροκατάληπτη κρίση.

Με κάθε τιμή
Αντρέας Μπελεζίνης

● Ο συνεργάτης-μας Γ. Κεχαγιόγλου στον οποίο θέσαμε υπόψη τις επιστολές, μας έστειλε την δική-του απάντηση:

Φαίνεται ότι ο πρακτικός στόχος του κριτικού σχολίου-μου για το Π.Σ.Ν.Π. («Αντί» 182), ο οποίος τονίστηκε και στη σύντομη δευτερολογία-μου («Αντί» 183: «προβληματισμός για μελλοντική βελτίωση του Συμποσίου») έχει δευτερεύουσα σημασία ή διαφεύγει εντελώς από τους «εξοργισμένους» επιστολογράφους της δεύτερης αυτής φουρνιάς.

Νομίζω, επομένως, ότι η τριτολογία-μου είναι το τελευταίο δυνατό όριο ενασχόλησης, από την πλευρά-μου τουλάχιστο, με το θέμα. Συνοψίζω, λοιπόν, τα στοιχεία που χρειάζεται να απαντηθούν, και «ο έχων ότα ακούειν ακουέτω»:

1. Δηλώνω από την αρχή, και μια για πάντα, ότι, όπως τουλάχιστο μου έμαθαν οι δάσκαλοί-μου, συνηθίζω να κρίνω συγκεκριμένες συμπεριφορές και επιδόσεις και όχι πρόσωπα και έργα στη συνολική, θετικά ή αρνητικά μονολιθική «αξία»-τους. Έτσι, π.χ., αναγνωρίζω, τιμώ και σέβομαι τον Ν.Γ.Πεντζίκη, τον Τ.Αλαβέρα, τον Ε.Κακναβάτο και το έργο-τους, αλλά κρίνω τη δεδομένη και συγκεκριμένη επίδοσή-τους. Η κρίση αφορά το αποτέλεσμα και όχι το πρόσωπο ή τις δυνατότητες.

Από την άποψη αυτή, ο κ. Μ.Μερακλής («Αντί» 183) διαπράττει συντακτικά απαράδεκτο και απλοϊκά κουτοπόνηρο λάθος, όταν αποδίδει, μέσα σε εισαγωγικά μάλιστα, χαρακτηρισμούς απευθείας σε πρόσωπα και όχι σε επιδόσεις-τους, όπως γίνεται στο αρχικό κείμενό-μου και όπως μπορεί να διαπιστώσει ο προσεκτικός αναγνώστης (όταν κανείς «φιλολογεί», όπως ο επιστολογράφος, χρειάζεται να τηρεί ορισμένους κανόνες γνωστούς και σε αρχαίους).

2. Με τις διευκρινίσεις αυτές νομίζω ότι παίρνουν απάντηση οι κύριες απορίες των κκ. Μ.Ξεάκη και Η.Χ.Παπαδημητράκου. Κατά τα άλλα, οι δωρε-

άν υποθέσεις και οι αναγνωστικές έλξεις του κ. Ξεάκη δεν με ενδιαφέρουν, ενώ για τα λεξιλογίου κ. Παπαδημητράκου υπάρχουν αφενός τα αρμόδια λεξικά και αφετέρου η γνωστή, και συσσωρευτική τον τελευταίο καιρό, φθορά του συγκεκριμένου λογοτέχνη σε πρόχειρες αναγνωστικές εμφανίσεις.

3. Για την ενδιαφέρουσα ψυχαναλυτική συλλογιστική του Γ. Χοιροσφάκτη (σιγά τα αίματα!), τις διεισδυτικές-του διαγνώσεις («πού μας πονεί και πού μας σφάζει»), αλλά και τις δυστυχώς ανανταπόδοτες ερεθιστικές υποθέσεις-του (δεν απέδωσε η ψυχολογία του βάθους!) θα αρκούσε μια απάντηση: «συ είπας».

4. Η ίδια τελική απάντηση ισχύει και για το κείμενο του κ. Ν.Φωκά, με την εξίσου συνταρακτική κοινωνιολογική και ιδεολογική συλλογιστική. Οι αναγνώστες θα εφυσύχαζαν, αν ο ρηξικέλευθος κ. Φωκάς, έχοντας υποκαταστήσει αφιλοκερδώς, κατά τα λεγόμενά-του, την «κοινή γνώμη» του Συμποσίου, αφενός συγκεκριμενοποιούσε τα παράπονά-του από τους «προοδευτικούς λογίους» και το «πνευματικό κατεστημένο», και αφετέρου πρότεινε τα δικά-του πρότυπα «τόλμης» και «πρωτοπορείας». Ως τότε, ας διορθώσει τη σύνταξη της τελευταίας παραγράφου της επιστολής-του, για να βγάζει κανείς νόημα (και να έχουν τέλος τα «πάθια»-μας).

5. Οι παραπάνω απαντήσεις ισχύουν εν πολλοίς και για την αστυνομικά συναρπαστική ιχνηλάτηση και την απεσταγμένα σημειολογική ανάλυση του κ. Α.Μπελεζίνη, που, όπως δείχνει ο καταρρακτώδης όγκος-της, συναγωνίζεται την ανακοίνωσή-του στο Π.Σ.Ν.Π. (η κεκτημένη ταχύτητα υποχρεώνει). Το «μάθημα» επιστημολογικής δεοντολογίας καρυκεύεται αρμονικά από πλούσια δόση χιούμορ, και η τελική κορόνα προς την «προοδευτική παράταξη» είναι όντως σπαρακτική. Δεν τρέφω ιδιαίτερη εκτίμηση στις ψυχαναλυτικές και κοινωνιολογικές μεθόδους, αλλά ούτε και στα σταυρόλεξα. Για να βοηθηθεί, πάντως, ο επιστολογράφος στο κουίζ-του, δεν διστάζω να δηλώσω ότι οι μόνες εισηγήσεις που δικαιολόγησαν τη θέση-τους και ανταποκρίθηκαν σε επιμέρους απαιτήσεις του πλαισίου «Σύγχρονη Θεωρία της Ποίησης» ήταν εκείνες των κκ. Κ.Γεωργουσόπουλου και Ε.Γ.Καψωμένου.

6. Δεν με ενδιαφέρει, επίσης, καμιά συλλογιστική πολιτικής, θεολογικής ή ηθικολογικής τάξεως. Από την άποψη αυτή, ο κ. Α.Δημαρόγκωνας («Αντί» 183) υποπίπτει, πλην των άλλων, σε τεχνολογικά ασυγχώρητο και πρακτικά αφελές σφάλμα, όταν προβαίνει σε φανταστικούς, και

φυσικά αποτυχημένους, προσδιορισμούς του «πολιτικού χώρου» από τον οποίο «φανερὰ προέρχεται» το κριτικό-μου σχόλιο, ενώ οι υπόλοιποι επιστολογράφοι σκιαμαχούν, όταν προβάλλουν ηθολογικούς χαρακτηρισμούς και αποδύονται σε αεροβατικές ερμηνείες κινήτρων και «άλλα ηχηρά παρόμοια».

Οι αναγνώστες που παρακολούθησαν ως τώρα την κριτική αυτή διαμάχη επιθυμούν, βέβαια, πέρα από τη γενική πληροφόρηση, να διαπιστώσουν και οι ίδιοι το ποια μέλη του Συμποσίου τιμήσαν τη συμμετοχή-τους και ποια δεν θα μπορούσαν να αποκριθούν ικανοποιητικά στο ερώτημα του ποιητή:

Δεν είχες τίποτα να πης, κύριε. Γιατί ηνώχλησες τις λέξεις, γιατί τις ηνώχλησες;

Ένας τρόπος υπάρχει για να ελέγξουν την αλήθεια: Να μελετήσουν το σύνολο των εργασιών του Π.Σ.Ν.Π. από τα υπό δημοσίευση Πρακτικά-του. Και το μόνο που μπορεί να κάνει για την ώρα η Οργανωτική-του Επιτροπή είναι να φροντίσει να τυπωθούν και να κυκλοφορήσουν το ταχύτερο. Ιδού η Πάτρα, ιδού και το πηγήμα!

Γ.Κεχαγιόγλου

ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ

● *Αλλά κοντά στην ποίηση «κόλλησαν» και άλλα θέματα - φοιτητικά αυτά. Τα γράμματα απευθύνονται έμμεσα στον καθηγητή Δημαρόγκωνα και σχετικά είχαν γραφεί στα τεύχη 182 και 183:*

● *Από τον αναγνώστη-μας Δημήτρη Τσίτσο λάβαμε την ακόλουθη επιστολή που αναφέρεται στο «χάπενιγκ» τις μέρες του Συμποσίου Ποίησης στην Πάτρα:*

Φίλοι,
διάβασα στο τεύχος 182 του ANTI το γράμμα της κ. Παπαδάκη σχετικά με το Χάπενιγκ, τις μέρες του συμποσίου ποίησης στην Πάτρα και την αντιμετώπισή-του απ' τον κ. Δημαρόγκωνα. Στο τεύχος 183 διάβασα ανταπάντηση του κ. Δημαρόγκωνα ο οποίος επικαλείται προσωπικές αντιδικίες και λασπολογίες. Εγώ δεν γνωρίζω το «ποιόν» του κ. Δημαρόγκωνα, μπορώ όμως από προσωπική αντίληψη να βεβαιώσω ότι η συμπεριφορά-του ήταν πράγματι αυτή που περιέγραφε η κ. Παπαδάκη και κάτι παραπάνω.

Ευχάριστώ
Δημήτρη Τσίτσο

● *Απο τον φοιτητή της Πολυτεχνικής Πάτρας, Γιώργο Φαναριώτη, λάβαμε την ακόλουθη επιστολή, σχετική και αυτή με το ε-*

πίμαχο θέμα των Πειθαρχικών της Πάτρας:

Αγαπητό «ANTI»,

Με έκπληξη, διάβασα στο 182 τεύχος, το γράμμα του κοσμητορά της Πολυτεχνικής Πάτρας κ. Δημαρόγκωνα σχετικά με τα «πειθαρχικά». Επειδή ήμουν παρών και στις δύο κινητοποιήσεις που έγιναν με αιτία την παραπομπή στο πειθαρχικό συνάδελφου, μέλους του Ρ.Φ., για συνδικαλιστικούς λόγους, θέλω να αναφέρω τα εξής:

Και οι δύο κινητοποιήσεις-που έγιναν την ώρα που θα συνεδρίαζε το πειθαρχικό-έγιναν με ομόφωνη απόφαση του Δ.Σ. Πολυτεχνικής. Σύμφωνα με την απόφαση οι φοιτητές θα διέλυαν (όπως και διέλυσαν) τις συνεδριάσεις του πειθαρχικού.

Κατά την πρώτη κινητοποίηση στις 3 Φλεβάρη 1981 έγινε συζήτηση στο αμφιθέατρο μεταξύ των φοιτητών και του κ. Δημαρόγκωνα και συμμετείχαν σαφώς πάνω από 200 φοιτητές, όλων των παρατάξεων. Υπήρχαν τουλάχιστον δύο μέλη του Δ.Σ. και διαβάστηκε σχετική απόφαση του Κ.Σ. της ΕΦΕΕ, που επέκρινε την παραπομπή του συγκεκριμένου συνάδελφου στο πειθαρχικό. Υπήρχε και αντιπρόσωπος της ΕΦΕΕ που ήρθε στην Πάτρα γι' αυτό το λόγο.

Όσον αφορά το επεισόδιο με το Χάρη, έχω να παρατηρήσω το εξής. Σε μια φάση της συζήτησης ο κ. Δημαρόγκωνας είπε ότι «Θεωρώ το Πανεπιστήμιο σαν το σπίτι-μου, γιατί εδώ ζω και δουλεύω όλη μέρα και εδώ θα περάσω όλη-μου τη ζωή. Γι' αυτό δεν επιτρέπω να το λερώνει κανείς και όποιον γράφει στους τοίχους θα τον στέλνω πειθαρχικό». Αφού είπε αυτό ο κ. Δημαρόγκωνας, τότε σηκώθηκε ο Χάρης και έγραψε στον τοίχο αυτό που ο κ. Δημαρόγκωνας αναφέρει στο γράμμα-του.

Αυτά για την πλήρη αποκατάσταση της αλήθειας και ευχαριστώ για τη φιλοξενία.

Γιώργος Φαναριώτης
Φοιτητής Πολυτεχνικής Πάτρας

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΑ

● *Στη βιβλιοκριτική του Αγγελή Δίπλα για το «Λεξικό της Πιάτσας» που δημοσιεύσαμε στο τχ. 182, 17.7.1981, απαντά ο συγγραφέας του Λεξικού, Εμμανουήλ Ζάχος:*

Κύριε Διευθυντά,
Αυτό που με κάνει να σας γράψω δεν είναι βέβαια το ότι ο συνεργάτης-σας Άγγελος Δίππας με λέει τρελό κρίνοντας κι επικρίνοντας το βιβλίο-μου «Λεξικό της Πιάτσας», εκδόσεις Κάκτος, 1981. Είναι το ότι το θέμα σηκώνει συζήτηση, παρουσιάζοντας σημαντική σοβαρότητα και επικαιρότητα όπως το παραδέχεται ο ίδιος. Κι αυτό με κάνει να

δεχτώ με όσο γίνεται μεγαλύτερη ψυχραιμία την ...«κριτική-του» και να τη θεωρήσω πρόκληση για διάλογο και αναζήτηση. Άλλωστε, μετά τις ενθουσιαστικές παρουσιάσεις της δουλειάς-μου στον Τύπο από τους Κ. Τσαούση, Φρέντυ Γερμανό και Διονύση Σαββόπουλο, το άρθρο του κ. Α. Δίπλα στο «ANTI» είναι η πρώτη κριτική γι' αυτήν, από κάποιον που παρουσιάζεται σαν γνώστης και ειδικός, επιδεικνύοντας και γνώση της βιβλιογραφίας του θέματος. Αλλά νομίζω πως κάπου στο δρόμο χάθηκε το θέμα και αντικείμενο της κριτικής-του έγινε κάποιο φανταστικό βιβλίο που ανασύνθεσε στο κεφάλι-του μισοδιαβάζοντας το δικό-μου, γιατί κρίνει τις προθέσεις-μου και το αποτέλεσμα-τους με κριτήρια που δεν ταιριάζουν καθόλου σ' αυτό.

Πρώτα, η συσχέτιση του «Λεξικού της Πιάτσας» με το «Εγχειρίδιο του καλού κλέφτη» του φίλου-μου του Ηλία Πετρόπουλου, είναι τουλάχιστον άστοχη. Γιατί τότε τί εννοεί όταν λέει πως το γεγονός το ίδιο της εμφάνισης του Λεξικού της Πιάτσας φαίνεται σημαντικό; Ένας ολοκληρωμένος κόσμος χρόνια εξαγνασμένος στη σιωπή ανέρχεται στο δημόσιο βήμα, κοινωνικοποιεί το λόγο-του; Ποιός είν' αυτός ο κόσμος που για πρώτη φορά προσεγγίζεται; Είναι «υπόκοσμος» απαντάει ο κ. Α. Δίππας. Και δε χειροκροτάει όπως θα χειροκροτούσε οποιαδήποτε μελέτη περιθωριακού κυκλώματος φτιαγμένη απ' τον Πετρόπουλο, γιατί εγώ διατείνομαι ότι η ελληνική Πιάτσα είναι το κεντρικό κύκλωμα της κοινωνίας-μας κι ότι δεν είναι πια περιθώριο. — Είναι το ρεφλέξ της περιθωριακότητας που έχει ο κάθε αριστερός διανοούμενος στην Ελλάδα; —

Αλλά ας κοιτάξουμε με λεπτομέρεια το πώς αντικρούει τις απόψεις-μου, αφού πρώτα τις διαστρέφει:

α' Για το ότι λέω πως τη γλώσσα της Πιάτσας τη μάθαμε και τη μιλάμε από τα παιδικά-μας χρόνια — μιλάω για τη γενιά των παιδιών του τελευταίου πολέμου που μεγαλώσαμε στην πρωτεύουσα — ο κ. Α.Δ. κοροϊδεύει παραθέτοντας λέξεις που είναι αδιανόητο να χρησιμοποιούνται από τα παιδιά, λόγω του ότι οι κοινωνικές σχέσεις στις οποίες αναφέρονται αυτές οι λέξεις είναι ξένες κι άγνωστες στον κόσμο του παιδιού. Παρ' όλ' αυτά, όσο κι αν αυτό φανεί παράξενο, πολλές από τις λέξεις που παραθέτει, μπορεί να τις ακούσει άνετα από παιδι-

κά στόματα — τον προκαλώ να δοκιμάσει! — Τη λέξη «αγκύρας», την έκφραση «άστε ντούε» ή «με το άστε ντούε», καθώς και τη λέξη «αρκουδόμαγκας» και τις εκφράσεις «δώσε βάση», «βαράω μπουρού», «την έχει βαμμένη» ή «την έχεις και βαμμένη». Και όσο και να φωνάζουν οι μανάδες κι οι δασκάλοι, την επίκληση «άντε μωρή βίζιτα!» θα την ακούσει να επαναλαμβάνεται συχνότατα στα διαλείμματα όλων των σχολείων του λεκανοπεδίου. Κι αν ψάξει, θα διαπιστώσει πως τις περισσότερες φορές τα παιδιά που τη χρησιμοποιούν δεν ξέρουν τη σημασία-της.

Εκείνο όμως που θεωρώ ανέντιμο εκ μέρους του κ. Α.Δ., είναι το ότι από την παρατήρησή-μου «τη γλώσσα της Πιάτσας τη μάθαμε και τη μιλάμε από παιδιά» φαντάζεται, για να τη διακωμωδήσει, τη σκηνή μιας μάνας κι ενός παιδιού που κουβεντιάζουνε στη γλώσσα της Πιάτσας λέγοντας άρρητ' αθέμιτα! Μήπως δεν ξέρει, γιατί μπορεί και να μην το ξέρει, ότι μόνο οι γυναίκες που εργάζονται χρησιμοποιούν τη γλώσσα της πιάτσας κι ότι αυτές που δεν εργάζονται τη χρησιμοποιούν μόνο όταν καβαλίζουν αναμεταξύ-τους! Μήπως δεν ξέρει ότι, κι απ' αυτές που εργάζονται, τη χρησιμοποιούν μόνο εκείνες που δουλεύουν στο εργοστάσιο, στα εργαστήρια, στα μαγαζιά και γενικά μέσα στη συναλλαγή κι ότι εκείνες που δουλεύουν στην υπαλληλία και στα γραφεία χρησιμοποιούν μιά... «ευγενική» κοινή γλώσσα, ανακατεμένη με επαρχιώτικους και χωριάτικους ιδιωτισμούς; Μήπως δεν ξέρει ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν τρεις γλώσσες διαφορετικές; Μια στο σπίτι (επαρχιακό ιδίωμα, ή ξένη γλώσσα, ανάλογα με την καταγωγή των γονέων ή την «ευγενική κοινή» διανοσμένη με ιδιωτισμούς); Μια στο σχολείο (την «ευγενική κοινή» ανακατεμένη με καθαρεύουσα ή με ιδιωτισμούς, ανάλογα με την καταγωγή ή και με την τρέλα των διδασκόντων), και μία στο διάλειμμα και στο παιγνίδι, την αγοραία-μας γλώσσα, τη γλώσσα της Πιάτσας, τη γλώσσα του κεντρικού κυκλώματος παραγωγής - ανταλλαγής, και πως τη γλώσσα αυτή που τα βολεύει και τους αρέσει καλύτερα απ' όλες τις άλλες, πασκίζουν να τη μάθουν όσο γίνεται καλύτερα και κάθονται και ψάχνουνε, ομαδικά, μετά μανίας τις άγνωστες και δυσνόητες γι' αυτά λέξεις που πήρε κάπου τ' αυτί-τους; Ας ρωτήσει και κανένα δάσκαλο από κείνους που κυνηγάνε τα παιδιά για αυτές-τους τις... «κακές» συνήθειες, ή από κείνους που το πήρανε απόφαση πως η καθαρότητα της γλώσσας είναι κάποια παμπάλαια ουτοπία των παρανοϊκών εθνικιστών, εθνοκαπύλων και σωβινιστών και, δεν τα κυνηγάνε πιά!

β' Και το ότι λέω πως η γλώσσα της Πιάτσας χρησιμοποιείται απ' τη μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων, αυτό δεν τον αρέσει καθόλου του κ. Α.Δ. Θάθελε πολύ να χρησιμοποιούν την «ευγενική κοινή», τη μπερδεμένη και τρισάθλια, στη δομή, στο ρυθμό και στην ακουστική αισθητική, γλώσσα που καλλιεργούν οι δημοσιογράφοι και οι... ποιητές προσπαθώντας ασυνείδητα να ξερριζώσουν τους πολιτισμούς που διαιωνίζουν οι επαρχιακές-μας γλώσσες κι η γλώσσα της πιάτσας και να κατασκευάσουν μικροστούς! Επιμένω στο ότι πάνω από τα 70% των Ελλήνων γνωρίζουν

σήμερα και χρησιμοποιούν στις καθημερινές-τους συναλλαγές τη γλώσσα της Πιάτσας, γι' αυτό και δε φτουράει, ο μικροαστισμός στον τόπο-μας. Κι αυτό, την κάθε μέρα που περνάει το στηρίζω με παρατηρήσεις και σφυγμομετρήσεις και διασταυρώσεις, τριγυρίζοντας στις γειτονιές του λεκανοπεδίου κι όχι με υποθέσεις από τη σοφίτα-μου. Ακόμα κι αυτός ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας-μας, καθώς έχουνε να λένε στους διαδρόμους της Εξουσίας, τη χρησιμοποιεί κατά κόρον τη γλώσσα της Πιάτσας και... κανείς μέχρι τώρα δεν τον έψεξε γι' αυτό. Ίσα ίσα που όλοι βλέπουν με συμπάθεια τις... αγοραίες στιγμές-του.

Υ' Το ότι «η γλώσσα της Πιάτσας δεν έχει καμιά σχέση με τις διάφορες συνθηματικές γλώσσες / αργκό / που χρησιμοποιούνται στον «υπόκοσμο», αυτό είναι σκέτη διαστρόφη των όσων λέω: Το «καμία σχέση» το έγραψα στο σημείο όπου το ψάρεψε ο κ. Α.Δ. με τη σημασία του «καμία δουλειά», του «καμία αναλογία» με τις συνθηματικές γλώσσες του περιθωρίου στις οποίες κυριαρχεί το συνθηματικό λεξιλόγιο. Ο κ. Α.Δ. δε διάβασε τις σελίδες 28-31 της εισαγωγής του Λεξικού της Πιάτσας, όπου κατατάσσω τις λέξεις του λεξιλογίου της Πιάτσας σε

συνθηματικές λέξεις, σε ηχολέξεις ή ηχομιμητικές λέξεις, σε λέξεις επιδειξής και σε εικονολέξεις, κι όπου εξηγώ το πώς οι συνθηματικές λέξεις υποχωρούν και χάνονται απ' τη χρήση, όσο η Πιάτσα βγαίνει απ' την περιθωριακότητά-της και όσο παύει να υπάρχει η ανάγκη να κρύβουν οι άνθρωποι-της τις δραστηριότητές-τους, νόμιμες ή παράνομες. Κι όπου λέω ότι πληθαίνουν οι εικονολέξεις που δεν απαιτούν από τον ακροατή καμιά προηγούμενη γνώση ή συνθηματική σύμβαση για να τις καταλάβει. Κι αν τις διάβασε τις σελίδες αυτές ο κ. Α.Δ., φαίνεται πως δε μπορεί να καταλάβει αυτή την προοδευτική μεταβολή και μεταμόρφωση ενός γλωσσικού οργάνου που επιτελείται μπρος στα μάτια-μας, γιατί... Γιατί έχει κολλήσει στην παμπάλαια και αντιδραστική θεώρηση του λαϊκού πολιτισμού που θέλει τις λαϊκές παραδόσεις ακίνητες και αμετάβλητες, άρα νεκρές και μουσειακές! Όσο για τις συνθηματικές λέξεις που παραθέτω, και ειδικότερα αυτές που σπάνια πια χρησιμοποιούνται, το εξηγώ στη σελ. 25. Σημειώνω κάποια φαινόμενα που σίγουρα δεν τα παρατήρησε, αλλοίως δε θα ήταν τόσο κακόπιστος.

Το ότι σήμερα που έχουν πλατειά κυκλοφορήσει διάφορα μνημεία του πολιτισμού της Πιάτσας, τα γραφτά των Τσιφόρου, Πετρόπουλου κλπ. αναφερόμενα κυρίως στην εποχή της περιθωριακότητας της Πιάτσας, το κοινό, οι τραγουδογράφοι κι οι διανοούμενοι που πάσχουν από λαϊκίστικο ονομπισμό, ονομπισμό από την ανάποδη, ξεθάβουνε από τα βιβλία κι απ' τους δίσκους παλαιότερες εκφράσεις, λέξεις, σημασίες και τις ξαναλανσάρουνε στο κύκλωμα της Χρήσης. Και κάτι ακόμα. Θα ήταν, όπως είπαμε και πριν, γελοίο το να υποστηρίξει κανείς ότι τα παιδάκια χρησιμοποιούν αυτές τις παλιές συνθηματικές λέξεις κι εκφράσεις. Αλλά θάτανε και χοντρή παράλειψη το να μην πούμε ότι τα παιδάκια κατασκευάζουν συνθηματικές λέξεις του δεν τις καταλαβαίνουν οι μεγά-

λοι, το ότι αυτές οι λέξεις διαδίδονται κυρίως μέσα από τις παιδικές κατασκευώσεις, όπου συναντιούνται και συμπαιζούνε παιδιά από διαφορετικές γειτονιές. Παράθεσα στο Λεξικό τη λέξη «μαγκίσιο» που κατασκεύασαν την τελευταία δεκαετία τα παιδιά της Πρωτεύουσας και που κυκλοφορεί πλατιά στις ανατολικές και νοτιοδυτικές γειτονιές του λεκανοπεδίου. Την έβαλα σε δείγμα, όπως έβαλα για δείγματα κι άλλες λέξεις περιθωριακών ομάδων, χαρτοπαικτών, κλεφτών, ναρκομανών, ομοφυλόφιλων κλπ., ή επαγγελματικών ομάδων και κυκλωμάτων, ηθοποιών, ξυλουργών, ή στρατιωτών. Κι έβαλα αυτά τα δείγματα κι όχι άλλα, γιατί αυτά περισσότερο από άλλα είναι γνωστά στο μεγάλο κεντρικό κύκλωμα της Πιάτσας.

Πέρα απ' αυτές τις τρεις αμφισβητήσεις, ο κ. Α.Δ. αναρωτιέται τι ακριβώς κάνω σ' αυτό το λεξικό. Οι ερωτήσεις-του όμως είναι όλες έξω απ' το θέμα, όπως το έθεσα στην Εισαγωγή του Λεξικού και όπως το περιχάραξα ξεκάθαρα για ν' αποφύγω τις παρεξηγήσεις. Οπωσδήποτε δεν... λεξικογραφώ τη λαϊκή-μας γλώσσα. Πρώτα πρώτα, γιατί δεν... λεξικογραφώ καθόλου. Αυτό που κάνω δεν έχει καμιά σχέση με τη λεξικογραφία, τη γλωσσολογία, την ετυμολογία ούτε καμιά άλλη... παλαιοντολογία, έστω κι αν αναφερόμαι συχνά σ' αυτές, όταν μου χρειάζεται. Το λέω ξεκάθαρα στις σελίδες 13-16, ότι προσπαθώ να στήσω μία κοινωνική θεώρηση της γλώσσας, ότι προσπαθώ, χωρίς να χρησιμοποιήσω ξένες ορολογίες και συνταγές, να εφαρμόσω στον πολιτιστικό-μας χώρο την επιστήμη της σύγχρονης Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, ή όπως την ονομάζουν οι Αμερικάνοι ερευνητές, της Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας. Οι λέξεις που βάζω στον κατάλόγό-μου δεν είναι παρμένες από άλλα λεξικά ή από τυχαίους πληροφοριοδότες, όπως κάνουνε συνήθως οι λεξικογράφοι. Είναι παρμένες απ' τη Χρήση, απ' την άμεση Χρήση, και διασταυρωμένες με στατιστικές μεθόδους δειγματοληψίας ηλικιών, κοινωνικο-οικονομικών κατηγοριών, και περιοχών, μέσα στη Χρήση. Κι η καθεμιά-τους είναι για μένα μία πρόφαση για να κάνω μία ή περισσότερες παρατηρήσεις, αναφορικά με κοινωνικά φαινόμενα του παρόντος και του παρελθόντος που να βοηθάνε στην κατανόηση της σημερινής πραγματικότητας. Δε λεξικογραφώ και δεν καταγράφω. Δεν κάνω λαογραφία και εθνογραφία και... φολκλόρ. Δε μ' ενδιαφέρει απ' εαυτής η ετυμολογία κι η ιστορία της κάθε λέξης. Μ' ενδιαφέρει μόνον όταν με βοηθάει να εξηγήσω όλη την κλίμακα των σημασιών που κουβαλάει μία λέξη σήμερα. Και μ' ενδιαφέρει κι ο τρόπος με τον οποίο μεταδίδει αυτές τις σημασίες εν είδει σινιάλων, που τις μεταδίδει όλες μαζί ή ένα μέρος-τους, ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση, σχέση και συγκυρία. Μ' άλλα λόγια προσπαθώ να χρησιμοποιήσω τις μεθόδους των... σημειολόγων του κινηματογράφου, αυτών που προχώρησαν περισσότερο απ' όλους τους άλλους σημειολόγους στην εμβάθυνση των κοινωνικών φαινομένων μέσω των σινιάλων εικόνας και ήχου και χειρονομίας. Κι αν για την κάθε λέξη δεν έβαλα στο Λεξικό τουλάχιστο μία σελίδα απ' τις σημειώσεις που έχω γι' αυτήν, είναι γιατί έπρεπε νάναι και εκδόσιμο: Α-

κόμα και στην τωρινή φρικτά συμπτωμένη μορφή-του ο εκδοτής-μου τραβούσε τα μαλλιά-του, φωνάζοντας πως υπήρχε φόβος να τρομάξει ο κόσμος απ' τον όγκο-του και να μείνει στα ράφια για τους λίγους επαίοντες και περιεργούς ή... φιλομαθείς, όπως και τ' άλλα λεξικά!

Γι' αυτό και δε με καλύπτουν, ούτε με υπερκαλύπτουν, τα λεξικά των Βοσταντζόγλου και Σταματάκου — πέρα από το ότι οι παραπάνω μόνο μερικές εκατοντάδες λέξεις απ' αυτές που καταχωρώ εγώ καταχωρούν στα λεξικά-τους.

Το κατά πόσον ο Δαγκίτης στο «Λεξικό της Λαϊκής»-του «έχει καλύψει ικανοποιητικά το θέμα» ή όχι, αυτό το εξετάζω στη σελίδα 12 της εισαγωγής-μου, όπου επισημαίνω τα λάθη-του. Ο Δαγκίτης έχει περίπου τον ίδιο αριθμό λέξεων μ' εμένα, αλλά ο ίδιος διαπαιδαγωγήθηκε μέσα στην Πιάτσα της Κωνσταντινούπολης και καταχωρεί στο λεξικό-του πάνω από χίλιες λέξεις κωνσταντινουπολίτικες, ελληνικές και τούρκικες, που δεν κυκλοφόρησαν στο εδώ αγοράίο κύκλωμα, που δε ρίξωσαν ακόμα και μετά την έλευση πολλών κωνσταντινοπολιτών, γιατί εδώ τώρα κυβερνάει πια η... Ρούμελη.

Ο Α. Κολτσιδης πάλι, έχει καταγράψει λέξεις και εκφράσεις του λεξιλογίου της Θεσσαλονικιάς Πιάτσας, που είχε παλιότερα αρκετά μεγάλη διαφορά απ' το λεξιλόγιο της Αθηναϊκής, λόγω της παρουσίας εκεί των ισπανόφωνων εβραίων, των βλάχων και των σλαβομακεδόνων καθώς και των προσφύγων της Θράκης, της Ιωνίας και του Πόντου και, λόγω της απουσίας του αρβανίτικου στοιχείου που κυριαρχούσε στην Αθήνα μαζί με το φραγγοσυριανό μέχρι την έλευση των προσφύγων απ' το 1922 και μετά. Εγώ εξετάζω τη γλώσσα της Πιάτσας της Αθήνας, που επεκτείνεται συνεχώς και στη Θεσσαλονίκη και στην υπόλοιπη Βόρειο Ελλάδα και πάλι να εξαφανίσει τις δομές και τις λέξεις της παλιάς θεσσαλονικιάς αγοράιας γλώσσας.

Οπωσδήποτε δεν λεξικογραφώ... «αργκοτικές» λέξεις κι εκφράσεις, με την έννοια που δίνει ο κ. Α.Δ. στον όρο «αργκό», δηλαδή «συνθηματική γλώσσα του υπόκοσμου». Στα γαλλικά, ίσως δεν το ξέρει ούτ' αυτό, η λέξη «αργκό» δε σημαίνει πια «συνθηματική γλώσσα περιθωριακής κοινωνικής ομάδας». Αυτό ίσχυε τον καιρό του... Βίκτωρος Ουγκώ που αναφέρει τους φυλακισμένους να τη μιλούσαν (à rouscailleur bigorne). Η εξήγηση που δίνουν σήμερα οι γλωσσολόγοι στον όρο «αργκό» είναι: «σύνολο λέξεων προφορικής μετάδοσης το οποίο αρέσκονται να χρησιμοποιούν τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας». Και υπάρχει αργκό παριζιάνικη, αργκό μαρσεγιέζικη, αργκό βουλεβαρδιέ-ρική, αργκό στρατιωτική, αργκό σχολική και φοιτητική, αργκό των αθλητών και των φιλάθλων και των αθλουμένων, αργκό των πυροσβεστών κλπ. Κι όλες αυτές οι αργκό, είτε υπερσχύει σ' αυτές είτε όχι το συνθηματικό λεξιλόγιο, δεν έχουν καμιά σχέση με τον υπόκοσμο και το περιθώριο — αν και είπα κάποτε στο Παρίσι μια πολύ βαριά κουβέντα που τη θυμούνται πάντα οι φίλοι κι οι συνάδελφοί-μου της επιστημονικής έρευνας: Ότι τα περιθώρια επικοινωνούν και συγκοινωνούν μέχρι να στήσουν κάποτε ένα γενικό κεντρικό κύκλωμα!

ΒΙΒΛΙΑ • ΒΙΒΛΙΑ • ΒΙΒΛΙΑ!

Όλων των εκδοτικών οίκων στέλνονται με «αντίκαταβολή» στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Απαραίτητο στις παραγγελίες-σας να αναφέρεται ο τίτλος του βιβλίου και ο εκδοτικός οίκος. Η τιμή κάθε βιβλίου είναι αυτή που καθορίζουν οι εκδοτικοί οίκοι. Η επιβάρυνση στα έξοδα αποστολής είναι μόνο 65 δραχμ. κατά παραγγελία. Γράψτε-μας ή τηλεφωνήστε-μας.

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΡΒΑΤΗΣ
ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ 8 • ΑΘΗΝΑ 122
ΤΗΛ. 32.29.303 (6-8 μ.μ.)**

Αλλά και δουλειά λεξικογράφου να 'κανα, δεν θα λεξικογραφούσα τη «λαϊκή γλώσσα», γιατί «λαϊκή γλώσσα» δε σημαίνει πια τίποτε. Λαϊκή είναι κι η γλώσσα των Απομνημονευμάτων της Γαβριέλας, αλλά μια «λαϊκή» που ανακατεύει τις συνθηματικές λέξεις των πορνείων με την «ευγενική» γλώσσα των μικροαστών του Μεσοπολέμου τη διανθισμένη με καθαρευουσιάνικες εκφράσεις και λέξεις. Λαϊκές είναι κι οι γλώσσες των επαρχιακών-μας παραδόσεων, λαϊκή είναι κι αυτή η αισχρότατη... «ευγενική κοινή» που μιλάει η υπαλληλία-μας, ο... «τρίτογενής»-μας τομέας. Λαϊκή είναι κι η γλώσσα του «νεορεμπέτικου» τραγουδιού, δηλαδή του λεγόμενου «λαϊκού» ή «ελαφρο-λαϊκού» τραγουδιού. Λαϊκές είναι όλες αυτές οι γλώσσες, είναι όμως τελείως διαφορετικές από τη «δημοτική» και τελείως διαφορετικές αναμεταξύ-τους, έστω κι αν έχουνε πολλά κοινά. Ο ερευνητής όμως δεν κοιτάει μόνο τα κοινά. Κοιτάει κυρίως τις διαφορές και προσπαθεί να εξηγήσει τα κοινωνικά φαινόμενα που κρύβουνε. Έτσι ανακαλύπτει πως την άκρη θα την βρούμε μόνο αν βάλουμε στη μέση τον παράγοντα χρόνο: Όταν σύντασσε ο Δαγκίτης το Λεξικό της Λαϊκής είναι που κυκλοφόρησε το 1967, παρά το ότι παραδεχόταν ότι ήτανε λεξικό της Γλώσσας της Πιάτσας, έπρεπε να ξεχωρίσει τη δουλειά-του από το «Λεξικό της Πιάτσας» του Καπετανάκη, που περιείχε καμιά πεντακοσαριά όρους, συνθηματικούς στην πλειοψηφία-τους, της γλώσσας των νταήδων, των ρεμπέτηδων, των θεωρούμενων «κακοποιών» στοιχείων της αγοράς και της Πιάτσας. Όπως ακριβώς έκαναν οι οπαδοί του «νεορεμπέτικου» τραγουδιού, αντιδιαστέλλοντας το τραγούδι του Κεζαντζίδη και της σχολής-του από το «ρεμπέτικο» που είχε γίνει «αρχοντο-ρεμπέτικο», και το ονόμα-

σαν «λαϊκό» τραγούδι. Έτσι ονόμασε «λαϊκή» την πλατύτερη γλώσσα της Πιάτσας που περιείχε τις συνθηματικές λέξεις της παλιάς κλειστής περιθωριοποιημένης αγοράς, της ...μαυραγορίτικης, αλλά και άπειρες άλλες. Σήμερα όμως, η αντιδιαστολή αυτή δεν έχει πια νόημα, γιατί δεν έχει νόημα και η αντιδιαστολή ανάμεσα στο «ρεμπέτικο» και στο «λαϊκό» τραγούδι. Κι αυτά κατάντησαν ταυτόσημο, αφού ρεμπέτες κι αρχοντορεμπέτες δεν υπάρχουν πια σαν κοινωνική ομάδα, ή κύκλωμα, ή παρέα, και το «ρεμπέτικο στυλ» του σημερινού «λαϊκού» ή «ελαφρολαϊκού» τραγουδιού επιτρέπει στο κοινό να το ονομάζει κι αυτό ρεμπέτικο, πάλι σήμερα «ρεμπέτικο». Έτσι, το ίδιο κατάντησε «στυλ» το να χρησιμοποιούμε τους όρους της παλιάς Πιάτσας του Καπετανάκη. Αλλά στυλ που έχει τη σημασία-του. Που είναι σημαία και παντιέρα μέσα στην πάλη των πολιτισμών που λυσομανάει στον τόπο-μας. Για τον ίδιο λόγο, για το ότι σήμερα το κοινό ονομάζει «ρεμπέτικα» μαζί με τα τραγούδια του Βαμβακάρη και τα τραγούδια του Καζαντζή, γι' αυτό κι εγώ ονόμασα τη γλώσσα του πλατιού κυκλώματος της παραγωγής - ανταλλαγής «γλώσσα της Πιάτσας» και επέτρεψα να μπει στο εξώφυλλο του βιβλίου-μου η φιγούρα του παλιού αγοραίου τύπου του καιρού του Καπετανάκη. Αλλά πού να τα καταλάβει αυτά ο κ. Α.Δ. που κινείται μέσα στην... αχρονία της φιλολογίας, της λαογραφίας, της γλωσσολογίας, της λεξικογραφίας, της κριτικής.

Για τα συμπεράσματα του κ. Α.Δ. έχω να πω:
α. Γι' αυτό που λέει ότι «καταγράφω πάμπολλες άσχετες και αυτονόητες λέξεις /κοινότατες/ κι εκφράσεις και παροιμίες της καθημερινής-μας γλώσσας — που ούτε έχουν αλλ' ούτε κι εγώ τους προσδίδω κάποιο ειδικό /μεταφορικό, ιδιόζον, αργκότικό/ περιεχόμενο». Για τον κατάλογο παραδειγμάτων που παραθέτει για να το αποδείξει, θάπρεπε νάχω το χώρο και το... χρόνο για να του δείξω ότι τις διάλεξε χωρίς ούτε καν να διαβάσει τα λήμματα ολόκληρα. Θα πάρω για παράδειγμα την πρώτη λέξη που παραθέτει σ' αυτόν τον κατάλογο, τη λέξη ΑΓΑΠΑΩ. Την καταχώρησα, κύριε, γιατί στην τελευταία δεκαετία πήρε μια σημασία που δεν την έχει καταχωρημένη κανένα λεξικό! Ο

ΤΑΔΕ ΑΓΑΠΑΕΙ χωρίς κανένα αντικείμενο, σημαίνει σήμερα: Ο ΤΑΔΕ ΕΙΝΑΙ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΕΡΩΤΕΥΜΕΝΟΣ! Κι αν τη βρει καταχωρημένη πουθενά να... μου γράψει. Τα ίδια μου κάνει και με τα άλλα 154 λήμματα τα... *αυτονόητα και άσχετα* που νόμισε ότι ψάρεψε από μόνο τα δύο απ' τα εικοσιτέσσερα γράμματα του αλφαβήτου. «Στραβωμάρα και πολλή ζωή!» λένε στο χωριό-μου... β. Για το ότι «καταγράφω αρκετές λέξεις των διαφόρων αρχών που χρησιμοποιεί ο υπόκοσμος, αντλημένες απ' τα λεξικά και γλωσσάρια των Β.Καπετανάκη, Κ. Δαγκίτη, Ηλ.Πετρόπουλου, χωρίς να προσθέσω ούτε μια καινούρια ενώ υπάρχουν πάμπολλες» τον προκαλώ να ομολογήσει ότι το συμπέρασμά του αυτό δεν μπορεί να βγει χωρίς συγκριτική δουλειά μνημών, γιατί πρόκειται για πάνω από 20.000 λήμματα και δεν πρόλαβε να την κάνει από τα τέλη Απριλίου που βγήκε το Λεξικό-μου ως το Μαη που γράφτηκε το άρθρο-του, όπως λέει. Εκτός κι αν έχει στη διάθεσή-του ηλεκτρονικό εγκέφαλο ή αν είναι... πολύ γρήγορο πιστόλι! Πάντως, τον πληροφορώ ότι απ' όλους αυτούς πήρα κάτω 4.000 λέξεις αυστηρά διασταυρωμένες με όλους τους κανόνες της σφυγμομέτρησης κατά ηλικίες, κατά επαγγελματικές και οικονομικές κατηγορίες και κατά περιοχές του λεκανοπεδίου. Και έβαλα κι άλλες 2.000 λέξεις και σημασίες που δεν τις έχουν καταχωρημένες, συχνά γιατί δεν υπήρχαν, τον καιρό που έγραψαν αυτοί.

Τα σχετικά λεξιλόγια και γλωσσάρια των Ν.Τσιφόρου, Γ.Ιωάννου, Τ.Σχορέλη που λέει ότι τα αγνώω, μάλλον αυτός δεν τα άνοιξε ποτέ-του, για να δει κατά πόσον έχουν σχέση ή όχι με τη δουλειά-μου. Το γλωσσάριο και όχι λεξικό του Τσιφόρου, δεν το συνέταξε ο ίδιος, αλλά κάποιος που επιμελήθηκε την έκδοση των «Παιδιών της Πιάτσας» κι ήταν υποχρεωμένος να βάλει όλες τις λέξεις, που τυχόν δε θα καταλάβαινε ο αναγνώστης, ερμηνεύοντάς-τες όσο και όπως μπορούσε. Και πάνω απ' τις μισές απ' αυτές τις λέξεις είναι πλαστές, κατασκευασμένες από τον Τσιφόρο, που ήτανε λογοτέχνης ο άνθρωπος, και μεγάλος λογοτέχνης, κι «έκανε στυλ» στη γλώσσα της Πιάτσας.

Για το λεξιλόγιο του Γ.Ιωάννου δε θα ξέρει σίγουρα ο κ. Α.Δ. πως η γλώσσα του Καραγκιόζη δεν είναι η γλώσσα της Πιάτσας, παρά πολλά μαζί ιδιότυπα λεξιλόγια, αληθινά και πλαστά, τοπικών γλωσσών που μιλούσαν τότε οι ήρωες του θεάτρου σκιών. Οι μόνοι που μιλούσαν εκεί μέσα τη Γλώσσα της Πιάτσας είναι ο Σταύρακας κι ο Καραγκιόζης ο ίδιος. Ο πρώτος με πολλές συνθηματικές λέξεις κι ο δεύτερος με πολύ λιγότερες. Κι εκείνο που δεν ξέρει σίγουρα ο επικριτής-μου είναι το ότι ο Καραγκιοζοπαίχτης προσάρμοζε το λεξιλόγιο του ίδιου του Καραγκιόζη, όσο μπορούσε βέβαια, στη γλώσσα ή διάλεκτο του κατά τόπους και εκάστοτε κοινού-του. Κι ακόμα, το ότι τα έργα του Καραγκιόζη μεταδίνονταν από τον ένα Καραγκιοζοπαίχτη στον άλλο, με χειρόγραφα λιβρέττα των οποίων η γλώσσα ανάγεται συχνά στον περασμένο αιώνα. Τι να μου κάνει το γλωσσάριο του Γ. Ιωάννου. Το ίδιο και το γλωσσάριο του Τ.Σχορέλη, όπως και το γλωσσάριο του Ηλία Πετρόπουλου στο «Ρεμπέτικο Τραγού-

δι» ή το γλωσσάριο του Πέτρου Πικρού — κι αυτό δεν το ξέρει ο κ. Α.Δ. — στο μυθιστόρημά-του «Τουμπεκί». Για το ετυμολογικό λεξικό του Ανδριώτη ας μη μιλήσω, γιατί ετοιμάζω ολόκληρη μελέτη πάνω στις άπειρες παρετυμολογίες και στα λάθη που φωλιάζουν εκεί μέσα.

Όσο για τη χαριστική βολή που μου δίνει στο τέλος, λέγοντας ότι έχω τουλάχιστο 26 λέξεις στα τρία πρώτα γράμματα του αλφαβήτου «ανευτυμολόγητες, μισο-ετυμολογημένες, λάθος και ασυνάρτητα ετυμολογημένες», τον προκαλώ να μου δείξει τουλάχιστο τα λάθη — γιατί η ετυμολογία αφ' εαυτής δε μ' ενδιαφέρει —. Κι αν δε μπορέσει να το κάνει, θα θεωρήσω ότι κατέφυγε, όπως το λέει ο ίδιος — για να το... ξορκίσει — «στον απογοητευτικά εύκολο δρόμο της δίκης προθέσεων» και της συκοφαντικής δημιουργίας εντυπώσεων, με απλές δηλώσεις και χωρίς επιχειρήματα.

Αν και μετά όλα τα παραπάνω αναρωτιέται ακόμα ο κ. Α.Δ. σε τί στόχευε η συγγραφή και η έκδοση του Λεξικού της Πιάτσας και επιμένει ότι σα... *γλωσσολογική μελέτη* είχε ήδη καλυφθεί από τουλάχιστο τρία λεξικά και τρία γλωσσάρια, θα του απαντήσω ότι το κοινό, ο κόσμος, ο κοσμάκης δεν έχει καμία ανάγκη από γλωσσολογικές μελέτες. Κι αυτές που εμφανίζονται τις καταδικάζει στον καιάδα των σκονισμένων ραφιών. Κι ότι το Λεξικό της Πιάτσας, αυτό που είναι, έτσι όπως είναι, με όλες τις ελλείψεις-του, που από μόνος-μου εντόπισα στην εισαγωγή-του — και που δεν είν' αυτές που μου καταμαρτυρεί ο κ. Α.Δ., αλλά κάποιες άλλες που δεν τον νοιάζουν αυτόν, γιατί δεν τις καταλαβαίνει — με όλα τα κενά πληροφόρησης και παρατήρησης των κοινωνικών φαινομένων του γίνεσθαι που συμπληρώνω κάθε μέρα που περνάει — το Λεξικό της Πιάτσας... ΠΟΥΛΙΕΤΑΙ. ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟ...ΓΟΥΣΤΑΡΕΙ!

Και κάτι ακόμα: Ας υποθέσουμε ότι το βιβλίο-μου είναι κακό και απαράδεκτο για τον κ. Α.Δ.. Καλά, μόνο αυτό το κακό και απαράδεκτο βιβλίο απ' όσα κυκλοφορούν διάβασε, για να τον πιάσει τέτοια ιερή οργή και να καταπιαστεί να μου κάνει κακό σα συγγραφέα και να με βγάλει και τρελό; Μήπως είχε και κανέναν άλλο λόγο να θάψει το βιβλίο αυτό, που πολλοί το χαρακτηρίζουν, όπως και τ' άλλο-μου βιβλίο, την «Πιάτσα», σαν μιαν «άλλη φωνή» μέσα στο ιδεολογικό και... ιδεοτεχνικό μονότερμα που μας παίζει η... «αριστερή κουλτούρα» στην Ελλάδα;

Μετά τιμής
Ε. Ζάχος

● Στο γράμμα του κ. Ζάχου απαντά σε προσεχές τεύχος ο Αγγ. Δίπλας.

σίσιφος

.....στη νέα-μας διεύθυνση

Μιχαλακοπούλου 87

τηλ. 7702332 - 7775467

αντι

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
Δημοχάρους 60
Αθήνα 601
Τηλ: 732.713-732.819

- Εκδότης:
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δεινοκράτους 131
Αθήνα 601
- Υπεύθυνος Διαφημίσεων:
ΤΑΚΗΣ ΜΩΡΑΙΤΗΣ
- Φωτοστοιχειοθεσία:
«ΠΟΛΥΤΥΠΟ» ΕΠΕ
Δεινοκράτους 131
Τηλ. 729.237
- Αναπαραγωγή φιλμς
«ΠΟΛΥΤΥΠΟ» ΕΠΕ
Δεινοκράτους 131
Τηλ. 729.237
- Εκτύπωση:
Εργοστ. Γραφικών Τεχνών
Γ. ΑΝΕΜΟΔΟΥΡΑΣ
Ιασιού 5, Περιστέρι
Τηλ. 57.22.201

- Κάθε ενυπόγραφο άρθρο εκφράζει την προσωπική άποψη του συγγραφέα-του.
- Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Εσωτερικού

Εξάμ. 390 δρχ. - Ετήσια 780
Ετήσια Οργανισμών,
Τραπεζών, κλπ: 2.000 δρχ.
Για φοιτητές έκπτωση 15%

Εξωτερικού

Ευρώπη - Μεσογ. χώρες:
εξάμηνη:..... απλή δολ. 18
"..... αεροπ. δολ. 20
ετήσια:..... απλή δολ. 36
"..... αεροπ. δολ. 40
Η.Π.Α. - Καναδάς - Αν. Ασία:
εξάμηνη:..... απλή δολ. 18
"..... αεροπ. δολ. 27
ετήσια:..... απλή δολ. 36
"..... αεροπ. δολ. 53
Αυστραλία - Ωκεανία:
εξάμηνη:..... απλή δολ. 18
"..... αεροπ. δολ. 35
ετήσια:..... απλή δολ. 36
"..... αεροπ. δολ. 70

- Εμβάσματα, επιταγές:
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δημοχάρους 60, ΑΘΗΝΑ 601
- ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: δρχ. 30
- ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: δρχ. 50

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

- για τα βιβλιοπωλεία της Αθήνας
Στα γραφεία του «ΑΝΤΙ»
Δημοχάρους 60, τηλ. 732.713
- για τα βιβλιοπωλεία Β. Ελλάδας:
Βιβλιοπωλείο
Μ. Κοτζιά και Σία Ο.Ε.
Τσιμισκή 78, τηλ. 279.720
Θεσσαλονίκη

INTERNATIONALE
SITUATIONNISTE
ΤΟ ΑΛΗΘΙΝΟ
ΣΧΙΣΜΑ
ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

Ζωοδ. Πηγής 17
τηλ. 36.39.980

- Κοντά στο σπίτι σας και δίπλα στο Λυκαβηττό λειτουργεί το νηπιαγωγείο. «Τό αστεράκι».
- Μιά μικρή δαση μέσα στο τσιμέντο.
- Πρόγραμμα μελετημένο - Διδασκαλία και επίβλεψη από έμπειρο προσωπικό.
- Παιχνίδι και μάθηση σ' ένα περιβάλλον φροντίδας και αγάπης για το παιδί.
- Έλστε να γνωριστούμε και να συζητήσουμε για το παιδί σας.

Γκόλφω Π. Εύθυμιου
Βαλαμάνος 4 και 'Ασκληπιού τηλ. 6447830 - 3635419.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΒΑΣΙΛΗ ΡΩΤΑ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

ο αγώνας μου μ' έναν τιτανα (σαιξπηρ)
θεατρο και δημοκρατία
ο προφορικός μας λόγος
τα τραγούδια του ελληνικού λαού
η αρχαία τραγωδία
(γεννηση - αναγεννηση - εξευτελισμός)
δελφικές εορτές
παιδικό - σχολικό θεατρο
θεατρο στην αντιστάση

Ξαγναντο εκδόσεις
αγ. ισιδώρου 6, τηλ. 36.30.896 • 36.31.622

τα βιβλία της «γνώσης»

ΛΙΛΗ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΑΝΤΙΓΝΩΣΗ

ΤΑ ΔΕΚΑΝΙΚΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Η «Αντιγνώση τὰ Δεκανίκια τοῦ Καπιταλισμοῦ» θέτει ἓνα πρόβλημα πού ποτέ ὡς τώρα δέν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἀντικειμενικά καί καίρια. Πῶς καταποντίστηκε ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός πολιτισμός; Γιατί; Ποιούς ἐξυπηρετοῦσε ὁ ἀφανισμός του; Καί γιατί θεωρήθηκε ἀπαραίτητο νά ξεριζωθεῖ ἡ ἐλληνική παιδεία προκειμένου νά ἐπιβιώσει ὁ χριστιανισμός;

Οἱ πολιτισμοί πού καταστράφηκαν ὁλοκληρωτικά καί ἀφανίστηκαν ἀπό τό πρόσωπο τῆς γῆς δέχτηκαν ἐπιδρομές ἀπό ὀρδές βαρβάρων. Ὅπως ὁ Μυκηναϊκός ἀπό τοὺς Δωριεῖς καί ὁ Χαναανικός ἀπό τοὺς Ἑβραίους.

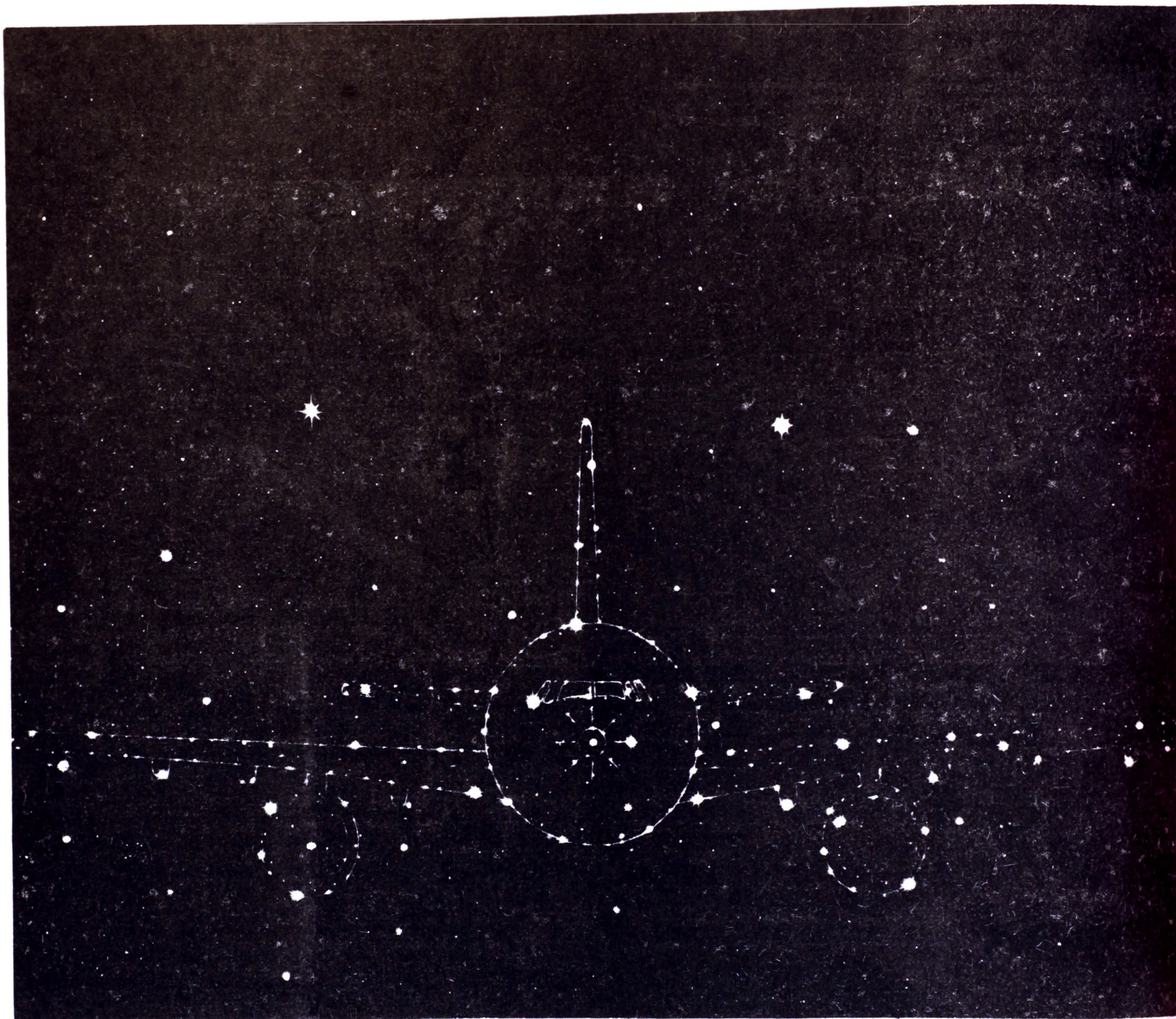
Ἀλλά ὁ χριστιανισμός ἐμφανίζεται σά θρησκεία. Καί τό ἴδιο ἰσχυρίζεται ὡς σήμερα. Πῶς ἔδρασε ὅμως σά βαρβαρική ἐπιδρομή; Καί γιατί λειτούργησε σάν καταλύτης κάθε ἐλληνικοῦ στοιχείου, μετερχόμενος μέσα πού μόνο ὁ ναζισμός μεταχειρίστηκε;

Ὁ χριστιανισμός ἰσχυρίστηκε, καί ἰσχυρίζεται ἀκόμη, πῶς μοναδικό του κίνητρο ἦταν ἡ Σωτηρία. Σύμφωνα. Ἀλλά τίνος; Μά τῆς συσσώρευσης τοῦ Πλούτου καί τῆς Ἐξουσίας.

Αὐτός εἶναι ὁ στόχος τούτου τοῦ βιβλίου: Ἡ ἀπομυθοποίηση μιᾶς ἀπάτης, ὅπως στάθηκε ἡ χριστιανική θρησκεία, πού γίνεται θεμέλιο τοῦ καπιταλισμοῦ. Καί πού δέ θά μπορούσε νά ἐπιβιώσει χωρίς τήν κατάλυση τοῦ ἐλληνικοῦ ὀρθολογισμοῦ.

Διαφορετικά θά ἐξακολουθήσει νά ἐκκρεμεῖ ἓνα ζητούμενο: Ἀπό τόν Ἑλληνικό πολιτισμό γεννιέται ἡ Ταυτότητα τοῦ Ἀνθρώπου. Γιατί ὁ χριστιανισμός καταργεῖ αὐτήν τήν Ταυτότητα γιά νά σώσει δήθεν τόν ἄνθρωπο;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΝΩΣΗ»
ΓΡ. ΑΥΞΕΝΤΙΟΥ 26, ΙΛΙΣΙΑ, ΑΘΗΝΑ 621
ΤΗΛ. 7794879 - 7786441

‘Η ‘Ολυμπιακή κατακτά τούς αϊθέρους με νέο στυλ

‘Απολαύστε ένα πραγματικά μοντέρνο ταξίδι με τα AIRBUS A300 της ‘Ολυμπιακής ‘Αεροπορίας.

“Απλετος χώρος για σās και τις αποσκευές σας. Λιγότερος θόρυβος.

Πολυτέλεια. “Αν προσθέσετε και την ‘Ολυμπιακή φιλοξενία, και την άνεση ενός αποκλειστικά δικού μας αεροσταθμού στην ‘Αθήνα,

για τις άμεσες ανταποκρίσεις σας έσωτερικού-έξωτερικού, έχετε ένα τελείως διαφορετικό ταξίδι.

Για δουλειά ή για άναψυχή, ό έπιβάτης μας, πρώτης ή οίκονομικης θέσεως, έχει μία άξέχαστη έμπειρία, είτε πετάει στο έσωτερικό, είτε πρὸς τὰ μεγάλα κέντρα της Εὐρώπης.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
Α Ε Ρ Ο Π Ο Ρ Ι Α

Airbus A300